
**ДОКУМЕНТНІ ТА ІНФОРМАЦІЙНО-ДОВІДКОВІ
КОМПЛЕКСИ АРХІВІВ НАН УКРАЇНИ:
СТВОРЕННЯ ТА ІНТЕГРУВАННЯ
ДО СИСТЕМИ ІСТОРИЧНИХ ЗНАНЬ
ПРО УКРАЇНСЬКУ НАУКУ**

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ
імені В. І. ВЕРНАДСЬКОГО
ІНСТИТУТ АРХІВОЗНАВСТВА

**ДОКУМЕНТНІ ТА ІНФОРМАЦІЙНО-ДОВІДКОВІ
КОМПЛЕКСИ АРХІВІВ НАН УКРАЇНИ:
СТВОРЕННЯ ТА ІНТЕГРУВАННЯ
ДО СИСТЕМИ ІСТОРИЧНИХ ЗНАНЬ
ПРО УКРАЇНСЬКУ НАУКУ**

КИЇВ 2023

УДК 027.54(477-25)НБУВ:025.171:930.253:[001:94](477)

Документні та інформаційно-довідкові комплекси архівів НАН України : створення та інтегрування до системи історичних знань про українську науку : монографія / авт. кол.: О. І. Ємчук, Г. В. Індиченко, І. Г. Кіржаєва, М. С. Коломієць, А. А. Майстренко, О. С. Онищенко, О. В. Січова, А. І. Шаповал, Л. М. Яременко ; відп. ред.: О. С. Онищенко, Л. М. Яременко ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Ін-т архівознавства. Текст. і граф. дані. Київ, 2023. 296 с. Об'єм даних 2,92 Mb. Режим доступу: URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/everlib/>

ISBN 978-617-14-0165-5 (друковане видання)

ISBN 978-617-14-0166-2 (електронне видання)

Монографію присвячено комплексному дослідженню питань сутності архівів як установ національної пам'яті. Розглянуто роль, місце та інтегровані функції Інституту архівознавства НБУВ, академічних наукових архівів у формуванні, збереженні, дослідженні, поширенні та використанні об'єктивної інформації історико-культурних документних комплексів з метою утвердження, збагачення і захисту національної пам'яті про вітчизняну науку. Сформульовано пріоритети та практичні рекомендації щодо подальшої розбудови і піднесення цінності архівів НАН України та їхніх документних та інформаційно-довідкових комплексів в інформаційному суспільстві.

У додатках надано відомості про архівні фонди НАН України та її установ і особові архівні фонди українських вчених, що зберігаються в Інституті архівознавства НБУВ.

Видання розраховане на дослідників у галузі архівознавства, документознавства, джерелознавства, історії науки, питань національної пам'яті, а також викладачів, аспірантів, студентів, працівників архівних установ.

Авторський колектив: О. І. Ємчук, Г. В. Індиченко, І. Г. Кіржаєва, М. С. Коломієць, А. А. Майстренко, О. С. Онищенко, О. В. Січова, А. І. Шаповал, Л. М. Яременко

Відповідальні редактори: О. С. Онищенко, Л. М. Яременко

Рецензенти:

Г. В. Боряк, член-кореспондент НАН України, доктор історичних наук, професор

Г. В. Папакін, доктор історичних наук

Затверджено до друку вченою радою
Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського
(21.11.2023, протокол № 8)

ISBN 978-617-14-0165-5 (друковане видання)

ISBN 978-617-14-0166-2 (електронне видання)

© Авторський колектив: текст, 2023

© Герашенко С. Л., Загорецька О. М.,
Січова О. В.: додатки, 2023

© Ємчук О. І.: іменний покажчик, 2023

© НАН України, НБУВ, Інститут
архівознавства, 2023

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА

(*О. С. Онищенко, Л. М. Яременко*) 5

РОЗДІЛ 1. НАЦІОНАЛЬНА ПАМ'ЯТЬ ПРО УКРАЇНСЬКУ НАУКУ ТА НАУКОВІ АРХІВНІ КОМПЛЕКСИ: ТЕНДЕНЦІЇ І ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ

(*О. С. Онищенко, Г. В. Індиченко*) 9

РОЗДІЛ 2. ІСТОРИКО-ДЖЕРЕЛОЗНАВЧЕ ДОСЛІДЖЕННЯ АРХІВНИХ ФОНДІВ З ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ АКАДЕМІЧНОЇ НАУКИ

(*О. С. Онищенко, Г. В. Індиченко*) 26

РОЗДІЛ 3. ДОКУМЕНТАЛЬНИЙ ФОНД НАУКОВОЇ УСТАНОВИ НАН УКРАЇНИ: СКЛАД, ПРОЦЕС ФОРМУВАННЯ, ШЛЯХИ ВИКОРИСТАННЯ

(*О. В. Січова*) 59

3.1. Формування документального фонду
наукової установи НАН України 59

3.2. Архівна складова документального фонду
наукової установи НАН України 77

РОЗДІЛ 4. ДОКУМЕНТИ ОСОБОВИХ ФОНДІВ ВИДАТНИХ ВЧЕНИХ В АРХІВАХ УКРАЇНИ ЯК ДЖЕРЕЛЬНІ КОМПЛЕКСИ ІНДИВІДУАЛЬНОЇ ПАМ'ЯТІ З ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ НАУКИ

4.1. Особові фонди вчених як частина Національного архівного фонду

(*О. І. Ємчук*) 86

4.2. Наукові праці вчених НАН України як відображення історії
та розвитку української науки

(*О. І. Ємчук*) 103

4.3. Роль особових документів у реконструкції життя та наукових
біографій провідних вчених України

(*І. Г. Кіржаєва*) 121

4.4. Значення документів про діяльність видатних українських вчених
у висвітленні їх наукового шляху та досягнень

(*А. І. Шатовал, М. С. Коломієць*) 139

4.5. Історія української науки у світлі епістолярних документів вчених
(*А. І. Шаповал*) 157

4.6. Розвиток української науки через призму фотодокументів
(*А. А. Майстренко*) 170

**Р О З Д І Л 5. АКТУАЛІЗАЦІЯ ТА ПОПУЛЯРИЗАЦІЯ
НАУКОВИХ АРХІВІВ**

(*О. С. Онищенко, Г. В. Индиченко*) 185

ПІСЛЯМОВА

(*О. С. Онищенко, Л. М. Яременко*) 203

Д О Д А Т К И 209

**Д о д а т о к 1. ПЕРЕЛІК АРХІВНИХ ФОНДІВ
НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ НАУК УКРАЇНИ
ТА УСТАНОВ, ЩО ПЕРЕБУВАЮТЬ У ЇЇ ВІДАННІ,
станом на 01.11.2023**

(*О. М. Загорецька, О. В. Січова*) 211

**Д о д а т о к 2. ПЕРЕЛІК ОСОБОВИХ АРХІВНИХ ФОНДІВ
ВЧЕНИХ НАН УКРАЇНИ, ЩО ЗБЕРІГАЮТЬСЯ
В ІНСТИТУТІ АРХІВОЗНАВСТВА НБУВ,
станом на 01.11.2023**

(*С. Л. Геращенко*) 237

ІМЕННИЙ ПОКАЖЧИК

(*О. І. Ємчук*) 283

ПЕРЕДМОВА

Дві тенденції характеризують сучасне життя архівів: формування і розвиток документного комплексу та формування і розвиток інформаційно-довідкового комплексу. Обидва напрями вибудовуються на інтегративних засадах. Документний комплекс збагачується насамперед за рахунок цифрових, оцифрованих матеріалів, інформаційно-довідковий – завдяки урізноманітненню представлення документного комплексу суспільству.

Ці загальні тенденції притаманні і науковим архівам. Не буде перебільшенням сказати, що в наукових архівах ці напрями часто проявляються раніше і повніше, ніж в інших спеціалізованих архівах, бо наукові архівні комплекси, як правило, найближчі до універсальних за видами, носіями, контентом документів.

Архів Національної академії наук України (НАН України), включаючи Центральний в особі Інституту архівознавства (ІА) Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського (НБУВ), орієнтується на модель подвійної комплексності – документної та інформаційно-довідкової. Документна комплексність має кілька складників. Передусім – це матеріали цілої низки фондоутворювачів: наукових установ, організацій, громадських наукових об'єднань, органів державної і місцевої влади, масмедіа, особові документи вчених, їх сімейного, родинного, фамільного кола. Фондоутворювачі в науковому архіві постають комплексно.

Комплексно тут представлено і види документів: рукописи, машинописи, твори друку, електронні документи, звукові, візуальні, речові. При цьому слід мати на увазі, що цифровізація практично стирає різницю між видами документів, показуючи їх в одному форматі – електронному. Це стосується оцифрованих бібліотечних і музейних артефактів. У цифровому варіанті зникає відмінність у формі представлення документів між архівами, бібліотеками і музеями. Тому архіви, як і бібліотеки та музеї, мають можливість неймовірно збагачуватися, не потребуючи значного розширення площ. У такий спосіб може утворюватися інтегрований архівно-бібліотечно-музейний масив інформації, своєрідний комплекс комплексів. Для оцифрування документа не має значення ані його матеріальний носій, ані обсяг. Технології 3D, що входять в архівну, бібліотечну та музейну практику, будуть поставляти закладам культури копії артефактів замовленого масштабу. Технічні, природничі,

археологічні, етнографічні, художні та інші музеї можуть перекачувати у 3D-моделях в архіви, як і у бібліотеки, та суттєво доповнити відповідні тематичні колекції. Звісно, для цього архівістам і бібліотекарям потрібно досконало пристосовувати 3D-технології для своєї справи. Але зусилля будуть того варті: відкриється новий потужний канал збагачення ресурсного потенціалу.

Наукові архіви природою своєю покликані бути збирачами і зберігачами знанневих документів (власне дослідницьких і державних, суспільних документів про знання). Архів НАН України комплектує документи з усіх головних напрямів розвитку науки – природознавства, технікознавства, суспільствознавства, гуманітаристики. Архіви Академії у різні періоди її понад столітньої історії наповнювалися документами відповідно до того, які науки і як розвивалися в той час в Україні і як формувалися архівні фонди.

Загалом у перше десятиліття діяльності Академії в її архівах переважали соціогуманітарні документи. Це зумовлено тим, що для суспільних і гуманітарних наук не потрібно великої матеріально-технічної бази, тому вони мали значну спадщину. Природничі і технічні науки залежали від лабораторної бази. Мірою її створення розвивалися природничі і технічні дослідження. А з початком індустріалізації, а згодом і курсу на прискорення науково-технічного прогресу на перше місце виходять технічні науки. В академічних архівах масово нарощуються науково-технічна документація, яка нині становить найбільшу частину академічного архіву.

Щоправда, у період Незалежності у зв'язку з посиленням суспільного запити на соціогуманітарні дослідження помітно зріс і обсяг відповідної архівної документації. Три потужні потоки наукової документації (технічний, природничий і соціогуманітарний) сходяться в загальноакадемічному архіві, утворюючи по суті Дата-базу національної наукової спадщини. Усе це – історична платформа, на якій вистойть українська наука в період російсько-української війни і на якій розгорнеться її повоєнна розбудова.

Формування і розвиток документного архівного комплексу передбачає і розвиток у комплексному варіанті інформаційно-довідкового апарату до нього. Пошук документів у вибухово зростаючих масивах усіх видів інформації, зокрема й архівної, став викликом для архівних, бібліотечних і музейних структур, особливо для архівних, бо в архівах найбільше одиниць зберігання.

Ураховуючи перенасичення суспільства інформацією і складнощі пошуку за цих обставин конкретного документа, американський письменник Ніл Гейман (Neil Gaiman) пише: «Зараз завдання полягає не в тому, щоб знайти рідкісну квітку пустелі, а в тому, щоб розшукати конкретну рослину в джунглях. Нам потрібна допомога в навігації, щоб відшукати серед цієї інформації те, що нам дійсно потрібно»¹.

---

¹ Гейман Ніл. Чому наше майбутнє залежить від читання? URL: <https://vsviti.com.ua/society/28950>

На сьогодні розвинена навігація в безодні інформації являє собою комплекс пошуку і розпізнавання джерел. До традиційних методів (каталогів, картотек, списків і тому подібних речей) додаються і висуваються на передній план путівники, бібліографічні і біографічні, аналітичні, реферативні, статистичні, фактографічні, документальні та інші бази. Розширюється застосування в архівах систем управління базами даних. Велика увага приділяється удосконаленню архівних сайтів, щоб вони були зручними для користувача, сприяли доступу до архівів і пошуку необхідних матеріалів. Усе це – загальноархівні явища. Звичайно ж, вони наявні і в наукових архівах і реалізуються залежно від технічного і програмного забезпечення.

Становлення інформаційно-довідкового архівного комплексу перебуває в активній фазі, розширюючись під впливом розвитку дистанційного архівного сервісу, який дедалі більше стає основним. Дистанційна взаємодія архіву і користувача відкриває нові можливості введення до суспільного обігу архівних документів, підвищення ролі архівів у формуванні масової історичної пам'яті, актуалізації наукової спадщини.

Документні та інформаційно-довідкові архівні комплекси підносять архівну справу на якісно новий рівень, перетворюють масиви документів на живий робочий матеріал. Завдяки цьому наукові архіви підвищують свою роль у розвитку історії науки, збагаченні суспільної пам'яті про вітчизняну науку.

Інтеграція архівних документних інформаційно-довідкових комплексів до системи історичних знань про українську науку багатогранна. Передусім вона йде шляхом посилення інтересу істориків-дослідників до наукових першоджерел і їх оприлюднення в наукових і науково-популярних виданнях. На жаль, узагальнених фундаментальних видань з історії науки в Україні недостатньо. Переважають публікації з історії конкретних наук і наукових галузей. Тому картина української наукової спадщини далеко неповна. Суспільство ще недостатньо обізнано з внеском науки у його культурний, освітній, інтелектуальний, техніко-технологічний потенціал. Звідси й необґрунтовані звинувачення української науки у відставанні від світового рівня досліджень, недостатньому впливі на інноваційні перетворення в державі. У той же час узагальнена історія науки в Україні свідчить, що завдяки зусиллям НАН України, галузевих національних академій, вишів у нас у другій половині ХХ століття побудована потужна національна наукова система, яка забезпечила високий освітній і техніко-технологічний рівень країни.

Зростаючи, архівні комплекси збільшують притягальну силу, ширше входять в історичну науку та історичну свідомість. Наукові монографії, журнали, аналітичні записки і, звісно ж, енциклопедії, словники, довідники становлять першу шеренгу переходу архівних документів у систему оприлюднення історичних знань. Бажано, щоб ці види публікацій постійно тримали в полі зору архівні джерела і не скупилися на їхню бібліографію.

Другим напрямом інтеграції архівних комплексів у систему історичних знань взагалі і про науку зокрема є освіта. У шкільному і вишівському навчальних процесах відбувається введення в архівну справу, і звідси з'являється інтерес до архівознавства. Усе залежить від того, наскільки лекційні курси, підручники, посібники принагідно і вдало подають інформацію архівних документів у ході вивчення конкретних предметів, особливо з історії України, і спеціальних історичних дисциплін. У курсах з історії нерідко переважає показ гострих подій минувшини – війн, революцій, інших соціальних катаклізмів, а наукова спадщина, як світова, так і вітчизняна, все ще не посіла належного їй місця, враховуючи, що глибинні цивілізаційні зрушення породжуються саме науковими і технологічними революціями. Документні архівні комплекси криють у собі масу ідей, думок, догадок, передбачень, які можуть прислужитися і сьогодні, і завтра. Зацікавлення молоді архівами привчить її орієнтуватися на першоджерела, щоб не підпадати під вплив некомпетентних інтерпретацій і фейків.

Для інтеграції архівного контенту у масові історичні погляди й уявлення найширший шлях – медійний. Телебачення, радіо, преса, соціальні мережі, усний обмін думками постійно торкаються історичних питань. Тут ми можемо зустріти свіжі наукові дані, вторинні, третинні й інші інтерпретації, припущення, фантазії, безпідставні суб'єктивні судження. Важливо системно наповнювати медійну сферу у процесі висвітлення історичних проблем науковим знанням, достовірними свідченнями, первинними документами, зокрема й архівними.

У працівників масмедіа, де інформація повинна готуватися і подаватися швидко, часто руки до архівів не доходять. Архівісти зі свого боку не завжди ініціативні в заохоченні медійників до демонстрації багатств своїх сховищ. Потрібні зустрічні рухи. Введення архівного контенту у суспільний обіг допомагає незаангажовано осмислити минувшину, уникнути перекручень і односторонніх тлумачень історичної дійсності. Це дасть можливість побачити у вітчизняній науковій спадщині незаперечні здобутки, які свідчать про вагомий внесок українських учених в інтелектуальний потенціал країни.

Інформаційні сховища – архіви, бібліотеки, музеї та інші збирачі документів – створені не лише для зберігання артефактів, а й для їх вивчення і головне – постійного пропонування людям для підвищення обізнаності у справах минулих і сучасних. Наукові архіви тут найбільше в нагоді, бо мають здебільшого первинні документи і з перших рук. Це забезпечує їм неминущу цінність. Сучасні трансформації архівної справи, трендовими з яких є формування документних та інформаційно-довідкових комплексів та інтеграція в системи історичних знань, поставили архівотворців і архівознавців перед новими викликами, відповіді на які не можуть чекати. Розроблення і здійснення інтеграційних підходів до організації всієї архівної справи принесе їй нову якість і підвищену соціальну віддачу.

**НАЦІОНАЛЬНА ПАМ'ЯТЬ ПРО УКРАЇНСЬКУ НАУКУ
ТА НАУКОВІ АРХІВНІ КОМПЛЕКСИ:
ТЕНДЕНЦІЇ І ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ**

Феномен «пам'ять» перебуває у полі зору дослідників тривалий час. Тема пам'яті вивчається у контексті міждисциплінарних досліджень і є предметом розгляду філософів, політологів, істориків, архівістів, літературознавців, соціологів, культурологів, психологів та інших фахівців. Як зазначає І. І. Колесник, «предметом уваги слугує ключовий концепт “пам'ять”, який з'являється у супроводі таких концептів-означень, як “колективна”, “історична”, “соціальна”, “національна”, “культурна”, “індивідуальна”, “неофіційна”, “опозиційна”, “контрпам'ять”, “політика пам'яті”»¹.

Питання розуміння сутності архівів як установ національної пам'яті також є предметом досліджень фахівців у галузі архівної справи. Значні напрацювання у цьому контексті є й у західних фахівців, де це питання активно досліджується.

Одним з актуальних напрямів міждисциплінарних досліджень є *memory studies*, які своїм завданням ставлять вивчення колективної та культурної пам'яті соціуму. З іменем французького соціолога М. Хальбвакса (М. Halbwachs) пов'язане введення ще в першій половині ХХ ст. у науковий обіг терміна «колективна пам'ять», обґрунтування зв'язку між соціальною групою і колективною пам'яттю. У праці «Соціальні рамки пам'яті» М. Хальбвакс аналізує функціонування колективної пам'яті, сім'ї, конфесії, соціального класу². Також дослідник розробив

---

¹ Колесник І. Історична пам'ять та історіографія : архетипи взаємодії. *Історія – ментальність – ідентичність. Вип. IV*: Історична пам'ять українців і поляків у період формування національної свідомості в ХІХ – першій половині ХХ століття : колективна монографія. Львів : ПАІС, 2011. С. 54.

² Васильєв О. Хальбвакс. *Національна та історична пам'ять : словник ключових термінів* / кер. авт. кол. А. М. Киридон. Київ : ДП «НВЦ “Пріоритет”». 2013. С. 412–417.

положення про необхідність локалізації колективної пам'яті у певних місцях, що стають опорними точками ритуальної комеморації. Вчений зазначає, що колективна пам'ять не збігається з історією, а є двома різними галузями знання. Власне історія починається там, де закінчується пам'ять.

З 1980-х років концепція зв'язку історії та пам'яті активно почала розроблятися у Франції. Виник запит суспільства на нову інтерпретацію подій минулого. Зав'язалася дискусія у фаховому середовищі про те, що саме необхідно пам'ятати і про що саме треба згадувати стосовно минулого, а також, яка місія у цьому контексті належить установам пам'яті, до яких належить й архів, який має важливе значення у своїй функції як установи пам'яті, оскільки відображає всі аспекти життя суспільства. Велика кількість праць із феномену «пам'ять» потребує окремих досліджень, тому ми розглядаємо найбільш дотичні до теми «пам'ять» і «архів».

Концепцію архіву як «місця пам'яті», як відомо, розробляв французький історик П. Нора. Цей термін він ввів до наукового обігу ще на початку 1980-х років. Концепція П. Нора «місця пам'яті» була викладена у семитомному виданні «Місця пам'яті» та інших працях. Французький історик зазначав: «Музеї, архіви, кладовища, колекції, свята та річниці, трактати і протоколи, монументи, храми, асоціації – усі ці цінності в собі – свідки іншої епохи, ілюзії вічності»¹. Архіви є символічними об'єктами людської пам'яті, так само, як і бібліотеки, музеї, словники. Архіви стають такими «місцями пам'яті» у випадку, коли інтегрують три сенси – матеріальний, символічний, функціональний. Поряд з поняттям «архівна пам'ять» П. Нора вживає такі синоніми, як «вторинна пам'ять», «пам'ять-протез». Власне установи пам'яті (архіви, музеї, бібліотеки) покликані зберігати ідентичність і входять до історії.

Концепція «місця пам'яті» П. Нора дістала подальшого розвитку поміж широкого кола вчених у галузі соціогуманітаристики і була розвинена фахівцями з архівної справи на шпальтах авторитетних наукових журналів «The American Archivist», «Archives & Manuscripts», «Archivaria», «Archival science» та ін. Це питання обговорювалося на міжнародних наукових заходах, які у різний час проходили у США, Польщі, Австрії,

---

¹ Нора П. Проблематика мест памяти. *Франция – память*. П. Нора, М. Озуф, Ж. де Пюимеж, М. Винок. URL: <https://mipt.ru/education/chair/philosophy/upload/бес/nora1-arph7asf0ow.pdf>. С. 25.

Канаді, Литві та інших країнах. Участь у низці таких наукових форумів брали й авторитетні українські фахівці з архівної справи – Г. В. Боржак, І. Б. Матяш, Г. В. Папакін, К. Є. Новохатський та інші. На цих міжнародних заходах обговорювалися дискусійні питання «Архіви та пам'ять», «Архіви і знання», «Архіви та суспільство». Дискусії з цих питань, які продовжують вирувати у фаховому архівному середовищі, мають високу актуальність і науково-практичне значення.

Як своєрідні «будинки пам'яті» розглядає архіви, бібліотеки та музеї Ж.-П. Валло (J-P. Wallo). Саме вони є зберігачами колективної пам'яті суспільства, націй, народів. Архіви дають можливість захищати права і привілеї, відкривають можливості до особистого і суспільного добробуту, який базується на усвідомленні власних коренів, належності до ідентичності.

Розвивають поняття архіву як «місце пам'яті» Аляйда Ассман (A. Assman) та Ян Ассман (Jan Assmann). Аляйда Ассман наголошує, що місце дає змогу не лише закріпити і підтвердити спогади, що локально в ньому укріплюються, воно також втілює безперервність періодів, які несуть більше пам'яті, ніж сконцентровані в артефактах порівняльні короткочасні спогади індивідів, епох, навіть культур¹.

Ян Ассман – відомий німецький єгиптолог, історик релігії і культури та автор концепції культурної пам'яті, виділяє чотири виміри пам'яті: міметична, предметна, комунікативна, культурна². Колективна пам'ять, якщо вести мову про її текстовий вимір, може існувати у формі канону і формі архіву. Власне архів у розумінні дослідника постає у вигляді пам'яті-сховища, зміст якого є доступним, але не репрезентований в актуальній пам'яті. Звертається дослідник до взаємозв'язку трьох тем: «спомини» (звернення до минулого), «ідентичність» (політична уява) і «культурна спадкоємність» (складання традиції).

У західному фаховому середовищі зберігається теза про високе значення архівів не лише як сховищ історичних джерел, а й як активних комунікаційних засобів ретрансляції пам'яті. Зокрема, Кеннет Е. Фут (Kenneth E. Foote) розглядає архіви як важливий комунікаційний ресурс, який разом з іншими комунікаційними ресурсами покли-

¹ Аляйда Ассман. Місце пам'яті. URL: <http://www.historians.in.ua/index.php/en/doslidzhennya/252-aliaida-assman-mistsia-pamiati>

² Огієнко В. Ассман Ян. *Національна та історична пам'ять : словник ключових термінів*. Київ, 2013. С. 25–26.

каний підтримувати пам'ять від одного покоління до іншого¹. Барбара Л. Крейг (Barbara L. Craig) акцентує увагу на трьох ідеях пам'яті: особливе місце, або локація; річ, або об'єкт, які можна виміряти та якими можна керувати; процес, або діяльність на кшталт технології, машини чи результату. Пам'ять розглядається як місце, в якому зберігається інформація, або звідкіля ідеї, концепції та знання виходять. Тут бачимо обстоювання тези, що архіви є одночасно фізичним місцем пам'яті, а також місцем, у якому зберігаються спогади². Дж. Шварц (Jm. Schwartz) і Т. Кук (T. Cook) наголошують на тісному сплетінні понять «архів», «історія», «пам'ять», «ідентичність», «влада»³. Дослідники висувають тезу про те, що пам'ять, як й історія, уходить корінням в архів, отже, архів і є нашою пам'яттю.

Е. Кетелаар (E. Ketelaar) розглядає архів як машину часу (time machine). Архівування, на думку Е. Кетелаара, завжди спрямовувалося на передачу діяльності і досвіду у часі та просторі. Збереження пам'яті дозволяє використовувати інформацію функціональною пам'яттю згодом у будь-який час⁴. Суспільство цінує «збереження» як засіб обліку теперішнього для майбутнього, й архіви повинні бути захищені як сховища пам'яті, які слугують суспільству.

Р. Джімерсон (Ranald C. Jimerson) розглядає архів як сховище пам'яті, що надає надійні докази для вивчення минулого. Чотири типи пам'яті – особова, колективна, історична та архівна – взаємодіють заплутаним та іноді незрозумілим чином, проте дозволяють правильно сприймати минуле. Архівна пам'ять, на думку дослідника, – складний соціальний конструктор, який відображає характер взаємовідносин у суспільстві. Самі ж архіви відіграють важливу роль у виявленні та збереженні документів, що формують історичну пам'ять⁵. Значна роль, на думку Р. Джімерсона, у збереженні та ретрансляції пам'яті належить

---

¹ Kenneth E. Foote. To Remember and Forget: Archives, Memory, and Culture. *The American Archivist*. 1990. Vol. 53, Summer. P. 378–392.

² Barbara L. Craig. Literature on Memory and Their Pertinence to Archives. *The American Archivist*. 2002. Vol. 65, Fall / Winter. P. 276–289.

³ Schwartz Joan M., Cook T. Archives, records, and power: the making of modern memory. *Archival Science*. 2002. № 2. P. 1–19.

⁴ Ketelaar Eric. Archival Temples, Archival Prisons: Modes of Power and Protection. *Archival Science*. 2002. Vol. 2. P. 233.

⁵ Jimerson R. C. Archives and memory. *OCLC Systems & Services: International digital library perspectives*. 2003. Vol. 19 No. 3. P. 89–95. URL: <https://doi.org/10.1108/10650750310490289>

працівникам установ пам'яті (архівів, бібліотек, музеїв) як посередникам між минулим, сучасним і майбутнім через здійснення ними функцій забезпечення доступу до інформації та відбору (експертизи) документів для подальшого зберігання.

На думку Каролін Стідмен (Karolen Steedmen)¹, через архів культурна діяльність історії стає потенційним простором пам'яті. Отже, архів – це те, що завдяки культурній діяльності історії може стати потенційним простором пам'яті.

Белінда Беттлей (Belinda Battley) розглядає архів не лише як місце, у якому зберігаються архівні документи, а також як місце колективної пам'яті².

А. Бернад (A. Bernad) визначає специфіку принципів і джерел комплектування інститутів суспільної пам'яті, якими для нього є архіви, бібліотеки, музеї. Фахівець зазначає, що «незважаючи на специфіку, в архівів, бібліотек і музеїв однакова місія – збереження різних видів історичної пам'яті, зафіксованої у матеріальній формі й обслуговування поточних суспільних потреб»³.

Грузинський дослідник Вл. Луарсабішвілі позиціонує архів передусім як «інститут активної пам'яті», який є не лише сховищем, а й інструментом для відновлення, інтерпретації та осмислення історії країни⁴.

Амалія Дж. Сабієску (Amalia G. Sabiescu) розглядає архівні установи як «живі архіви» (living archives), які виконують функції соціального обміну пам'яттю, що сприяє побудові соціального зв'язку, спільності й ідентичності. Архіви зберігають і передають пам'ять, поєднуючи функцію архівну з творчою. Цю подвійну функцію архівів дослідниця пояснює терміном «архівна перформативність»⁵.

---

¹ Karolen Steedmen. The space of a memory: in an archive. *History of the human sciences*. 1998. Vol. 11. № 4. P. 65–83.

² Battley Belinda. Archives as places, places as archives: doors to privilege, places of connection or haunted sarcophagi of crumbling Skeletons? *Archival Science*. 2019. Vol. 19. P. 1–26. URL: <https://doi.org/10.1007/s10502-019-09300-4>

³ Бернад А. Архивы, библиотеки и музеи – институты общественной памяти. Что их различает и сближает. *Отечественные архивы*. 2005. № 2. С. 64.

⁴ Луарсабишвили Вл. Архив, как институт активной памяти (на примере Архива МВД Грузии). URL: <https://pandiaonline.ru/text/80/618/30965.php>.

⁵ Amalia G. Sabiescu. Living Archives and the Social Transmission of Memory. *Curator: the museum journal*. 2020. Vol. 63. № 4. P. 497–510.

У сучасному глобалізованому світі спадщина і колективна пам'ять відображаються у культурі країни. У цьому контексті важливою є роль архівів у культурному житті країни через свої архівні колекції та діяльність, яку вони проводять. Саме цей аспект закладено у програмі розвитку національних архівних установ¹. Так, за результатами аналізу стратегічних документів розвитку 159 національних архівів світу, виокремлено їх основні пріоритети – покращення доступу користувачів до документів, збереження й оцифрування колекцій документів, інституційне управління і планування, захист національного архівного надбання та колективної пам'яті й інші напрями. Одним із пріоритетів діяльності архівів є сприяння культурному розвитку своїх країн, тому окремі архіви позиціонують себе як культурні установи або дослідні центри (Уругвай); установи, що надають архівну підтримку культурному та інтелектуальному життю країни (Тринідат і Табаго); участь у культурному житті країни (Нікарагуа); створення архівної культури або культури використання інформації (Південна Корея, Ефіопія).

Питання національної пам'яті перебуває у полі зору науково-дослідних установ та окремих науковців України тривалий час. А. М. Киридон виділяє п'ять етапів пам'яттєвого дискурсу² у соціогуманітарних науках, які охоплюють загальні хронологічні межі від кінця 1980 – початку 1990 років і до 2015 р. (остання цифра позначена у дослідниці як відлік п'ятого етапу).

Г. В. Касьянов вказує, що до кінця першого десятиліття 2000-х років в Україні сформувався стійкий інтерес до цього питання: українська гуманітаристика поступово входила до світового інтелектуального простору, де *memory studies* вже мали напрацювання концептуального характеру. В Україні також почали виходити тематичні випуски наукових журналів, з'явилися наукові аналітичні статті, аналітичні повідомлення до державних органів, тематичні конференції, дисертації, монографії, тематичні збірники з залученням іноземних фахівців, міжнародні проєкти з питань пам'яті за участю українських фахівців³.

---

¹ Sara Martinez-Cardama, Ana R. Pacios National archives' priorities: an international overview. *Archival Science*. 2022. Vol. 22. P. 1–42. URL: <https://doi.org/10.1007/s10502-021-09367-y>.

² Киридон А. М. Студії пам'яті у сучасній гуманітаристиці : історія становлення. *Український історичний журнал*. 2017. № 4. С. 150–161.

³ Касьянов Г. К проблеме дефиниций: историческая память, историческая политика. *Історія. Пам'ять. Політика*. Збірник наукових статей / Ін-т історії України НАН України. Київ : Інститут історії України НАН України, 2016. С. 133–134.

Різні аспекти національної пам'яті розглядали українські вчені: Г. Г. Денисенко¹, Г. В. Касьянов², Л. П. Нагорна³, О. Ю. Зайцев⁴, Л. О. Зашкільняк⁵, І. І. Колесник⁶, А. М. Киридон⁷. Це далеко неповний перелік українських дослідників, які мають наукові розробки за цим напрямом.

В Україні створено Український інститут національної пам'яті, який реалізує державну політику у сфері відновлення та збереження національної пам'яті українського народу. Безпосередньо до сфери управління Українського інституту національної пам'яті належить Галузевий державний архів Українського інституту національної пам'яті. До складу документів архіву відповідно до його положення входять носії архівної інформації репресивних органів комуністичного тоталітарного режиму 1917–1991 рр., носії архівної інформації іноземних спецслужб, структур і діячів українського визвольного руху, документи з різними носіями інформації, що були створені, отримані або перебувають в Українському інституті національної пам'яті⁸.

Актуальному питанню розуміння сутності архівів як установ пам'яті присвячено праці провідної української вченої-архівознавиці І. Б. Матяш⁹. Дослідниця виділяє два аспекти у розумінні цього поняття:

---

¹ Денисенко Г. Г. Культурна спадщина у формуванні історичної пам'яті. Київ, 2018. 319 с.

² Касьянов Г. К проблеме дефиниций: историческая память, историческая политика... С. 112–135.

³ Нагорна Л. Исторична культура: концепт, інформаційний ресурс, рефлексивний потенціал. Київ : ІПІЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2014. 382 с.

⁴ Зайцев О. Нелегкий вибір історика : історична наука та національна історична міфологія. *Ідентичність і пам'ять у пострадянській Україні*: монографія / відп. ред. Мирослава Антонович. Київ : Дух і літера, 2009. С. 17– 31.

⁵ Зашкільняк Л. Исторична пам'ять і соціальні функції історії в сучасному світі. *Історія – ментальність – ідентичність*. Вип. IV... С. 21– 26.

⁶ Колесник І. Исторична пам'ять та історіографія : архетипи взаємодії. *Історія – ментальність – ідентичність*. Вип. IV... Львів, 2011. С. 54–64; Колесник І. І. «Місія пам'яті» в культурному просторі історіографії. *Національна та історична пам'ять*. 2013. Вип. 8. С. 84–93.

⁷ Киридон А. Маски пам'яті в умовах трансформації суспільства. *Історія – ментальність – ідентичність*. Вип. IV... С. 67–74.

⁸ Положення про Галузевий державний архів Українського інституту національної пам'яті. *Галузевий державний архів Українського інституту національної пам'яті : вебсайт*. URL: <https://hdauinp.org.ua/ua/about-archive-ua/regulations>

⁹ Матяш І. Б. Архіви як установи пам'яті. *Національна та історична пам'ять*. 2013. Вип. 8. С. 61–69; Матяш І. Б. Установи пам'яті : поняття, місії, тенденції. URL: https://revolution.allbest.ru/history/01302539_0.html

соціогуманітарний (загальний) і архівознавчий. Що стосується архівознавчого аспекту, то він пов'язаний зі зберіганням та удоступненням до архівної спадщини людства. І. Б. Матяш дає визначення «архівів як інституцій пам'яті», під якими вчена розуміє інституції різної форми власності, що сприяють реалізації основної функції соціальної пам'яті, яка полягає в трансляції накопиченого людством досвіду та ідей у часі і просторі та призначені для зберігання її задокументованих (у різний спосіб) образів¹.

Важливою тезою у працях дослідниці є те, що, зберігаючи документи, архіви підтримують суспільну, індивідуальну і, власне, історичну пам'ять. Виокремлюються такі типи пам'яті, як персональна (індивідуальна); соціальна (колективна); історична (архівна пам'ять). Архіви як зберігачі «надійних доказів для вивчення минулого» складають основу історичної пам'яті².

В українському науковому просторі присутні праці, в яких національна пам'ять розглядається як складова діяльності таких установ національної пам'яті, як архіви, бібліотеки, музеї. Загальним для архівів, бібліотек та музеїв є поняття «пам'ять». Розглянуто роль цих інституцій як інтеграторів джерел соціальної, історичної та національної пам'яті, визначено й їхні інтегровані функції в цьому контексті, які пов'язані з широким спектром завдань: збереження, дослідження історико-культурних джерел, поширення у суспільстві об'єктивної інформації та науково обґрунтованих знань про документальну культурну спадщину, а також їх використання у заходах, спрямованих на формування й утвердження національної пам'яті³. Важливий аспект діяльності архівів, бібліотек, музеїв, на який звертають увагу Л. А. Дубровіна, А. М. Киридон і І. Б. Матяш, – їхня науково-дослідна діяльність, робота з актуалізації джерел колективної та культурної пам'яті, удосконалення механізмів використання, комунікування і транслявання інформації. Важливу тезу про те, що «пам'ять про минуле не дорів-

---

¹ Матяш І. Б. Архіви як інституції пам'яті. *Національна та історична пам'ять : словник ключових термінів*. Київ, 2013. С. 20.

² Матяш І. Б. Установи пам'яті: поняття, місії, тенденції. URL: https://revolution.allbest.ru/history/01302539_0.html

³ Дубровіна Л., Киридон А., Матяш І. Архіви, бібліотеки, музеї – джерельна основа національної пам'яті, культурної спадщини України. *Бібліотечний вісник*. 2017. № 1 (237). С. 3–10.

нює тому, що насправді відбулося в минулому», висуває Ю. Поліщук¹. Автор розвиває думку про те, що пам'ять та історія – не тотожні, адже історія як наука має справу з критикою та аналізом.

Л. А. Дубровіна розглядає архіви, бібліотеки і музеї як багатофункціональні соціальні інститути пам'яті. Ці установи виконують функції і збереження, і дослідження, і популяризації багатоаспектних джерел, вони є носіями соціальної інформації, історичної та національної пам'яті, і в підсумку – виконують роль посередника між минулим, сучасним і майбутнім².

Як інституції з широкими функціями розглядають архіви Г. В. Боряк, Л. А. Дубровіна, І. Б. Матяш, А. М. Киридон та інші дослідники, наголошуючи на міждисциплінарній інтеграції документної спадщини. І. Б. Матяш звертає увагу на інтеграційні тенденції, які реалізуються на інституційному рівні в об'єднання архівів та бібліотек в одну установу національного рівня (як приклад наводяться такі інституції, як Національна бібліотека і архів Єгипту, Національна бібліотека і архів Ірану, Бібліотека і архів Канади) і ресурсному рівні, який спрямований на створення інтегрованих інформаційних ресурсів архівів, бібліотек і музеїв.

Звертається до питання національної пам'яті та архівів у наукових розвідках М. Г. Палієнко, наголошуючи, що обґрунтування концепції архівів як установ національної пам'яті має значення «у збереженні та ретрансляції суспільством колективної пам'яті, еволюції стосунків із владою, забезпеченні доступу до документів як основи демократичного устрою, дотриманні громадянських прав і свобод»³. Архівіст позиціонується як активний творець, дослідник і популяризатор історичної пам'яті, який не лише забезпечує зв'язок суспільства з його історичним минулим, а й формує сьогодення. «Нині архіви – це не тільки сховища документної інформації, а й установи пам'яті, і також науководослідні центри, віртуальні сховища вебресурсів»⁴.

¹ Поліщук Ю. Вписатися в «архівний поворот»: місце зустрічі історії, пам'яті та мистецтва. URL: <http://www.korydor.in.ua/ua/stories/vpysatysia-v-arkhivnyj-povorot.html>

² Дубровіна Л. Бібліотеки в системі інституцій національної пам'яті України та національної культурної спадщини. *Рукописна та книжкова спадщина України*. 2016. Вип. 20. С. 232–251.

³ Палієнко М. Г. Образ «архіву» в сучасному науковому дискурсі: множинність інтерпретацій. *Архіви України*. 2016. Вип. 5–6. С. 141.

⁴ Палієнко М. Між історією та інформологією: до проблеми вироблення нової парадигми архівної освіти. *Архіви – наука – суспільство: шляхи взаємодії*: матеріали Всеукр. (з міжнар. участю) наук.-практ. конф., 21–22 трав. 2015 р., м. Київ. Київ, 2015. С. 134.

У діяльності архівів як установ суспільної пам'яті усе більше значення набуває інформатизація архівної справи. Це питання є одним із важливих напрямів у діяльності архівних установ у сфері забезпечення доступу до архівних ресурсів як до джерел національної та суспільної пам'яті.

Авторитетний український вчений у галузі архівознавства Г. В. Боряк висвітлює новітні тенденції в галузі архівної справи і хід реалізації програми створення електронної версії Національного фондового каталогу з подальшим наданням доступу до нього через Інтернет. Вчений наголошує, що «необхідність наукового прогнозування розвитку суспільства прямо пов'язана з готовністю архівної справи до нових технологій зберігання «документальної пам'яті» України»¹.

Архівна наукова спадщина України перебуває тривалий час у полі зору О. С. Онищенко. Такий вид спадщини розглядається як важливий атрибут національної пам'яті, адже Україна має колосальний документний інтелектуальний спадок: 760 млн бібліотечних од., 80,34 млн архівних документів, 17,33 млн музейних предметів, а сукупно з фондами корпоративних, релігійних, приватних, діаспорних бібліотек, архівів і музеїв та електронними виданнями нараховує 1 млрд українських інформаційних одиниць². Наголошується, що в сучасних умовах національна наукова спадщина має бути пріоритетом державної ваги з трьох чинників: 1) переходом людства до нового типу грамотності – цифрової грамотності і різким зменшенням участі в цьому процесі рукописних і друкованих форм передачі інформації, що в умовах стихії таїть загрози забуття і втрат раніше набутого наукового і практичного досвіду; 2) активізацією в періоди суперечливих суспільних трансформацій і невизначеності майбутнього пошуків у спадщині засад самозбереження і консолідації; 3) базовою роллю наукової спадщини у розвитку самої науки.

Загалом, як зазначає О. С. Онищенко, інтеграція є однією з основних тенденцій, яка зараз спостерігається у вітчизняній науковій спад-

---

¹ Боряк Г. Інформатизація архівної галузі сьогодні : поточні здобутки і завдання формування електронних ресурсів. *Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії та методики*. 2004. Вип. 11. С. 4.

² Онищенко О. Національна наукова спадщина – інтелектуальні скарби держави (Доповідь з нагоди вручення Золотої медалі ім. В. І. Вернадського НАН України). *Вісник НАН України*. 2019. № 5. С. 65–68.

щині, що є важливим чинником у формуванні інфосфери України¹. Академічні архівні комплекси слушно розглядаються як дієвий комунікативних ресурс із передавання пам'яті про українську науку від одного покоління до іншого і у такий спосіб фактично підтримують цю пам'ять, тому важливим є «зробити все можливе задля збереження для нащадків архіву української науки»².

У цьому контексті важливою є діяльність Інституту архівознавства Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (ІА НБУВ). Саме ця установа працює у царині питань наукового формування, розроблення інформаційної складової та джерельного потенціалу історико-культурних фондів ІА НБУВ та архівних фондів установ Національної академії наук України (НАН України) у галузі історії української науки, їх дослідження, організації доступу і створення електронного ресурсу³.

Діяльність ІА НБУВ за цими напрямками унікальна, адже в системі НАН України ними займається виключно він, функціонуючи як архів української академічної науки. Солідаризуючись з думкою С. В. Старовойт і Л. М. Яременко про те, що архівам належить не лише меморіальна функція, яка полягає у збиранні та збереженні документальної спадщини української науки, а й створення на цій основі нових інформаційних ресурсів традиційної та електронної форм⁴, зазначимо, що саме академічні архівні комплекси є основними зберігачами документної спадщини про українську науку і стають активними суб'єктами формування історичної пам'яті про українську науку. Саме завдяки широкому колу архівних документальних джерел архівістам та історикам вдається висвітлювати історію розвитку української ака-

---

¹ Онищенко О. Національна наукова спадщина – інтелектуальні скарби держави (Доповідь з нагоди вручення Золотої медалі ім. В. І. Вернадського НАН України). *Вісник НАН України*. 2019. № 5. С. 66.

² «...Зробити все можливе задля збереження для нащадків архіву української науки». *Архіви України*. 2003. № 1–3 (251). С. 104.

³ Онищенко О., Яременко Л. Формування архіву української науки : головні напрями і здобутки Інституту архівознавства Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (2000–2020). *Інститут архівознавства Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського: формування та дослідження Архівного фонду Національної академії наук України (2000–2020) : монографія / авт. кол.: О. В. Березовська та ін. ; відп. ред. О. С. Онищенко ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Ін-т архівознавства*. Київ, 2021. С. 7. URL: http://www.irbis-nbu.gov.ua/E_LIB/PDF/er-0004199.pdf

⁴ Старовойт С., Яременко Л. Історія та сьогодення архіву української академічної науки. *Український історичний журнал*. 2018. № 6. С. 113.

демічної науки, іншими словами – саме завдяки архівним академічним комплексам документні скарби з історії української науки вводяться до культурної пам'яті суспільства.

Аналіз низки публікацій, присвячених питанню пам'яті та архівам, дозволяє нам виокремити низку тенденцій в цьому актуальному дискурсі. Тема пам'яті та архівів як установ пам'яті залишається актуальною у фаховому історико-архівному середовищі. Переважна більшість дослідників розглядають архів не лише як місце зберігання документів, а й як ретранслятори інформації; архіви постійно розширюють свої функції та вплив у суспільстві. У сучасному розумінні архів долає рамки спеціальної історичної дисципліни, переходячи в дискурс наук про культуру. Забезпечуючи фахове комплектування, експертизу, збереження документальної спадщини, виконуючи функції інформаційної установи, архіви беруть активну участь у формуванні інституту пам'яті. Велике значення в доктринах розвитку архівів відводиться діяльності архівів як науково-дослідних установ, адже архівна документальна пам'ять є певною мірою пасивною доти, доки не актуалізована.

Необхідно наголосити, що все ще лишаються дискусійні питання у вивченні теоретичних питань архівів як інституцій пам'яті. Продовжується науковий дискурс щодо місця, ролі та цінності архівів у сучасному світі.

Архів – комплексне явище. Від зародження, впродовж всієї своєї історії та буде ним у майбутньому. Бо архів – зберігач документів. Досі переважно писемних. Але не тільки. Характер архівного комплексу залежить передусім від того, які представлені в ньому документи, якого виду писемності (рукописні, друковані, електронні), на якому носії інформації (камені, кістці, глині, дереві, металі, папірусі, папері, пергаменті, полотні, воску, платівці, плівці, склі тощо і нарешті – електронних носіях інформації), якого походження (від державних органів, органів місцевого самоврядування, громадських організацій, приватних осіб), а головне – якого змісту (а тут може бути увесь спектр – від політичного до побутового).

Завдання архіву – збирати, зберігати і вводити в суспільний обіг усі види документів. Проте можуть бути і спеціалізовані архіви, що накопичують окремі види документів. Якщо за орієнтир береться спосіб закріплення інформації, то це будуть архіви рукописів, творів друку, цифрові архіви, а коли критерієм відбору документів служить їх зміст, то матимемо галузеві архіви – наукові, технічні, юридичні, літературні,

воєнні тощо. І кожен з них може мати довгу низку власних профільних підрозділів.

Звісно, архівний комплекс включає не лише фонди документів, а й пошуковий апарат до них, технології збереження, консервації, реставрації, засоби оприлюднення, набір послуг, оргтехніку, приміщення і колектив фахівців, які забезпечують архіву існування і розвиток. З усіх органічних складових архіву визначальна роль належить змістовій складовій – документному фонду. Це – основний архівуютьчий елемент. І цінність архіву криється саме у змісті його документного масиву. Це – ядро архівного комплексу.

Кожен архівний документ важливий (а тим більше їх зібрання) як свідчення (здебільшого з перших вуст) про факти, події, процеси, людські особистості. Рівень цінності архівного документа залежить від об'єктивності, достовірності, повноти зафіксованого в ньому свідчення. Звичайно ж, має значення і давність та унікальність документа. Керуючись критерієм змісту архіву, найбільшу суспільну значущість слід віддати науковим архівам. У них міститься основна частина інтелектуальної спадщини, в якій зосереджені найважливіші цивілізаційні здобутки – знання. У цьому суттєва перевага наукового архіву над всіма іншими видами архівів.

Історична тенденція розвитку наукових архівів – тяжіння до комплексів. Нарощуються архіви окремих установ і організацій. З них створюються розподілені системи, що інтегруються в центр – комплекс. Прикладом може служити організація архівної справи в Національній академії наук України. Кожна її наукова установа веде свій архів, поступово частинами передає матеріали до Центрального архіву Академії. Нині його уособленням є Інститут архівознавства Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського.

Традиційно наукові архівні комплекси комплектувалися за рахунок архівних потоків установ відповідної системи і головним чином документами на паперових носіях інформації й у вигляді рукописних і машинописних текстів. Бібліотечні, музейні, медійні та інші види документів займали у наукових архівних комплексах, як і в архівних комплексах взагалі, другорядне місце. Цифровізація внесла кардинальні зміни в процес формування архівного ресурсу, відкриваючи небувалі можливості для масштабного наповнення архівного контенту усіма видами оцифрованих і цифрових документів. Архіви ще не готові (технічно, технологічно, кадрово, організаційно) до системної реаліза-

ції цієї можливості. І це перша для архівів доленосна проблема, від характеру вирішення якої матимемо у наслідку або вибух зростання архівного ресурсу, або зменшення разом зі зменшенням документів на паперових носіях інформації. Зростання документного фонду – базовий чинник архівного розвитку.

Друга породжена тією ж цифровізацією доленосна для архівів проблема – адекватна відповідь на розмивання меж між архівами, бібліотеками і музеями. Відповідь прийнятна і сприятлива для всіх трьох згаданих сторін. Електронний документ не знає поділу на архівні, бібліотечні чи музейні його види. Він може передавати вигляд і зміст будь-якого виду документа. І він бажаний як у архівах, так і у бібліотеках та музеях. Якщо раніше для архівних фондів основним документом був рукопис (машинопис), бібліотечних – твір друку (книжка, журнал, газета), музейних – речовий артефакт, то тепер у них основним все більше стає електронний документ. Видова документна специфіка зникає. Архіви, бібліотеки і музеї дістали однакові шанси для інтеграції усіх видів документів в електронному варіанті.

Цифровізаційна трансформація фондів архівів, бібліотек і музеїв може йти у двох напрямках: конструктивної взаємодії – взаємодоповнення, посилення, підтримки, збагачення, взаємодоступу до фондів; і неадекватної конкуренції – перехоплення потоків документів, посилення обособлення і у підсумку – взаємопослаблення. Суспільству ж потрібні всі три інформаційні центри, про які тут йдеться. Разом вони складають документну платформу інтелектуального середовища. Оптимальним для подолання цієї дилеми бачиться синергетичний підхід – прагнення об'єднання у кожному випадку ресурсних потужностей архівів, бібліотек і музеїв, формування, так би мовити, атмосфери архівно-бібліотечно-музейної синергії.

Це потребує удосконалення і політики комплектування фондів. Доцільно зняти видові обмеження для відбору документів. Безумовно, ні архів, ні бібліотека, ні музей не в змозі збирати всі документи, що стосуються їх профілю. Тим більше, коли вони універсальні. Можливо, виправдав би себе курс на тематичний відбір, щоб інформація, незалежно від виду документа, про якісь події, факти, явища, процеси, особистості сконцентрувалась у певному фонді, базі даних. Показовим прикладом такого підходу є Шевченківський портал в Інституті літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України і Малій академії наук України, де в цифровому форматі представлені всі виявлені на сьогодні до-

кументи про творчість, життя і діяльність Тараса Шевченка, навіть про шляхи, якими йому довелося подорожувати в Україні та за її межами.

Подібно вибудовуються й електронні архіви В. І. Вернадського, М. С. Грушевського, Б. Є. Патона. На таку повноту слід орієнтуватися і під час формування архівів наукових установ і організацій.

Назріла необхідність розширити у наукових архівних комплексах місце і значення аудіовізуальних документів. Наукові архіви, особливо особові архіви вчених, бідні на фото-, фоно- та кіноматеріали. Тому у ході представлення минулого спадку сьогоденню і майбутньому складно показати цікавий ілюстративний ряд. А загальна тенденція в медійному полі така, що текстова інформація все більше поступається місцем візуальній. Та й взагалі для аналізу наукових досягнень, внеску вчених недостатньо тільки інтелектуальних текстів. Важливі свідчення дають нам документи про наукові і побутові уподобання дослідника, його оточення, зв'язки, відгуки про нього у професійних колах і медіа. Усе це нерідко відсівається на початковому етапі фондоутворення. Науковий і соціальний портрет вченого через це часто неповний. В архівній справі важливо враховувати зростаючу у суспільстві увагу до антропоцентризму.

Збагачення документного архівного ресурсу відкриває додаткові можливості для розвитку архівного сервісу. Традиційно в архівах переважали пошукові, довідкові, просвітні послуги. У наш час швидкого і масштабного обігу інформації на перший план виходить суспільний запит на аналітичні, експертні, прогнозовані послуги. У наукових архівах, зокрема великих архівних комплексах, накопичена найбільш достовірною документна база для виконання цього завдання. У свою чергу це вимагає розвитку архівознавчих досліджень, на основі яких виводяться уроки минулого для організації сучасного і планування майбутнього життя. Багатьох нинішніх суспільних негараздів можна було б уникнути, коли б голоси минулого, закодовані в архівних документах, були своєчасно почуті і враховані.

Вибухове зростання можливостей накопичення архівного ресурсу, викликане цифровізацією, випереджає зростання можливостей його освоєння і суспільного використання. Архівне співтовариство бачить, констатує цю проблему, але ще не вийшло на рівень її подолання. Основних причин тут дві: недооцінка управлінськими колами і громадською думкою архівів як носіїв інтелектуальної спадщини минулого і недостатня навчальна підготовка і самопідготовка архівних кадрів для

роботи в інноваційному інформаційному просторі. Тому забезпечення архівної справи – залишкове, а професія архівіста – не надто пріоритетна.

Ситуація вимагає суттєвого удосконалення підготовки і підвищення кваліфікації архівних фахівців у напрямі цілеспрямованої орієнтації на безперервні інноваційні трансформації в інформаційній сфері і необхідність архівів органічно вписуватися у мінливий процес. Професія архівіста має міждисциплінарний характер. Вона давно переросла вузькі, поверхові уявлення про архівіста тільки як про збирача, зберігача, шукача документів. Архівознавство – це сплав документознавства, джерелознавства, бібліографознавства і цілої низки інших спеціальних історичних дисциплін. Сюди ще слід додати практичне володіння необхідними інтелектуальними інформаційними технологіями. Для наукових архівів принципова важливість обізнаності в галузі історії наук, зокрема тих, які представлені в їхніх документних масивах. Узагальнено: сучасний архівознавець – це науковець широкого міждисциплінарного діапазону. Звідси і забезпечення його діяльності повинно відповідати цьому вагомому образу.

Невідкладною проблемою для розвитку архівів і архівних комплексів є підвищення соціальної віддачі від їх діяльності, суттєве розширення спектра послуг. Для архівних комплексів, які часто є гігантами концентрації документів, явно недостатньо виконання звичних інформаційних послуг (типу підготовки довідок, копій, виставок тощо). Потужності архівних комплексів дозволяють розгорнути підготовку соціально значущих інтелектуальних продуктів (аналітичних доповідей, історичних оглядів, корпусних видань).

Цифровізація дає можливість архівам системно використовувати мультимедійне обслуговування, обслуговування новими, зокрема мережевими, ресурсами. Мабуть, багатьох безплідних історичних дискусій можна було б уникнути, коли архіви виводили б на актуальну поверхню повноту наявної в них документно зафіксованої інформації про події та особистості минулого. Історична тематика широко експлуатується в інформаційних диверсіях. Проти них ефективною є зброя архівного ресурсу.

Справжні архівні документи – найкращі викривачі історичних фейків. Масове звернення до минушини – стійка тенденція. Її у наш час стимулюють і підтримують глобалізація, цифровізація, міграція, які ламають усталені суспільні й особистісні погляди ідентичності та викликають потребу свідомого самовизначення в нових умовах. А це від-

силає до спадщини, зокрема й тієї, яка втілена в документних масивах архівів. Вони отримуватимуть державну й громадську підтримку, якщо адекватно відповідатимуть на фундаментальні запити сучасності.

Архівна справа переживає найбільшу за увесь період існування трансформацію. Небувалими масштабами зростає документний ресурс, головним чином за рахунок цифрових і оцифрованих матеріалів. За призначенням увесь документний потік має зосередитися в архівах, які у такий спосіб перетворюються на різновид великих баз даних. Формування Дата-баз, як визнано, є одним із найперших пріоритетів науки, технологій і техніки ХХІ століття. Перед архівістами стоїть історичної ваги проблема – зайняти своє законне місце в середовищі Великих даних, яке характерне високими темпами збору, опрацювання, передачі, використання інформації. Таким має бути й інформаційний обіг в архівній системі. У цьому полягає конкурентоспроможність, яка є чинником живучості.

Архівні комплекси відповідають стратегічним трендам інтеграції інформації. Тут кількість переходить у якість. Великі архівні дані криють у собі і великі можливості передачі новим поколінням інтелектуальної енергії, закарбованої в документах національної спадщини. Завдання тільки в тому, щоб подолати відставання сервісної практики від ресурсного потенціалу. Звідси – доцільність курсу на системний розвиток архівних комплексів.

**ІСТОРИКО-ДЖЕРЕЛОЗНАВЧЕ ДОСЛІДЖЕННЯ
АРХІВНИХ ФОНДІВ З ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ
АКАДЕМІЧНОЇ НАУКИ**

Незалежну Україну неможливо уявити без документної інтелектуальної спадщини, яка репрезентована бібліотечними одиницями, архівними документами, музейними предметами. Значення архівних джерел у відтворенні об'єктивного історичного процесу неocenенне, оскільки вони є неупередженими свідками минулого. Сучасні виклики, перед якими постала Україна, вимагають звернення до архівних документів як основи формування історичної пам'яті українського народу. У цьому контексті принагідною є теза про те, що українські вчені мають ввести до наукового вжитку критичну масу джерел, необхідну для самодостатньої джерельної бази дослідження різноманітних аспектів української історії, зокрема її вузлових проблем¹.

Наукова архівна спадщина України є цінним джерелом з історії науки в Україні, складовою історико-культурної спадщини українського народу, базисом для здійснення неупереджених досліджень в царині історії науки і в цілому історії України. Саме тому опрацювання наукової архівної спадщини та подальша її актуалізація є пріоритетним завданням сучасної науки.

Документна спадщина НАН України репрезентує безперервний процес функціонування найвищої наукової установи України протягом вже понад 100-річного періоду діяльності. Цей безперервний процес підтверджений документами, які відклалися як в Архівному фонді НАН України (АФ НАН України), так і у фондах інших українських архівів. Документи АФ НАН України репрезентовані науково-дослідною документацією, технічною, науково-організаційною та управлінською документацією наукових установ, службовою кадровою документацією

---

¹ Маврін О. Завдання археографії та джерелознавства в програмі соціогуманітарних досліджень вітчизняної академічної науки. *Наукові записки. Збірник праць молодих вчених та аспірантів*. Київ, 2008. Т. 16. С. 13.

академічних працівників, рукописними архівними колекціями та особистою документацією видатних діячів науки і техніки¹, що робить його надзвичайно перспективним у вивченні історії академічної науки України. Документна архівна спадщина зберігає пам'ять про українську науку в такий спосіб, як вона зафіксована в конкретних документах різних хронологічних періодів і незмінна, є затребуваною дослідниками та суспільством.

Історико-джерелознавче дослідження архівних документів і фондів – неодмінна умова їх системного осмислення і комплексного використання. Традиційно це передбачає розгляд питань про походження документів і фондів (авторство, час, місце створення), автентичності (оригінал, копія, підробка), повноти, достовірності і цінності свідчень, які зафіксовані в них. Звичайно, залежно від стану, виду і типу документів та фондів можуть бути ще й інші аспекти джерелознавчого дослідження. Зокрема, можуть постати питання про матеріальний носій інформації, спосіб її передачі, способи розшифрування, закріплення, відновлення тексту, збереження матеріальної основи документа.

Історико-джерелознавче дослідження архівних фондів з історії української науки потребує глибокої багатоетапної роботи, яка наприкінці дослідження увінчується публікацією документальних видань як одного зі способів трансляції документальної пам'яті про українську науку. Робота в цьому напрямі є багатоаспектною, має теоретичні та практичні етапи і, як правило, починається з вивчення досліджуваного періоду, встановлення місця та ролі української науки у певному хронологічному зрізі та створення плану-проспекту як основи майбутнього джерелознавчого видання, тобто розробки моделі документної публікації з історії української науки. У план-проспекті коротко викладають особливості функціонування української науки в контексті досліджуваного періоду, а також структуру дослідження та коло можливих архівних джерел, які планується опрацювати, складається бібліографічний список, що включає наукові публікації за темою дослідження та дотичні до неї.

Перед початком джерелознавчого пошуку визначається все коло наявних джерел з історії української науки. З огляду на це складається й перелік архівів та їх фондів для подальшого опрацювання. На почат-

---

¹ Січова О. Архівні фонди установ НАН України: традиції та сучасність. Київ, 2020. С. 28.

ковому етапі роботи доцільно користуватися архівним інформаційним ресурсом, який репрезентований в Інтернеті або вже опубліковано-му – науково-довідковим апаратом архівів, який надає значні бібліографічні та археографічні можливості (каталоги, покажчики, списки, переліки фондів, путівники по архівних фондах, бази даних тощо). З метою популяризації АФ НАН України фахівцями Інституту архівознавства НБУВ підготовлено та опубліковано путівники як про фонди архівів установ НАН України¹, так й про особові архівні фонди вчених НАН України², що зберігаються в інституті. Путівники є цінним джерелом інформації зі складу і змісту документів архівних фондів та активно використовуються у пошуковій роботі.

Під час дослідження конкретного хронологічного періоду необхідно враховувати розпорошеність АФ НАН України, що зумовлено історичними та іншими причинами, насамперед – відсутністю у певний період в системі Академії наук централізованої архівної установи та єдиного академічного архівосховища³, тому важливо підходити до роботи з архівними фондами комплексно, застосовуючи евристичну модель пошуку архівних документів. Комплексний підхід до джерелознавчого виявлення усієї можливої сукупності архівних документів з історії науки в Україні дозволяє уникнути неповноти інформації, її однобічності і можливої нецілковитості. Потенційно значущі архівні комплекси в царині історії академічної науки є важливою складовою «комори пам'яті», у якій усі архіви, як окремо взяті, так і їх сукупність, є важли-

---

¹ Архівні фонди установ Національної академії наук України : путівник / авт.-упоряд.: Л. М. Яременко (кер.) та ін. ; редкол.: О. С. Онищенко (відп. ред.) та ін. ; НАН України, Нац. біб-ка України ім. В. І. Вернадського, Ін-т архівознавства. Київ : НБУВ, 2008. 448 с.

² Особові архівні фонди вчених НАН України в Інституті архівознавства Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського : путівник / авт. та упоряд.: С. В. Старовойт, А. І. Шаповал, Ю. В. Булгаков та ін. ; редкол.: Л. М. Яременко (відп. ред.) та ін. ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Ін-т архівознавства. Київ, 2017. 772 с. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/everlib/item/er-0002139>

³ Кучмаренко В. А., Яременко Л. М. Архівний фонд Національної академії наук України: історія, сучасний стан, зміст і склад документів. *Архіви України*. 2000. № 1–3 (243). С. 8–15; Кучмаренко В. А. До історії архівного фонду Національної академії наук України (1918–1933): формування, склад, зміст. *Історія Національної академії наук України (1918–1933)* : науково-довідковий апарат. Київ : НБУВ, 2002. С. 7–53; Старовойт С., Яременко Л. Історія та сьогодення архіву української академічної науки. *Український історичний журнал*. 2018. № 6. С. 95–116.

вими. Особливий напрям роботи архівів, бібліотек, музеїв – комунікативний¹, пов'язаний із видавничою діяльністю.

В архівах Національної академії наук України, галузевих національних академій наук та їх інститутах можна умовно виокремити в плані аналізу змісту три відносно однотипні групи документів: власне наукові, точніше первинні дослідницькі, які безпосередньо фіксують процес дослідження, і добуті нові наукові знання (опис об'єкта/предмета, лабораторних, соціологічних, статистичних, економічних тощо даних, узагальнення, висновки, прогнози); науково-організаційні (статути, стратегії, концепції, програми, плани, плани-проспекти, положення, заходи інформаційного забезпечення, проміжні і кінцеві звіти, рекомендації щодо впровадження результатів досліджень); інтерпретаційні (рецензії, реферати, анотації, презентації, інформації).

Звісно, рівень повноти та адекватності відображення об'єкта у кожній з цих груп документів різний. Найближче до реальності – дослідницькі документи. Науково-організаційні більше говорять про наміри, завдання, мету, строки, бажаний результат досліджень. Інтерпретаційні – дають критичний аналіз науковим дослідницьким текстам, експертну оцінку, популяризацію, говорять про досвід практичного застосування. Цього роду документи належать до вторинної інформації, бо не являють собою нове знання, а тлумачать його. Науково-організаційні документи частково перекликаються і з науково-пошуковими, і з науково-інтерпретаційними.

Для історико-джерелознавчого опрацювання архівних фондів однаково важливі і потрібні всі три групи документів. Разом вони створюють найбільшу можливість скласти комплексну змістову картину фонду, використати його дані для реконструкції явищ минулого, зробити оцінку як окремого документа, так і фонду в цілому.

Оцінювання може проводитися з кількох позицій: а) змісту (новизни, повноти, достовірності); б) авторства, володіння (це робота всевітньо відомого вченого чи невідомого автора, власність знаменитості чи пересічної людини); в) способу запису (рукопис, машинопис, друк, електронний запис; рукопис досі вважається і, мабуть, завжди буде найціннішим із них); г) оформлення (ілюстрації – кольорові, темно-сірі чи й зовсім відсутні); д) роду матеріалу (папір різного гатунку, шкіра,

---

¹ Дубровіна Л., Киридон А., Матяш І. Архіви, бібліотеки, музеї – джерельна основа національної пам'яті, культурної спадщини України. *Бібліотечний вісник*. 2017. № 1 (237). С. 7.

метал, пластмаса, електронний носій тощо); е) давності, першості (найдавніші, найперші документи в архіві мають перевагу над недавніми).

На оцінку впливають ситуативні потреби в архівних даних. Коли існує гостра необхідність вяснити, підтвердити, довести щось, цінність документа, який придатний для цього, зростає. Найчастіше це трапляється з документами про початок або кінець якогось явища, заснування або ліквідацію якоїсь установи, народження чи відхід у вічність людини, отримання або припинення права власності. Недаремно в архівах наукових установ на першому плані стоять документи про їх створення. Історія архівів знає чимало прикладів піднесення, спаду і знову збудження інтересу до певної групи документів. Це можна сказати про документи питань Голодомору, національно-визвольних рухів в Україні, європейськості української нації і держави, а в науці – з питань генетики, кібернетики. Тут давалася в знаки політика державних влад у відповідні часи і сформована під їх тиском суспільно-політична атмосфера.

Якщо ж суспільство знімало з себе шори, накинуті ідеологією царської чи радянської влади, вибухав інтерес до «забутих», заборонених, «неактуальних» документів, і архіви відкривали багаті свідчення величч, креативності і водночас страждань і трагедій українського народу. Тому в архівах, особливо наукових, немає «мертвих пластів»: у них – великі чи малі свідчення про великі чи малі події, великих чи звичайних людей минулого. І як тільки виникає потреба осмислити колишнє, вона неодмінно веде до архіву. Там все цінне як цінні свідчення, з яких вимальовується мозаїка історії. Звідси висновок для архівістів-комплектаторів: брати все, що дає якісь і про щось повідомлення. Звичайно ж, тематично їх групувати. Для наукових архівів – насамперед дослідні, знаннєві, пізнавальні свідчення. Але не тільки.

Необхідною складовою наукових архівістів є, і мають бути, документи, які відображають атмосферу, фон, матеріальне, фінансове, кадрове забезпечення досліджень, форми і методи зв'язків із практикою, міждисциплінарні, міжгалузеві, міжнародні зв'язки. Це видно з номенклатури документного фонду інститутів, відділень, секцій, Президії Національної академії наук України¹. Щоправда, джерела, які характеризують середовище праці науковця, тут не утворюють окрему групу документів. Вони присутні в усіх структурах академічного ар-

---

¹ Архівні фонди установ Національної академії наук України : путівник. Київ, 2008. 448 с.

хівного фонду, який би метод групування матеріалу ми не взяли: чи той, що вже склався, – «за видами і цільовим призначенням» документів (науково-організаційна та управлінська документація; первинна та підсумкова науково-дослідна та науково-технічна документація і документація з кадрових питань)¹, чи запропонований нами вище метод групування за критерієм змісту – первинна дослідницька, науково-організаційна та інтерпретаторська документація.

Найбільше наукове середовище відображає науково-організаційна документація. Вона характеризує увесь процес добування і використання нового знання, усі види його забезпечення, показує, які чинники, крім таланту дослідника, сприяють пізнавальному успіху аж до епохальних відкриттів. Наївний погляд на науку часом малює спрощену картину її прогресу: нібито всі дослідники-першопрохідці наодинці спонтанно без будь-якого зовнішнього впливу знаходили геніальні ідеї і робили відкриття. Такі погляди живлять скепсис щодо наукових установ і організацій, ставлять під сумнів необхідність належного забезпечення наукових установ і організацій, створення сприятливих умов для плідної роботи вченого. Архіви стоять на перешкоді противникам науки. Саме архіви свідчать, що шлях до вершин науки йде через тривалу, важку, тернисту колективну дослідницьку працю. Це не той випадок, коли «прийшов, побачив, переміг».

Звісно, новаторські думки спершу виникають у когось одного, сприймаються, підхоплюються колегами, нерідко у процесі обговорень і експериментів уточнюються і за умов реалізації приносять проривний ефект. Результат може приписуватися автору ідеї чи основним виконавцям. Але щоб інноваційний задум, проєкт, пошук з'явився, потрібно, щоб людина жила, зростала, навчалася, працювала в розвиненому інтелектуальному середовищі, потужному творчому колективі, атмосфері розумових змагань. І фундаментальні теорії, технічні винаходи і технології у наш час, як правило, під силу лише великим міждисциплінарним комплексам. Наприклад, над відкриттям бозону Хіггса працювало близько чотирьох тисяч співробітників протягом майже півстоліття. Ідею існування елементарної частинки, названої бозоном, висунув ще в 1964 р. англійський фізик Пітер Хіггс. Підтвердження вона знайшла у 2012 р. на Великому адронному колайдері в ЦЕРН.

---

¹ Архівні фонди установ Національної академії наук України : путівник. Київ, 2008. С. 9.

Оприлюднення відкриття стало світовим святом науки. Нововиявлену елементарну частинку на честь автора ідеї назвали бозоном Хіггса, хоча для підтвердження її існування була задіяна, крім ЦЕРН, ще низка міжнародних наукових об'єднань.

Значний сегмент документів із різних аспектів історії української науки відклався передусім в архіві її Президії та в архівах науково-дослідних установ Академії наук. Документи з ранньої історії НАН України зберігаються в Інституті рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (ІР НБУВ) – основний масив документів було передано до тодішнього відділу рукописів ВБУ впродовж 1934 р.¹ Особливо цінними для історичної реконструкції ранньої історії НАН України є ф. № X, ф. № I та низка архівів видатних українських вчених. Саме в Інституті рукопису НБУВ зберігається архів Академії наук за 1918–1937 рр. Не менш важливий масив репрезентований в Інституті архівознавства НБУВ – це фонди академічних установ, передані в інститут на зберігання, фонди ліквідованих установ, що не мали правонаступників і були передані до ІА НБУВ, і особові архівні фонди видатних українських вчених – дійсних членів і членів-кореспондентів НАН України.

У джерелознавчому пошуку документів з історії Академії наук велике значення має вивчення фондів академічних установ з їх архівів. Документи з архівів науково-дослідних установ є джерелом пам'яті про їхню історію, профільні напрями дослідження, структуру, експедиційну діяльність, про видатних вчених тощо. Якщо ж звернути увагу ще й на меморіальні музеї академічних установ, стає зрозумілим, що НАН України володіє безцінними джерелами пам'яті про українську науку та її видатних вчених.

Необхідно враховувати той факт, що певний сегмент документів з історії української науки зберігається у закладах вищої освіти. Це стосується, зокрема, видатних українських вчених, які одночасно з науковою діяльністю займалися і викладацькою справою, тому в окремих випадках необхідне звернення і до архівів провідних закладів вищої освіти України.

Національна академія наук України, як найвища наукова установа країни, незалежно від хронологічного періоду взаємодіяла з держав-

---

¹ Старовойт С., Яременко Л. Історія та сьогодення архіву української академічної науки. *Український історичний журнал*. 2018. № 6. С. 99.

ними та директивними органами влади, тому опрацювання фондів центральних архівів України є вкрай необхідним. У Центральному державному архіві вищих органів влади та управління України (ЦДАВО України) найбільш інформативними є фонди Ради Міністрів УРСР, Міністерства освіти УРСР, Державного планового комітету Ради Міністрів УРСР, міністерств і відомств УРСР тощо. Також тут представлені й особові архівні фонди окремих видатних українських вчених. У Центральному державному архіві громадських об'єднань та україніки найінформативнішим є фонд Центрального комітету Комуністичної партії України.

Історія Національної академії наук України хронологічно репрезентована періодом ХХ, а також ХХІ століть. Тривалий час багато сторінок історії української науки через закритість архівних фондів і політичних чинників були недоступні як дослідникам, так і широкому загалу, проте сучасна археографія дає можливість через документні публікації висвітлити усі аспекти функціонування української науки різних хронологічних періодів.

Важливою є робота центральних архівів із розсекречення масиву документів, які стосуються історії української науки. Ми дотримуємося тієї думки, що доступ до архівної інформації є важливою складовою свободи слова та інформації та важливою частиною права на пам'ять про українську науку. Документи, які раніше були засекречені, а тепер стали доступні досліднику, торкаються питань «закритої тематики» – розробок наукових установ, пов'язаних з оборонним комплексом, постанови органів влади щодо розвитку окремих наукових напрямів, які стосувалися Академії наук, створення нових наукових установ, документи з міжнародної наукової співпраці та ін. Масштабна робота архівів з розсекречення документів дає можливість дослідникам включити до наукового обігу раніше недосліджені документи, дозволяє цілісно реконструювати картину наукового життя України різних хронологічних зрізів. У міру того як архіви здійснюють роботу з розсекречення документів, вони укладають і оприлюднюють міжархівні довідники – реєстри розсекречених архівних фондів України, які доцільно залучати для джерелознавчої пошукової роботи¹.

---

¹ Реєстр розсекречених архівних фондів України : міжархів. довід. Т. 1, кн. 1 : Розсекречені архівні фонди центральних державних архівів України. Центральний державний архів громадських об'єднань України, Центральний державний історичний архів України, м. Київ, Центральний державний історичний архів України, м. Львів,

Залишається актуальним питання опрацювання документів, що стосуються репресованих українських вчених. Отже, актуальною є робота з виявлення та опрацювання архівно-слідчих справ і матеріалів до них репресованих українських вчених, створення відповідних каталогів і баз даних.

Певний масив документів відклався в обласних архівах, зважаючи на постійне розширення географії академічних установ, тому залучення їхніх фондів в процесі дослідження історії української науки є вкрай важливим. Географія академічної науки – уся Україна, тому опрацювання фондів обласних архівів є необхідним завданням джерелознавчого пошуку. Фонди обласних архівів, разом з фондами академічних установ, розміщених у регіонах України, відображають регіональну специфіку української науки та є цінним інформаційним ресурсом історичної пам'яті як відображення регіональної особливості наукових досліджень, ролі окремих установ в цілісній історії науки України.

В архівах установ НАН України накопичилося чимало документів, що дають інформацію про академічне й суспільне інтелектуальне середовище, в якому розвивалася українська наука. Це, крім їхньої власної наукової продукції, насамперед документи про зв'язки з однопрофільними, спорідненими установами, виробничими підприємствами, громадськими організаціями, державними установами, зарубіжними,

---

Центральний державний кінофотоархів України ім. Г. С. Пшеничного, Центральний державний архів-музей літератури і мистецтва України / [упоряд. С. Зворський ; редкол.: Г. Боряк (голова) та ін.]. Київ, 2009. 187 с.; Т. 1, кн. 2 : Розсекречені архівні фонди центральних державних архівів України. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України / [упоряд.: Н. Григорчук та ін. ; редкол.: В. Воронін (голова) та ін.]. Київ, 2012. 382 с.; Т. 2, кн. 2 : Розсекречені архівні фонди Державного архіву в Автономній Республіці Крим, державних архівів областей України, міст Києва і Севастополя. Розсекречені архівні фонди державних архівів Луганської, Львівської, Миколаївської, Одеської, Полтавської, Рівненської, Сумської областей / [упоряд.: С. Зворський, Н. Христова ; редкол.: Г. Боряк (голова) та ін.]. Київ, 2006. 488 с.; Т. 2, кн. 3 : Розсекречені архівні фонди Державного архіву в Автономній Республіці Крим, державних архівів областей України, міст Києва і Севастополя. Державний архів Тернопільської області, Державний архів Харківської області, Державний архів Херсонської області, Державний архів Хмельницької області, Державний архів Черкаської області, Державний архів Чернівецької області, Державний архів Чернігівської області, Державний архів м. Києва, Державний архів м. Севастополя / [упоряд.: С. Зворський, Н. Христова ; редкол.: Г. Боряк (голова) та ін.]. Київ, 2007. 510, [1] с.; Т. 3 : Розсекречені архівні фонди ЦДАВО України, ЦДНТА України, Держархіву в АРК, держархівів областей України, міст Києва і Севастополя (2004–2010 рр.) / [упоряд. С. Зворський; редкол. тому: О. Гаранін та ін.]. Київ, 2013. 705, [1] с.

науковими організаціями. Тут – листування, протоколи зустрічей, плани спільних досліджень і видань, стенограми наукових форумів, договори про співробітництво, матеріали відряджень (плани, звіти, інформації), матеріали про впровадження результатів досліджень, відгуки про українську науку вітчизняних і зарубіжних медіа.

Характерно, що старі, стабільні, інститути з класичним профілем науки (математики, механіки, фізики, хімії, геології, біології, а в соціо-гуманітаристиці – археології, історії, літератури, мовознавства) мають і сталі широкі зв'язки, які вписують їх у вітчизняне і світове інтелектуальне середовище, дозволяють відчувати передній край наук і світитися на ньому своїми здобутками. І ще одна їх особливість: «старі» інститути – не консервативне, закостеніле середовище. Вони динамічні у тематиці, методології, відповідах на суспільні запити і виклики нових науково-технічних революцій.

Не меншою, а часом і ще більшою мірою це стосується інститутів, які уособлюють міждисциплінарні наукові комплекси, – електрозварювання, машинобудування, матеріалознавства, енергетики, кібернетики, економіки, політології. Новостворені академічні інститути, що виникли в період Незалежної України як відповідь на потреби зміцнення державності, економіки, безпеки й оборони, мають переважно прикладний характер. Спираючись на традиційну академічну і суспільну інтелектуальну базу, вони без затримки включилися у науковий супровід модернізації українського суспільства, входження України в міжнародний простір.

Усе це доказ того, що рівень і масштаби інноваційних досліджень первинно залежать від наукоємності стартового майданчика – середовища, яке заклало вихідну інтелектуальну базу науковця. Уже сформовані і поточні архіви академічних установ дають різноманітні документні підтвердження залежності наукового успіху від інтелектуальної атмосфери колективу і соціуму. І це кличе до множення зусиль для збору в архівах джерел, що свідчать про таку залежність. Зокрема, йдеться про рівень поширення знань серед загалу, сприйняття науки і вченого, увагу медіа, інтеграцію науки, освіти і культури, науковий супровід реформ і реалізації загальнодержавних програм і стратегій і, звісно ж, не в останню чергу – про внесок науки у спротив агресії з боку російської федерації. Потрібно більше документів про розбудову вітчизняного наукового середовища, його інтеграцію з європейським і світовим. Бажане посилення збору для архівів документів про вплив на

виробництво, управління, удосконалення суспільних відносин, підвищення інтелектуального рівня масової свідомості. Показники цього не завжди очевидні. Тому не переводяться критики науки, яким здається, що вона фігурує переважно в колі творчої інтелігенції і мало впливає на практичне життя. Синтез і порівняння архівних даних говорить про постійно діючу соціальну віддачу науки як живильної сили цивілізаційного поступу. Документна база виступає тут незамінним історичним виправданням пріоритету науки, що й вимагає неодмінної уваги до її цілеспрямованого формування.

Безумовно, ядром наукового архіву є науково-дослідна документація. Її обсяг значно менший порівняно з науково-організаційною, бо основні результати досліджень публікуються у монографіях, збірниках, статтях і йдуть у бібліотеки, а не в архіви. В архівах накопичуються заявки на відкриття тем і звіти про їх завершення, аналітичні матеріали, дисертації і автореферати, неопубліковані доповіді на форумах і тези до них, заявки і авторські свідоцтва на винаходи, патентна документація, технічні завдання, умови, регламенти, лабораторні методики, інструкції, щоденники і журнали досліджень тощо. Нерідко бувають фрагменти рукописних і відбитки друківаних наукових текстів і нове явище – масиви електронної наукової інформації. Такий загалом стандартний набір документів науково-дослідної частини архівного фонду академічних установ. Однак є резерви для розширення цього набору. Це електронні тексти, наукові профілі установ і науковців, їх рейтинги в міжнародних базах даних, бібліографії, копії публікацій у зарубіжних виданнях, які відсутні в наших установах. Доцільно більше збирати аудіо-, відеодокументів, що ілюструють дослідницький процес і результат. Їх стає все більше, і вони будуть утворювати відносно самостійні частини архівного фонду. Науково-дослідна документація – це той блок архіву, на забезпечення повноти якого не слід шкодувати зусиль. Разом з публікаціями архівні джерела складають документну базу для окреслення наукового і соціального портрета установи чи вченого. Важливо, щоб і під час атестації установи чи вченого враховувалися як публікації, так і архівні матеріали, що їх стосуються. Архів – не сховище використаних документів, а місце їх збереження для доказових свідчень.

Цінним джерелом ілюстративної історії науки України є фонди Центрального державного аудіовізуального та електронного архіву (ЦДАЕА), документи інших архівів України, зокрема й фотодокумен-

ти у складі особових фондів видатних українських вчених, що зберігаються в ІА НБУВ. Як зазначає Л. А. Ковальська, «...здатність фотодокументів фіксувати й зберігати дані про велику кількість об'єктів одночасно зумовлює виняткову інформаційну цінність і пізнавальні можливості таких документально-інформаційних ресурсів. Створені безпосередньо на місці події, вони виступають незаангажованими фотосвідченнями, допомагають реконструювати картину минулого»¹.

Включення до джерелознавчих видань з історії української науки фотодокументів, сформованих окремими блоками, не лише виправдано, а й доцільно, оскільки вони унаочнюють інформацію, яка відображена у текстах документів. Особливу інформативну цінність мають фотодокументи, які містять інформацію про певні події наукового життя, фотографії винаходів і результати наукових розробок. Отже, найбільш доцільно оприлюднювати фотодокументи ситуаційного, видового, предметного характеру, а також з відображенням певних подій. В окремих випадках доречно відбирати для публікацій і фотодокументи портретного характеру. Зазначене може бути актуальним для висвітлення ранньої історії української науки, коли фотодокументування не було ще поширеним.

Поєднання аналізу текстової частини документа з візуальним джерелом, яким є фотодокумент, за допомогою перехресних посилань дає найбільшу інформаційну та пізнавальну цінність. Фотодокументи, представлені окремим комплексом, є самостійним документним джерелом з історії української науки. Самі візуальні джерела доцільно розглядати як об'єкт, ресурс і джерело формування / відтворення пам'яттєвих смислів. Візуальні джерела слугують маркерами простору для фіксації / формування уявлень у пам'яті образів / подій; можуть запускати механізм пригадування або активувати «зону забуття», конструюючи пам'яттєві смисли².

Інститутом архівознавства НБУВ, який постійно здійснює корпусне опублікування недосліджених документів з історії НАН України, вироблено чіткий алгоритм дослідницького процесу – від пошуку

---

¹ Ковальська Л. А. Зображувальні документально-інформаційні ресурси в документознавчому й джерелознавчому дискурсі. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського*. Серія: Історичні науки. Т. 32 (71). № 1. 2021. С. 174.

² Киридон А. Візуальні джерела в формуванні пам'яттєвих смислів. *Історичні джерела в українському інформаційному й освітньому просторі: верифікація та інтерпретація*. Вінниця : ТОВ «ТВОРИ», 2018. С. 70.

документів до їх представлення з відповідним науковим історико-археографічним супроводом у інформаційному світовому просторі. Виявлення документів з метою їх подальшого опублікування починається з опрацювання наукових довідників – описів фондів. У джерелознавчому пошуку описи є проміжною ланкою між дослідником та первинною архівною документацією. Раціонально спочатку опрацьовувати описи тих фондів, які дослідник визначив для себе як пріоритетні, або основні, оскільки є найвища вірогідність виявити за результатами їхнього опрацювання значний масив необхідних за темою дослідження документів. Так, наприклад, у джерелознавчому пошуку документів з історії української академічної науки у ЦДАВО України початково опрацьовуються описи фонду № 2 «Кабінет Міністрів України», де репрезентовано листування між урядом та Академією наук, а також постанови і розпорядження вищого органу влади, які стосувалися АН, низка інших документів від 1918 р. Також обов'язковими для перегляду будуть фонди міністерств та окремих відомств. Для полегшення роботи виправдано використовувати описи, які у форматі PDF розміщують на своїх сайтах державні та відомчі архіви.

В архіві Президії НАН України пріоритетно опрацьовуються описи «Секретаріат Президії», «Науково-організаційний відділ», «Відділ наукових кадрів і аспірантури», «Відділення наук НАН України», «Відділ наукових зв'язків із зарубіжними організаціями». У процесі роботи доцільним буде перегляд й інших описів залежно від пріоритетності упорядкування джерелознавчого видання за певними видами документів – з фінансово-планової діяльності, капітального будівництва, кадрового забезпечення, видавничої справи тощо.

Під час опрацювання описів архівних фондів досліднику необхідно уважно переглядати заголовки справ, враховуючи, що необхідні йому документи з історії науки можуть ховатися у дотичних за темою дослідження заголовках. Усі відібрані для джерелознавчої роботи справи переглядаються поаркушно. Важливо звертати увагу на супутні до основного документи в архівних справах, які торкаються того чи того питання, фіксувати резолюції, помітки на документах, дати і місця складання документів тощо. Роль супутніх документів є важливою, оскільки вони дають уявлення про те, як зазначене у документі питання дістало свого вирішення. Цей момент обов'язково потребує коментування у процесі археографічного опрацювання документа. Супутні документи також допомагають встановити або уточнити дату та місця

створення відібраного для публікації документа, якщо такі його атрибути відсутні.

У разі первинного джерелознавчого виявлення документів з історії академічної науки на кожний виявлений документ складається картка, на якій занотовується заголовок документа, дата і місце складання, легенда. В окремих випадках, зокрема у документах розлогого змісту, доцільно робити коротку анотацію про його зміст.

Повнота – давній ідеал архівістів. Повнота документів, що стосуються певної ідеї, теми, проблеми, події, особистості тощо. І повнота відображення в документі / фонді об'єкта, про який йдеться. Остання мало залежить від архівіста, об'єкт відображає в документі – його автор. Архівіст може лише пропагувати ідею повноти відображення об'єкта та розробляти рекомендації для цього. А це теж немаловажно. Бо від того, наскільки повно об'єкт постане в документі, залежить інформаційне багатство історичної спадщини. Комплексні дослідження, які вже стали традицією, теж орієнтовані на повноту пізнання об'єкта. Архівісти сприяють цьому документним забезпеченням. Прагнення до документної повноти архіву передбачає збір, накопичення, опрацювання, використання цих видів документів на всіх носіях інформації. У доцифрову епоху це було більше мрією, ніж реальністю. Тепер ми маємо можливість наповнювати архіви всіма видами документів, незалежно від їх стану і розміру, в електронній формі і групувати їх тематично. Інформаційний потенціал архівів неймовірно зростатиме. Тому в цифровізацію архівів неодмінно слід закладати і стратегію їх документної повноти.

До джерелознавчих видань із загальної історії академічної науки з чітко визначеними хронологічними межами доцільно відбирати документи, які всебічно відображають розвиток НАН України в цей період: загальна планово-звітна документація, розвиток окремих науково-дослідних напрямів, документи, що відображають зміни у структурі Академії наук, кадровий потенціал, фінансове забезпечення, листування з органами влади, міжнародну наукову діяльність тощо. Проте варто пам'ятати і про важливість документів з інформацією про наукову діяльність і більш конкретного характеру. Досить часто виявляється, що документи, невеликі за обсягом, сконцентровані за змістом у вузькопрофільному напрямі, є не менш інформативними за документи узагальнюючого плану.

Слід врахувати, що у процесі джерелознавчого пошуку можливе виявлення документів дублюючого характеру, які відклалися в архіві

Президії НАН України, архівах науково-дослідних установ, фондах Інституту архівознавства НБУВ, центральних державних архівах України. У цьому випадку пріоритет віддається оригіналу документа. Загалом інформативною та науковою цінністю майбутнього видання в першу чергу є публікація оригіналів документів. Включення копій виправдано у випадку, коли оригінал виявити не вдалося, а також обмеженою кількістю або відсутністю оригіналів документів, зміст яких розкривав би конкретне питання, тобто в пріоритеті знову ж таки перебуває зміст документів. Оригінал документа завжди матиме перевагу над копіями та дублікатами через те, що містить атрибути оригінальності (підписи, печатки, бланки установ), а також резолюції, помітки, що відображають «життя документа». Публікація раніше опублікованих документів може бути виправдана у тому випадку, коли оригінал втрачено, документ було опубліковано не повністю (витяги, з купюрами) або цього вимагає переосмислена концепція видання, що обов'язково оговорюється упорядниками публікації.

Відбір документів до видання здійснюється у кілька етапів. Власне на етапі поаркушного перегляду архівних справ (початковий етап), формування початкового блоку документів (проміжний етап), коли можна оцінити цілісність документного блоку як єдиної інформаційної системи та визначити необхідність додаткового джерелознавчого пошуку з метою заповнення документних лакун. Остаточний відбір документів здійснюється після того, як буде виявлений увесь комплекс документів, тоді формується прикінцевий документний блок. У процесі джерелознавчої роботи над конкретним хронологічним періодом історії української науки, так само, як і під час підготовки тематичних видань, важливо якнайповніше провести джерелознавчий пошук документів і *виявити максимально можливу кількість* інформативних документів з історії академічної науки України для подальшої їх фільтрації (відбору).

Необхідно зазначити, що якби дослідники не намагалися якнайширше відобразити функціонування науки у конкретний хронологічний період, документна публікація транслюватиме лише частину пам'яті про українську науку, тому важливо виокремлювати найбільш репрезентативні документи. Кожен відібраний документ піддається науково-критичному аналізу, на підставі якого оцінюється його інформаційна і наукова цінність, проводиться робота щодо з'ясування, чи не оприлюднювалися якісь відібрані документи раніше, а якщо так,

то у якій формі та у якому контексті, враховується повнота розкриття у документі інформації, його зміст і навіть обсяг (останнє має значення з огляду на обмеження обсягу видання), оригінальність і достовірність тощо.

Ще на етапі початкового і проміжного виявлення документів, вони аналізуються упорядниками збірки, які ухвалюють рішення про доцільність публікації окремих документів повністю, з купюрами, використання їх для написання наукової та археографічної передмов до видання, коментарів до документів, включення інформації про них (авторство, зміст, місця зберігання) до міжархівної міжфондової картотеки, що формується в Інституті архівознавства як довідковий ресурс архівної інформації про документи з історії української науки. Відповідні позначки робляться на картці, яка прикріплюється до скопійованого документа. Звісно, не всі архівні документи будуть включені до видання або використані при його підготовці, але колектив дослідників, який проробив значну джерелознавчу пошукову роботу, обов'язково знайде спосіб ввести цю частину документної пам'яті про українську науку до наукового та суспільного обігу.

В історико-джерелознавчих дослідженнях наукових архівів інтерес передусім зосереджується на змісті документів, їх пізнавальному, інтелектуальному, культурному, соціальному значеннях.

Ставиться завдання виявити і синтезувати дані, які допоможуть відтворити об'єктивну картину подій, явищ, процесів, образів особистостей минулого. Це – по-перше. І по-друге, з архівних даних вивести урок для сьогодення і майбутнього. Такі запити до архівів і надії на їх здійснення вічні, як вічна історична пам'ять, що породила архіви. Звідси основоположні вимоги до всього циклу життя архівів – від комплектування до використання. За змістом їх дві: повнота і достовірність.

Щоб питання про походження архівного документа не виникало, доцільно про це дбати ще під час створення документа, вказуючи, ким, коли, де і для чого він готувався. І найкраще – коли про це буде сказано самим автором. Коли цього не сталося, то на походження документа слід вказати архівісту, який вперше опрацьовує його. З появою стандартів оформлення архівних документів питання їх походження перестало бути проблемою. Але не зникло зовсім. Воно нагадує про себе у випадках небажання автора розкритися (виступ під псевдонімом, анонімний лист, закрита рецензія тощо). Є питання авторства у колективних працях (монографіях, статтях, аналітичних, довідкових матеріалах),

де не вказано, хто і що конкретно підготував. Це стосується і проєктів постанов, пропозицій, зауважень, робочих правок до різного роду документів, варіантів яких може бути багато. Сюди належать і замітки на полях рукописів. Окремо стоїть питання про плагіат, де потрібно виявити привласнення чужого тексту.

Питання про авторство може ускладнюватися під час архівування електронних текстів. Справа в тім, що первісний варіант тексту тут не є зафіксованим раз і назавжди. Не виключені його й зміни. Автор нерідко оновлює текст, розвиваючи тему; читачі включають свої доповнення, уточнення, своє бачення; втручаються фальсифікатори, які навмисно спотворюють зміст. У результаті всього цього виникає текст відмінний від первісного. У період інформаційних війн маніпуляція з цифровими текстами, навіть науковими, стає поширеним явищем. Тому при архівуванні цифрового контенту потрібен комплексний підхід до встановлення авторства і відповідності авторському оригіналу кожного документа.

Зростання масивів цифрових документів, можливостей пришвидшення їх опрацювання, зокрема й архівування, породжує і породжуватиме складнощі визначенням авторства, якщо воно не зафіксовано на документі під час його створення. Найкраще, коли це буде зроблено автором. Про це необхідно дбати і архівістам, і діловодам установ. Вони можуть установити авторство шляхом опитування колег, зіставлення безіменного документа з текстом працівників, які могли бути причетними до підготовки такого документа. За потреби добре можуть прислужитися антиплагіаторські програми, що за стилем, змістом, повторюваністю певних слів, фраз тощо з'ясовують авторство / неавторство. Методи комп'ютерного аналізу текстів успішно використовуються, наприклад, в експертизі творів, які легенди приписують тому чи іншому класику науки чи літератури.

Проблема авторства тісно пов'язана з проблемою автентичності, де розрізняються два питання: автентичність автора і автентичність тексту (ресурсу). Слід брати до уваги, що одне й те ж прізвище, ім'я та по батькові у різні періоди, у різних випадках, у різних мовах часто пишеться по-різному. А зміна хоч однієї букви ставить під питання автентичність. У зв'язку з розширенням участі українських авторів у зарубіжних виданнях – це питання постає все частіше. Нерідко одна й та ж праця приписується різним авторам, бо схожі чи однакові прізвища. Або чийсь авторство ставиться під сумнів через те, що в іноземній

транскрипції справжнє прізвище передано неточно. Тоді й доводиться в'ясняти: це та сама людина чи ні. Та й індекс цитування може бути помилково зменшеним або збільшеним. Доцільно кожному автору відпрацювати еталонне написання своїх прізвища, ім'я та по батькові і стежити, щоб його дотримувалися у всіх транскрипціях. Бібліографи й архівісти повинні взяти на себе консультативні завдання.

Установлення автентичності автора ще не значить, що текст, над (чи під) яким стоїть його ім'я, суцільно написаний ним. Науковий керівник (теми, колективної монографії, дисертації), науковий, літературний редактори видань можуть вносити в текст зміни: дописувати, переписувати, скоригувати щось. Автор також може доопрацьовувати свій текст чи навіть підготувати його новий варіант. Тут перед архівістом, дослідником, видавцем і постає питання про автентичність тексту, тобто про його первісний, оригінальний, неперероблений характер. Це дає можливість визначити цінність документа, початок нових ідей, думок, теорій, відкриттів, винаходів, першопроходців у науці.

Увага до автентичності текстів важлива тому, що нерідко правлені, редаговані, шліфовані, підігнані під загальноприйнятну стандартну думку, поліпшені для читабельності вони втрачають первісну свіжість, оригінальність, новизну, затуманюють авторське бачення. Справжня наука завжди йде непротореними шляхами. Початкові вихідні думки часто не відразу широко сприймаються і беруться до вжитку. До того ж вони можуть бути сформульовані незвично, а то й незграбно з точки зору усталених поглядів. Але цінність наукового тексту саме в його нестандартності, інноваційному потенціалі.

Сучасні медіа миттєво тиражують і вільно інтерпретують різноманітні тексти і документи. Інколи навколо них створюється навіть інформаційний шум, у якому губиться первісна оригінальна думка і її творець. Та й у науковому середовищі принцип роботи передусім з оригінальним документом не завжди дотримується. Культ автентичності повинен стати законом для всіх, хто працює з текстами, документами. Це допоможе уникнути непорозумінь, перекручень, фальсифікацій, об'єктивно аналізувати проблеми. Архівознавці, документознавці, інформацієзнавці – традиційні носії вимог автентичності текстів у процесі їх накопичення і використання. Завдання виявлення, відбору, опрацювання автентичних текстів покладається насамперед на архівістів установ і організацій. Ідею пріоритету автентичного матеріалу слід всіляко утверджувати серед авторів і їх родинного оточення. Час-

то рукописи після їх публікації просто відправляються в макулатуру. А це – оригінал, першоджерело, бажаний артефакт майбутнього архіву.

В аналітичному оцінюванні документів велике значення, як ми вже зазначили, передусім має їх вид і зміст. Видовий спектр документів з історії академічної науки представлений протоколами засідань Президії НАН України, її листуванням з органами влади та академічними установами, довідками, доповідними записками, інформаціями, планово-звітною документацією тощо. Зміст є важливою складовою документального джерела з історії науки, адже документ створено в процесі діяльності як наукової установи (Академія наук, науково-дослідні установи), так і в процесі діяльності конкретної особи (вчений). Важливо прагнути до максимально повного відображення у документному масиві подій та фактів з наукового життя України різних хронологічних періодів, проте можуть бути доволі цікавими і документи, які висвітлюють окремі процеси і факти наукового буття України.

Постанови Президії важливі з огляду на рішення, які ухвалювалися керівним органом Академії наук, – зміни в академічній структурі, посилення існуючих та започаткування нових наукових напрямів, капітальне будівництво, розвиток міжнародних наукових зв'язків, підготовка наукових кадрів, експедиційна та видавнича діяльність, розбудова матеріально-технічної бази установ тощо.

Листування з органами державної влади представлене довідками, листами, інформаціями, зверненнями до вищих органів влади і стосуються широкого спектра діяльності Академії наук – заручення підтримки щодо створення нових структурних підрозділів або установ, фінансування інноваційних наукових напрямів, роботи наукових установ за закритою тематикою, координаційної діяльності Академії наук, організації наукових заходів, міжнародного наукового співробітництва, капітального будівництва та ін.

Листування Президії та академічних установ репрезентовано доповідними записками, довідками, листами, інформаціями, звітами, які розкривають наукову роботу установ, розвиток перспективних наукових напрямів, організацію роботи експедицій, проведення на базі академічних інститутів наукових заходів, співпраці з іноземними науково-дослідними установами.

Важливо звертатися до ретроспективних архівних джерел особового походження видатних українських вчених, оскільки це є відображенням індивідуального сприйняття минулого української наукової

традиції. У той же час варто враховувати, що індивідуальна пам'ять перебуває у тісній взаємодії з колективною пам'яттю, тому документи особового походження є відображенням також соціально-супільної і культурної пам'яті. У ході вивчення документів особового походження видатних вчених України аналізуються передусім джерела з їх науково-організаційної діяльності. Переважна більшість вчених-фондоутворювачів справили значний вплив на розвиток академічної науки – вони керували науково-дослідними установами, очолювали структурні підрозділи інститутів, входили до складу Президії Академії наук, були провідними фахівцями в окремих наукових галузях. Саме тому велику інформативну цінність становлять складені за їхньою участю або ними особисто доповідні записки до Президії Академії наук та вищих органів влади, індивідуальні звіти про наукову роботу, звіти про міжнародні відрядження, документи про участь у розробці науково-дослідних тем тощо.

У формуванні архівів наукових установ і організацій, особових фондів вчених важлива орієнтація на максимально можливий збір усіх документів, що містять наукову інформацію. Є стандартний набір вимог до формування архіву. Але їх не завжди дотримуються. І ніяким стандартом неможливо охопити всю різноманітність наукових документів. Тому не всі ці документи нерідко займають належне місце в архіві або й зовсім туди не потрапляють.

Основна документація науково-дослідних інститутів – це постанови про їх створення і реорганізацію, статuti, листування з керівними організаціями, вітчизняними і зарубіжними науковими установами, протоколи загальних зборів, дирекції і вченої ради, приймання завершених робіт, засідань редколегій журналів, спеціалізованих вчених рад для захисту дисертацій. Широко представлені також плани, звіти, довідки, інформації, що стосуються діяльності інституту і його підрозділів. У технічних і природничих інститутах архіви зберігають, крім всього згаданого вище, свідоцтва про винаходи, патенти, технологічні інструкції, технічні завдання тощо, а в соціогуманітарних – аналітичні, прогностичні, інформаційні доповіді. Усе це, так би мовити, продукція готового результату. А для історії науки, постачальником документної бази для якої є архіви, цікавий ще пошуковий процес, розвиток наукових ідей, напрямів, шкіл. Багатий матеріал із цього питання можна знайти в документах творчого процесу дослідника: обговорень ідеї дослідження, варіантів його планів-перспектив, концепцій, формулювань

висновків, пропозицій щодо впровадження і дальшого розвитку. Нерідко подібні матеріали недооцінюються, в архівний фонд не включаються. Вони більше зустрічаються в особових архівах вчених, ніж в інститутських архівах.

Для наукового архіву бажані не тільки офіційні документи, а й матеріали робочих етапів досліджень: дискусій у творчих групах, проєктах, відділах, на семінарах, засіданнях круглих столів, конференціях, у соціальних мережах, радіо-, телепередачах. Матеріали великих форумів здебільшого нині оприлюднюються в друкованій або електронній формах, а малих – поступово втрачаються. Проте саме в таких малих форматах зберігаються науконосні зерна.

Більшої уваги архівістів заслуговують документи, які дають концентрований науковий і соціальний портрет вченого. Це – особові справи здобувачів наукових ступенів і звань, претендентів на конкурсні наукові посади, державні нагороди і премії в галузі науки і техніки, премії імені видатних вчених, почесні звання заслуженого діяча науки і техніки, мистецтв, заслуженого юриста, працівника освіти, культури, винахідника. У всіх цих матеріалах містяться відповідно оформлені документи, зокрема, наукова характеристика вченого, список його робіт, відгуки ЗМІ і експертів про його працю, власноручно написана біографія. Якщо порівнювати особові справи науковця на етапних моментах руху до вищих ступенів і звань (кандидат, доктор PhD, доктор наук, доцент, старший науковий співробітник, професор, член-кореспондент, академік), то можна простежити процес формування вченого, наукової школи і навіть наукового напрямку.

На жаль, особові справи претендентів на наукові ступені і звання радянського періоду зберігаються в архівах колишнього ВАК СРСР і нині практично недоступні для українських дослідників, періоду Незалежної України – у ВАК України, але розміщені в різних місцях, і повсякденне їх використання ускладнене. Доцільно було б, мабуть, використовуючи цифрові технології, створити архів – масив особових справ українських вчених, які у різні часи претендували на державні наукові ступені, звання і нагороди.

Серед наукових документів, які не завжди попадають до архівів, – рецензії на рекомендовані до видання рукописи, довідки (акти) про внутрішню перевірку роботи інститутських підрозділів і співробітників, протоколи засідань відділів і ситуативних творчих груп, пропозицій щодо нової пошукової тематики, впровадження результатів дослі-

джен. Після розгляду і прийняття чи не прийняття документи з часом губляться у коловерті паперів і електронних файлів.

Недооцінюється місце і роль у науковій спадщині листування вчених. З розвитком електронної пошти воно помітно зросло. Однак листування лише хаотично зберігається, накопичується, архівується. Самі автори часто його видаляють через перевантаження пам'яті комп'ютера або зміну програмного забезпечення. Тим більше до листування не доходять руки архівістів першої ланки (установ і організацій). І живий пульс наукової думки, який б'ється в листуванні, не фіксується для історії. Напевно, було б доцільно архівістам наукових установ і організацій домовитися з вченими, щоб вони своє листування, особливо електронне, яке вже виконало своє завдання, передавали їм для архівного збереження. До речі, це стосується і цифрових копій монографій, брошур і статей, відгуків у соціальних мережах на публікації вчених і їх публічні виступи.

Змістове і видове багатство архівного ресурсу – незамінна база для визначення достовірності документів і їх фондів. На основі аналізу одного якогось документа не завжди вдається переконатися в його достовірності. Але коли зіставляється зміст кількох документів, тим більше – їх масивів, тоді достовірність відображення в них об'єкта зростає і, відповідно, вірогідність об'єктивності документа посилюється. І тут важливе порівняння не тільки документів одного виду, а й кількох. Скажімо, якщо текст, звук, зображення, що стосуються одного й того об'єкта, свідчать однаково чи схоже, то підстав вважати такий документ достовірним стає якщо не достатньо, то більше. Відбувається перехід кількості в якість.

Звісно, в архів документи потрапляють уже в готовому вигляді. Архівіст не може та й не має права додавати щось у його зміст і форму. Все залежить від творця документа, який формат йому він дасть, таким він і служитиме усе своє існування. Враховуючи швидкоплинне оновлення сучасного наукового знання, важко вимагати від вченого дати істину в останній інстанції. Істина завжди відносна. Кожне нове дослідження якогось факту, процесу, явища-об'єкта узагальнено і відкриває в ньому нові риси, якості, характеристики, які можуть бути ймовірними. Безумовно, тут не йдеться про безмежні фантазії, фальсифікації, навмисні обмани, видання бажаного за дійсне. Достовірність відображення реальності в наукових документах залежить від методології, культури дослідження, стану вимогливості, конструктивної критики в оточенні, в якому працює і готує документ автор.

Наукові документи / тексти пишуть конкретні люди з власними особливостями світогляду, теоретичної і методологічної підготовки, досвіду, мети, тому в них наявні більшою чи меншою мірою елементи суб'єктивізму, що теж впливає на достовірність змісту. Елементи суб'єктивізму характерні для соціогуманітарних текстів, бо вони готуються в атмосфері певних політичних, ідеологічних, моральних поглядів і настроїв, які незримо тиснуть на автора. Тому тексти авторів з різними точками зору на одну й ту ж подію чи особистість можуть бути не тільки відмінними, а й навіть протилежними. Даються взнаки інформаційні протистояння і війни, в процесі яких представники сторін, намагаючись витлумачити події і факти на свою користь, неадекватно зображають дійсність, частково чи й повністю створюють, однобічно показують її картину, маскуючи псевдонауковими формами. У цифровий період виникли навіть цілі ботоферми з виробництва фейкової інформації.

Архівування інтернет-матеріалів, і навіть наукових, стикалося і буде стикатися з документами і текстами сумнівного змісту. Для архіву документ – недоторкана данність, тобто нічого в ньому змінювати не можна. Але як і у випадку питання про повноту відображення об'єкта в документі, у питанні про достовірність відображення можна багато чого зробити в плані удосконалення методик виявлення достовірності / недостовірності, взаємодії архівістів і творців документів, пропаганди принципів наукової об'єктивності. виправдали б себе популярні видання про те, як на основі недостовірних даних приймалися згубні рішення. Документи, зміст яких викликає сумнів у достовірності, доцільно було б супроводжувати анотаціями з вказівкою на це. Коли об'єктивність змісту документа уже була предметом обговорення, можливо, слід додати посилання на відповідні матеріали або й додати копії публікацій рукописних відгуків. Потрібно пам'ятати, що за своєю природою документ є свідченням, доказом чогось (рукописним, друкованим, електронним; текстовим, звуковим, візуальним). Тому однаково важливе створення правдивого документа, установлення його істинності й адекватне використання. Науковий архів покликаний стати взірцем скарбниці документів, що об'єктивно відображають дійсність.

Науково-організаційну і науково-дослідну документацію в архівах закономірно доповнюють і збагачують документи особового фонду вчених, свідчать про творців науки і суспільне значення їх праці. На жаль, типовий набір у цій частині документів невеликий: накази

керівників з кадрового складу, особові справи звільнених співробітників, особові рахунки по зарплаті тощо. Решта – ініціатива фондоутворювачів і архівістів.

Мають рацію ті архівісти, які вважають, що коли на документі є хоч якась помітка людини, про яку складається особовий фонд, цей документ повинен бути в ньому. Треба зауважити, що трапляються випадки, коли під час комплектування особових фондів вчених недооцінюються бібліографії, службові характеристики, власноручно написані біографії, листування, ювілейні матеріали, фото-, фоно-, кіно-, відеоматеріали, некрологи. Де всі ці і подібні матеріали представлені скупом, особовий фонд дає збіднений образ вченого. В той же час біографи, експерти, критики саме в особових архівах шукають родзинки. Як бачимо, методика й організація формування особових фондів потребує комплексного розвитку з урахуванням того, що особистість вченого є й буде головним рушієм наукового процесу.

Найбільша кількість особових фондів видатних вчених НАН України сконцентрована в Інституті архівознавства НБУВ. Фахівцями інституту станом на 2021 р. опрацьовано та введено в обіг 295 особових архівів видатних вчених України¹. Для вивчення ранньої історії НАН України надзвичайно цінними є документи перших академіків ВУАН Й. Й. Косоногова, М. Ф. Кашенка, М. В. Птухи, О. В. Фоміна. Представлені в ІА НБУВ й особові фонди президентів Академії наук – академіків Д. К. Заболотного і Б. Є. Патона. У різні роки віцепрезидентами НАН України були академіки В. С. Гутиря, Г. М. Савін, М. П. Семененко, Б. І. Чернишов, А. П. Шпак, фонди яких репрезентовані в ІА НБУВ і мають виняткову інформативну цінність у вивченні історії НАН України. Частина особових архівних фондів видатних вчених зберігається у меморіальних кабінетах установ, де працювали вчені, в центральних та обласних архівах України. Солідаризуючись із думкою колег, зазначимо, що хоча документи і зберігаються поза межами НАН України, вони є невід’ємною інформаційною складовою її архівного фонду².

---

¹ Інститут архівознавства Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського: формування та дослідження Архівного фонду Національної академії наук України (2000–2020). Київ, 2021. С. 117. URL: http://www.irbis-nbu.gov.ua/E_LIB/PDF/er-0004199.pdf

² Особові архівні фонди вчених НАН України в Інституті архівознавства Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського : путівник. Київ, 2017. С. 6. URL: <http://irbis-nbu.gov.ua/everlib/item/er-0002139>

Необхідно врахувати, що з об'єктивних причин не завжди можливо залучити до дослідження окремі архівні документи, передусім через їх відсутність за темою дослідження, особливо з більш ранніх періодів історії української науки. З такою проблемою дослідник може стикнутися і під час дослідження періоду історії української науки у часи воєнних дій, адже під час евакуації частина документів могла бути втрачена, розпо-рошена, викрадена, знищена свідомо чи через інші чинники тощо. Тому важливо здійснювати виявлення документів в усіх можливих архівах, де гіпотетично могла б відкритися інформація з історії української науки.

В окремих випадках доцільно використовувати об'єднаний потенціал джерельних ресурсів – архівних документів, газетних, статей з періодичних видань, опублікованих документів тощо. Такий підхід, наприклад, виправдав себе у підготовці джерелознавчих видань академічної звітної документації до 100-річного ювілею НАН України. Тоді за основу було взято оприлюднені звітні документи Академії наук, які публікувалися окремими виданнями, звітні доповіді керівництва АН, виголошені на Спільних зібраннях, пізніше – Загальних зборах, які публікувалися у виданні «Вісті Всеукраїнської академії наук» / «Вісник Академії наук УРСР» / «Вісник Національної академії наук України». За результатами дослідження архівних ресурсів у державних і відомчих архівах України вдалося поєднати вже опублікований документний ресурс (у переосмисленій концепції) та наявні архівні документи і комплексно відтворити головні тенденції розвитку, отримані результати і досягнення НАН України крізь призму різнопланової звітної документації Академії наук за сторічний період її діяльності¹.

Документи, які мають занадто великий обсяг, як, наприклад, розширені звіти Академії наук про наукову роботу, доцільно подавати з купюрами. Також виправдано подавати окремі документи у вигляді витягів. Наприклад, постанови РМ УРСР могли стосуватися багатьох установ та організацій, задіяних у реалізації окремого наукового напрямку,

---

¹ Національна академія наук України – 100 : головні тенденції розвитку і здобутки : документи і матеріали. Кн. 1: 1918–1945. Київ, 2018. 948 с.; Національна академія наук України – 100 : головні тенденції розвитку і здобутки : документи і матеріали. Кн. 2. Ч. 1: 1946–1970. Київ, 2018. 1088 с.; Національна академія наук України – 100 : головні тенденції розвитку і здобутки : документи і матеріали. Кн. 2. Ч. 2: 1971–1991. Київ, 2018. 1136 с.; Національна академія наук України – 100 : головні тенденції розвитку і здобутки : документи і матеріали. Кн. 3: 1992–2018. Київ, 2018. 584 с.

і лише окремі пункти постанов безпосередньо стосувалися Академії наук. Публікація витягів дає можливість закцентувати увагу виключно на питаннях, які торкалися науки в Україні, а також ввести в науковий обіг значну кількість документів без збільшення обсягу джерелознавчого видання.

Важливий аспект, який впливає на дослідження фондів, що містять інформацію з історії української науки і набуває дедалі більшої актуальності, пов'язаний з тим, що частина архівної спадщини української науки знаходиться на території анексованого російським агресором Криму та частково окупованих територій Донецької, Луганської, Херсонської областей, де залишилися архіви науково-дослідних установ НАН України та обласні архіви. Наразі дослідники втратили можливість працювати з архівами, що територіально перебувають на поки непідконтрольних Україні територіях. З огляду на це єдиний можливий на сьогодні вихід з актуалізації спадщини української науки та її видатних представників здійснювати джерелознавчий пошук документів, які б висвітлювали діяльність українських наукових установ і видатних вчених цих регіонів в інших, а вірніше сказати – усіх можливих архівах України та зарубіжжя¹.

Важливий, але поки що не до кінця використаний документний ресурс з історії української науки перебуває поза межами України. Як зазначає М. Г. Палієнко, «важливою інтегральною частиною історико-культурної спадщини українського народу є архівні, музейні та бібліотечні колекції, які виникли у результаті діяльності українських громадсько-політичних, наукових, культурно-освітніх та релігійних осередків у різних країнах світу»². Сучасні реалії вимагають складання найповніших списків (або реєстрів), які у різний спосіб стосуються української науки, українських вчених. Створення інформаційних систем української наукової архівної спадщини, яка перебуває поза межами України, вкрай необхідна для її опрацювання та залучення до наукового обігу українськими вченими.

---

¹ Индиченко Г. Дослідження історії української академічної науки : розширення джерельної бази. *Бібліотека. Наука. Комунікація: актуальні тенденції у цифрову епоху* : матеріали Міжнар. наук. конф. (8–10 жовт. 2019 р.) : у 2 т. Київ, 2019. Т. 2. С. 303–308.

² Палієнко М. Г. Українські архівні центри за кордоном : історіографічний аспект проблеми. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Історія*. 2001. Вип. 54. С. 42.

Археографічне опрацювання архівних документів з історії української науки є важливою теоретичною і науково-практичною роботою. Теоретична складова полягає у виробленні принципів, методів і способів подання документів до публікації, а прикладна археографія на практиці реалізує підготовку документів до публікації. У ході археографічного опрацювання текстів документів повністю виключається будь-яке втручання у текст документа, його зміна або модернізація. Всі необхідні пояснення щодо особливостей передачі тексту документа робляться упорядниками у позатекстових примітках та виносках, які у джерелознавчому виданні мають виняткове значення. У цьому контексті важливо все – кому направлений документ, деталі щодо перейменування установ та уточнення їхніх назв, прізвища, окремі факти та події, датування тощо. Відтворюються усі помітки і резолюції на документах. Обов'язково оговорюються наявні особливості оригінального тексту (виправлення, закреслення, додаткові вписування від руки, помилки тощо). Дозволяється виправлення лише очевидних граматичних чи орфографічних помилок, які не мають смислового значення. Як вже зазначалося, в документальних публікаціях з історії української науки репрезентовані документи, що мали гриф «Тайно», який при відтворенні текстів документів зберігається, а у виносках подається інформація про його зняття. Документи, як правило, мають археографічний (власний) заголовок, а за його відсутності або необхідності уточнення упорядниками можуть бути складені нові заголовки до документів. Заголовок дає читачу початкове уявлення про зміст документа. Документи у виданні обов'язково супроводжуються легендою, де зазначено місце зберігання документа та його автентичність. Комунікативні властивості ретроспективної інформації з історії української науки в архівних документах значно збільшуються, якщо тематично та хронологічно пов'язані документи у виданні мають перехресні посилання.

Документи несуть більш цілісне інформативне навантаження, якщо супроводжуються коментуванням. У джерелознавчих виданнях з історії української науки коментарі покликані розширити та доповнити змістове наповнення документів. Це можуть бути коментарі на діяльність вчених, наукові винаходи, періодичні або фундаментальні наукові видання, експедиційну діяльність, установи тощо. Коментарі подаються у форматі коротких енциклопедичних статей із наведенням списку використаних під час підготовки джерел.

Необхідно враховувати і той факт, що документальна публікація з історії науки за змістом є комплексною високоінформативною системою, яка включає різні інформаційні елементи: наукова та археографічна передмови, документний блок, який археографічно опрацьований і впорядкований за визначеними упорядниками критеріями, примітки, виноски, коментарі до документів, блок фотодокументів, перелік документів у виданні, список абревіатур та скорочень, зміст тощо.

Як вже зазначалося вище, прикладом дослідження джерельної бази АФ НАН України є робота ІА НБУВ над випусками документальної серії «Джерела з історії науки в Україні», репрезентована виданнями «Історія Національної академії наук України: документи і матеріали». Вагоме значення має саме серійність цього наукового видання як документного та інформаційного ресурсу з вивчення історії академічної науки в Україні. На сьогодні безперервний процес діяльності Академії наук від 1918 і до 1965 рр. відображений у публікаціях корпусів документів та інформаційно-довідкових ресурсах, які охоплюють широке коло функціонування найвищої наукової установи України.

Багатий інформативний і науковий потенціал архівних документів, які колективом упорядників вирішено вміщувати окремою частиною видання, може бути використаний для укладання на їх основі нових ресурсів з історії академічної науки і репрезентований окремою книгою. Йдеться про підготовку інформаційних додатків до документів із різних аспектів функціонування української науки. У процесі їх підготовки відбувається синтез, генерація та трансформація різноаспектної архівної та інших видів інформації.

Підготовка інформаційних розробок, в основі яких є документна складова, являє собою кропіткий процес теоретичної та науково-практичної роботи, проте наявність таких ресурсів свідчить про високий фаховий рівень впорядкування архівних джерел в документній публікації з історії української науки, дозволяє ефективніше вивчати факти, події, складові наукового академічного життя широкого хронологічного діапазону.

Важливим джерелом інформації з діяльності НАН України є протоколи засідання її Президії, на яких розглядалися всі важливі питання з наукової, організаційної, кадрової діяльності Академії. Тому протоколи засідань Президії Академії наук є великою за обсягом групою документів. На їх основі можна підготувати окремий ресурс документної публікації – регести протоколів засідання Президії НАН України

різних хронологічних періодів. Це самостійна форма скороченої передачі сучасною українською мовою змісту документів, у даному випадку – протоколів засідань Президії і Бюро Президії НАН України.

Під час регестування узагальнюється зміст рішення Президії НАН України, зазначаються вказані особи, установи, дати і терміни виконання постанов тощо. Регести протоколів включають такі позиції: назва документа, дата його створення, місце створення (за умови, якщо засідання відбулося не у Києві), стисле наведення змісту кожного пункту, легенда документа – посилання на установу, фонд і справу, у якій зберігається документ, визначення оригінальності, способу відтворення.

Через великий обсяг протоколів засідань Президії НАН України при їхньому регестуванні доцільно визначати пріоритет у передачі змісту окремих питань. Так, найбільш значущі постанови Президії НАН України, прийняті на її засіданнях, можуть передаватися повнотекстово як у регестах, так і публікуватися в основній частині видання – збірнику документів з історії АН певного хронологічного періоду. Водночас допускається можливість не відображати окремі пункти протоколів з розгляду поточних адміністративних, фінансових, господарських та житлово-побутових, кадрових питань, виконання господарської тематики тощо. У випадках, коли текст розгляду питання викладено надто стисло, а основна інформація міститься у додаткових матеріалах до протоколів, для повноцінного регестування використовується інформація з цих джерел. Такі нюанси у передачі тексту регестів обумовлюються у виносках відповідними археографічними поясненнями. Тут же доречно розміщувати перехресні посилання на відповідні повнотестові постанови, вміщені у збірнику документів.

Регести, на нашу думку, дозволяють ввести у науковий обіг додаткову документну інформацію з історії Академії – про прийняті ті чи ті рішення академічного життя, і як окремий блок вторинної, обробленої і стислої інформації – для використання дослідниками на підтвердження окремих фактів, подій, уточнення інформації фактично з усіх сфер діяльності Академії наук. Можемо констатувати, що регести, безумовно, є насиченим джерельним ресурсом з історичної пам'яті про українську академічну науку.

Пам'ять про видатних українських вчених може бути відображена в окремих інформативних ресурсах біографічного плану – Списку дійсних членів та членів-кореспондентів, обраних до складу Академії

наук, і Списку наукових співробітників НАН України. Ці інформаційно-біографічні ресурси відображають основні віхи життя і діяльності академічних вчених. Історична реконструкція життя і діяльності складу наукових співробітників здійснюється на підставі аналізу штатних розписів установ, які відклалися в архіві Президії НАН України та в архівах науково-дослідних установ, протоколів засідань Президії та особових архівних справах дійсних членів та членів-кореспондентів НАН України, і доповнюються інформацією опублікованих видань з життя та діяльності українських вчених та достовірними матеріалами з мережі Інтернет. Обидва інформаційні додатки представлено біографічними довідками. З огляду на різний кількісний склад членів Академії, яких об'єктивно є набагато менше порівняно з науковими співробітниками академічних установ, розлогі біографічні довідки доречно робити саме на дійсних членів і членів-кореспондентів НАН України, стислі анотовані біографічні довідки – на науковий склад установ Академії наук.

Зазначені ресурси, в основі яких переважають аналітично опрацьовані архівні документи, є відображенням пам'яті про українську академічну науку в цілому, а також конкретних її представників, які впливали на розвиток науки в Україні та були її творцями. Біографічні ресурси такого типу можуть бути використані у дослідженні розвитку окремих наукових галузей, ролі окремих особистостей у науковому житті України та їхньому внеску у вітчизняну і світову науку. Послідовність у відтворенні кадрового складу Академії наук різних хронологічних зрізів у взаємозв'язку з попередніми хронологічними періодами дозволяє транслювати пам'ять про українську науку та її представників у ракурсі зв'язків між поколіннями вчених.

Інформативно насиченим є ресурс Список установ, що діяли у складі НАН України в різні хронологічні періоди. Основна мета цього інформаційного додатка – показати розвиток мережі і змін у структурі Академії наук, напрямів роботи установ в окремі хронологічні періоди. Укладання зазначеного додатка вимагає від дослідника глибокого знання історії НАН України конкретного хронологічного періоду, її структури та розвитку наукових напрямів. При укладанні цього ресурсу доречно застосовувати комплексне опрацювання різних видів джерел – архівних (протоколів засідань Президії, протоколів вчених рад, наказів, штатних розписів академічних установ, планово-звітної документації), друкованих (публікацій як з історії Академії наук, так і її установ) і матеріали з мережі Інтернет.

Реконструйовану структурну побудову Академії наук конкретного хронологічного зрізу можна охарактеризувати як один із ресурсів історичної пам'яті про українську науку, що відображує розвиток академічних наукових установ, їх деталізовану структуру, напрями роботи, наукові відкриття, провідний науковий склад тощо.

Ще один інформативно насичений ресурс з історії української науки – Список видань і наукових праць співробітників НАН України. Такий бібліографічний ресурс – репрезентація наукових досягнень українських вчених, втілених у публікаціях наукових видань, зокрема іноземними мовами. Залежно від потреб користувача бібліографічний ресурс може бути представлений загальними науковими працями, що видавалися НАН України, репрезентований постатейними бібліографічними описами наукових публікацій як складових наукової періодики або мати тематичне спрямування.

У виданнях академічних вчених, які в різні хронологічні періоди публікувалися Академією наук та видавництвами інших установ, безперечно відображається функція послідовного накопичення та передачі інформації у вигляді наукового знання, а також досвіду поколінь українських науковців. Це дозволяє нам інтерпретувати науковий доробок, репрезентований публікаціями як елемент надбання української науки і культури, тобто такий, який має високий науковий та історико-культурний потенціал. Оскільки книга може розглядатися як засіб передачі та збереження історичної пам'яті, то бібліографічний ресурс у вигляді списку наукових праць співробітників НАН України різних хронологічних періодів є інформаційною системою, яка генерує результати видавничої діяльності Академії наук і наукові досягнення її висококваліфікованого кадрового ресурсу.

Зазначені довідково-інформаційні ресурси можуть бути репрезентовані не лише частиною друкованого видання, а й стати основою електронних баз даних з різних аспектів історії науки в Україні. Запропоновано у широких колах були б бази даних «Персональний склад НАН України» і «Наукові співробітники НАН України», які могли б дати уявлення про кадровий потенціал Академії наук упродовж її історії, розвиток наукових напрямів, зв'язок української і світової науки тощо.

Ми певні, що знайшла б свого користувача й електронна база даних «Установи НАН України», в якій би стисло відображалася в хронологічному зрізі історія академічних установ, структура та напрями їх

діяльності, а також база даних «Науковий опублікований доробок учених НАН України», яка б дала уявлення про публікації, підготовлені академічними вченими.

Формування електронних баз даних з окремих аспектів історії науки в Україні в перспективі має стати інтегрованим інформаційним ресурсом історичної пам'яті. Створення електронних баз даних є актуальним завданням з огляду на стрімкий розвиток інформаційних технологій, які активно затребувані користувачами інформації та є спільним завданням як вчених-архівістів, так і фахівців інформаційної галузі. Як зазначає Г. В. Боряк, важливим і одним із найбільш рейтингових ресурсів Інтернету є його довідково-інформаційний сегмент і присутність академічної гуманітаристики у ньому є вкрай важливою¹.

Взаємодія документальної пам'яті й суспільної свідомості є складним багатовимірним явищем. Документальна публікація, у якій відображена документальна пам'ять, взаємодіє з суспільною свідомістю, адже остання постійно запитує документальну пам'ять для різної мети. Документальна пам'ять впливає на формування суспільної свідомості безпосередньо або опосередковано. Трансляція документальної пам'яті про українську науку відповідає не лише запитам історичної науки, а й суспільним потребам. У суспільстві триває дискурс про роль і значення науки, форми її організації, ефективність, функції та завдання наукових установ, тому документальні публікації з історії науки певною мірою можуть дати відповіді принаймні на частину цих питань, об'єктивно уникаючи суб'єктивного трактування подій минулого.

Сучасний інформаційний простір дає змогу суспільству відкрити та широко інтерпретувати нові сторінки історії української науки, тому пам'ять про українську науку неможливо розглядати поза дискурсом. Пам'ять про українську науку та її видатних представників зберігається в унікальних та безцінних джерелах – архівних документах і трансляція документальної історичної пам'яті шляхом підготовки відповідних наукових джерелознавчих видань є відповіддю на суспільні запити у цій царині. Публікацією раніше не оприлюднених архівних документів з історії української науки архівні джерела

---

¹ Боряк Г. До питання про питання і перспективи розвитку мережевих інформаційних ресурсів соціогуманітарних наук. *Спеціальні історичні дисципліни : питання теорії та методики*. 2013. Вип. 21. С. 9–25.

актуалізуються і стають носіями документальних знань про минуле української науки.

У наш час масштабного розростання наукових знань, оновлення наукових парадигм, науково-технічних і технологічних революцій, глобальних суспільних трансформацій, коли у коловерті динаміки, різнобачень перспектив актуалізується запит на спадщину, пошук стабільних основ життєзабезпечення, архіви, особливо наукові, виходять з тіні. Вони розкривають історичний досвід пізнання і перетворення дійсності. І чим багатше архів змістовними документами, тим більша його роль у допомозі минулого сучасному і майбутньому.

Завдання полягає в тому, щоб правдива інформація і соціально значущі уроки, які містяться в архівних документах, своєчасно вводилися у науковий, освітній, культурний, інформаційний обіг. Наукові архіви покликані бути провідником у цій важливій справі. Настав період виходу архівів на передній край духовного життя.

ДОКУМЕНТАЛЬНИЙ ФОНД НАУКОВОЇ УСТАНОВИ НАН УКРАЇНИ: СКЛАД, ПРОЦЕС ФОРМУВАННЯ, ШЛЯХИ ВИКОРИСТАННЯ

3.1. ФОРМУВАННЯ ДОКУМЕНТАЛЬНОГО ФОНДУ НАУКОВОЇ УСТАНОВИ НАН УКРАЇНИ

У процесі діяльності наукової установи НАН України утворюється сукупність документів, які в процесі здійснення документообігу систематизуються та впорядковуються і становлять комплекс документів. Власне ця систематизована сукупність документів, що відповідає профілю діяльності та виконуваним завданням наукової установи і потребує зберігання і використання в оперативній діяльності, окреслюється в документознавстві та архівознавстві терміном «документальний фонд». Стандартне визначення цього терміна подано у термінологічному словнику: «документальний фонд – це сукупність документів, що утворилися у процесі діяльності юридичної чи фізичної особи (осіб)»¹. Більш широке і детальне визначення поняття документального фонду передбачає, що це – вся сукупність документів, що супроводжують життєдіяльність фондоутворювача: документи діловодства, архівні документи та архівний фонд, переданий на постійне зберігання до архіву. Особливістю документального фонду є те, що до його складу входять документи з різними строками зберігання, тому він не має стабільного складу.

Віднесення документів до тієї чи іншої системи починається з розподілу їх на офіційні і документи особового походження. Документи особового походження – це документи, створені фізичною особою поза службовою діяльністю, або документи, які містяться в її приватному зібранні². Офіційний – це документ, створений юридичною або офіційною (посадовою) особою, належним чином оформлений і за-свідчений³.

---

¹ Архівістика : термінологічний словник / авт.-упорядн.: К. Є. Новохатський, К. Т. Селіверстова та ін. Київ, 1998. С. 28.

² Діловодство й архівна справа. Терміни та визначення понять: ДСТУ 2732:2004. Київ : Держспоживстандарт України, 2005. С. 4.

³ Архівістика : термінологічний словник. Київ, 1998. С. 48.

З числа офіційних основу документальних фондів установ НАН України становлять службові документи. Інститути НАН України є державними науковими установами з правами юридичної особи, документи, створені чи отримані установою в процесі діяльності, називаються службовими. Службові документи мають чіткий розподіл на види. Головною класифікаційною ознакою видового розподілу службових документів є функція, яку виконує документ в установі. Службові документи створюються не в довільній формі, а відповідно до вимог державних чи галузевих стандартів, в яких чітко окреслені обов'язковий набір та правила розміщення в документі його інформаційних елементів, що називаються реквізитами.

Службові документи залежно від сфери людської діяльності, яку вони обслуговують, розділяють на різні системи документації – управлінської, науково-технічної, навчальної, економічної тощо ¹. Найбільшою за складом і розповсюдженням є система управлінської документації, до якої входять документи, що забезпечують функціонування і взаємозв'язок керуючої і тієї, якою керують, систем на всіх рівнях. В середині управлінської документації виділяють класи документації. В академічних установах виокремлюються види документації: розпорядчо-організаційна, планова, звітно-статистична, фінансова, бухгалтерсько-облікова, з праці, з соціальних питань і соціального захисту населення, інформаційно-довідкова.

Згідно зі Статутом НАН України функціями науково-дослідних установ, що входять до її складу, є здійснення фундаментальних і прикладних досліджень з метою одержання нових наукових знань. Ураховуючи профіль діяльності академічних установ, невід'ємними і найціннішими з інформаційної позиції складовими їх документальних фондів є документи, які за класифікаційними ознаками входять до системи науково-технічної документації. В середині цієї системи виокремлюють види документації: науково-організаційна, науково-дослідна, дослідно-конструкторська, документи з розроблення об'єктів інтелектуальної власності ².

---

¹ Кулешов С. Г. Загальне документознавство : навч. посібник / Укрдержархів; УНДІАСД. Київ : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2012. С. 75.

² Січова О. В. Документування управлінської та науково-організаційної діяльності установ НАН України. *Документознавство. Бібліотекознавство. Інформаційна діяльність*: проблеми науки, освіти, практики : зб. матеріалів V Міжнар. наук.-практ. конф., м. Київ, 20–22 трав. 2008. Київ, 2008. С. 106–108.

Службові документи С. Г. Кулешов розподіляє на типові (спільні для всіх) і профільні (пов'язані зі специфікою діяльності)¹. Типові документи створюються у всіх без винятку юридичних осіб, профільні – це документи, що створюються в установі відповідно до профілю діяльності. В установах НАН України типовою є управлінська та навчальна (в установах НАН України – в обмеженому складі) документація, профільною – науково-технічна.

До того як потрапити в архів, документи повинні утворитися в процесі діяльності організації чи особи і виконати ті функції, заради яких вони, власне, й були створені. Основне призначення документа, його головна функція – закріпити і зберегти інформацію, що дозволить повернутися до неї через будь-який проміжок часу. Разом з тим документи, в першу чергу службові, створюються, оформлюються і зберігаються не в довільній формі, а відповідно до вимог, дотримання яких підтверджує їх оригінальність і надає їм юридичної сили. Діяльність, що забезпечує процеси створення документів згідно з встановленими вимогами, їх обіг, зберігання і використання називається діловодством².

За інформаційною складовою документи розподіляються також на певні види. Так як характеристика інформаційної складової документа ускладнюється через суть поняття «інформація», оскільки її важко побачити та виокремити з метою аналізу, тому аналіз інформаційної складової і визначення виду документа за її характеристиками здійснюють стосовно не всіх документів разом, а лише окремих їх частин, що мають більш-менш спільні риси³. У термінологічному словнику «Архівістика» вид документа тлумачиться як «класифікаційний ряд документів, побудований за будь-якою їхньою ознакою»⁴. Віднесення документів, що створюються в результаті діяльності установи, до якогось певного виду відбувається на підставі їх функціонального аналізу. В академічному переліку документів нараховується понад 200 видів документів, що утворюються в діяльності НАН України та її установ⁵.

---

¹ Кулешов С. Г. Загальне документознавство : навч. посібник. Київ, 2012. С. 73–74.

² Архівістика : термінологічний словник. Київ, 1998. С. 26.

³ Швецова-Водка Г. М. Документознавство : навч. посіб. Київ : Знання, 2007. С. 160–161.

⁴ Архівістика : термінологічний словник. Київ, 1998. С. 19.

⁵ Перелік документів, що утворюються в діяльності НАН України та її установ, із зазначенням строків зберігання документів. Київ, 2005. 278 с.

Загалом аналіз типових завдань і функцій наукової установи НАН України дозволяє виокремити видовий склад документів, що становлять документальний фонд установи.

Національна академія наук України є вищою державною науковою організацією. НАН України організовує і здійснює фундаментальні і прикладні дослідження з найважливіших проблем природничих, технічних і соціогуманітарних наук, а також координує здійснення фундаментальних досліджень у наукових установах та організаціях України¹. Науково-дослідний інститут (далі – інститут) і прирівняні до нього наукові установи (обсерваторії, ботанічні сади, бібліотеки тощо) НАН України є основною ланкою науково-дослідної діяльності й організаційної структури Національної академії наук України².

Головним завданням науково-дослідного інституту НАН України є здійснення фундаментальних і прикладних досліджень з метою одержання нових наукових знань, сприяння науково-технічному прогресу та соціально-економічному і духовному розвитку суспільства. З цією метою інститут розробляє основні напрями досліджень і подає їх на затвердження у встановленому порядку; складає, затверджує і виконує плани науково-дослідних робіт; розв'язує питання матеріально-технічного і фінансового забезпечення НДР; вивчає, аналізує та узагальнює досягнення світової науки за профілем і визначає можливості їх використання, бере участь у розробці й реалізації міжнародних програм і проєктів; розробляє прогнози та проводить експертизу з відповідних напрямів науки і техніки; бере участь у конкурсах наукових робіт (проєктів, заявок) і за результатами конкурсу надає необхідні ресурси та забезпечує виконання відповідних досліджень; проводить конференції, наукові семінари, виставки, наукові школи, зокрема міжнародні; здійснює інформаційну та видавничу діяльність, засновує наукові видання; проводить конкурси на заміщення вакантних посад наукових працівників, атестує працівників інституту; здійснює підготовку наукових кадрів через аспірантуру, докторантуру, прикріплення, стажування, у тому числі закордоном, а також через спільні з вузами кафедри та інші форми; створює спеціалізовані вчені ради при інституті для

---

¹ Статут Національної академії наук України. *Національна академія наук України : вебсайт*. URL: <http://www.nas.gov.ua/legaltexts/DocPublic/P-210527-1-1.pdf>

² Основні принципи організації та діяльності науково-дослідного інституту Національної академії наук України. *Національна академія наук України : вебсайт*. URL: <https://www.nas.gov.ua/legaltexts/DocPublic/P-160914-180-1.pdf>

захисту кандидатських і докторських дисертацій; розробляє структуру і штатний розпис у межах наявних коштів і затверджує його в установленому в НАН України порядку; укладає угоди і договори про наукове та науково-технічне співробітництво з організаціями, у тому числі зарубіжними й міжнародними, здійснює зовнішньоекономічну діяльність; вирішує питання про вступ до спілок, асоціацій та ведення інших форм спільної діяльності з організаціями й підприємствами, включно з іноземними; набуває майнових прав на об'єкти інтелектуальної власності (науково-дослідні, дослідно-конструкторські розробки, винаходи тощо) в установленому законом порядку¹.

Структурно Інститут входить до складу одного з відділень НАН України або підпорядковується безпосередньо Президії НАН України та є державною науковою установою з правами юридичної особи. У діяльності керується чинним законодавством, Статутом НАН України та її нормативними актами, Статутом Інституту.

До нормативних актів, які зберігаються в архіві установи, належать завірені копії постанов і розпоряджень вищих органів державної влади України, Загальних зборів Академії, Президії та Бюро Президії Академії, Загальних зборів відділення і Бюро відділення Академії стосовно створення, реорганізації, ліквідації та основних напрямів діяльності установи. В радянський період також відкладалися розпорядчі документи союзних державних органів, керівних органів комуністичної партії та союзної академії наук стосовно діяльності Інституту.

Інформація з органів вищого рівня надходить в інститути також у вигляді листів, факсів, електронної пошти. В процесі реєстрації в службі діловодства формуються окремі справи з постановами і розпорядженнями, листуванням з міністерствами та їх відомствами про виконання доручень, листуванням з Президією та відділенням НАН України про виконання їх доручень та організацію наукових досліджень. З цих документів виокремлюються ті, що безпосередньо стосуються основної діяльності наукової установи і передаються до архіву. В справах з листування як додатки до листів містяться короткі звіти з різних питань основної діяльності установи, інформації, експертні висновки, підготовлені установою на прохання урядових, судових структур, підприємств і організацій та ін.

---

¹ Основні принципи організації та діяльності науково-дослідного інституту Національної академії наук України. *Національна академія наук України : вебсайт*. URL: <https://www.nas.gov.ua/legaltexts/DocPublic/P-160914-180-1.pdf>

Основним актом, який регулює діяльність інституту, є його статут – нормативно-правовий акт, яким оформлюється створення організації будь-якої форми власності, визначається її структура, функції, правовий статус, взаємовідносини з іншими організаціями, а також обумовлюється порядок реорганізації та припинення діяльності¹.

Статут розробляє дирекція інституту після обговорення в науковому колективі, приймає вчена рада, погоджується він з відповідним відділенням НАН України і набуває чинності після затвердження Президією НАН України та державної реєстрації в Міністерстві юстиції України. Статут визначає загальні положення, основні завдання наукової, науково-організаційної та господарської діяльності інституту; порядку правління інститутом; структуру інституту; майнові права (зокрема на об'єкти інтелектуальної власності); участь колективу в розв'язанні соціальних питань, зокрема, шляхом укладання колективного договору між трудовим колективом та адміністрацією інституту; порядок реорганізації та ліквідації².

Управління інститутом здійснюється на основі Статуту і в порядку, встановленому ним. Інститут очолює директор, який обирається шляхом таємного голосування на загальних зборах колективу наукових працівників установи і призначається на посаду Президією НАН України. Заступників директора інституту з наукової роботи і ученого секретаря призначає директор інституту за погодженням з вченою радою інституту та відповідним відділенням НАН України і затверджує Президія НАН України. Заступника директора інституту з загальних питань або адміністративно-господарської роботи призначає директор інституту за погодженням з відповідним відділенням НАН України та затверджує Бюро Президії НАН України. Директор здійснює керівництво інститутом шляхом видання наказів. Наказ – це розпорядчий документ, що видається одноосібно директором інституту і містить обов'язкові для виконання структурними підрозділами й окремими особами розпорядження. Підставами до видання наказів по інституту є розпорядчі документи органів вищого рівня; необхідність виконання

---

¹ Збірник уніфікованих організаційно-розпорядчих документів / уклад.: О. М. Загорецька, Л. В. Кузнєцова, С. Г. Кулешов ; Держкомархів України, УНДІАСД. Київ, 2006. С. 69.

² Основні принципи організації та діяльності науково-дослідного інституту Національної академії наук України. *Національна академія наук України : вебсайт*. URL: <https://www.nas.gov.ua/legaltexts/DocPublic/P-160914-180-1.pdf>

науково-дослідної роботи та покладених на інститут завдань і функцій; потреба у правовому регулюванні діяльності та ін. Це передусім накази стосовно змін у структурі інституту, затвердження штатного розпису, створення, злиття, ліквідація, перейменування відділів, про створення постійно діючих комісій, організацію і проведення наукових конференцій, форумів та ін.¹

Поряд з дирекцією для управління науковою і науково-організаційною діяльністю інституту обирається колегіальний дорадчий орган – вчена рада, до складу якої входять провідні науковці інституту. Вчена рада розглядає питання, пов'язані з удосконаленням структури інституту, координації та наукового співробітництва з іншими організаціями установами; виконання розпоряджень вищих органів; науково-видавничої діяльності; обрання наукових працівників за конкурсом; аналізує стан реалізації наукових досліджень, їх матеріально-технічного та фінансового забезпечення, підготовки наукових кадрів. Вчена рада інституту ухвалює програми, проєкти науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт; річний звіт про наукову роботу інституту, приймає завершені теми науково-дослідних робіт, затверджує результати атестації наукових працівників, теми дисертацій. Роботу ради забезпечує учений секретар інституту, який призначається директором за погодженням вченої ради. Секретар контролює своєчасність подання документів на розгляд і перевіряє їх наявність та правильність оформлення. Для розгляду вченою радою внесених до порядку денного питань готуються необхідні документи: доповідна записка, в якій ґрунтовно викладені питання з висновками і пропозиціями; проєкт рішення ради, а в разі потреби – і проєкт наказу; довідка про погодження проєкту з зацікавленими структурними підрозділами та іншими установами; список осіб, які запрошуються на засідання. Вчена рада приймає рішення шляхом відкритого або таємного голосування.

Один із найцінніших документів вченої ради, що передається на архівне зберігання, – це протокол засідання. Протокол – організаційно-розпорядчий документ, в якому фіксується хід обговорення питань і прийнятих по них рішень на засіданнях ради². Розгляд питань і рішення

---

¹ Січова О. В. Інформаційні ресурси архівів установ НАН України та можливі шляхи їх використання в умовах електронного інформаційного середовища. *Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського*. Вип. 40. Київ, 2014. С. 237–247.

² Збірник уніфікованих організаційно-розпорядчих документів. Київ, 2006. С. 52.

вченої ради фіксуються у тексті протоколу, а документи, що представлені на розгляд, відкладаються в додатках і в такому вигляді передаються в архів. У службі ученого секретаря концентруються основні науково-організаційні документи інституту, що мають постійний термін зберігання: тематичні і робочі плани науково-дослідних, дослідно-конструкторських та дослідно-технологічних робіт; річні звіти з наукової і науково-організаційної діяльності установи; звіти про діяльність наукових відділів за рік або узагальнюючі – за кілька років; документи (запити, договори, довідки, кошториси, експертні висновки, технічні умови та ін.) про відкриття і розроблення нових тем науково-дослідних робіт; протоколи чи акти приймання завершених тем науково-дослідних робіт; документи наукових конференцій, організованих установою; документи про висунення співробітників установи в дійсні члени і члени-кореспонденти НАН України; справи про подання на присудження державних та іменних премій співробітникам установи; різноманітні аналітичні звіти, інформації, довідки, що висвітлюють науково-дослідний процес. Також у розділі ученого секретаря містяться документи з підготовки наукових кадрів (якщо є відділ аспірантури, то окремо); протоколи засідань конкурсних комісій з заміщення вакантних посад наукових співробітників ¹.

Структура наукової установи розробляється дирекцією, обговорюється вченою радою та затверджується відділенням НАН України, до складу якого входить установа. Структура – внутрішня будова і зв'язок складових частин організації, що розробляється виходячи з її завдань.

Внутрішні структури наукових установ НАН України відрізняються за складом, однак всі вони мають спільні риси. Зокрема, структурні підрозділи діляться на чотири види: апарат управління, або керівництво; науково-дослідні підрозділи; науково-допоміжні підрозділи і служби та допоміжні, або господарські, підрозділи.

Організаційна структура науково-дослідної установи залежить не лише від функцій та принципів управління та фінансування, а й від галузі науки, в якій вона проводить дослідження. Тому в інститутах природничого та технічного профілів нарівні з науково-дослідними відділами та секторами функціонують науково-дослідні лабораторії, до-

---

¹ Січова О. В. Інформаційні ресурси архівів установ НАН України та можливі шляхи їх використання в умовах електронного інформаційного середовища. *Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського*. Вип. 40. Київ, 2014. С. 237–247.

слідні станції, експериментальні, дослідні бази тощо. Також інститути в разі необхідності створюють на правах структурного підрозділу філіали і наукові відділення, конструкторські, технологічні і проєктні бюро, а також інші структурні підрозділи без прав юридичної особи. Структурні підрозділи, що не мають прав юридичної особи, діють за положеннями, затвердженими наказом директора за погодженням з вченою радою інституту.

Положення – це нормативно-правовий акт, який встановлює порядок створення структурного підрозділу, його завдання, функції, права та обов'язки, організацію роботи, взаємовідносини з іншими підрозділами організації. Положення передаються на зберігання в архів інституту.

Важливими науково-організаційними документами, що утворюються в науково-дослідних підрозділах, є протоколи засідань наукових відділів та наукових семінарів, в яких висвітлюється хід проведення наукових досліджень відділом перед поданням кінцевих результатів на розгляд вченої ради, розглядаються наукові статті і доповіді, підготовлені співробітниками для публікації і виступів на конференціях.

Документи з постійним строком зберігання, що утворюються в процесі діяльності науково-дослідних підрозділів та згідно з процедурою обговорюються на вченій раді інституту, надходять в архів від ученого секретаря установи. Якщо на базі установи працюють редколегії періодичних видань, то у фонді установи відкладаються протоколи засідань редколегії, річні плани і звіти про роботу.

Науково-технічна документація створюється в процесі науково-дослідних робіт, науково-технічних і дослідно-конструкторських розробок і відображає теоретичні і практичні рішення науково-технічних проблем, впровадження їх результатів. У процесі проведення досліджень створюється первинна наукова документація: журнали записів експериментів, щоденники польових досліджень, щоденники археологічних та етнографічних експедицій, колекції копій архівних документів тощо.

Та все ж основними видами науково-технічної документації є такі: звіти по завершених науково-дослідних, дослідно-технологічних роботах; звіти про роботу наукових археологічних, етнографічних, біологічних, геологічних експедицій; звіти про забезпечення збереження наукових об'єктів, що становлять національне надбання; заявки на відкриття, винаходи, по яких прийнято рішення про видавання чи не видавання патенту (авторського свідоцтва); авторські свідоцтва та патен-

ти на виробу з описаннями винаходів; технічні завдання на виконання дослідно-конструкторських і дослідно-технологічних робіт (ТЗ) та технічні умови на виробу (ТУ); науково-методичні рекомендації; наукові доповіді, науково-аналітичні записки по проблемах, висновки науково-технічних експертиз, проекти нормативно-правових актів, державних концепцій та програм розвитку галузей економіки та культури, розроблених у рамках науково-дослідної роботи інституту, тези конференцій, організованих інститутом; програми профільних іспитів, розроблені в інституті; дисертації та автореферати дисертацій; рукописи статей видатних вчених і статей, направлених для опублікування за кордоном; креслення та пояснювальні записки тощо і первинна наукова документація.

Звіт по завершеній науково-дослідній роботі містить систематизовану інформацію про науково-дослідну роботу, процес і результати дослідження. Звіти є оригінальними, оперативними, достовірними, з наявністю повної і нової інформації про результати роботи. Безперечно, звіти є найбільш інформативними документами з наукових досліджень.

Патентна документація створюється в результаті діяльності структурного підрозділу, який, як правило, називається «відділ трансферу технологій» чи сектор в складі науково-організаційного відділу або відділу науково-технічної інформації тощо. Патент надає виняткове право винахіднику на використання свого винаходу, у тому числі продати його чи видати ліцензію на використання.

Інститут набуває майнових прав на об'єкти інтелектуальної власності (науково-дослідні, дослідно-конструкторські розробки, винаходи тощо) у встановленому законом порядку. Патент діє на території держави, яка його видала, тобто науково-дослідні установи, щоб повноцінно використовувати свої права на власний винахід отримують патенти в різних країнах. В архівах академічних інститутів зберігаються патенти на винаходи, видані в Австрії, Австралії, Великобританії, Аргентині, Бельгії, Болгарії, Голландії, Данії, Єгипті, Індії, Італії, Іспанії, Канаді, Люксембурзі, Мексиці, Німеччині, Норвегії, Пакистані, Польщі, Росії, Румунії, США, Туреччині, Угорщині, Фінляндії, Франції, Швейцарії, Швеції, Японії та ін.

Описання винаходів (ОВ) є невід'ємною частиною патенту. В ОВ викладена мета, що досягається завдяки винаходу в галузі науки і техніки, до якої він належить, і способи застосування, детально описуються

технічні рішення завдання та інші матеріали¹. Економічну основу діяльності інституту становить бюджетне фінансування, яке має дві складові: загальний фонд, що містить обсяг надходжень на фінансування науково-дослідних робіт, цільових наукових і науково-технічних програм, проєктів, тем та ініціативних розробок; і спеціальний фонд, який складається із коштів, отриманих за виконання госпдоговірних робіт, проведення економічної діяльності за профілем інституту, грантові кошти. Обсяги і напрями фінансування діяльності інституту фіксуються в кошторисах, балансах, фінансових звітах установи і ряді статистичних звітів та головних книгах, накладних, деклараціях і численній за видовим складом первинних бухгалтерських документах, що фіксують проведення господарських операцій.

Окремо виділяють документи з кадрових питань, що регламентують діяльність працівників установи. До них належать накази директора установи з кадрового складу: прийняття на роботу (призначення на посаду); переведення на іншу роботу; переміщення за посадою; сумісництво; звільнення; атестацію працівників (наукових, педагогічних тощо); підвищення категорії, розряду; зміну біографічних даних; заохочення (нагородження, преміювання); оплату праці, нарахування різних надбавок, доплат, матеріальної допомоги; додаткові відпустки за роботу зі шкідливими та важкими умовами праці, особливий характер праці; соціальні відпустки, зокрема, у зв'язку з вагітністю та пологами, у зв'язку з усиновленням дитини, для догляду за дитиною до досягнення нею віку трьох років; відпустку без збереження заробітної плати; довготермінові відрядження закордон; відрядження для працівників з важкими, шкідливими та небезпечними умовами праці, у тому числі щодо участі в ліквідації наслідків техногенних катастроф та аварій; відрядження в межах України та закордон; стягнення; підвищення кваліфікації; стажування; надання щорічних основних та додаткових відпусток; надання відпусток у зв'язку з навчанням; надання творчих відпусток тощо².

Також до блоку документів з кадрових питань, що формуються окремими справами, належать особові справи звільнених працівни-

¹ Кушнаренко Н. Н. Документоведение : учебник. 2-е изд., перераб. и доп. Киев : Т-во «Знання», КОО. 2000. С. 247–249.

² Типова інструкція з діловодства в установах, організаціях та підприємствах НАН України, затверджена постановою Президії НАН України від 22 лютого 2023 р. № 98.

ків; документи, що засвідчують роботу в шкідливих умовах; акти розслідування нещасних випадків; фінансові документи працівників (відомості з нарахування заробітної плати).

В особовій справі відкладаються різноманітні документи, що характеризують діяльність науковця протягом його роботи в установі: заяви; анкети; автобіографії працівника; копії і витяги з наказів про прийняття, переміщення, оголошення подяк, нагородження, звільнення; копії особистих документів – дипломи, грамоти, свідоцтва; характеристики працівника; списки наукових праць; звіти про роботу; атестаційні листи, біографічні довідки та ін. З числа кадрових документів виняток становлять особові справи видатних науковців та керівників інституту, які мають історико-культурне значення і залишаються експертними комісіями установ НАН України на постійне зберігання.

В установі відкладаються документи позаструктурних утворень і громадських організацій, що діяли на її базі. Це документи спеціалізованих вчених рад, що працюють в установі (звіти, протоколи і стенограми засідань, журнали обліку видачі дипломів); документи профспілкової організації установи (колективний договір, протоколи засідань, фінансові звіти) та ін.

На базі наукової установи можуть діяти наукові товариства та проблемні наукові ради. Їх документи, передусім звіти, відкладаються у фонді науково-дослідного інституту. У разі призначення науково-дослідного інституту провідною установою з координації комплексної загальнодержавної наукової програми, в розробці якої бере участь група інших науково-дослідних організацій – інститутів, закладів вищої освіти тощо, в його фонді можуть відкладатися документи таких організацій-співвиконавців (звіти, інформації, листи).

Організація діловодства впливає на те, які відомості, як і коли будуть задокументовані і як будуть організовані та збережені документи. Поганий стан діловодства негативно впливає на якість формування архівного фонду установи, оскільки архів не має права вносити зміни в документ і водночас не має права відбирати для включення до архівного фонду документи, що не відповідають обов'язковим для підтвердження їх достовірності та юридичної сили, критеріям. Також не можна включати до архівного фонду документи з незадовільним для забезпечення умов зберігання та використання фізичним станом. Власне тому архівні установи в межах повноважень дістали право втручатися у процеси створення документів та організації документообігу. Одним

з важливих елементів роботи архівів в цьому напрямі є забезпечення правильної класифікації діловодних документів, результат якої фіксується в обов'язковому індивідуальному нормативному документі, що називається номенклатура справ установи.

У системі НАН України науково-методичне керівництво за роботою діловодних підрозділів здійснює Інститут архівознавства Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, що був створений у 1968 р. як Центральний науковий архів АН УРСР при Центральній науковій бібліотеці АН УРСР, а в 1992 р. був реорганізований в науковий інститут¹.

У процесі діяльності установи отримують і створюють велику кількість документів, які після їх використання в оперативній діяльності для вирішення поточних питань стають об'єктами зберігання ретроспективної інформації, потреба в якій може знову виникнути через певний час. Швидкий пошук і використання таких документів можливий лише за умови їх правильної систематизації.

Найнижчим щаблем систематизації діловодних документів в установі є групування їх у справи – сукупність документів, що стосуються одного питання чи напряму діяльності установи і зберігаються в окремій теці (палітурці)².

У сфері діловодства, тобто у практиці роботи з документами, їх групування здійснюється на основі найсуттєвіших і повторюваних ознак, що витікають із реквізитів документів. За основу беруться елементи структури документованої інформації – ознаки «заведення справ», до яких належать:

- номінальна – використовується для формування справ по видах документів (накази, протоколи, постанови, розпорядження тощо);
- функціональна, тематична, предметно-запитальна – застосовується для групування справ відповідно до функцій установи, по темах чи питаннях, відображених в основному тексті документів (документи про міжнародні наукові зв'язки інституту; договори про виконання НДР);
- авторська – групування документів за назвою установи, організації, особи, автора документів: особова справа, протоколи засідань вченої ради інституту;

---

1 ІА НБУВ. Ф. 277. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 1; Науковий архів НБУВ. Ф. «НБУВ». Оп. 1. Спр. 2545.

² Діловодство й архівна справа. Терміни та визначення понять: ДСТУ 2732:2004. Київ, 2005. С. 6.

- кореспондентська – використовується для групування справ із листами;
- хронологічна – групування документів з урахуванням періодів часу (рік, квартал, місяць тощо), до яких вони належать;
- структурна – застосовується для групування документів за їх належністю до певного структурного підрозділу, в діяльності якого вони виникли (протоколи засідань відділу).

У процесі формування справ, зазначені вище ознаки поєднуються в різних комбінаціях для різних груп документів. На рівні окремих установ поряд зі змістом і значимістю документів у разі групування документів враховується структура чи питання діяльності (функції) установи. Сукупність цих ознак представлена в номенклатурі справ установи.

Номенклатура справ установи – спеціальний довідник, що визначає порядок розподілу всього різноманіття документів, створених чи отриманих працівниками установи, і дає можливість оперативного пошуку будь-якого конкретного документа. Номенклатура справ є обов'язковим для кожної установи систематизованим переліком назв (заголовків) справ, що формуються в її діловодстві, із зазначенням строків зберігання справ. Номенклатура справ призначена для встановлення в установі єдиного порядку формування справ, забезпечення їх обліку, оперативного пошуку документів за їх змістом і видом, визначення строків зберігання справ і слугує підґрунтям для складання описів справ постійного та тривалого зберігання (понад 10 років), актів про вилучення для знищення документів, не внесених до Національного архівного фонду (НАФ), а також для обліку справ тимчасового зберігання (до 10 років включно).

Оскільки під час складання номенклатури справ потрібно передбачити види справ з документами, які відобразатимуть всі ланки роботи і питання діяльності організації, перед складанням номенклатури обов'язково здійснюється аналіз внутрішніх документів установи, що розкривають її структуру та функції. Це такі документи, як статут, положення про структурні підрозділи та постійно діючі органи, штатні розписи, плани, звіти про роботу. Також необхідно передбачити місце для справ із документами, що створюються у діяльності громадських організацій (наприклад, профспілка, товариство), і органів, що діють при установі на громадських засадах (ради, комітети) ¹.

---

¹ Січова О. В. Класифікація документації наукових установ НАН України в контексті формування їх архівних фондів. *Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського*. Вип. 42. Київ, 2015. С. 484–498.

З метою уніфікації та підвищення якості роботи з систематизації документів в установах НАН України та, враховуючи однорідний характер їх діяльності, ІА НБУВ була підготовлена Примірна номенклатура справ установи НАН України ¹.

Примірна номенклатура справ складається з 25 підрозділів відповідно до видів традиційних структурних підрозділів наукової установи НАН України:

01. Керівництво
02. Служба діловодства
03. Служба ученого секретаря (науково-організаційний відділ)
04. Науковий структурний підрозділ (відділ, сектор, лабораторія)
05. Відділ патентно-ліцензійної роботи
06. Відділ метрології і стандартизації
07. Відділ міжнародних зв'язків
08. Редакційно-видавничий відділ, редакційна колегія наукових журналів
09. Наукові товариства, ради, комітети, комісії
10. Науково-технічний архів
11. Бібліотека
12. Музеї, музейні кімнати та виставкові зали
13. Відділ кадрів
14. Магістратура
15. Аспірантура та докторантура
16. Спеціалізована вчена рада
17. Юридична служба
18. Планово-економічний відділ
19. Бухгалтерія
20. Експлуатаційно-технічний відділ
21. Служба охорони праці та техніки безпеки
22. Служба матеріально-технічного забезпечення
23. Служба цивільної оборони
24. Служба охорони
25. Профспілковий комітет ².

---

¹ Організація діловодства та архівного зберігання документів у Національній академії наук України : зб. нормат. та метод. док-тів / авт. та упоряд.: Л. М. Яременко (кер.) та ін. ; редкол.: В. І. Попик (гол. ред.) та ін. ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Ін-т архівознавства. Київ, 2017. С. 169.

² Там само. С. 164.

Номенклатура справ охоплює всю документацію установи, зокрема й внутрішню, вхідну та вихідну, з постійним, тривалим і тимчасовим строком зберігання, за винятком друкованих видань. Номенклатура віддзеркалює видовий склад документального фонду установи.

У ході регулювання діловодства архівні установи на перший план виносять потреби, пов'язані зі збереженням документної інформації, що має культурну чи соціально-правову цінність. Тому обов'язковим критерієм для групування документів установи на стадії формування їх у справи є строк зберігання, який визначається шляхом експертизи цінності документів.

Строк зберігання документів – це період обов'язкового зберігання документів, визначений за результатами експертизи. Це період часу, протягом якого установи зобов'язані забезпечувати зберігання документів, які їм належать в установленому законом порядку.

На сьогодні за термінами зберігання документи в Україні поділяють на три групи: документи з постійним (довічне зберігання), довготривалим (понад 10 років), тимчасовим (менше від 10 років) строком зберігання.

Під час складання номенклатури і групування документів у справи крім вище перелічених ознак «заведення справ» враховується і строк зберігання документів, оскільки дозволяється об'єднувати в одну справу лише документи в межах однієї з трьох зазначених вище груп за строками зберігання, навіть якщо вони стосуються одного напряму діяльності установи. Виняток становлять лише документи, для яких неможливо визначити строк зберігання на стадії діловодства.

Строки зберігання службових документів в установах НАН України визначаються на підставі Переліку типових документів, що створюються під час діяльності державних органів та органів місцевого самоврядування, інших установ, підприємств та організацій, із зазначенням строків зберігання документів¹. Типовий перелік – це нормативний документ, до якого включені назви видів документів, створюваних під час виконання загальних для всіх установ функцій управління. Вони уніфікують строки зберігання однорідних документів у різних установах.

---

¹ Перелік типових документів, що створюються під час діяльності державних органів та органів місцевого самоврядування, інших установ, підприємств та організацій, із зазначенням строків зберігання документів. Київ, 2012. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0571-12#Text>

Строки зберігання видів документів, що утворюються в установах НАН України, не включених до Переліку типових документів, визначаються колегіальним рішенням Експертно-перевірної комісії НАН України та фіксуються Примірною номенклатурою справ наукової установи НАН України.

Наприклад, для описів справ структурних підрозділів установи було встановлено строк зберігання «Доки не мине потреба» (рішення ЕПК НАН України від 08.06.2017 протокол № 2)¹. Тематичні та робочі плани з виконання наукових досліджень, доповнення і зміни до них; комплекси документів (договір, акт, орієнтовний план, техніко-економічне обґрунтування, планова калькуляція кошторисної вартості) на виконання робіт зі збереження та забезпечення належного функціонування наукового об'єкта, що становить національне надбання, і документів (акт здавання-приймання, короткий звіт, заключний звіт) про проведення робіт зі збереження та забезпечення належного функціонування наукового об'єкта, що становить національне надбання; протоколи засідань співробітників наукового відділу; річні звіти про науково-дослідну діяльність відділу; індивідуальні річні звіти видатних діячів науки і техніки зберігаються постійно (рішення ЕПК НАН України від 18.05.2016 протокол № 2); доручення на отримання дипломів кандидата і доктора наук (рішення ЕПК НАН України від 16.02.2017 протокол № 1); річні плани НДР відділів установи; індивідуальні річні плани співробітників відділу (рішення ЕПК НАН України від 18.05.2016 протокол № 2), зберігаються 3 роки². Книга надходжень основного музейного фонду і колекційні описи до неї; інвентарні книги з шифром, що відповідають структурі основного фонду; описи археологічних і природничо-наукових колекцій; спеціальні інвентарні книги для обліку музейних предметів, що містять дорогоцінні метали і коштовне каміння; книга надходжень науково-допоміжного фонду; науково уніфікований паспорт музейного предмета; реставраційний паспорт музейного предмета, зберігаються постійно (рішення ЕПК НАН України від 08.06.2017 протокол № 2). Журнал обліку видачі посвідчень про складання кандидатських іспитів зберігається 50 років (рішення ЕПК НАН України від 18.05.2016 протокол № 2).

¹ Організація діловодства та архівного зберігання документів у Національній академії наук України. Київ, 2017. С. 170.

² Там само. С. 173, 174, 175, 176.

Головними елементами номенклатурної статті, в яких зафіксований результат класифікації документів установи, є «індекс справи», «заголовок справи» і «строк зберігання».

Індекс – це цифровий ідентифікатор справи на етапі діловодства, він складається з індексу структурного підрозділу за штатним розписом і порядкового номера справи у межах підрозділу.

Наприклад, індекс 02-01 «протоколів засідань Вченої ради інституту» вказує на те, що цей документ значиться під номером 1 у підрозділі – Служба ученого секретаря, який за структурою інституту іде під номером 2. Наступна за протоколами група документів у цьому ж підрозділі – «плани науково-дослідних робіт інституту» матимуть індекс 02-02. Номенклатура справ науково-дослідних установ НАН України складається за структурним принципом. Отже, у такий спосіб індекс фіксує результат класифікування документів інституту за структурною ознакою, оскільки всі діловодні справи, сформовані з документів, створених у конкретному структурному підрозділі, або отримані ним у ході виконання службових завдань, матимуть однотипні індекси.

Заголовок справи повинен в стислій узагальненій формі відтворювати склад і зміст вміщених документів. Тому в переважній більшості випадків в академічних установах за основу в виокремленні і групуванні документів в справу береться номінальна ознака за видами документів у поєднанні з авторською – «постанови, розпорядження Президії НАН України», «протоколи засідань Вченої ради», «протоколи наукових семінарів відділу»; з авторсько-функціональною – «листування з державними органами влади про виконання їх доручень»; з авторсько-функціонально-хронологічною – «звіт інституту про наукову та науково-організаційну діяльність за рік», «звіти про роботу наукових відділів інституту»; з хронологічно-тематичною – «проміжний звіт по темі НДР», «заключний звіт по темі НДР» тощо. За основу для виокремлення окремих груп документів береться функціональна чи тематична ознака в поєднанні з номінальною, наприклад, «документи (подання, характеристики, довідки) про призначення стипендій Президента України для молодих учених» та ін.

Групування діловодних документів у науковій установі НАН України використовується для вирішення численних практичних завдань роботи з документами, для їх ефективного пошуку, використання і зберігання. За умов правильного ведення діловодства більшість справ інститутів з постійним і довготривалим строками зберігання переда-

ються на архівне зберігання без переформатування у первинному вигляді. Справи постійного і тривалого зберігання (понад 10 років), з кадрових питань (особового складу) на третій рік після завершення їх ведення передаються до архіву наукової установи в упорядкованому стані для подальшого зберігання та користування. Для забезпечення обліку, збереження і повноцінного доступу до цих документів працівники архіву формують архівний фонд наукової установи і створюють комплекс пошуково-облікових довідників до документів.

Отже, документальний фонд наукової установи складається з документів двох категорій. Це, по-перше, документи, що перебувають на стадії оперативного існування: документи, які незавершені у діловодстві та зберігаються безпосередньо в авторів та виконавців документів; і по-друге, документи, що перейшли в ретроспективну фазу існування, – завершені в діловодстві документи з постійним і тривалими строками зберігання, передані на зберігання до архіву установи.

3.2. АРХІВНА СКЛАДОВА ДОКУМЕНТАЛЬНОГО ФОНДУ НАУКОВОЇ УСТАНОВИ НАН УКРАЇНИ

Документ простіше віднайти та повніше розкрити його зміст за умови знаходження його у середовищі тих документів, разом з якими він створювався і виконував функціональне призначення. Тому документи, сформовані у справі, об'єднуються у групи, які називаються архівними фондами. Офіційне визначення архівного фонду – сукупність архівних документів, сформована архівною установою на підставі зв'язку між документами і / або їх утворювачами¹. Архівний фонд є базовою одиницею архівної класифікації. Архівний фонд наукової установи НАН України формується з документального фонду установи й одночасно є його частиною.

З метою формування архівного фонду наукової установи НАН України увесь масив створюваних документів, після завершення їх у діловодстві, підлягає експертизі цінності. Проведення експертизи цінності документів полягає у всебічному їх вивченні з метою визначення культурної цінності та внесення до Національного архівного фонду або вилучення з нього, та встановлення строків зберігання

---

¹ Правила роботи архівних установ України / упоряд.: Л. А. Кисельова, Ю. А. Прилепішева, Т. П. Прись, С. В. Сельченкова; за заг. ред. Н. М. Христової; М-во юстиції України, Держ. арх. служба України, Укр. наук.-дослід. ін-т архів. справи та документознавства. Київ, 2013. С. 7.

документів, що не підлягають внесенню до Національного архівного фонду. Результати експертизи схвалюються колегіально членами постійно діючої експертної комісії установи і закріплюються рішенням Експертно-перевірної комісії НАН України і фіксуються в облікових документах архіву – описах справ та актах.

У процесі проведення експертизи цінності документів здійснюється відбір документів постійного та тривалого зберігання (понад 10 років) для передачі до архіву установи, вилучення для знищення документів і справ за минулі роки, строки зберігання яких закінчилися.

За результатами експертизи цінності документів в установі складаються описи справ постійного зберігання та на документи з кадрових питань, історична довідка до фонду або доповнення до історичної довідки та акт про вилучення для знищення документів, не внесених до Національного архівного фонду.

Справи постійного та тривалого зберігання (понад 10 років) з кадрових питань (особового складу) на третій рік після завершення їх ведення передаються до архіву наукової установи в упорядкованому стані для подальшого зберігання та користування. Справи тимчасового (до 10 років включно) зберігання можуть передаватися до архіву установи за рішенням її керівника, але здебільшого вони утилізуються.

Документи, що підлягають архівному зберіганню, формують архівний фонд наукової установи. Архівний документ, на відміну від діловодного, це – документ незалежно від його виду, виду матеріального носія інформації, місця, часу створення і місця зберігання та форми власності на нього, що припинив виконувати функції, для яких був створений, але зберігається або підлягає зберіганню з огляду на значущість для особи, суспільства чи держави або цінність для власника також як об'єкт рухомого майна.

Архівний фонд – це комплекс документів, історично або логічно пов'язаних між собою, що утворилися в результаті діяльності наукової установи.

Процес визначення фондової належності архівних документів і створювання архівних фондів в архівознавстві називається фондуванням¹. Фондування архівних документів наукових установ НАН України

---

¹ Діловодство й архівна справа. Терміни та визначення понять: ДСТУ 2732:2004. Київ, 2005. С. 12.; Приходько Л. Проблеми фондової організації документів у зарубіжному архівознавстві другої половини ХХ – початку ХХІ ст.: історіографічний аспект. *Архівознавчі та джерелознавчі галузі знань: проблеми взаємодії на сучасному*

ґрунтується на принципах походження, поваги до фонду та з дотриманням принципу історизму.

Важливим критерієм для об'єднання у фонд є фізичні властивості носія інформації. Переважна більшість документів архівних фондів установ – це документи з паперовим носієм. Однак за умови невеликої кількості фотодокументів їх можуть також включати до архівного фонду як самостійні справи, наприклад, негативи і фотоальбоми археологічних експедицій, що входять в архівний фонд Національного історико-археологічного заповідника «Ольвія»¹.

Для розкриття складу і змісту первинних архівних документів методом аналітико-синтетичного опрацювання інформації архіви створюють архівні довідники. Архівні довідники, що використовуються у наукових установах НАН України, – це архівні описи і пофондовий путівник.

Архівний опис – це тип архівного довідника, що призначений для поодиночного та сумарного обліку одиниць зберігання (справ), розкриття їх змісту та закріплення систематизації документів у межах архівного фонду.

Путівник по фондах архівів – це тип архівного довідника, що містить короткі відомості про архівні фонди у систематизованому порядку, призначений для загального ознайомлення зі складом і змістом фондів архівів².

Складання описів справ, історичних довідок з доповненнями на документи архівного фонду установи здійснюють завідувачі архівів або особи, відповідальні за архів установи, за участю експертних комісій установ під науково-методичним керівництвом ІА НБУВ.

В установах НАН України документи з постійним строком зберігання групуються й описуються відповідно до класу документації. Описи справ складаються окремо на управлінську та науково-організаційну документацію (Опис № 1), на науково-дослідну та науково-технічну

---

etani : мат. наук. конф. з міжнар. участю, 14 березня 2013 р., м. Київ. Київ, 2013. С. 157–158.

¹ Науковий архів Національного історико-археологічного заповідника «Ольвія». Ф. НІАЗ «Ольвія». Оп. № 2 науково-дослідної документації. 1954–2006 рр. Спр. 3, 7, 11, 15.

² Архівістика : термінологічний словник. Короткий архівний український термінологічний тлумачний нормативний словник. URL: <https://old.archives.gov.ua/Publicat/Manuals/dicta-v.php#k01>

документацію (Опис № 2). Документація з кадрових питань, що має довготривалий строк зберігання, формується в самостійний опис справ (Опис № 3-к). У разі потреби можуть укладатися інші описи справ, у такому випадку їм присвоюється наступний порядковий номер – 4, 5 та ін.

Основні принципи систематизації справ у межах архівного опису в установах НАН України – це хронологічно-структурний та хронологічно-номінальний. Хронологічно-структурний принцип систематизації передбачає, що справи відповідно до дат створення документів у справах групуються в межах календарного року в окремий розділ опису, а в межах річного розділу – за підрозділами, що відповідають структурі установи: керівництво, вчена рада, наукові відділи, служби установи та громадські організації, що діють на базі установи і не створюють самостійних архівних фондів. Хронологічно-номінальний принцип систематизації передбачає, що справи відповідно до дат створення документів у справах групуються у межах календарного року в окремий розділ опису, а в межах річного розділу – за підрозділами, що відповідають видам документів справи – номіналам¹.

Задля спрощення пошуку документів в описах до них розробляється довідковий апарат: титульний аркуш; зміст; список скорочень та абревіатур; передмова; покажчики (за потреби); засвідчувальний напис опису. Титульний аркуш містить назву фонду, що відповідає юридичній назві установи-фондоутворювача (без скорочень і абревіатур) на час створення документів, включених до опису, із зазначенням відомостей про перейменування та зміни в підпорядкуванні фондоутворювача, що відбулися протягом описуваного періоду; номер фонду (за наявності); номер та назва опису; крайні дати справ; місце та рік складання. Передмова до опису справ № 1 складається з двох частин: перша – містить інформацію про факти заснування, перейменування, реорганізації або ліквідації установи; основні напрями діяльності; зміни в структурі установи за описуваний проміжок часу. У другій частині передмови міститься аналіз складу документів у справах, вміщених до опису, паралельно розкривається специфіка формування та описування справ, їх повнота та спосіб систематизації в описі, фізичний стан документів. До описів справ № 2 та № 3-к складаються стислі передмови, які не повторюють відомості, що подавалися в першій частині пе-

---

¹ Організація діловодства та архівного зберігання документів у Національній академії наук України. Київ, 2017. С. 271.

редмови до опису справ № 1, але містять всі відомості та характеристики, зазначені в частині другій¹. Історична довідка чи доповнення до неї складається із трьох частини: у першій – висвітлюється історія установи-фондоутворювача, у другій – історія фонду, у третій – подається характеристика його документів.

У такий спосіб до описів включаються документи документального фонду, що мають постійний чи тривалий строк зберігання, та належать до управлінської та науково-технічної, у незначному обсязі – навчальної документації.

Управлінська документація, що описується у опису № 1, як правило, містить такі види документів: статут (або положення), постанови органів влади, Президії та Бюро відділення НАН України стосовно діяльності установи, накази директора з основної діяльності, листування з питань організації та проведення наукових досліджень, протоколи засідань вченої ради, тематичні і робочі плани НДР; запити, договори (обґрунтування) на відкриття нових тем НДР; протоколи чи акти приймання завершених тем НДР; річні звіти про науково-дослідну роботу; звіти про діяльність наукових відділів; протоколи засідань наукових відділів; звіти про наукову і науково-організаційну діяльність академіків; документи (стенограми, програми, списки учасників) про роботу наукових конференцій; документи (звіти Інституту, звіти про закордонні відрядження співробітників, програми приймання іноземних вчених) із міжнародної співпраці; списки наукових працівників; звіти про роботу аспірантури, докторантури; штатні розписи; кошториси і плани фінансування; звіти про фінансово-господарську діяльність Інституту; стенограми засідань спеціалізованих вчених рад для захисту дисертацій; документи (протоколи, колективні договори) профкому; документи (звіти, протоколи) про роботу Ради молодих учених; документи (протоколи, звіти) про роботу наукових товариств, асоціацій, наукових рад.

Науково-технічна документація, що описується в описі № 2, – це: звіти і реферати по завершених науково-дослідних темах; дисертації; автореферати дисертацій; наукові доповіді і тези доповідей; методичні рекомендації; заявки і патенти (авторські свідоцтва) на винаходи; технічні завдання. В архівах наукових установ в окремих випадках від-

---

¹ Організація діловодства та архівного зберігання документів у Національній академії наук України. Київ, 2017. С. 275–276.

кладалися наукові монографії, тираж яких не перевищував 300 примірників, і контрольні екземпляри профільних наукових журналів. Також в архівах відкладається первинна наукова документація: журнали записів експериментів, щоденники польових досліджень, щоденники археологічних та етнографічних експедицій, колекції копій архівних документів тощо ¹. У трьох інститутах НАН України створені окремі наукові архіви з правом постійного зберігання зібраної за їхнім профілем первинної наукової документації. Це – *Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського*, *Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка* та *Інститут археології*.

Документація з кадрових питань (опис № 3-к): накази директора з особового складу; особові справи звільнених працівників; особові картки звільнених працівників; відомості (особові рахунки) з нарахування заробітної плати, протоколи здавання кандидатських іспитів.

З метою впровадження науково-технічних розробок у виробництво інститути могли виступати співзасновниками підприємств, а також використовувати інші форми зв'язку науки з виробництвом. Такі науково-допоміжні підприємства є самостійними юридичними особами і формують власні архівні фонди. Але були випадки, коли на початкових етапах організації підприємство мало спільне діловодство з інститутом і до архівного фонду інституту помилково потрапила частина їх документів ². Також в архівних фондах нерідко зустрічаються документи організацій, щодо яких установа виступає як правонаступник.

В архівному фонді *Інституту надтвердих матеріалів ім. В. М. Бакуля* відклалися документи установи попередника – *Центрального конструкторсько-технологічного бюро твердосплавного і алмазного інструменту Держплану УРСР* за 1959–1961 рр.: постанови і розпорядження РМ СРСР, РМ УРСР; накази начальника ЦКТБ з основної діяльності; протоколи засідань технічної ради; звіти про чисельність і склад кадрів; штатні розписи; звіти про фінансово-господарську діяльність; технічні звіти по темах; відомості з нарахування зарплати ³.

В архівному фонді *Інституту історії України* відклалися документи установ попередників – *Київської науково-дослідної кафедра істо-*

---

¹ Архівні фонди установ Національної академії наук України : путівник. Київ, 2008. С. 188, 235, 238, 252, 254, 271, 294, 323, 292.

² Там само. С. 94, 133.

³ Там само. С. 144–145.

рії України при Кафедрі українського народу ВУАН під керівництвом М. С. Грушевського: довідка про заснування та склад Київської кафедри (1924); листування про організацію НДР (1924–1925); плани НДР (1924, 1927–1930); звіт про роботу Кафедри (1928–1929); протоколи засідань Кафедри (1924–1930); звіти про роботу аспірантури (1924–1930); списки наукових працівників та аспірантів (1927–1928, 1930). Та *Історико-археографічного інституту ВУАН*: положення про Інститут (1933); накази директора (1934); листування з установами про організацію НДР (1934); тематичний план роботи (1934); звіт про роботу Інституту (1934); штатний розпис (1934). Також у фонді є документи відокремленого підрозділу інституту – *Львівського відділу*: листування з Президією та Відділенням суспільних наук та Львівською філією АН УРСР, Відділом пропаганди та агітації ЦК КП(б)У, науковими установами, вишами (1945); протоколи засідань відділу (1944–1945); звіт про роботу відділу (1945) ¹.

У фонді *Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича* відклалися документи структурних підрозділів інших академічних інститутів, які ввійшли до його складу. *Львівський відділ мовознавства Інституту мовознавства АН УРСР*: стенограми і протоколи засідань співробітників Відділу (1950–1951); звіт про діяльність Відділу у 1946–1950 рр. (1950); наукові статті (1940–1950). *Львівський відділ археології Інституту археології АН УРСР*: щоденники і звіти археологічних експедицій (1946–1950); монографії, реферати, наукові статті, доповіді (1940, 1941, 1945); інвентарні описи матеріалів розкопок (1946–1950) ².

У фонді *Державного природознавчого музею*, що у Львові, відклалися документи *Музею ім. Дідушицьких* за 1819–1940 рр., колекції якого стали основою музейного фонду новоствореного музею: положення про музей (рукопис М. Ломницького, б/д); господарські документи про власність В. Дідушицького (1845, 1856–1900); ділове листування музею (1870–1887, 1903–1937); документи і листування музею у справі світової виставки у Відні (1873); ділове листування сім'ї Дідушицьких (1881–1899); реєстри вбитих тварин на полюваннях (1883–1891, 1893–1896); книги відвідувачів музею (1871–1913); звіти про роботу музею (1899–1931); документи і листування Польського ентомологічного товариства (1922–1940); звіт Л. Цейшнера про геологічні екс-

¹ Архівні фонди установ Національної академії наук України : Київ, 2008. С. 292.

² Там само. С. 295.

педиції (1864); путівник по музею (автор В. Дідушицький, 1895); витяг з інвентарної книги про геологічні і палеонтологічні експонати (1915, 1935); записки Я. Ломницького про результати наукових експедицій (1899, 1900); особистий записник В. Дідушицького (б/д); рукописи А. Готвальда (1924–1927); рукописи В. Дідушицького (1865; 1871); рукописи М. Ломницького (1880–1925); рукописи Л. Цейшнера (1820–1861); рукописи Шауера (1865, 1871); рукописні відомості про напрямки і кут нахилу Карпатських гір (б/д); бібліографія М. Ломницького (1870–1910); машинопис Тейшера «Профілі Східно-Карпатських річок» (1931) та ін.¹

У фонді *Ради по вивченню продуктивних сил України* також відклалися документи організації попередника – *Комісії для виучування продукційних сил України*: проект статуту Комісії (1928); протоколи засідань Комісії з науково-організаційних, фінансових і інших питань (1927–1928); протоколи засідань секцій (1928–1929); плани НДР і пояснювальні записки до них з визначенням напрямів досліджень та асигнувань по секціях та окремих установах, що проводять спільні роботи з Комісією (1927–1932); інформації та звіти Комісії про історію створення, головні напрями і підсумки роботи (1926–1929); зібрані робочі матеріали з проведення наукових досліджень, статті академіків П. А. Тутковського та Є. В. Оппокова (1927); документи про участь у підготовці і проведенні Всесоюзної та Української конференцій з вивчення продуктивних сил (1927); документи (структура і штати, кошториси і пояснювальні записки до них) Комісії природних продуктивних сил Всесоюзної АН (КЕПС) під головуванням В. І. Вернадського (1928–1933)².

У фонді *Інституту регіональних досліджень* відклалися документи *Обчислювального центру*, що був підпорядкований інституту і виконував його завдання: листування, доповідні записки, довідки до вищих органів державної влади з питань наукової діяльності (1975–1980); накази директора Центру з основної діяльності (1972–1980); річні звіти з науково-дослідної діяльності (1972–1980); протоколи засідань наукових відділів (1972–1980); відгуки і рецензії на наукові праці спів-

---

¹ Архівні фонди установ Національної академії наук України : путівник. Київ, 2008. С. 262–263.

² Там само. С. 278.

робітників (1972–1980); звіти по завершених науково-дослідних темах (1971–1980) та ін.¹

Також до архівного фонду *Інституту регіональних досліджень* потрапили документи (положення, листування) про створення *Західного наукового центру АН УРСР* (1966)².

В архівних фондах деяких установ НАН України відклалися документи підприємств, створених і працюючих на базі цих установ. Так, в архівному фонді *Головної астрономічної обсерваторії* зберігаються документи *Дослідного виробництва ГАО*³. До архівного фонду *Інституту електрозварювання ім. Є. О. Патона* були включені документи *Дослідно-конструкторського бюро ІЕЗ ім. Є. О. Патона* (річні звіти ДКБ (1959–1969); звіти про закордонні відрядження працівників до Чехословаччини, Румунії, Франції (1963–1965); протоколи випробувань дослідних приладів, обладнання та технічні умови на виробі (1960–1963) та ін.) і документи *Дослідного виробництва ІЕЗ ім. Є. О. Патона* за 1964–1965 рр.⁴

Архівна складова документального фонду наукової установи НАН України характеризується вищим рівнем систематизації, обліку, збереженості документів і наявністю комплексу довідкового апарату, що сприяє оперативному пошуку ретроспективної інформації. Аналіз документного складу архівних фондів наукових установ НАН України показує, що архівні документи, які відклалися в архівних підрозділах установ, комплексно охоплюють усі напрями діяльності колективу наукової установи, фіксують процес організації, проведення, результат науково-дослідної роботи та її впровадження у відповідну сферу життєдіяльності суспільства чи держави. Ці документи дають можливість проводити комплексні дослідження в галузі історії науки і техніки та її українського сегмента.

---

¹ Архівні фонди установ Національної академії наук України : путівник. Київ, 2008. С. 283.

² Там само.

³ Там само. С. 94–95.

⁴ Там само. С. 133–134.

**ДОКУМЕНТИ ОСОБОВИХ ФОНДІВ ВИДАТНИХ ВЧЕНИХ
В АРХІВАХ УКРАЇНИ ЯК ДЖЕРЕЛЬНІ
КОМПЛЕКСИ ІНДИВІДУАЛЬНОЇ ПАМ'ЯТІ
З ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ НАУКИ**

**4.1. ОСОБОВІ ФОНДИ ВЧЕНИХ
ЯК ЧАСТИНА НАЦІОНАЛЬНОГО АРХІВНОГО ФОНДУ**

Особові фонди вчених становлять невід'ємну частину Національного архівного фонду України, їх джерельно-інформаційний потенціал закладає основи досліджень інтелектуальної історії, індивідуальної пам'яті з історії української науки. Цінність цих джерел полягає у тому, що вони містять унікальну інформацію соціально-психологічного рівня, а також ті історичні, наукові та біографічні дані, які відсутні в інших джерелах.

Законодавство України спрямовано на збереження документів особових фондів, передусім на захист та актуалізацію архівної спадщини видатних представників української науки і культури. Порядок опрацювання та використання особових фондів вчених, як і в цілому фондів особового походження, в архівах України регламентовано низкою законодавчих, нормативних і методичних документів. Методологічна основа роботи з особовими фондами вчених базується на загальних принципах об'єктивності, історизму, системності, комплексності, критеріях походження, автентичності і на спеціальних методах архівної й джерелознавчої евристики, біографічному і просопографічному методах тощо.

Термінологічний інструментарій у сфері роботи з фондами особового походження вчених відповідає основним тенденціям українського та зарубіжного архівознавства. Тлумачення термінів «особовий», «фамільний», «родовий» стосовно фондів особового походження в окремі історичні періоди дещо різнилося, так само, як відрізнялися вітчизняні та зарубіжні методології роботи з такими видами документів¹.

---

¹ Матяш І. Б. Архівознавство: методологічні засади та історія розвитку. Київ : Києво-Могилян. акад., 2012. 515 с.; Нариси історії архівної справи в Україні. Посібник / заг. ред. І. Б. Матяш, К. І. Климової. Київ : Києво-Могилян. акад., 2002. 612 с.

Фонд особового походження вченого – це єдиний комплекс документів, хронологічні рамки якого можуть бути ширшими за хронологічні рамки життя і діяльності фондоутворювача. До складу особового фонду, крім особових документів фондоутворювача, можуть входити також документи його родичів, близьких, колег та зібрані вченим документи.

Терміни «джерела особового походження», «архівний фонд особового походження», «особовий фонд», «документ особового походження» вживаються відповідно до актуальних нормативних, методичних документів та фахових видань¹. Назви фондів та документів мають такі англійські версії: «personal papers», «personal archives», «patrimonial archives», «archival fond of personal or family provenance». У німецькій мові вживають ще терміни «Nachlass», тобто наукова спадщина померлого вченого, та «Vorlass» щодо прижиттєвого заповідання особового архіву.

Документи особового походження – це документи, що утворилися впродовж життя, наукової, творчої, службової, громадської та іншої діяльності фізичної особи (сім'ї, роду), а також ті, що відклялись у їхніх особових архівах².

У роботі з документами вчених ми насамперед керуємося визначенням пункту 1.3 Положення про архівний фонд особового походження видатного вченого НАН України, затвердженого постановою Президії НАН України від 05.12.2001 № 299, а саме: комплекс документів особового походження видатного вченого, що відноситься до однієї особи (сім'ї, роду) і має наукову та історико-культурну цінність, складає архівний фонд особового походження³.

Під час комплектування, наукового опрацювання та використання архівних документів вчених важливо брати до уваги особливості тлумачення слів «видатний», «визначний», «відомий», які залежать від ролі і місця особи-фондоутворювача в історії науки⁴.

¹ Діловодство й архівна справа. Терміни та визначення понять: ДСТУ 2732:2004. Київ, 2005. 32 с.; Архівістика: термінологічний словник. Київ, 1998. 106 с.; Джерелознавство історії України : довідник : навч. посіб. для студ. вузів / Я. Є. Боровський та ін. Київ, 1998. 32 с.; Зозуля С. М. Сучасна архівна термінологія в Україні : автореф. дис. ... канд. іст. наук: 27.00.02. Київ, 2012. 19 с.

² Робота з документами особового походження. Методичний посібник / Авторі-укладачі: Л. О. Драгомірова та ін. Київ, 2009. С. 5. URL: https://undiasd.archives.gov.ua/doc/doc_osob_pohod.metod_rec.pdf

³ Організація діловодства та архівного зберігання документів у Національній академії наук України. Київ, 2017. С. 39. URL: https://irbis-nbuv.gov.ua/E_LIB/PDF/EIF0000076.pdf

⁴ Робота з документами особового походження. Методичний посібник. Київ, 2009. С. 10. URL: https://undiasd.archives.gov.ua/doc/doc_osob_pohod.metod_rec.pdf

Так, «видатними» вченими вважаються особи, які вплинули на розвиток окремих галузей науки і визнані у світі; «визначними та відомими» особами називають переважно їх послідовників і вчених національного та регіонального рівнів. Формулювання цих термінів залежить від багатьох факторів, це – оцінка творчості науковою спільнотою, державне визнання наукової діяльності, громадська думка, оцінка колег, фахівців, експертів у певній галузі науки. Критерій значення особи є першочерговим під час виявлення унікальних наукових творів, оформлених рукописним способом, зміст яких зафіксовано в резолюціях, помітках та позначках.

Систематизація документів вчених в особових фондах здійснюється за тематикою, хронологією та видами документів залежно від їх значимості та кількості. На відміну від архівів вчених регіонального та місцевого рівня, комплектування фондів НАН України визначено вищим рівнем особи-фондоутворювача, якими можуть бути дійсні члени та члени-кореспонденти НАН України, вчені – засновники академічних установ, наукових шкіл та нових наукових напрямів, автори визначних наукових відкриттів, лауреати вітчизняних, міжнародних та іменних наукових премій.

Документи особового походження вчених, сформовані в архівні фонди, у сукупності характеризують особистість, наукову біографію, творчу лабораторію, службову, наукову, педагогічну, громадську та іншу діяльність вчених. До складу таких особових фондів, як правило, належать такі групи документів: 1) документи наукової та творчої діяльності, робочі матеріали до них; 2) біографічні документи; 3) документи про вченого та увічнення його пам'яті; 4) документи службової, науково-організаційної, педагогічної, громадської та іншої діяльності; 5) епістолярні документи; 6) документи, зібрані вченим; 7) документи членів родини.

Строки зберігання таких документів відповідають унормованим строкам, зокрема, рукописи, щоденники, інші види документів наукової творчості видатних діячів науки та культури зберігаються постійно¹.

Дослідження інформаційного потенціалу особових архівних фондів України у фахових наукових виданнях, що входять до міжна-

---

¹ Перелік типових документів, що створюються під час діяльності державних органів та органів місцевого самоврядування, інших установ, підприємств та організацій, із зазначенням строків зберігання документів. Київ, 2012. С. 110. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0571-12#Text>

родних наукометричних баз даних, поширюють знання архівної спадщини української науки та відіграють важливу роль в інформаційно-комунікаційному просторі. Фонди особового походження вчених широко представлені у публікаціях таких фахових видань, як «Рукописна та книжкова спадщина України», «Архіви України», «Український археографічний щорічник». Комплекси документів таких архівів слугують підґрунтям для розробки загальнотеоретичних та методологічних питань історії науки, археографії, архівознавства, біографістики та багатьох спеціальних історичних дисциплін.

У сучасних умовах європейської інтеграції та міжнародного співробітництва зростає необхідність вивчення досвіду європейських країн та країн світу в сфері роботи з науковою спадщиною вчених. Поміж різноманітних іноземних видань, до яких звертаються українські архівісти, привертає увагу науковий журнал «Archivaria» – друкований орган Товариства архівістів Канади. Один зі спеціальних випусків цього видання був присвячений темі перспектив особових архівів «Perspectives on Personal Archives». Цей номер журналу містить аналіз дискусійних питань архівного зберігання спадщини вчених та письменників, серед авторів випуску К. Гоббс, Р. Картер, Р. Фішер, К. Харріс. У виданні було проаналізовано низку важливих питань, а саме: наскільки може бути змінений оригінальний порядок отриманих документів зберігачами архіву; які принципи комплектування особових архівів найбільш оптимальні; які межі конфіденційності та доступності архівної інформації; як поєднати особові архівні документи у разі спільного родинного бізнесу; як швидко обробити великі масиви документів; як об'єднати бібліотечну і архівну теорії з практикою роботи з особовими фондами ¹.

Кетрін Гоббс у статті «Характер особових архівів: роздуми про цінність записів окремих осіб» досліджувала архівну спадщину літераторів і тему емоційної складової особових архівів, делікатних психологічних моментів відносин архівіста та фондоутворювача ². Висновки К. Гоббс, що актуальні і для роботи з архівами вчених, полягають у

---

¹ Carter R.G.S., Fisher R., Harris C., Hobbs C. Perspectives on Personal Archives. *Archivaria*. 2013. № 76. P. 1–5. URL: <https://archivaria.ca/index.php/archivaria/article/view/13455/14770>

² Hobbs C. The Character of Personal Archives: Reflections on the Value of Records of Individuals. *Archivaria*. 2001. № 52 (February). P. 126–135. URL: <https://archivaria.ca/index.php/archivaria/article/view/12817/14027>

тому, що архівну теорію і методологію особових архівів треба було б розробити окремо від теорії про фонди юридичних осіб, оскільки вони передусім різняться принципами оцінки таких документів на стадії комплектування. К. Гоббс проаналізувала теоретичні судження різних архівістів, довела необхідність розробки методики роботи з фондами творчих осіб на відміну від безособових офіційних адміністративних документів на підставі того, що фонд окремої особи є унікальним документуванням її діяльності, стосунків, роздумів, емоцій, упереджень, часто містить приватні моменти.

Зарубіжні бібліотеки, архіви, наукові інститути ведуть широку роз'яснювальну та консультативну роботу серед науковців про необхідність збереження власних архівів, пропонують свої послуги в упорядкуванні архівів, наголошують на відповідальності за збереження бази наукових даних, дотриманні принципу цифрової безперервності, для документів, що мають довготривалу наукову цінність. Наприклад, у публікації «Наукові джерела» Американського інституту фізики (American Institute of Physics), який об'єднує низку інших інститутів і товариств, до таких документів відносять листування (включаючи електронну пошту), конспекти, лабораторні зошити та інші дослідницькі файли, щоденники, календарі зустрічей, грантові пропозиції та звіти, чернетки наукових публікацій, інші праці вченого, фотографії та образотворчі роботи, біографічні документи. Систематизацію документів радять залишити архівістам. До того часу документи повинні зберігатися в їх оригінальному порядку, що іноді подає дослідникам цінні підказки. Будь-яке їх видалення, редагування чи самостійне впорядкування, якщо це не зроблено кваліфіковано, може знищити значну частину цінної інформації¹.

Помітний досвід інформаційно-аналітичних оглядів зарубіжної практики керування електронними документами та їх архівного зберігання накопичений у Галузевому центрі науково-технічної інформації з архівної справи та документознавства, де, наприклад, у галузевому Бюлетені за III–IV кв. 2019 р., вип. 2 (32) пропонується огляд досвіду архівного зберігання електронних документів у чотирьох європейських країнах: Німеччині, Польщі, Словенії та Швейцарії².

---

¹ Scientific Source Materials. *American Institute of Physics* : website. URL: <https://www.aip.org/history-programs/niels-bohr-library/scientific-source-materials>

² Бюлетень Галузевого центру науково-технічної інформації з архівної справи та документознавства. Вип. 2 (32) / уклад.: А. А. Майстренко, Р. В. Романовський, С. Л. Зворський. Київ, 2019. 100 с.

В українській історіографії існують численні наукові дослідження архівної спадщини окремих представників науки, узагальнюючі розробки теоретичного та методологічного змісту, а також комплексні огляди наукових шкіл, наукових спільнот, об'єднаних проблемою досліджень або родинними, територіальними та національними зв'язками. На даний час є потреба в оновлених путівниках, покажчиках по особових фондах вчених в архівах України. З іншого боку, частину інформаційних лакун стрімко заповнюють медіаресурси, постійно оновлюються інформаційні портали історіографічного профілю, офіційні сайти архівних установ, бібліотек і музеїв, що системно поповнюються оцифрованими документами особових фондів вчених та описами справ. Формування цифрового фонду користування документів Національного архівного фонду та забезпечення доступу до нього є одним з головним пріоритетів Державної архівної служби України.

Розглянемо деякі дослідження у сфері роботи з особовими фондами вчених та інформацію окремих медіаресурсів, у яких порушено актуальні проблеми роботи з такими видами джерел.

Один з оглядів документального складу особових фондів діячів науки і культури різних архівів виконав старший науковий співробітник Інституту архівознавства О. О. Колобов у статті «Значення фондів особового походження для історико-біографічних досліджень», в якому підкреслив актуальну дотепер проблему недостатньо вичерпної інформації про особові фонди в путівниках та інших довідкових виданнях¹.

Варто зазначити, що путівники, підготовлені ІА НБУВ, містять окрім огляду документів фондів вчених, що зберігаються в Інституті, також додаткові відомості про місцезнаходження документів цих вчених у різних архівах, бібліотеках і музеях².

До архівної спадщини вчених-істориків та археологів також звернувся науковий співробітник ІА НБУВ О. Ю. Кондратенко у

---

¹ Колобов О. О. Значення фондів особового походження для історико-біографічних досліджень. *Українська біографістика*. 1999. Вип. 2. С. 201–212.

² Видатні вчені Національної академії наук України. Особові архівні та рукописні фонди академіків і членів-кореспондентів у Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського (1918–1998) : путівник. Київ, 1998. 307 с. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/everlib/item/er-0001874>; Особові архівні фонди вчених НАН України в Інституті архівознавства Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського : путівник. Київ, 2017. 772 с. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/everlib/item/er-0002139>

дослідженні «Архівні фонди НАН України як джерело з вивчення розвитку української академічної історичної науки (1944–1956)»¹. Він комплексно опрацював особові фонди в Інституті архівознавства НБУВ: М. І. Супруненка (ф. № 248), К. Г. Гуслистого (ф. № 32), І. О. Гуржія (ф. № 72), С. В. Юшкова (ф. № 221), М. Н. Петровського (ф. № 230), В. І. Клокова (ф. № 350), М. В. Птухи (ф. № 22). В Інституті рукопису НБУВ О. Ю. Кондратенко дослідив документи Ф. П. Шевченка (ф. № 349), М. Ю. Брайчевського (ф. № 320); в архіві Інституту археології НАН України – особові фонди Л. М. Славіна (ф. № 17), М. Я. Рудинського (ф. № 10), В. М. Даниленка (ф. № 26). Автор підкреслив, що документи цих вчених дають можливість зрозуміти основні тенденції в історії науки, розкрити сутність багатьох проблем та спірних питань, суттєво доповнити відомості про діяльність наукових установ і товариств, продемонструвати індивідуальну оцінку вчених щодо окремих подій наукового життя.

Заслугує на увагу праця О. В. Косенко «Джерельно-інформаційний потенціал особових архівних фондів»², присвячена комплексному дослідженню джерельно-інформаційного потенціалу особових архівних фондів вчених-істориків, що зберігаються в архівах України. О. В. Косенко розкрила нормативно-правову базу використання особових архівних фондів, узагальнила досвід оприлюднення документів, подала рекомендації щодо удосконалення цих процесів. Основний масив документів з теми дослідження розміщено в центральних державних архівах України. Авторка дослідила документи відомих істориків у Центральному державному історичному архіві України в Києві (ЦДІАК України): Д. І. Багалія (ф. № 2020), В. М. Базилевича (ф. № 833), М. М. Бубнова (ф. № 837), М. Ф. Владимирського-Буданова (ф. № 840), М. В. Довнар-Запольського (ф. № 262), В. С. Іконникова (ф. № 849), І. М. Каманіна (ф. № 237), Ю. А. Кулаковського (ф. № 264), В. Л. Модзалевського (ф. № 856), І. Ф. Павловського (ф. № 267), Д. І. Яворницького (ф. № 1218); у Центральному державному архіві-музеї літератури і

---

¹ Кондратенко О. Ю. Архівні фонди НАН України як джерело з вивчення розвитку української академічної історичної науки (1944–1956) : автореф. дис. ... канд. іст. наук : 07.00.06. Київ, 2008. 20 с.

² Косенко О. В. Джерельно-інформаційний потенціал особових архівних фондів : автореф. дис. ... канд. іст. наук : 07.00.06. Київ, 2009. 16 с.

мистецтва України (ЦДАМЛМ України) опрацювала документи М. П. Василенка (ф. № 542); у Державному архіві м. Києва (ф. № 16) – документи М. О. Максимовича, М. І. Драгоманова, М. І. Костомарова, а також в ІР НБУВ – документи М. П. Василенка (ф. № 40), А. Ю. Кримського (ф. № 36), О. С. Компан (ф. № 297). За результатами проведеного дослідження О. В. Косенко розкрила структуру особових фондів та інформаційний потенціал різних видів джерел: біографічних, службових, наукових і творчих документів, а також епістолярних джерел, значення яких помітно зросло в умовах незалежності України. Найбільш перспективним способом комплексного оприлюднення документів особових фондів вчених та їх використання в інтелектуальній діяльності авторка визначила новітні технології створення електронних баз даних.

На думку С. В. Набок, джерельна база особових фондів представників академічної науки України 1920-х років використана зовсім недостатньо¹. У статті «Досягнення та перспективи розвитку вітчизняної біографістики на матеріалах історії УАН / ВУАН 1920-х років» вона проаналізувала динаміку таких досліджень від початку 1990-х років та звернула увагу на те, що більшість розвідок стосується представників гуманітарних наук, тоді як відсоток досліджень у галузі природничих наук значно менший.

Схожі висновки про недостатньо використану джерельну базу особових фондів вчених були зроблені у публікації І. І. Розман «Матеріали особових фондів архівів і бібліотек України як джерело дослідження педагогічних персоналій». Авторка зосередила увагу на інформаційному потенціалі особових фондів відомих педагогів у Центральному державному історичному архіві України Львова. Попри різну наповненість документами, спільною рисою розглянутих особових фондів був названий чималий і перспективний епістолярій педагогів. Ще більш перспективний і значний за обсягом масив джерельних матеріалів про діячів науки і освіти зосереджений у відділі рукописів Львівської національної наукової бібліотеки України імені Василя Стефаника (ЛННБУ ім. В. Стефаника). І. І. Розман виділила три взаємопов'язані

---

¹ Набок С. Досягнення та перспективи розвитку вітчизняної біографістики. На матеріалах історії УАН / ВУАН 1920-х років. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України*. 2010. Вип. 3. С. 155–162.

типові особливості таких джерел: ретроспективність, документальність і суб'єктивність ¹.

Формування цілісного комплексу архівних документів українських вчених залежить не лише від фахової підготовки архівістів, а й від успішного вирішення проблеми розпорошеності фондів особового походження, оскільки навіть належність архівних документів до комплексів світового, загальнодержавного значення не завжди встановлює чітке місце їх постійного зберігання. Незважаючи на нормативні вимоги концентрації документів особи в одному фонді, за бажанням власника і його нащадків документи можуть передаватися до різних архівних установ або залишаються за останнім місцем його роботи, переходять учням, колегам вченого ².

Проблему розпорошеності документів особових фондів можна уявити на основі порівняння, з одного боку, загального обсягу таких фондів у мережі архівних установ, що охоплює загалом понад 2 тис. установ, і, з другого боку, кількості одиниць зберігання особових документів у цих установах. В архівних установах України зберігається близько 1 млн од. зб. особового походження. Переважна більшість таких документів сконцентрована у 9-ти центральних державних архівах, 13-ти галузевих державних архівах, а також у державних архівах областей, міста Києва, музеях, бібліотеках тощо. Частина особових документів українських вчених зберігається в особових справах Архіву Президії НАН України та архівах наукових інститутів і вищих закладах освіти, в яких працювали фондоутворювачі.

Архівні ресурси України про наявні особові фонди вчених представлені насамперед на офіційному сайті Державної архівної служби України «Архіви України» (<https://archives.gov.ua/ua/>), створеному 24 грудня 2000 р. Інформацію, представлену на основному архівному порталі України, зосереджено в семи основних рубриках, багатьох розділах і підрозділах, внутрішньо пов'язаних посиланнями на архівні установи України. Наведемо приклади деяких медіаресурсів.

На офіційному сайті ЦДАВО України (<https://tsdavo.gov.ua>) на даний час доступні для користувачів потужні ресурси, зокрема, анотації

---

¹ Розман І. Матеріали особових фондів архівів і бібліотек України як джерело дослідження педагогічних персоналій. *Історико-педагогічний альманах*. 2018. Вип. 1. С. 8–12.

² Яременко Л. М. Шляхи оптимізації складу архівного фонду Національної академії наук України. *Рукописна та книжкова спадщина України*. 2000. Вип. 6. С. 118–122.

до описів 109 особових фондів вчених, в яких представлено фонди таких видатних науковців, як: М. Д. Стражеско (ф. № 4632), В. О. Сухомлинський (ф. № 5097), О. Г. Гольдман (ф. № 5239). Архів системно працює над наповненням сайту та удосконаленням пошукових можливостей. Інформація на вебсайті ЦДАВО України постійно оновлюється, користувачам запропоновано путівник по особових фондах та іменний покажчик.

Значний обсяг роботи з популяризації особових фондів вчених виконано на офіційному сайті ЦДІАК України. У розділі «Довідковий апарат» розміщені електронні версії описів фондів видатних істориків, археографів, джерелознавців: В. С. Іконнікова (ф. № 849), В. Л. Модзалевського (ф. № 856), В. М. Базиловича (ф. № 833) та ін.

Спільним проєктом ЦДІАК України, НБУВ та інших установ став масштабний міжвідомчий інформаційний медіаресурс «Електронний архів Михайла Грушевського» (<http://hrushevsky.nbu.gov.ua>). Ідея та модель контенту цього проєкту належать представникам Інституту історії України НАН України (О. В. Юркова), Інституту української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України (І. Б. Гирич), Історико-меморіального музею Михайла Грушевського у м. Києві (С. М. Панькова). Водночас основний проєкт сайту, архітектура та модель бази знань, програмно-технологічний, бібліотечний і бібліографічний науковий супровід розроблено та здійснюється НБУВ (К. В. Лобузін, І. В. Лобузін). Ресурс розміщено на офіційному вебсайті НБУВ, в якому представлено й каталог документів М. С. Грушевського у фондах НБУВ (<http://hrushevsky.nbu.gov.ua/item/0012719>)¹. Основою джерельної бази цього ресурсу стали оцифровані документи родового фонду «Грушевські – історики та філологи» (ф. № 1235, 1481 од. зб.) у ЦДІАК України. На основі розміщених у різних рубриках сайту систематизованих даних формуються цілі блоки матеріалів про життя, діяльність та наукову спадщину М. С. Грушевського. Особливу цінність мають представлені у вільному доступі автографи, унікальні архівні документи, фотографії, раритетні та зарубіжні видання вченого.

---

¹ Документальні матеріали М. С. Грушевського у фондах відділу рукописів ЦНБ ім. В. І. Вернадського АН УРСР : Каталог / уклад С. М. Кіржаєв ; АН Української РСР, Археографічна комісія, Центральна наукова бібліотека ім. В. І. Вернадського. Київ, 1991. 119 с.

Рубрика «Архіви» налічує 30 установ, де зберігаються документи М. С. Грушевського в Україні і за кордоном. Бібліотека вченого представлена його творами, документами з діяльності, листуванням та численними творами дослідників його спадщини. До рубрики «Новини грушевськознавства» включено анонси, нові видання, дисертації, виставки, презентації, конференції, лекції, рецензії. Електронні колекції демонструють приватну книгозбірню М. С. Грушевського та подаровані йому видання з дарчими написами. Медіаресурс презентує понад 70 документів родичів М. С. Грушевського, їх портрети, сімейні майново-господарчі документи. Іменний покажчик розкриває дані про 1242 персоналії історичних осіб і дослідників. Бібліографічні покажчики доповнено архівними та географічними покажчиками, покажчиком імен, коментарями до творів. Вагомі інформаційні джерела розміщено в рубриці «Галерея»: іконографічні матеріали (фотодокументи, ілюстрації, живописні портрети); меморіальні речі в Україні і за кордоном; матеріали про вшанування пам'яті М. С. Грушевського; відеоматеріали. Рубрика «Інтернет-ресурси» містить посилання на різні сайти, електронні виставки і колекції, публікації, довідники, сторінки у соціальних мережах. Створення цього потужного медіаресурсу було передбачено планом заходів з відзначення 150-річчя від дня народження М. С. Грушевського, затвердженого розпорядженням Кабінету Міністрів України від 04.06.2015 № 586-р. На сайті ЦДІАК України також розміщено скановану версію опису ф. № 1235 і виставку архівних документів до 150-річчя від дня народження М. С. Грушевського. Цей ресурс став прикладом того, як можна ефективно збирати, систематизувати і представити у вільному доступі масив джерел і літератури з грушевськознавства.

Аналогічний масштабний медіаресурс про наукову спадщину В. І. Вернадського розроблено у НБУВ (www.nbuv.gov.ua/vernadsky). Зусиллями працівників ІА НБУВ, ІР НБУВ та інших підрозділів у цій електронній колекції презентовано документи біографічного характеру (автобіографія, записники, щоденники, мемуари, дослідження про вченого), представлено документи про діяльність В. І. Вернадського, його листування, широкий комплекс наукових праць (монографії, статті, доповіді), які систематизовано за тематичними рубриками «Біосфера», «Геологія», «Природознавство», «Філософія», «Історія науки», бібліографія та інше. Галерею фотографій, портретів та меморіальних місць доповнено аудіо- та відеоматеріалами, меморіальною картою. Винят-

кову цінність мають розміщені на сайті оцифровані архівні документи В. І. Вернадського, загальна кількість яких нині становить 335 од. зб.

Цінність медіаресурсу про наукову спадщину В. І. Вернадського посилюється ще й тим, що документи вченого зберігаються в багатьох архівах різних країн світу: ІР НБУВ (ф. № I, 90 од. зб., частина родового архіву Вернадських; ф. № X та № XXXXI, окремі документи), ІА НБУВ (ф. № 34, 23 од. зб.; листи в окремих фондах), Архів Президії НАН України (особова справа), ЦДАМЛМ України (окремі документи в різних фондах), Полтавський краєзнавчий музей (800 од. зб.); а також Архів РАН (ф. № 518, 4741 од. зб.; ф. № I; ф. № 170; ф. № 260; ф. № Р-ІХ, Р-ХІІІ, 411, 543, 690, окремі документи); Державний архів російської федерації (ДАРФ) (ф. № 1137); Columbia University Libraries (Bakhmeteff Archive. Ms. Coll. Vernadsky. Box 12; G. Vernadsky Collection, Box 85, F. 1922-2) ¹.

Варто згадати, що загальну історію формування особових фондів українських вчених у НБУВ, обставини розподілу документів між підрозділами докладно проаналізовано у монографіях, довідниках, путівниках (у передмовах – історичних довідках про фондоутворювачів), низці статей, як, наприклад, у статті багаторічного дослідника архівної спадщини В. І. Вернадського старшого наукового співробітника ІА НБУВ С. М. Кіржаєва ².

На жаль, значна частина архівної спадщини багатьох українських вчених розпорошена в різних вітчизняних та зарубіжних архі-

---

¹ Особові архівні фонди вчених НАН України в Інституті архівознавства Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського : путівник. Київ, 2017. С. 104. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/everlib/item/er-0002139>; В. І. Вернадський і Україна: діяльність, оточення, зв'язки, пам'ять : довідник / авт.-упоряд.: С. М. Кіржаєв, К. С. Новохатський, Л. М. Яременко ; редкол.: В. Г. Кошечко (голова) та ін. ; НАН України, Коміс. з наук. спадщини акад. В. І. Вернадського, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Ін-т архівознавства. Київ, 2023. С. 22–23. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/E_LIB/PDF/er-0004513.pdf

² Степченко О. П. Українські вчені – фундатори спеціалізованих відділів Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (1918–1934) / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Ін-т рукопису. Київ, 2008. 217 с.; Архіви, колекції та зібрання державних, громадських та релігійних установ у фондах Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського : путівник. Київ, 2015. 325 с.; Старовойт С., Яременко Л. Історія та сьогодення архіву української академічної науки. *Український історичний журнал*. 2018. № 6. С. 95–116; Кіржаєв С. М. З історії рукописних зібрань установ Всеукраїнської Академії наук. *Рукописна та книжкова спадщина України*. 1993. Вип. 1. С. 140–153.

вах, бібліотеках і музеях, тому не завжди доступна українським дослідникам.

До проблеми розпорошеності наукової спадщини південноукраїнських вчених-істориків звернувся О. Є. Музичко. Автор розглянув 140 особових фондів, простежив об'єктивні історичні причини їх роздільного формування, зміст і склад документів та підсумував, що вони розташовані у 61-й установі, 28-ми містах, 11-ти різних державах: Україні, рф, США, Ізраїлі, Грузії, Болгарії, Чехії, Хорватії, Латвії, Литві, Естонії. Ці документальні комплекси містять різноманітну інформацію як безпосередньо про діяльність істориків, так і про історико-культурний процес в цьому регіоні у другій половині XIX – на початку XX ст.¹

Комплексний огляд особових фондів вчених на регіональному і місцевому рівнях представлено у статті О. І. Ємчук «Джерельно-інформаційний потенціал особових фондів Державного архіву м. Києва»². На підставі аналізу документів 39-ти особових фондів видатних киян описано їх внесок у розвиток майже 20-ти напрямів науки, техніки, культури і освіти. Більш детальний огляд одного з фондів цього архіву був присвячений документам видатного дипломата, доктора історичних наук В. Я. Тарасенка. Талант цього вченого розкрився у далекоглядних актуальних історичних прогнозах. У статті «Військова концепція України: національні інтереси – понад усе!» ще у 1993 р. він писав, що постійна загроза незалежності України буде надходити з боку росії, а також, що Україна повинна володіти ракетно-ядерною зброєю до того часу, поки інші ядерні країни світу залишаються власниками такої зброї³.

Повертаючись до загального огляду особових фондів Державного архіву м. Києва, варто згадати про Перелік всесвітньо відомих осіб, інформація про яких може міститися в унікальних документах Національного архівного фонду⁴. Керуючись цим переліком, О. І. Ємчук

---

¹ Музичко О. Є. Особові фонди південноукраїнських істориків другої половини XIX – початку XX століть: склад та евристичний потенціал. *Архіви України*. 2018. № 2/3. С. 104–120.

² Ємчук О. І. Джерельно-інформаційний потенціал особових фондів Державного архіву м. Києва. *Архіви України*. 2016. № 3/4. С. 162–173.

³ Ємчук О. І. Джерела до біографії українського радянського дипломата і педагога Василя Тарасенка. *Архіви України*. 2018. № 4. С. 91–92. URL: <https://au.archives.gov.ua/index.php/au/issue/view/8/13>

⁴ Перелік всесвітньовідомих осіб, інформація про яких може міститися в унікальних документах Національного архівного фонду / уклад.: А. А. Майстренко, Р. В. Романовський ; Держ. архів. служба України, УНДІАСД. Київ, 2013. 139 с.

першочергову увагу приділила особовому фонду всевітньо відомого авіаконструктора, академіка О. К. Антонова (ф. № Р-1530). У цьому фонді зберігаються статті та інтерв'ю О. К. Антонова, світлини, альбом із фотографіями та ескізами планерів, малюнок О. К. Антонова, біографічні документи, вітальні листи і телеграми з автографами академіків О. В. Палладіна, В. М. Глушкова та багатьох інших вчених. До документів службової діяльності належать: автограф О. К. Антонова на картках-характеристиках працівників конструкторського бюро, листування, хронометраж використання робочого часу. Інші документи О. К. Антонова зберігаються також у фондах ІА НБУВ, ЦДАЕА, у Національному музеї історії України та у Народному музеї державного підприємства «Антонов», тут же представлено і кабінет видатного авіаконструктора.

Концентрація частини особових документів вчених в меморіальних кабінетах або музеях стала типовою практикою. Наприклад, документи академіка О. О. Богомольця зберігаються у Меморіальному кабінеті-музеї Інституту фізіології ім. О. О. Богомольця НАН України. Крім того, архівна спадщина академіка відклалася в ІА НБУВ та Архіві Президії НАН України (особова справа). Утім найбільший обсяг документів вченого сконцентровано в ЦДАВО України, де вони об'єднані в родинний фонд з документами його сина, члена-кореспондента АН УРСР, патофізіолога Олега Богомольця (ф. № 4708, 548 од. зб. за 1854–1990 рр.).

Тема формування родинних фондів видатних вчених завжди викликає інтерес фахівців української біографістики, генеалогії, психології, генетики. Так, чимала кількість праць присвячена знаменитим академікам, засновникам наукової школи електрозварювання та металознавства Євгенові Оскаровичу та Борисові Євгеновичу Патонам. На думку В. В. Томазова, особливий інтерес викликає генеалогія родини Патонів, тому що вивчення родоводу дає уявлення про особливе середовище, в якому формувалися науковці, розкриває процес накопичення генетичного ресурсу, що згодом може дати видатний результат¹.

До теми спадковості таланту зверталися багато дослідників. Її розробляв відомий англійський психолог, антрополог Френсіс Гальтон,

---

¹ Томазов В. В. Патони: історія роду. *Українська біографістика*. 2019. Вип. 17. С. 37–55. URL: <https://doi.org/10.15407/ub.17.037>

який у 1869 р. виклав свої погляди у праці «Hereditary Genius, its Laws and Consequences» («Спадковість таланту, її закони і наслідки»). Ф. Гальтон проаналізував родини найвідоміших на той час європейських вчених, письменників, музикантів, художників. Він вважав, що жодні суспільні чи інші перешкоди не завадять таланту досягнути успіху. Серед головних рис талановитого вченого Ф. Гальтон називав розум, енергію, здатність до тяжкої праці, природний потяг до науки та різноманітних пошуків, витримку, наполегливість, незалежність характеру.

Джерельний потенціал архівної спадщини українських вчених також спонукає до вивчення теми спадковості таланту в родинах представників української науки. Для прикладу, документи члена-кореспондента Академії наук УРСР, доктора філологічних наук, професора С. І. Маслової (ІР НБУВ, ф. № XXXIII, 8351 од. зб.) ілюструють різнобічну обдарованість декількох поколінь цієї родини у сфері джерелознавства, історичних та юридичних дисциплін, слов'янської філології, етнографії, математики, а також демонструють зразок партнерства і творчих стосунків братів Сергія і Василя Маслових¹.

В цілому архівні документи особових фондів вчених стали основою наукового та науково-популярного біографічного жанру, головним джерельним підґрунтям для створення правдивих портретів вчених та визначення їх реального внеску в науку. Проблема об'єктивності в оцінці доробку вчених розглянуто у статті В. І. Онопрієнко «Біографії вчених: специфіка, завдання, досвід»². Автор наголосив на необхідності вивчення ролі наукового оточення вченого, його соціальних комунікацій, виявленні наукової школи, кооперування наукового товариства під час вирішення певних завдань. Так, у радянські часи спостерігалася безпідставна гіперболізація ролі вітчизняних вчених поряд із зарубіжними або перебільшення ролі одного вченого за недооцінки доробку колег. Завдання сучасних істориків науки полягає у визначенні перспективності досягнень вчених, урахуванні актуальних тенденцій розвитку науки, введенні до наукового обігу широкого спектра маловідомих документальних джерел.

---

¹ Ємчук О. До проблеми спадковості таланту: родина Сергія Івановича Маслової. *Сіверянський літопис*. 2010. № 1. С. 69–74; Ємчук О. І. Родина Маслових: колективна біографія вчених. *Українська біографістика*. 2013. Вип. 10. С. 88–104. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ubi_2013_10_9

² Онопрієнко В. І. Біографії вчених: специфіка, завдання, досвід. *Українська біографістика*. К., 1999. Вип. 2. С. 49–53. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ubi_1999_2_8

ІР НБУВ є справжньою рукописною скарбницею відомих українських діячів науки та культури. Важко переоцінити історичну цінність архівних зібрань М. О. Максимовича, М. П. Драгоманова, В. Б. Антоновича, О. М. Лазаревського, Д. І. Багалія, О. І. Левицького, Д. І. Яворницького, В. С. Іконнікова, Д. І. Дорошенка, Н. Д. Полонської-Василенко, М. Ф. Беляшівського, М. І. Петрова, М. Ю. Брайчевського, М. П. Василенка, Б. Я. Букреева, Г. Ф. Вороного, Д. О. Граве, М. В. Остроградського, М. В. Шарлеманя, О. І. Спасокукоцького, О. І. Душечкіна та багатьох інших.

Сучасний стан розробки та використання особових фондів в ІР НБУВ комплексно розглянуто у монографії І. С. Корчемної «Система комплектування й обліку архівних фондів Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Створення електронного інтегрованого ресурсу», в якій вперше репрезентовано базу даних «Електронна справа рукописного фонду». І. С. Корчемна звернула увагу на актуальні проблеми комплектування, експертизи цінності та специфіку особових фондів як комплексів різноманітних джерел, що не мають деяких важливих регламентованих ознак. Це – нерідко відсутність або недостатність для опрацювання таких важливих атрибутів, як датування, підпис, анотація до фотознімків та інших документів¹. Узагальнено, що джерела особового походження вчених порівняно з джерелами офіційного походження мають для дослідників та архівістів цілу низку як переваг, так і недоліків для опрацювання, як правило, через їх суб'єктивність, часто недостатню репрезентативність. Водночас такі види джерел, як робочі матеріали до наукових праць, щоденники, листування, спогади видатних діячів науки є унікальними історичними документами, що відтворюють атмосферу наукового життя цілої епохи.

Помітна частина науково-дослідної, проектно-конструкторської документації наукових установ сконцентрована у Центральному державному науково-технічному архіві України (ЦДНТА України). На офіційному вебсайті архіву представлено виставки, покажчики, путівник по фондах, оцифровані описи 25-ти особових фондів видатних діячів науки і техніки: архітектора О. М. Бекетова (ф. Р-47), ботаніка Ю. М. Прокудіна (ф. Р-209), геолога О. М. Істоміна (ф. Р-241) та ін.

---

¹ Корчемна І. С. Система комплектування й обліку архівних фондів Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Створення електронного інтегрованого ресурсу: монографія / І. С. Корчемна ; ред. Л. А. Дубровіна. Київ : НБУВ, 2016. С. 103.

На відміну від інших типових комплексів архівних джерел, в ЦДНГА України зберігається рідкісний фонд № 251 «Усно історичні документи з історії науки і техніки» про розвиток ракетно-космічної техніки в Україні. Цей фонд презентує аудіозаписи бесід із провідними співробітниками конструкторського бюро «Електроприладобудування» А. М. Калногузом, Ю. О. Кузнецовим, О. Я. Макаренком, В. Г. Сухоребрим, В. О. Ураловим, проведені у 2013–2015 рр. Крім записів інтерв'ю (аудіо та транскрипти), до фонду включено біографічні довідки про цих осіб та фотодокументи.

Можливо, одним з найбільших зібрань особових фондів діячів культури став ЦДАМЛМ України, працівники якого накопичили великий досвід роботи з джерелами особового походження. Станом на 01.01.2023 на постійному зберіганні в ЦДАМЛМ України перебуває 1310 особових фондів, що містять 194 386 од. зб. На офіційному сайті (<https://csamm.archives.gov.ua>) у переліках фондів архіву зазначені не тільки вже доступні користувачам особові фонди, а й ті зібрання, що перебувають на стадії формування. Постійно поповнюється цифровий фонд користування документами, розроблено комплексну систему інформатизації ЦДАМЛМ України.

Особливості комплектування та опрацювання документів фондів особового походження діячів літератури і мистецтва ЦДАМЛМ України дослідила О. В. Ловчинська, яка зазначила характерну особливість при роботі з такими фондами – наявність проміжного сховища. Це пов'язано з надходженням неописаних документів із різних джерел комплектування, практично необмеженим у часі періодом комплектування, нерівномірністю надходжень по кількості документів. На опрацювання документи надходять тільки після завершення комплектування, щоб описи документів мали цілісний закінчений вигляд і давали найбільш повне уявлення про життя і творчість видатних діячів літератури і мистецтва.

Наприклад, ф. № 1 літературознавця М. М. Новицького почав формуватися ще до створення ЦДАМЛМ України, коли дружина М. М. Новицького, Р. П. Товстуха-Новицька, у 1967 р. передала рукописну спадщину та бібліотеку свого чоловіка до Центрального державного історичного архіву, згодом їх було передано до ЦДАМЛМ України. Надходження складалося з 187 папок і 1311 примірників літератури. Пізніше, на засіданні експертно-оціночної комісії ЦДАМЛМ України було вирішено придбати бібліотеку М. М. Новицького, оцінену

в 1000 карбованців, оскільки бібліотека знаного шевченкознавця мала у складі видання, які становлять бібліографічну рідкість, чимало раритетних видань 1930-х років, книг із дарчими написами відомих осіб. У 1968 р. було передано на зберігання ще чималу частину архіву, а у 1978 р. був створений здавальний опис на 901 справу, який у 1992 р. надійшов на переопрацювання й удосконалення. У результаті проведених робіт був сформований остаточно опис № 1 справ постійного зберігання на 495 од. зб. за ХІХ ст. – 1968 р.¹

Наведені приклади доводять, що у сучасних умовах стрімкого науково-технічного прогресу та цифровізації збільшуються обсяги наукових інформаційних ресурсів, змінюються форми наукового пошуку, методи науково-дослідної праці, що впливає як на склад і зміст особових архівів вчених, так і на можливість збереження їх наукової спадщини.

Отже, огляд джерел та специфіки особових фондів вчених у різних архівах засвідчив, що такий грандіозний комплекс документів має великий інформаційний потенціал і перспективи масштабного використання, особливо за рахунок створення цифрових копій архівних документів. Вивчення складу та інформаційного потенціалу документів особових фондів вчених, актуалізація таких наукових досліджень сприятимуть ефективному залученню їх до світового електронного простору, плідній міжнародній комунікації та усвідомленню цінності наукової спадщини вчених як історичного і культурного надбання України.

Більш детальний аналіз порушених питань розглянемо на прикладах архівної спадщини вчених НАН України, що зберігається в ІА НБУВ.

4.2. НАУКОВІ ПРАЦІ ВЧЕНИХ НАН УКРАЇНИ ЯК ВІДОБРАЖЕННЯ ІСТОРІЇ ТА РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОЇ НАУКИ

Першочерговим для дослідників історії української науки вважається найбільш притаманні для діяльності вчених види документів – це наукові і творчі праці та робочі матеріали до них. Наукові і творчі

---

¹ Ловчинська О. В. Особливості комплектування та опрацювання документів фондів особового походження діячів літератури і мистецтва. З досвіду роботи ЦДАМЛМ України. *Архівістика : теорія, методика, практика* : матеріали Другої Міжнар. наук.-практ. конф. (22–23 квітня 2021 р., м. Кам'янець-Подільський). Кам'янець-Подільський : ТОВ Друкарня «Рута», 2021. С. 124–128. URL: <http://www.dahmo.gov.ua/pdf/konferenc/1.pdf?fbclid=IwAR0ihSzojaLBeZUs1vRBA1kjjQnnfkqQObeRkExLPByxPIPyYKtTuEX1puU>

чі праці є найбільш цінними документами архівної спадщини вчених, вони створюють підґрунтя для проведення досліджень у галузі історії української науки, діяльності установ НАН України та провідних українських науковців. Такі документи повноцінно відображають наукову діяльність вчених, особливості їхньої дослідницької праці та творчі пошуки, акумулюють наукові ідеї, проекти, результати та досягнення дослідників. Наукові праці і робочі матеріали репрезентують джерельну базу і методику дослідження, творчу лабораторію, стиль мислення вченого, розкривають мотиви авторського задуму та форми його здійснення.

По-перше, це різні види наукових праць як надруковані, так і не опубліковані, а саме: монографії, брошури, статті, науково-популярні твори різних жанрів, плани та начерки наукових праць, дисертації, доповіді та тези доповідей, науково-довідкові та науково-методичні видання, підручники, навчальні посібники та курси лекцій або окремі лекції, розробки, проекти (креслень з пояснювальними записками), описання винаходів, заявки та патенти, рецензії, відгуки на праці і творчу діяльність інших осіб, передмови, післямови та анотації до наукових праць тощо.

По-друге, робочі матеріали до наукових праць, що розкривають основні моменти творчого процесу вчених-дослідників: нотатки, фрагменти, замітки, робочі картотеки, малюнки, креслення, розрахунки, реферативні авторські записи та виписки з різних публікацій та архівних матеріалів, щоденники лабораторних робіт, експедиційні щоденники, описання дослідів, різні види бібліографії праць інших авторів, копії (або оригінали) різних документів за тематикою досліджень вченого, вирізки з газет, журналів, ілюстративний матеріал та ін.

Фрагменти незакінчених рукописів, скорочень статей чи монографій, замітки на полях рукописів чи друківаних творів, варіанти тез, планів, проспектів досліджень і публікацій, звітів про виконані роботи часто містять нові ідеї, які можуть стати згодом актуальними. Робочі або підготовчі матеріали особливо цінні як первинне джерело розробки тієї чи тієї проблеми на момент задуму дослідження, рівень його джерельного забезпечення, демонструють динаміку творчого процесу.

У зв'язку з різними об'єктивними та суб'єктивними факторами частина наукових (творчих) праць вчених може бути не оприлюднена або не отримати визнання та широкого поширення. У кожного дослід-

ника накопичується багаж нереалізованих ідей, проєктів, задумів, що можуть стати фундаментом подальших наукових досліджень його прибічників і послідовників. Рукописи вчених можуть відродити втрачені відомості, доповнити фрагменти історії наукових установ і товариств, тому саме архівні зібрання творчих документів мають значний інформаційний потенціал і джерелознавчу цінність.

Складність опрацювання наукових праць вчених полягає в ідентифікації рукописів, розшифруванні та уточненні рукописного тексту, від яких залежить точність науково-археографічного описування, ґрунтовна розробка науково-довідкового апарату. Спосіб фіксації та склад документів фонду вченого розкривають характер його роботи та відображають розвиток творчої думки автора. До наукових (творчих) праць вчених належить різноманітний комплекс документів не лише за видовим складом, а й за способами відтворення тексту. Наприклад, це може бути: автограф – створений рукою фондоутворювача; рукопис – написаний рукою іншої особи; машинопис, комп'ютерний набір – з редакторськими правками та вставками; гранки або верстка – з правками автора; друкарський відбиток – як самостійна поліграфічна форма (книга, брошура, журнал, окремий відбиток).

Ефективність комплектування, наукове описування, дослідження та актуалізація наукових праць вчених залежить від багатьох чинників, знання теоретичних та методичних аспектів, на яких варто зупинитися докладніше.

Опрацювання наукових праць вчених пов'язано з питаннями законодавства щодо авторського права. Ця тема ґрунтовно досліджується у ІА НБУВ, наприклад, у першій редакції «Методичного посібника з авторського права і суміжних прав для архівістів» (Л. Ф. Приходько). У посібнику розглянуто поняттєво-термінологічний апарат, нормативно-правову базу, специфіку об'єктів і суб'єктів авторських прав, особливості їх захисту, а також запропоновано методика роботи архівних установ з документами, на які поширюється авторсько-правова охорона¹.

Термін «науковий твір» визначено як охоронюваний законом результат інтелектуальної діяльності у вигляді наукового дослідження закономірностей природи, людини, суспільства, держави, самостійно

---

¹ Методичний посібник з авторського права і суміжних прав для архівістів / уклад. Л. Ф. Приходько ; наук. ред. Л. М. Яременко; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Ін-т архівознавства. Текст. і граф. дані. Київ, 2022. 181 с. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/E_LIB/PDF/er-0004436.pdf

здійснений фізичною особою або групою осіб, що має творчий характер, з ознаками новизни, оригінальності, достовірності. Такі твори належать до об'єктів авторського права, відображають їх авторство, галузь створення, видову структуру, інформаційний потенціал та функціональне призначення¹. За формою вираження, крім багатьох традиційних форм наукових праць, перелічені такі види документів, як авторський переклад наукового твору, антологія, оригінальні бібліографічні праці та бібліографічні покажчики. Алгоритм роботи з архівними документами, що мають правовий режим об'єктів авторського права, передбачає поглиблене опрацювання біографії автора, встановлення факту можливого опублікування твору (анонімно або під псевдонімом), з'ясування інших ознак твору, наприклад, наявності співавторів або перекладу твору іншою мовою².

Цінність наукових праць вчених залежить також від їх наукового типу та наукового рівня. Оскільки це можуть бути фундаментальні дослідження; прикладні або конкретні дослідно-конструкторські розробки, – вони можуть бути координовані на державному рівні, на рівні планових досліджень НАН України, бути галузевими або суто індивідуальними. Крім того, під час аналізу наукових праць вчених дослідники враховують рівень новаторства, факт створення абсолютно нових напрямів або вдосконалення існуючих технологічних процесів, систем тощо.

Специфіка різних видів наукових документів залежить від поділу на первинні, що містять нові наукові дані, результати нових наукових досліджень, і вторинні, що містять результати аналітично-синтетичного, логічного опрацювання одного або кількох первинних документів, або відомостей про них. Первинні та вторинні документи поділяються на опубліковані (монографії, брошури, збірники наукових праць, статті, підручники, патентна документація) і неопубліковані (науково-технічні звіти, дисертації, депоновані рукописи, конструкторська документація). До вторинних наукових документів відносять довідкові, оглядові, реферативні та бібліографічні праці, а також неопубліковані реєстраційні й інформаційні картки та ін.

Для оцінки цінності збережених наукових праць в рукописах порівняно з опублікованими творами важливо знати умови написання

---

¹ Методичний посібник з авторського права і суміжних прав для архівістів / уклад. Л. Ф. Приходько. Київ, 2022. С. 87–92.

² Там само. С. 67–68.

твору, історичний контекст, вірогідність та обсяги редакторських коректив, рівень цензурних обмежень, особливості технічних та матеріальних можливостей автора. Тому автограф в архіві вченого може бути унікальним історичним джерелом, першочерговим засобом визначення авторства твору, зрештою – коштовним артефактом національної культурної спадщини.

Отже, успішне опрацювання фондів особового походження вчених залежить від рівня фахової підготовки архівіста, знання багатьох нормативних та науково-методичних вимог щодо археографічного опису документів, його майстерності привернути увагу до маловідомих документів, перспективних для подальших розробок. Це дуже важливо для опрацювання невідомих наукових творів та робочих матеріалів, адже на відміну від вже надрукованих та оприлюднених праць, такі документи є фундаментом для нових ідей, гіпотез, теорій тощо.

У публікаціях науковців ІА НБУВ більшу частину досліджень складають традиційні тематичні огляди особових фондів вчених, розвідки просопографічного характеру, зокрема до ювілейних дат видатних осіб тощо ¹. Авторами розвідок визначено роль та значення різних видів документів особових фондів вчених. Водночас в сучасних умовах цифровізації зростає необхідність аналізу розширеного переліку видів документів, які створюються в процесі супроводу наукової діяльності, організації науково-дослідної роботи тощо ².

Менший інтерес дослідників особових фондів викликають спеціальні археографічні питання теоретичного і науково-методичного характеру, наприклад, аналіз типології, родо-видового і кількісно-видового складу документів вчених, що можуть стати фундаментом для визначення стилю наукової роботи вченого, особливостей його дослідницького інструментарію. Подібні дослідження виконано, наприклад, в окремих працях історика О. В. Яся, який розглянув етапи виникнення та перспективи використання різних прийомів дослідниць-

---

¹ Інститут архівознавства Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського: формування та дослідження Архівного фонду Національної академії наук України (2000–2020). Київ, 2021. С. 217–307. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/E_LIB/PDF/er-0004199.pdf

² Там само. С. 181. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/E_LIB/PDF/er-0004199.pdf.

кої праці вчених. Історик дійшов висновку, що в часи надсучасних засобів зв'язку та копіювальної техніки, стрімкого поширення електронних носіїв інформації, все ж таки наукові атрибути вчених попередніх століть ще тривалий час залишатимуться актуальними¹.

Особові фонди засновників наукових шкіл, окремих галузей науки, керівників установ НАН України, як відомо, можуть містити мінімальну кількість документів, а перспективи їх подальшого поповнення практично відсутні. Кількісний або видовий показник документів у таких фондах не є вирішальним поряд зі змістовним. У разі наявності значної кількості наукових праць і робочих матеріалів саме такі фонди мають найбільший джерельно-інформативний потенціал і цінність з позицій відображення історії української академічної науки. У зазначеній вище монографії, підготовленій науковим колективом ІАНБУВ, йшлося про подібні особові фонди, що виділяються як кількісним, так і якісним наповненням, потужним інформативним ресурсом. Це – фонди академіків П. Т. Тронька, І. Г. Підоплічка, Г. С. Писаренка, члена-кореспондента П. С. Соханя². У наукових працях вчених, що збережено в ІА НБУВ, представлено історію майже всіх галузей гуманітарних, технічних та природничих наук, свідчення про роботу наукових установ, наукових шкіл, товариств та об'єднань. Крізь життєпис провідних вчених можна простежити історію цих напрямів або інституцій, більшість з яких вони заснували або очолювали.

Інтерес істориків-архівістів насамперед викликають фонди, що ілюструють розвиток історичної науки та спеціальних історичних дисциплін, а також представляють тих осіб, хто був дослідником історії науки в Україні. Як зазначив О. Ю. Кондратенко, будь-який документальний фонд особового походження вченого-історика є унікальним за складом документів і структурою, безцінним джерелом вивчення творчого шляху вченого-історика, а також повноцінного вивчення історії наукової установи та галузі, з якою пов'язана його діяльність.

---

¹ Ясь О. З історії методико-технічних прийомів науково-дослідної праці: «летючі картки» та конспективні записи. *Спеціальні історичні дисципліни : питання теорії та методики*. 2005. Вип. 12. Ч. 2. С. 118–153. URL: <http://history.org.ua/JournALL/sid/12/2/5.pdf>

² Інститут архівознавства Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського: формування та дослідження Архівного фонду Національної академії наук України (2000–2020). Київ, 2021. С. 78–80. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/E_LIB/PDF/er-0004199.pdf

О. Ю. Кондратенко, наприклад, розглянув документальну спадщину членів-кореспондентів АН УРСР К. Г. Гуслистого (ф. № 32), М. Н. Петровського (ф. № 230) та ін.¹

Одним зі значних за обсягом і змістом особових фондів в ІА НБУВ варто назвати фонд історика, академіка НАН України П. Т. Тронька (ф. № 429), який був автором понад 600 наукових праць, зокрема й 17 монографій². У фонді вченого представлено майже всі види наукових праць: 5 монографій, 35 статей – як надрукованих, так і неопублікованих, 27 наукових доповідей, 6 тез доповідей, рецензії на праці та відгуки на дисертації інших вчених. Наукові праці, робочі та ілюстративні матеріали об'єднано у 171 справу за 1932–2010 рр., загальною кількістю 2303 документа. П. Т. Тронько очолював Національну спілку краєзнавців України та Всеукраїнський фонд відтворення видатних пам'яток історико-архітектурної спадщини імені О. Гончара. У багатьох творах, доповідях академік простежив історію такого напрямку науки, як історичне краєзнавство. П. Т. Тронько керував редколегією масштабного видання – 26-томної «Історії міст і сіл Української РСР», де вміщено понад 10 тис. статей і стільки ж ілюстрацій, висвітлено все важливе про кожне місто і село. Це була перша подібна національна енциклопедія в Україні та СРСР. Особливу джерельну цінність мають вагомі за обсягом та змістом варіанти неопублікованих творів П. Т. Тронька з історичного краєзнавства та пам'яткознавства. Наприклад, «Нариси з пам'яткознавства» – це збірник нарисів з авторськими і редакторськими правками та вставками, разом у 5-ти частинах, понад 900 арк. Так само цінними є варіанти збірника «Спадщина віків (Нариси з пам'яткознавства)», що зберігається у 6-ти частинах загальним обсягом майже 1500 арк.

Чималий інтерес становлять робочі та ілюстративні матеріали до наукових праць П. Т. Тронька, що сформовані за тематикою досліджень вченого. Приміром, документи з історії Другої світової війни, безпосереднім учасником якої він був, ілюстративні матеріали до тем: «Украї-

---

¹ Кондратенко О. Ю. Архівні фонди особового походження видатних українських учених-істориків як джерело вивчення розвитку історичної науки в АН УРСР (1944–1959). *Рукописна та книжкова спадщина України*. 2005. Вип. 10. С. 407–411. URL: http://rksu.nbu.gov.ua/doc/rks_2005_10_33

² Шаповал А. І., Булгаков Ю. В. Документальна спадщина академіка НАН України П. Т. Тронька. *Рукописна та книжкова спадщина України*. 2015. Вип. 19. С. 56–68. URL: http://rksu.nbu.gov.ua/doc/rks_2015_19_7

на під час німецької окупації», «Битва за р. Дніпро», «Пам'ятники історії українського козацтва», «Пам'ятки фортифікаційної архітектури України», «Пам'ятки сакральної скульптури та архітектури України», «Пам'ятники історії українського мистецтва», «Пам'ятки давньої історії України та доби Київської Русі» та ін. Серед ілюстративних матеріалів зберігаються негативи, фотознімки та діапозитиви до ґрунтовної праці про села України, знищені за роки Другої світової війни, – «Відроджені з попелу».

Не менш цінним і масштабним є архівне зібрання документів історика, джерелознавця, члена-кореспондента НАН України П. С. Соханя (ф. № 418), що містить 4537 документів. Провідний вчений в галузі археографії та історії міжнародних зв'язків України з країнами Центральної та Південно-Східної Європи був автором понад 400 наукових праць. Наукові праці та робочі матеріали до них об'єднані у 128 справ за 1957–2006 рр.¹ У фонді представлено, крім монографій, такі наукові статті: «В усьому спектрі знань. До 100-річчя Наукового товариства ім. Т. Шевченка» (співавтор І. Б. Гирич), «Кирило-Мефодіївські традиції на Україні», «Проблеми повернення джерельної спадщини в Україну у зв'язку з подіями Другої світової війни та її наслідками (науково-практичні аспекти)», «Передмова до книги “Архів Коша Нової Запорозької Січі. Корпус документів”», «Зарубіжні джерела з історико-культурної спадщини України і проблеми їх використання», «Михайло Грушевський – патріарх української історичної науки». Доповіді та тези доповідей вченого ілюструють широкий діапазон досліджень: «Археографічна діяльність В. Б. Антоновича в контексті національного суспільно-політичного життя України 2-ї половини ХІХ ст.», «Джерельний фундаменталізм – основа наукового методу М. С. Грушевського», «М. Грушевський – археограф та джерелознавець», «Проблеми збирання і повернення національної джерельної спадщини в Україну» та ін.

У фонді П. С. Соханя представлено значний масив робочих матеріалів до досліджень вченого, нотатки та реферативні записи, зроблені під час роботи в архівних установах та бібліотеках; реферативні записи з різних джерел до проблем «Національні меншини в Україні»,

---

¹ Булгаков Ю. В. Джерельний потенціал архівної спадщини члена-кореспондента НАН України П. С. Соханя. *Бібліотека. Наука. Комунікація : стратегічні завдання розвитку наукових бібліотек* : матеріали Міжнар. наук. конф. (м. Київ, 3–5 жовт. 2017 р.). Київ, 2017. С. 456–459.

«Вклад України у розвиток культури Болгарії», «Українська революція 1917–1921 рр.», «Історія слов'янства»; «Міжнародна економічна політика». П. С. Сохань брав участь у підготовці більшості видань Археографічної комісії та Інституту української археографії та джерелознавства імені М. С. Грушевського НАН України, серед яких «Історія запорозьких козаків» Д. І. Яворницького, повне зібрання творів М. С. Грушевського (понад 50 томів), повне зібрання творів Д. І. Яворницького (20 томів). Під керівництвом П. С. Соханя було розроблено державну програму «Архівна та рукописна україніка».

Одним із найбільш опрацьованих співробітниками ІА НБУВ напрямів історії української науки, можливо, є галузь біології та зоології. Прикладами ґрунтовно досліджених особових фондів є фонди академіків: паразитолога О. П. Маркевича (ф. № 121), палеонтолога і еволюціоніста І. Г. Підоплічка (ф. № 139); членів-кореспондентів: паразитолога М. П. Савчука (ф. № 312), ентомолога В. Г. Доліна (ф. № 342), герпетолога М. М. Щербака (ф. № 295), а також доктора біологічних наук, ентомолога С. Я. Парамонова (ф. № 310) ¹.

Дослідників у галузі палеонтології та археології може зацікавити фонд видатного вченого академіка І. Г. Підоплічка (ф. № 139). Комплекс документів І. Г. Підоплічка, що містить наукові, науково-популярні праці та робочі матеріали до них, охоплює 300 справ за 1923–1975 рр. Важливо, що з позиції специфіки формування особових фондів, цей фонд відрізняється систематизацією наукових праць відповідно до сфер наукових досліджень вченого та поділяється на такі розділи: антропология, археология, ботаніка, видавнича справа, географія, палеогеографія, геологія, зоологія, наукова творчість та етнографія, релігієзнавство, охорона природи, палеонтологія, рецензії і відгуки І. Г. Підоплічка на наукові праці інших авторів та списки наукових праць. Значну цінність становлять наукові праці вченого з антропології, зоології, палеонтології, археології, палеографії, географії, ботаніки та охорони природи, представлені монографіями, статтями, доповідями, науковими проектами, звітами та щоденниками різних палеонтологічних, археологічних та інших експедицій, учасником або керівником

¹ Шаповал А. І. Документи С. Я. Парамонова у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського : джерелознавче дослідження : науковий каталог / редкол.: Л. М. Яременко (відп. ред.) та ін. ; НАН України, Нац. біб-ка України ім. В. І. Вернадського, Ін-т архівознавства. Київ : НБУВ, 2016. 352 с. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/everlib/item/er-0002125>

яких він був ¹. Робочі матеріали представлені у фонді робочими зошитами, реферативними записами за тематикою наукових досліджень та творчими нотатками. На окрему увагу заслуговує дисертація І. Г. Підоплічка «Походження валунових відкладень» на здобуття вченого ступеня доктора геолого-мінералогічних наук (1948), яка з певних причин не була допущена до захисту і тому не опублікована.

Одним з засновників наукових шкіл у галузі зоології є академік НАН України О. П. Маркевич – автор понад 700 наукових праць, зокрема, 25 монографій, підручників та наукових посібників. Вчений створив і обґрунтував новий науковий напрям, – паразитоценологію, – зробив вагомий внесок у карцинологію, загальну і ветеринарну паразитологію, еволюційну теорію, історію зоології тощо. Академіком О. П. Маркевичем створено наукову школу українських паразитологів, серед його учнів 93 кандидата і 10 докторів наук. Особовий фонд вченого містить 1270 справ загальною кількістю 7939 документів, серед яких наукові праці та робочі матеріали до них складають 393 справи за 1931–1994 рр. (ф. № 121). В архіві зберігаються монографії «*Soropoda parasitica* прісних вод СРСР» (1937), «Зовнішні паразити сільськогосподарських тварин, їх шкідливе значення та заходи боротьби» (1943), «Походження і розвиток тваринного світу» (1955), «Філогенія тваринного світу» (1964) та ін. Дослідників історії науки можуть зацікавити автографи і машинопис неопублікованих монографій вченого: «Фауністичні дослідження на Україні за роки Радянської влади (1917–1967)» (1971), монографія «Історія зоології» (1973) та робочі матеріали до неї, стаття «Наука і наукові працівники в Київському державному університеті за 112 років його існування (1834–1946)» (1946), тези доповіді «Історія вивчення фауни на території західних областей Української РСР» (1956). В особовому фонді О. П. Маркевича представлений ледве не увесь типовий діапазон видів наукових праць і робочих матеріалів.

Наведені приклади складу особових фондів демонструють широкий спектр наукових досліджень вчених як з позицій тематики, глибини та масштабів наукових пошуків, так і в частині різноманітності видів наукових документів, на яких варто зупинитися докладніше.

---

¹ Брязкало Т. В. Іван Григорович Підоплічка – визначний зоолог, палеонтолог, археолог (за документами особового архівного фонду вченого). *Рукописна та книжкова спадщина України*. 2012. Вип. 16. С. 43–50. URL: http://rksu.nbuv.gov.ua/doc/rks_2012_16_3

Підсумком ґрунтовної тривалої наукової праці вважається такий вид творів, як монографія, що найбільш повно і вичерпно висвітлює результати індивідуального або колективного дослідження. До складу особових фондів НАН України, як правило, включено всі варіанти підготовлених монографій вчених: автографи, рукописи, машинописи і друкарські відбитки з авторськими правками. Зокрема, у творчій спадщині видатного фізика-теоретика, математика, академіка М. М. Боголюбова (ф. № 42) збережено перший і другий варіанти колективної монографії «Новий метод у теорії надпровідності» (1970, співавтори В. В. Толмачов, Д. В. Ширков). Прикладом різних видів монографій можуть бути твори, збережені у фонді видатного механіка, академіка Г. С. Писаренка (ф. № 142), – це монографії індивідуальні, колективні, автобіографічного характеру, а також розділи і частини невстановлених монографій¹. Серед монографій, підготовлених іноземними мовами, слід назвати працю хіміка, академіка В. В. Скопенка (ф. № 386) «Direct of Synthesis of Coordination and Organometallic Compounds» (1999, V. V. Skopenko, A. D. Garnovskii, V. I. Kharisov and others).

Безсумнівний інтерес дослідників викликають неопубліковані варіанти монографій вчених і робочі матеріали до них. Наприклад, монографія історика, академіка І. Ф. Кураса (ф. № 369) «Ретроспективний аналіз суперечливої практики 60–80-х років у сфері патріотичного виховання молоді України та формування у неї національної свідомості (проблеми, уроки, перспективи)» (1990-ті роки, співавтор М. О. Бегмет); монографія В. І. Клокова, В. А. Смоля, П. Т. Тронька «Подвиг світового значення (Внесок українського народу у розгром німецько-фашистських загарбників у Другій світовій війні)» (ф. № 350). У фонді генетика, члена-кореспондента АН УРСР В. П. Зосимовича (ф. № 241) відклалися автографи робочих матеріалів до монографії «Еволюція диких та культурних буряків» (1930–1960-ті).

За кількісною ознакою найбільш поширеною формою наукових праць є наукова стаття. Цей вид наукових документів максимально представлено в особових архівних фондах вчених, що зберігаються в ІА НБУВ. Наукова, науково-методична, науково-популярна, науково-публіцистична стаття, що опублікована в збірнику, журналі, газеті, –

¹ Бойко Ю. О., Брязкало Т. В. Архівна спадщина академіка Георгія Степановича Писаренка Київ : НБУВ, 2017. 382 с. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/everlib/item/eg-0002138>

це основний вид оперативного висвітлення інформації про нові дослідження з конкретної тематики, в яких подаються кінцеві або проміжні результати дослідження, висвітлюються пріоритетні напрями розробок.

Розглядаючи тему історії української науки, особливу увагу привертають розвідки не лише з основної тематики досліджень вчених, а й статті, присвячені питанням історії окремих галузей науки, історії наукових установ або біографіям вчених. Так, академік Г. С. Писаренко (ф. № 142) присвятив низку статей з історії розвитку механіки в НАН України, історії кафедри опору матеріалів КПІ, біографіям Б. Є. Патона, С. В. Серенсена, С. П. Тимошенка, М. К. Янгеля. Палеонтологиня, член-кореспондентка К. Й. Новик (ф. № 5) підсумувала історію геологічних досліджень у статтях «Історія зародження і становлення Інституту геологічних наук АН УРСР. До 50-річчя його існування» (1975), «Палеонтологічні дослідження в ІГН за 50 років його діяльності» (1976). У науковій спадщині економіста, демографа, академіка М. В. Птухи (ф. № 22) частина наукових праць присвячена історії демографії та статистики: монографії «Нариси з історії демографії на Україні» (1933), «Нариси з історії статистики в СРСР» ([1938]–1959), «Нариси з історії статистики XVII–XVIII ст.» (1945). Важливо, що завдяки науковим здобуткам академіка М. В. Птухи у першій половині ХХ ст. Україна передувала у світі в галузі демографії, загальної та вітчизняної історії статистики¹. Науковий доробок академіка М. В. Птухи становить 11 монографій, понад 250 статей і розвідок. Усі праці академіка містять змістовний теоретичний, фактографічно-статистичний матеріал, огляд праць основоположників статистики і демографії в зарубіжних країнах, аналіз діяльності різних статистичних шкіл, статистичних установ і товариств.

Вагома частина наукових праць вчених репрезентує їх науково-педагогічний досвід, активну просвітницьку діяльність: це доповіді, методичні посібники, підручники та курси лекцій. Лекції вчених, адресовані до різних аудиторій, представлені, відповідно, документами різного рівня складності: від проблем теоретичного характеру, навчально-методичного рівня і до популярних лекцій, переважно із залученням ілюстративних матеріалів. Одним із помітних за кількістю лекційних матеріалів можна назвати особовий фонд вченого в галузі технічної

---

¹ Шпиталь М. І., Коцур Н. І. Академік М. В. Птуха (1884–1961). Життєпис: вершини та обриви : монографія. Переяслав-Хмельницький, 2018. 435 с.

кібернетики, академіка О. І. Кухтенка (ф. № 373). Цей фонд містить понад 20 справ з автографами лекцій і цілими лекційними курсами.

Свідченням вдалого поєднання наукової, науково-організаційної та педагогічної діяльності є науковий доробок члена-кореспондента НАН України Г. Г. Гнесіна, особовий фонд якого налічує майже 300 наукових праць (ф. № 459). Вчений був засновником одного з найперспективніших розділів сучасного матеріалознавства – наукового напрямку «Теорія та практика високотехнологічної неоксидної кераміки»¹. Г. Г. Гнесін розробив спеціальний курс лекцій по сучасній кераміці для студентів фізичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка, а також курс дистанційних лекцій з сучасного матеріалознавства та історії матеріалознавства для студентів зарубіжних університетів.

Помітною частиною діяльності вчених є така форма наукової праці, як експертна оцінка наукових розробок, рецензія або відгук на праці інших дослідників. Це може бути ґрунтовна рецензія на звіт про виконання окремої наукової програми, відгук на дисертаційне дослідження, критична рецензія на монографію, або оперативна форма рецензії бібліографічного і реферативного характеру. Рецензія – це вид науково-критичної статті, що відображає повноту розкриття автором поставлених проблем, актуальність і оригінальність рішень, їх обґрунтованість і практичне значення. Рецензії в архівах вчених – дуже інформативний вид джерел, оскільки демонструють зміст наукової полеміки, атмосферу наукового життя, історію наукових дискусій. Як справедливо засвідчив дослідник цієї теми історик О. В. Ясь, «для вивчення історії історичної науки рецензія є джерелом першорядного значення. Поліфункціональність цього виду публікації не тільки відображає творчі зацікавлення дослідника, його індивідуальні нахили й особисті взаємини з колегами, а й виявляє провідні тенденції науково-історичного процесу, фіксує поточну пізнавальну ситуацію, показує стереотипи й упередження, що побутували у тодішньому інтелектуальному середовищі, виявляє новітні ідеї, підходи тощо»². Такий вид наукових

¹ Майстренко А. Архівна спадщина Георгія Гдалевича Гнесіна (до 90-річчя вченого). *Наукові праці НБУВ*. 2022. Вип. 64. С. 506–507. URL: <https://doi.org/10.15407/np.64.503>

² Ясь О. Рецензія у науковій творчості історика: проблеми різновидів та функціонального призначення. *Україна модерна*. 2007. Ч. 12/1. С. 106. URL: <https://www.academia.edu/21624215>

праць виконує різні функції залежно від виду рецензованої продукції: інформаційно-довідкові, критично-оцінювальні, експертні, комунікативні, а також функції популяризації певних ідей, обґрунтування конкретних проєктів, поширення наукової інформації тощо.

Значний обсяг наукових праць у вигляді рецензій збережено в особовому фонді фізіолога рослин, агрохіміка, академіка П. А. Власюка (ф. № 63), зокрема, відгуки та рецензії: на монографію М. А. Лагутіної «Буряк, його біологія і вирощування» (1958), А. М. Гродзинського «Основи хімічної взаємодії рослин» (1975), на статтю М. К. Крупського «Мікроелементи в чорноземах Лісостепу УРСР» (1977); на дисертаційні дослідження Н. П. Базилевської, О. І. Бершової, В. К. Блажевського, Т. Я. Висовецького, Г. П. Возної, Л. В. Гаврилової, Ф. Л. Калініна, В. Г. Клименка, Д. І. Лаврентовича, М. А. Любинського.

Такі види документів, як описання винаходів, авторські свідоцтва, патенти, належать до сфери розроблення й охорони об'єктів права інтелектуальної власності. Ця категорія документів засвідчує офіційне визнання чого-небудь винаходом і права винахідника на нього. Незважаючи на те що патент може мати юридично обмежений термін використання, збережені в архіві патенти, свідоцтва та описи винаходів зберігаються постійно і мають значний інформаційний потенціал та історичну цінність як стислий підсумок діяльності вченого. Так, вчений у галузі фізики і матеріалознавства, академік В. І. Трефілов отримав понад 220 свідоцтв та патентів (ф. № 361); електрохімік, член-кореспондент О. Г. Зарубицький отримав 200 патентів (ф. № 376); хімік, академік В. В. Скопенко отримав 60 авторських свідоцтв і патентів (ф. № 386); члену-кореспонденту Г. Г. Гнесіну належить 63 авторські свідоцтва і патенти.

Вагому частині наукових праць механіка академіка А. О. Лебедева теж складають названі вище види наукових праць – авторські свідоцтва, описи винаходів, патенти, а також рецензії та відгуки на дисертаційні роботи й інші праці вчених (ф. № 420). Вчений заснував наукову школу з експериментальної механіки твердих, деформованих тіл при складному напруженому стані, є автором понад 500 наукових праць, зокрема, 25 монографій, 3 з яких були перевидані за кордоном.

Поряд зі згаданими характерними видами наукових праць, в особових фондах відклалися художні твори вчених. До таких творів належать художні та літературно-публіцистичні твори (спогади, повісті, вірші, переклади) вчених різних галузей наук як прояв їх обдарованості,

неординарності. Масштабні творчі праці збережено в особовому фонді видатного вченого в галузі торакальної хірургії та біокібернетики академіка М. М. Амосова (ф. № 52): «Думки і серце» (1962–1964), «Записки з майбутнього» (1967), «Книга про щастя та нещастя. Щоденник із спогадами та відступами» (1984). Талановиті переклади на українську мову «Присвяти» з поеми Й. В. Гете «Фауст» (1967) і поезій Е. А. По представлено у фонді біолога М. А. Любинського (ф. № 238). Значна кількість особових фондів вчених містить власні спогади, які стали прикладом літературно-публіцистичних творів (М. Ф. Кашенка, Г. С. Писаренка В. І. Грищенко, М. М. Щербака, І. С. Брауде, Н. О. Пучківської).

Повертаючись до науково-технічної документації, слід назвати її видову структуру залежно від способу зберігання інформації: це текстові документи (книги, журнали, описи, графіки, розрахунки, акти, таблиці, довідки), графічні (креслення, ескізи, схеми, діаграми), аудіовізуальні (звукозаписи, кіно, відеофільми). Між етапами завершених творів і підготовчих наукових праць нерідко знаходяться такі види документів, як описання дослідів, комплекти креслень із пояснювальними записками, щоденники експедиційні та лабораторних робіт, польові щоденники тощо. Ця група документів залежно від функціонального призначення та форми оприлюднення може бути долучена також до документів із питань діяльності вченого. Прикладом унікальної науково-технічної документації варто назвати збережені в архіві видатного вченого у галузі електрозварювання, академіка Є. О. Патона (ф. № 1) проекти мостів і креслення: «Проект залізної проектної будови типового шосейного з'їзду по низу отвором 15 саженів» (1914), «Проект відновлення ланцюгового мосту через р. Дніпро у м. Києві» (1920–1922).

Виняткову цінність мають щоденники, спогади, записні книжки вчених, написані в умовах репресій, цензурних обмежень, на відміну від допущених до друку наукових праць. Історик, архівознавець, вчений із трагічною долею П. В. Клименко (ф. № 354) залишив приклад щоденника наукових досліджень, про який опубліковано розвідку О. В. Приня «Невідомий рукопис історика П. В. Клименка про проведення археологічних досліджень на території заводу «Азовсталь» біля м. Маріуполя у 1931 році»¹. Досліджений рукопис являє собою що-

¹ Принь О. В. Невідомий рукопис історика П. В. Клименка про проведення археологічних досліджень на території заводу «Азовсталь» біля м. Маріуполя у 1931 році. *Бібліотека. Наука. Комунікація* : матеріали Міжнар. наук. конф. (м. Київ, 6–8 жовт. 2015 р.): в 2 ч. Київ, 2015. Ч. 2. С. 124–126.

денникові записи вченого про його участь в археологічних розкопках під керівництвом М. О. Макаренка, представлено детальний опис розкопок житлових споруд і курганів; характеристика учасників археологічних розкопок; опис історії, архітектури, складу мешканців та побуту Маріуполя.

Найбільш цінними та перспективними архівними джерелами є підготовчі або робочі матеріали до наукових праць, що дозволяють простежити за всіма етапами процесу наукової творчості та іноді дізнатися про нереалізовані задуми вчених. Нотатки до наукових праць, замітки, фрагменти записів, розрахунки, малюнки, конспекти, виписки з різних публікацій та архівних матеріалів, реферативні авторські записи та бібліографії праць інших авторів – ці всі прийоми формують широку базу дослідницької роботи та індивідуальну систему організації наукової творчості вченого. Систематизація великої кількості робочих матеріалів, створення робочих картотек, переліків, каталогів, покажчиків, словників становлять науково-довідковий апарат вченого, який широко представлено в особових фондах ІА НБУВ.

Значний масив підготовчих робочих матеріалів зберігається в особовому фонді відомого ботаніка, члена-кореспондента Є. М. Кондратюка (ф. № 291). Вчений досліджував рослинний світ України, збирав дані про гербарії, зникаючі види рослин, різноманітну історію ботанічних садів світу, зокрема, вислови знаменитих авторів, афоризми, поезію про ботанічні сади всіх країн з давніх часів. Збережено автографи його заміток, конспекти, нотатки, фрагменти, витяги, схеми, замальовки. Є. М. Кондратюк нотував лексичні, термінологічні, бібліографічні відомості, іноді використовуючи робочі картки.

Робочі картки як поширений вид робочих матеріалів ґрунтовно дослідив історик О. В. Ясь на прикладах документів різних осіб ¹. Інтерес автора статті викликала практика дослідницької праці вченого в галузі економічної географії академіка К. Г. Воблого, оскільки він був автором монографії «Організація роботи наукового працівника. (Методика і техніка)» (1946), що витримала декілька перевидань. Важливо, що цей твір збережено в ІА НБУВ, в особовому фонді вченого (ф. № 64). К. Г. Воблий нотував робочі виписки на окремих аркушах паперу, картках, у зошитах, поєднуючи різні технічні прийоми чернетко-

---

¹ Ясь О. З історії методико-технічних прийомів науково-дослідної праці: «летючі картки» та конспективні записи. *Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії та методики*. 2005. Вип. 12, ч. 2. С. 118–153.

вих записів, а також використовуючи допоміжні підкреслення, кольорове виділення тексту.

Карткова форма робочих записів широко використовувалася вченими і на більших аркушах паперу, проте, зберігаючи сутність карткового методу це дало можливість комбінувати і систематизувати різні нотатки, оперативно використовувати інформацію. Процедура систематизації виписок за певними рубриками у конвертах, теках або картотеках дозволяла скласти орієнтовну робочу структуру наукового твору.

Фахові витяги з архівних документів, анотовані описи документів з різних архівів, відклялися в робочих матеріалах особового фонду історика, члена-кореспондента М. Н. Петровського, який, наприклад, може зацікавити киевознавців статтею «Головніша бібліографія до історії м. Києва» (ф. № 230).

Переважна більшість особових архівних фондів вчених, що зберігаються в ІА НБУВ, містить бібліографію їх праць, списки творів фондоутворювача, що долучені до описів наукових праць. Ці бібліографічні матеріали іноді представлено у вигляді картотек, наприклад, у фонді офтальмолога, академіка Н. О. Пучківської збережено бібліографічну картотеку її праць різними мовами (ф. № 336).

Актуалізація і популяризація творчих документів видатних вчених України як джерел індивідуальної пам'яті та знань з історії вітчизняної науки системно та ефективно здійснюється в ІА НБУВ шляхом публікації окремих документів, оглядів фондів, демонстрації їх на виставках, у публічних виступах на наукових форумах тощо. На сайті ІА НБУВ розміщено 76 електронних виставок документів з особових архівних фондів вчених та описи до 85 фондів в електронному вигляді, значна кількість анонсів та презентацій нових документів.

Ґрунтовний аналіз роботи читального залу ІА НБУВ з позицій тематики досліджень, спектра використання фондів, контингенту користувачів було проведено І. Г. Кіржаєвою за період з 1991 р. До архівних документів ІА НБУВ зверталися численні дослідники з установ НАН України, закладів вищої освіти, музеїв, архівів, бібліотек, громадських організацій, товариств, видавництв та ін.¹

¹ Кіржаєва І. Г., Піддубний О. П. Використання архівних фондів Інституту архівознавства НБУВ: тематика досліджень та склад користувачів (1991–2014). *Бібліотека. Наука. Комунікація* : матеріали Міжнар. наук. конф. (м. Київ, 6–8 жовт. 2015 р.): в 2 ч. Київ, 2015. Ч. 2. С. 100–103; Кіржаєва І. Г. Бібліотечне обслуговування дослідни-

У колі заінтересованості та детального опрацювання дослідників були документи з біографії та наукової діяльності окремих українських вчених, а також фонд 257 «Колекція документів вчених України, репресованих у 30–40-х та 50-х рр. ХХ ст.». Інтенсивність використання документів зростала в роки ювілейних дат видатних вчених. Авторка підкреслила, що творча спадщина наукової еліти України знаходить продовження у дослідженнях учнів видатних вчених. Так, із фондом палеонтолога і еволюціоніста І. Г. Підоплічка (ф. № 139) працювала його учениця із Зоологічного музею для подальшого вивчення пізньопалеолітичної Межиріцької стоянки. За документами біолога, члена-кореспондента А. М. Окснера (ф. № 199) звертався працівник Інституту ботаніки ім. М. Г. Холодного, щоб завершити рукопис академіка «Флора лишайників України» і видати цю книгу.

Тематикою досліджень користувачів архівних фондів ІА НБУВ були також історія НАН України та окремих її установ, становлення та історія різних наукових напрямів, історія закладів вищої освіти, їх факультетів та кафедр, створення та модернізація музейних експозицій та ін. Тема голодомору в Україні 1932–1933 рр. та демографічні втрати України у ХХ ст. так само набула актуальності серед сучасних дослідників.

Підбиваючи підсумки огляду теми історії української академічної науки у науковій творчості вчених через призму документів особових фондів ІА НБУВ, звернемо увагу на такі питання.

Інформаційний потенціал наукових і робочих архівних документів полягає у тому, що вони істотно збагачують відомості про вченого та уточнюють історичний контекст написання творів. Особливу цінність для вивчення наукової спадщини вчених мають неопубліковані праці, різні варіанти творів із важливими нотатками, коментарями або виправленнями автора. Різноманітні види робочих матеріалів, які висвітлюють творчу лабораторію дослідника, етапи творчого процесу, можуть стати джерельною базою нових перспективних розвідок про дослідницький інструментарій, методологію і стиль наукової роботи. Широкий спектр підготовчих матеріалів дають підстави для перегляду та можливого доповнення номенклатури видів документів особового архіву вченого, що супроводжують наукові дослідження.

ків наукової спадщини НАН України. *Інститут архівознавства Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського: формування та дослідження архівного фонду Національної академії наук України (2000–2020)*. Київ, 2021. С. 100–107. URL: http://www.irbis-nbu.gov.ua/E_LIB/PDF/er-0004199.pdf

У сучасних умовах стрімкої цифровізації цінність збережених в архівах наукових праць і робочих матеріалів вчених помітно зростає з об'єктивних та суб'єктивних причин. Оскільки сучасні форми наукової роботи не передбачають збереження правок, попередніх варіантів твору, особливо коли робота над текстом відбувається тільки в одному електронному документі, то на фінальній стадії науковий твір часто втрачає всі ознаки творчого пошуку автора. Враховуючи ці фактори та об'єктивні загрози втрати документів в сучасних умовах війни, суттєво зростає цінність збережених творів українських вчених, що, зрештою, можуть бути залучені до широкого наукового обігу в електронному вигляді.

4.3. РОЛЬ ОСОБОВИХ ДОКУМЕНТІВ У РЕКОНСТРУКЦІЇ ЖИТТЯ ТА НАУКОВИХ БІОГРАФІЙ ПРОВІДНИХ ВЧЕНИХ УКРАЇНИ

Однією зі складових документальної бази Інституту архівознавства є особові документи видатних вчених України: академіків, членів-кореспондентів НАН України, інших науковців, діяльність яких відзначилась внеском в українську науку. Джерелами комплектування документами вчених є переважно установи, в яких вони працювали, та їх близькі родичі. Співробітники Інституту архівознавства проводять роботу з особами, що дотичні до документальної спадщини вченого-фондоутворювача, роз'яснюючи, в чому полягає цінність тих чи тих документів для історії, переваги державного зберігання, при якому здійснюється систематизація і науково-технічна обробка документів і створюються можливості популяризації та доступності цих джерел для істориків української науки та інших користувачів, а це сприяє вшануванню пам'яті про видатних вчених.

Комплекс документів окремого вченого або, у деяких випадках, групи вчених становлять фонд особового походження. Виданий у 2017 р. путівник «Особові архівні фонди вчених НАН України в Інституті архівознавства НБУВ»¹ стисло і змістовно знайомить зі складом та інформаційним потенціалом фондів, що зберігаються в інституті.

Важливою складовою особових архівних фондів видатних українських вчених є документи біографічного характеру. Інформація про

---

¹ Особові архівні фонди вчених НАН України в Інституті архівознавства Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського : путівник. Київ, 2017. 772 с. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/everlib/item/er-0002139>

склад біографічних документів фондоутворювачів міститься у передмовках до описів особових фондів. Крім того, ґрунтовні огляди та аналіз біографічних документів маємо у монографіях та статтях, присвяченим вченим¹.

До біографічних документів належать такі: свідоцтва про народження, атестати, дипломи та інші документи про освіту, паспорт, трудова книжка, документи про військову службу, автобіографії, характеристики, анкети, листки з обліку кадрів, службові посвідчення, свідоцтва про присудження наукових ступенів і присвоєння вчених звань, грамоти, дипломи лауреата різних премій, укази, постанови, свідоцтва про нагородження, орденські книжки, повідомлення про обрання фондоутворювача членом наукових та інших товариств, дипломи, посвід

---

¹ Луговський О. Г. О. М. Мілях: життєвий шлях і наукова діяльність (на матеріалах ІА НБУВ). *Архівознавство. Джерелознавство. Археографія*. 2000. Вип. 2. С. 236–239; Стрельська Л. І. Гуслистий Кость Григорович. *Історичний факультет Київського національного університету імені Тараса Шевченка: минуле і сьогодення* (1834–2004 рр.). Київ, 2004. С. 188; Волкотруб Ганна. Останні роки життя українського історика Пилипа Клименка (маловідомі факти з біографії вченого). *Студії з архів. справи та документознавства*. 2006. Т. 14. С. 95–101; Старовойт С. В. Іван Іларіонович Лукинов: життя і діяльність у документах (за матеріалами особового фонду у Інституті архівознавства НБУВ). *Рукописна та книжкова спадщина України*. 2009. Вип. 13. С. 292–304; Шаповал А. І. Особовий фонд академіка О. І. Кухтенка як джерельна база дослідження життя та діяльності вченого. *Рукописна та книжкова спадщина України*. 2012. Вип. 16. С. 51–64; Шаповал А. І. Документальна спадщина як складова біографічного дослідження (за матеріалами особового фонду академіка О. П. Маркевича). *Наукові праці НБУВ*. 2013. Вип. 37. С. 660–676; Шаповал А. І. Особовий фонд Сергія Яковича Парамонова як джерело дослідження біографії та наукової діяльності вченого. *Рукописна та книжкова спадщина*. 2014. Вип. 18. С. 91–112; Брязкало Т. В. Підоплічко Іван Григорович (1905–1975): життя та наукова діяльність (до 110-річчя від дня народження). *Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії* : наукові записки Державного гуманітарного університету. Рівне, 2014. Вип. 25. С. 43–46; Наумова Н. А. Біографічні документи М. В. Птухи в складі особового фонду вченого в Інституті архівознавства НБУВ. *Бібліотека. Наука. Комунікація* : матеріали Міжнар. наук. конф. (м. Київ, 6–8 жовт. 2015 р.): в 2 ч. Київ, 2015. Ч. 2. С. 114–118; Шеремета Л. О. Академік О. І. Смирнова-Замкова – відомий учений-патологоанатом: джерела для реконструкції біографії. *Гілея*. 2015. Вип. 100. С. 53–57; Шеремета Л. О. Академік Надія Олександрівна Пучківська – відомий лікар-офтальмолог. *Українська біографістика*. 2015. С. 237–250; Бойко Ю. О. Забуті імена – Олександр Генріхович Гольдман. Життя та діяльність. *Kontynent europejski wobec wyzwań współczesności*. Lwów; Olsztyn, 2017. Т. 1. S. 325–336; Кіржаєва І. Г. Документи ніжинського періоду з життя акад. ВУАН Й. Й. Косоногова (за документами ІА НБУВ). *Ніжинська старовина*. 2018. Вип. 26 (29). С. 149–151 та ін.

чення та членські квитки різних спілок, товариств, союзів, щоденники, спогади, заповіти, документи про святкування ювілеїв фондоутворювача (вітальні адреси, листи, поштові листівки, телеграми), зразки візитних карток вченого, документи побутово-майнового характеру, свідоцтва про шлюб, смерть та ін.

Розглянемо перелічені види та групи документів на прикладах особових фондів ІА НБУВ та проаналізуємо їх роль у реконструкції життєвого шляху та наукової біографії вчених.

Офіційними документами, що містять інформацію про дату і місце народження, ім'я отримане при народженні, батьків і походження надають свідоцтва про народження. Раніше відповідними документами були витяги з метричних церковних книг про народження, хрещення новонароджених тощо. В імперський період у свідоцтво про народження записували віросповідання батьків, а в документах радянських часів прийнято було вказувати їхню національність.

Із документів про народження можна дізнатися, наприклад, що український вчений в галузі механіки С. М. Кожевников (ф. № 290) народився 10 вересня 1906 р. у м. Катеринослав в родині міщанина Миколи Івановича Кожевникова та його дружини Олімпії Євфимівни. Або що історик-мідівіст та археограф М. Н. Петровський (ф. № 230) був народжений 2 листопада 1894 р. у с. Кудрівка (Чернігівська губ.) у родині священника Неона Михайловича Петровського та його дружини Олександри Іванівни. А ботанік-міколог М. М. Підоплічко (ф. № 140) народився 21 березня 1904 р. в с. Козацьке на Черкащині в родині селянина Макара Евменовича Підоплічка та його дружини Іуліти Вуколової. Батьками ж патологоанатома О. І. Смирнової-Замкової (ф. № 15), яка народилася 5 травня 1880 р., були студент Університету Святого Володимира Іван Васильович Смирнов і його дружина Ганна Іванівна тощо.

Окрім витягів із метричних книг маємо й інші види документів цієї групи, зокрема, довідки або посвідчення. Так, у 1934 р. Чупахівська сільрада Ахтирського району видала довідку майбутньому вченому-фізику М. Т. Шпаку (ф. № 340), що він народився 13 жовтня 1926 р. А у фонді мікробіолога та епідеміолога, академіка В. Г. Дроботька (ф. № 21) зберігається посвідчення від 2 серпня 1896 р., в якому зазначено, що він – Віктор Григорович Дроботько десяти років є сином колишнього земського фельдшера із селян, а його мати – вдова Гликерія Дроботько із с. Дегтярі.

У деяких випадках документи розкривають непрості обставини дитинства майбутніх вчених. Зокрема, у фонді математика та фізика-

теоретика О. З. Петрова (ф. № 23) зберігаються два свідоцтва. Одне про народження (28 жовтня 1909 р.), в якому вказано, що батьками Георгієвського-Петрова Ольвіана Зіновійовича були Георгієвські Зіна Васильович та Зоя Миколаївна. А в другому свідоцтві зазначено про усиновлення Георгієвського Альвіана Зіновійовича 4 червня 1927 р. Петровою Катериною Василівною. Обидва документи було видано у 1928 р. для надання в навчальний заклад. Звернемо увагу на різне написання в свідоцтвах імені фондоутворювача – Ольвіан та Альвіан, – яке згодом було змінено на Олексій.

У великій кількості в особових архівах вчених представлено документи про освіту вчених – від шкільних табелів до дипломів про закінчення інститутів, університетів та академій.

Серед шкільних документів маємо: шкільні квитки, зошити з різних предметів, табелі, грамоти за успіхи у навчанні, свідоцтва про середню освіту, атестати зрілості та ін. Ланку середньої спеціальної освіти презентують похвальні листи, свідоцтва або дипломи про закінчення технікумів, педагогічних, сільськогосподарських курсів тощо. Навчання у закладах вищої освіти документується студентськими квитками, конспектами лекцій та зошитами з лабораторними роботами, заліковими книжками, довідками про навчання, дипломами або свідоцтвами про закінчення закладів вищої освіти, рекомендаціями до вступу в аспірантуру та ін.

Ці документи мають широку географію та часові межі, охоплюють навчальні заклади імперських і радянських часів. В особових фондах також відклалися документи про освіту, які було видано закладами іноземних держав.

Прикладом особового фонду з великим обсягом документів про здобуття освіти є архівний комплекс О. П. Маркевича (ф. № 121). Тут ми маємо свідоцтво про закінчення першої Білоцерківської семирічної школи (1921), посвідки щодо навчання на Вищих трирічних педагогічних курсах ім. Б. Гринченка у м. Біла Церква (1923–1925). На цих курсах О. П. Маркевич також відвідував хоровий і драматичний кружки, з яких був «випущений як театральний інструктор», про що свідчить довідка за 1925 р. За період навчання у 1926–1930 рр. у Київському інституті народної освіти на факультеті професійної освіти, відділі природничому, підвідділі агробіологічному маємо студентську картку та студентський квиток, довідку про складання іспиту з української мови першої категорії, посвідчення про відрядження його як випускника

«для праці в освітніх установах профосу», довідки про курси допризовної підготовки у стрілецькому полку з «піхотним уклоном». Документ про закінчення повного курсу навчання та отримання кваліфікації «викладач агробіологічних дисциплін» О. П. Маркевич одержав згодом у 1935 р. На той час Київський інститут народної освіти змінив назву на Київський державний університет, про що свідчить виправлення чорнилом на бланку свідоцтва. Для ідентифікації власника на документі була закріплена металевими пістонами його фотографія. Після отримання вищої освіти О. П. Маркевич продовжив навчання в аспірантурі Ленінградського науково-дослідного іхтіологічного інституту, що завірено довідкою 1930 р. Того ж року академік І. І. Шмальгаузен звернувся з клопотанням-рекомендацією до Укрнауки у м. Київ щодо вступу О. П. Маркевича до аспірантури науково-дослідного Інституту зоології. Отже, увесь цей джерельний комплекс дає можливість доволі детально дослідити стадії навчання, здобуття професійних та інших навиків майбутнім науковцем.

Однак не в усіх особових фондах вчених ми маємо офіційні документи, що посвідчують закінчення навчального закладу. Але автобіографія та особовий листок з обліку кадрів надолужують їх відсутність. Так у життєпису О. І. Смирнова-Замкова (ф. № 15) оповідає, що освіту медицині отримала в Університеті Монпельє у Франції. При цьому вчена пояснила, що на той час здобути вищу освіту дівчині було простіше за кордоном, ніж у російській імперії. Повернувшись на батьківщину, О. І. Смирнова-Замкова у 1907 р. підтвердила фах лікарки на медичному факультеті Університету Святого Володимира в Києві.

Паспорт як біографічний документ зустрічається в особових архівних фондах вчених нечасто. Маємо: паспортні книжки зразка імперської доби в особових архівах історика античності В. П. Бузескула (ф. № 228), геохіміка Є. С. Бурксера (ф. № 27), економіста М. С. Кондратьєва (ф. № 223); паспорт за 1940 р. сходознавця й мовознавця А. Ю. Кримського (ф. № 110); службові закордонні паспорти радянських часів математика В. С. Мельника (ф. № 377), герпетолога М. М. Щербака (ф. № 293) і хіміка К. Б. Яцимирського (ф. № 372); службовий закордонний та загальногромадянський закордонний паспорти нейрохірурга А. П. Ромоданова (ф. № 293); дипломатичний паспорт юриста-міжнародника В. М. Корецького (ф. № 104); паспорти математика Ю. О. Митропольського (ф. № 125), що видавалися йому протягом 1941–1998 рр.; паспорт громадянина України та закордонний

паспорт вченого-металознавця П. Р. Родіна (ф. № 383); службові закордонні українські паспорти економіста І. І. Лукінова (ф. № 323), хіміка Л. М. Марковського (ф. № 297) та ін.

Формуляр паспортної книжки геоботаніка та бріолога А. С. Лазаренка (ф. № 113) було видрукувано в типографії російської імперії, а от запис в ньому засвідчував, що А. С. Лазаренко вже є «Громадянином Української Держави» (1918).

У закордонних паспортах, окрім персональних даних, вміщено додаткову інформацію про поїздки вчених з науковою та іншою метою до іноземних держав, оскільки в них проставлено штампи перетину кордону. Неординарний зразок закордонного паспорту О. І. Смирнової-Замкової 1928 р. відклався у її фондї. Цей «пашпорт» вчена отримала для поїздки до Німеччини за дорученням Наркомату освіти УСРР. Він має три ідентичні частини українською, російською та французькою мовами. Окрім фотографії в документі присутні графи, що характеризують власника за фізичними даними: зріст, очі, ніс, волосся, особливі прикмети. Трудові книжки як документ, що засвідчує роботу та кар'єрне зростання вчених у різних установах, містяться приблизно в 10 % особових архівних фондів науковців. Ці документи належать до офіційних документів, записи в яких завірено печаткою і підписами повноважних осіб. Трудові книжки, в яких повністю зафіксовано трудовий шлях науковців, маємо в особових архівах В. П. Бузескула (ф. № 228), Ю. Г. Здесенка (ф. № 363), Г. О. Ковтуна (ф. № 378), П. С. Соханя (ф. № 418), Ю. М. Таран-Жовнира (ф. № 325), В. І. Трефілова (ф. № 361), П. В. Харламова (ф. № 330), В. І. Шинкарука (ф. № 319), М. М. Щербака (ф. № 295) та ін.

Але трапляються випадки, коли в трудових книжках додатково занотовується інформація зі слів власників документів або на підставі завірених довідок, що заповнюють лакуни в трудовому стажі вчених. Наприклад, у книжці фізико-хіміка, академіка О. І. Бродського (ф. № 7) перший офіційний запис датується 15 травня 1930 р., в якому зазначено, що він є професором, завідувачем кафедри фізичної хімії Дніпропетровського хіміко-технологічного інституту. Цьому ж передує запис, що попередній трудовий стаж О. І. Бродського становить 14,5 років, з яких 11 років підтверджено документами, а 3,5 – записано зі слів. Саме протягом цих 14,5 років вченого було залучено до стратегічних розробок, результатом яких стало отримання ним уперше в СРСР зразків важкої води (1934).

Інформація про військову службу вчених міститься у військових квитках і різноманітних довідках, які засвідчують про перебування на

військовому обліку, проходження військової служби, участь у бойових діях, військове звання, мобілізацію, звільнення у запас, відтермінування від служби, звільнення від військової служби та ін. До того ж відомості щодо військової служби є в інших документах: окремих графах паспорту та особових анкет, автобіографії тощо.

Одним з перших за часом з цієї групи документів в особових архівних фондах є свідоцтво про звільнення від військової служби за хворобою очей вченого в галузі гірничої механіки М. М. Федорова (ф. № 214) у 1895 р.

Військові документи засвідчують перебування окремих вчених у період Другої світової війни в лавах діючої армії солдатами, офіцерами, санітарами, лікарями тощо, серед яких Б. М. Бабій (ф. № 55), І. К. Білодід (ф. № 39), М. Ф. Дейген (ф. № 235), В. І. Куценко (ф. № 289), Б. І. Медовар (ф. № 123), О. З. Петров (ф. № 23), І. Г. Підоплічко (ф. № 139) та ін.

Із записів у військовому квитку А. П. Ромоданова (ф. № 293) дізнаємося, що по закінченні у 1942 р. Київського медичного інституту він виконував обов'язки командира санітарної роти, командира санітарного хімічного захисту медсанбату і начальника хірургічного відділення на фронтах Другої світової війни. У 1945 р. був звільнений в запас за станом здоров'я.

За відсутністю інших документів в особовому фонді факт участі у війни відомого лікаря-хірурга М. М. Амосова (ф. № 52) підтверджується списком особового складу військового хірургічного шпиталю № 2266, завіреного підписом начальника цього шпиталю від 9 вересня 1945 р., де під третім номером у цьому списку значиться майор медичної служби, начальник першого хірургічного відділення Микола Михайлович Амосов.

Червоноармійська книжка, що зберігається в фонді філософа, академіка В. І. Куценка (ф. № 289), містить інформацію, що її власник був сержантом, командиром відділення зв'язку, якого було призвано до армії в 1939 р., і прослужив вчений до 1945 р.

Зауважимо, що переважна більшість вчених, які напередодні Другої світової війни мали вже високий статус, були евакуйовані в тил зі своїми науково-дослідними установами або навчальними закладами, в яких і працювали на потреби воєнного часу. Цю інформацію ми знаходимо в автобіографіях, особових анкетах з обліку кадрів, орденських книжках, грамотах та інших біографічних документах.

Автобіографії вчених в одному або декількох примірниках за різні роки маємо в переважній кількості особових архівів. І хоча власний життєпис пишеться від першої особи, людська пам'ять може схибити. Бувають випадки, коли автобіографії за різні роки мають невеликі розбіжності в якихось датах тощо, і тому автобіографії підлягають аналізу й зіставленню з іншими біографічними документами.

Зазвичай автобіографії пишуться для офіційних установ і мають дуже коротку ретроспективу життя з позначенням основних дат. За радянських часів обов'язковим були фрази про можливі судимості та наявність родичів за кордоном, партійну належність та ін.

Іноді маємо випадки намагання автора розширити свій життєпис. Так, наприклад, поруч з автобіографією М. М. Щербака (ф. № 295) зберігаються складені ним біографії своїх батьків і дідів-бабів з обох боків.

Автобіографія в особовому фонді одного з академіків – засновників Української академії наук М. Ф. Кащенко (ф. № 11) має мемуарний характер і досить велика за обсягом. Написана вона у 1927 р. (помер академік у 1935 р.) і охоплює більшу частину його життя. У цих біографічних записах міститься чимало особистих історій і доволі детальний виклад перебігу подій життя вченого. Описується чимало карколомних історичних подій, які так чи так торкнулися його долі. Наприклад, академік у своїх записах згадував, як через голод його родина була на межі виживання взимку 1921–1922 рр. Життєпис М. Ф. Кащенко містить цінний інформаційний ресурс як для відтворення хронології подій в особистому житті та науковій діяльності вченого, так і явищ української історії першої чверті ХХ ст.

Анкети, листки з обліку кадрів також є поширеними документами у складі особових архівних фондів вчених. Їх заповнювали при прийомі на роботу, а також тоді, коли готували пакет документів для висунення на відповідальну посаду або отримання державної нагороди, наукового ступеню чи вченого звання, під час підготовки закордонного відрядження або туристичної поїздки тощо. У цих документах у стислій формі акумульовано відомості про вченого, а саме – його походження, навчання, роботу, наукові досягнення, нагороди, закордонні поїздки, володіння іноземними мовами, сімейний стан і склад родини, місце проживання та ін.

У ході аналізу анкетних даних вчених звертає на себе увагу той факт, що у листках з обліку кадрів дехто з них до 1991 р. визначав свою національність як «росіянин», а з набуттям незалежності Украї-

ни ідентифікував себе вже як українець. Такі факти можуть стати цікавим ресурсом для дослідників і фахівців, зокрема соціологів.

З анкети академіка АН УРСР О. І. Бродського (ф. № 7) можна дізнатися, що він не мав членства у КПРС, а це за радянських часів значно ускладнювало кар'єрне зростання і було рідким явищем серед членів Академії. Можна припустити, що у випадку з О. І. Бродським причиною непартійності вченого стали його близькі родичі, які перебували за кордоном, а можливо, й переконання науковця.

Своєю детальністю привертають увагу анкети, що заповнювалися для виїзду за кордон з професійною або туристичною метою. Адже всі факти біографії вченого – претендента на виїзд ретельно перевірялись, оскільки за часів радянської «залізної завіси» дозвіл давали тільки з позицій влади благонадійним науковцям. Так, в анкеті заступника директора Інституту мікробіології та вірусології ім. Д. К. Заболотного АН УРСР С. М. Гершензона (ф. № 287), який хотів отримати дозвіл на закордонну туристичну поїздку у 1965 р., крім загальноприйнятих біографічних даних, вчений сповістив про дату і місце народження, місце роботи, адресу дружини, дітей, батьків і сестри. Ці відомості можуть бути вельми корисними для дослідників щодо з'ясування родинних зв'язків науковця. Крім того, за радянським стандартом С. М. Гершензон написав, що ні він, ні його родичі не були під судом і слідством, а також у полоні або інтерновані та не мають рідні за кордоном. В анкеті також містяться відомості про наукові відрядження вченого до Чехословаччини, Австрії, Англії та туристичну подорож Дунаєм.

Характеристики пишуться головним чином у тих же випадках, що й під час заповнення анкет чи листів з обліку кадрів і стосуються визначення рівня професійної та наукової діяльності вчених, а також їх особистих ділових і моральних якостей. Характеристики також у достатній кількості наявні в більшості особових фондах вчених. Як, наприклад, в особовому фонді фізика О. І. Бродського (ф. № 7), де характеристики вченого увійшли до блоку документів за 1963 р., що були зібрані для отримання дозволу виїхати на лікування до Карлових Вар у Чехословаччину разом з дружиною. Ці численні характеристики на О. І. Бродського були підготовлені авторитетними науковцями, зокрема, й Б. Є. Патоном, і в них підкреслювалися видатні заслуги та благонадійність вченого.

Свідоцтва і дипломи про присудження наукових ступенів і присвоєння вчених звань засвідчують наукове зростання вчених і визнання їх-

ніх досягнень науковим співтовариством й державою. Нерідко в комплексі до цих документів у фондах вміщено витяги з протоколів, листування, вітання, що демонструють увесь процес отримання вченим ступенів і звань. Документи з цієї групи відклалися майже в усіх особових архівах науковців.

Документальним підґрунтям до висвітлення наукової біографії Ф. С. Бабічева (ф. № 57) є атестат про затвердження у вченому званні доцента з кафедри «органічна хімія» (1950), диплом про присудження наукового ступеня доктора хімічних наук (1966), атестат про затвердження у вченому званні професора з кафедри «органічна хімія» (1967), свідоцтво про обрання членом-кореспондентом АН УРСР зі спеціальності «органічна хімія (гетероциклічні сполуки)» (1972), свідоцтво про обрання дійсним членом (академіком) АН УРСР зі спеціальності «органічна хімія (гетероциклічні сполуки)» (1973). У цьому комплексі документів ми маємо також завірений витяг з протоколу Загальних зборів АН УРСР від 27 грудня 1973 р. про обрання Ф. С. Бабічева у дійсні члени АН УРСР, а також вітальну кореспонденцію з цього приводу від багатьох офіційних осіб та установ.

Цікавим є склад документів щодо здобуття наукових ступенів і вчених звань В. С. Гутирі (ф. № 246). У 1938 р. йому було присуджено науковий ступінь кандидата технічних наук за праці «із синтезу спиртів із газів крекінгу» без захисту кандидатської дисертації. Цю інформацію ми отримуємо з листування з Харківським хіміко-технологічним інститутом про розгляд документів В. С. Гутирі та завіреного витягу з протоколу засідання ради цього інституту від 5 червня 1938 р. про присудження наукового ступеня. Далі про захист докторської дисертації та присудження В. С. Гутирі наукового ступеня доктора хімічних наук сповіщає витяг з протоколу засідання вченої ради Азербайджанського державного університету від 9 березня 1944 р. Присудження В. С. Гутирі вченого звання професор зі спеціальності «хімія нафти» фіксує протокол засідання вченої ради цього ж університету від 28 квітня 1944 р. Атестат професора і диплом доктора хімічних наук були виписані йому в 1946 р. Згодом В. С. Гутирю було обрано академіком АН Азербайджанської РСР «по спеціальності хімія» (1949). Крім того, маємо свідоцтво про обрання В. С. Гутирі членом-кореспондентом АН СРСР по Відділенню технічних наук (1953). У комплексі документів зберігся автограф виступу вченого зі словами подяки з цієї нагоди. За внесок у розвиток української науки АН УРСР також обрала

В. С. Гутирю своїм академіком зі спеціальності «хімія нафти» (1961). Свідोцтво про це також міститься в його особовому фонді. Зазначимо, що В. С. Гутиря – не єдиний український вчений, у якого є свідоцтва про членство в академіях наук інших країн.

Про вклад у науку і високі професійні досягнення, визнанням яких набувають згадані вище наукові ступені та вчені звання, свідчать рецензії на наукові праці вчених від авторитетних колег. Фахові відгуки на наукові дослідження фондоутворювачів, як документи про вчених, містяться у третині особових архівів вчених.

Офіційними документами, які підтверджують займану посаду, є службові посвідчення. У них указано дату видачі та строк дії посвідчення, вони мають фотографію науковців, печатку з назвою установи, що побутувала на той час. Іноді посвідчення мають спеціальні позначки-штампи, які можуть дати інформацію про допуск вченого до якихось розробок, виробничих структур тощо. Ці документи, хоч і не в повному комплекті, але досить часто зустрічаються в особових фондах.

Спорідненою групою документів є повідомлення про обрання фондоутворювача до складу членів наукових та інших товариств, дипломи, посвідчення та членські квитки різних спілок, товариств, союзів, асоціацій тощо. Вони представлені у більшості фондів, їх хронологічні рамки охоплюють період від початку 1900-х і дотепер. Ці документи засвідчують як громадську діяльність вчених у рамках наукового фаху, так і їхні зацікавлення поза професії. Географічні межі документів цієї групи сягають поза кордони України, оскільки багато іноземних товариств обирають українських вчених своїми почесними і дійсними членами.

Одну з найбільших збірок посвідчень, дипломів і членських квитків маємо в архівному фонді О. П. Маркевича (ф. № 121). Його професійної діяльності стосуються посвідчення почесного члена Всесоюзного товариства протозоологів, диплом почесного члена Товариства паразитологів Болгарії, членські квитки Всесоюзного ентомологічного товариства, Українського республіканського наукового товариства паразитологів, Всесоюзного товариства гельмінтологів, Науково-технічного товариства сільського та лісового господарства, Московського товариства дослідників природи, Українського товариства охорони природи та сприяння розвитку природних багатств, а також членські квитки ТСОАВІАХІМ (Товариство сприяння обороні, авіаційному та хімічному будівництву), товариства Червоного Хреста УРСР, Ленінградського робітничого товариства змички міста та села.

Прикладами участі вчених у діяльності професійних товариств є диплом почесного члена Історико-філологічного товариства при Новоросійському університеті В. П. Бузескула (ф. № 228); повідомлення про обрання членом філологічної секції Наукового товариства імені Шевченка С. О. Єфремова (ф. № 257, оп. № 5); членський квиток Української асоціації фізиків П. Г. Борзяка (ф. № 61); посвідчення члена Міжнародної академії стандартизації та Українського товариства з механіки руйнування матеріалів А. О. Лебедева (ф. № 420) та ін. Членство українських вчених в іноземних наукових товариствах підтверджують повідомлення про обрання почесним членом Грузинського товариства фізіологів, біохіміків та фармакологів Д. С. Воронцова (ф. № 400); розрахункова картка члена Австрійського товариства ентомологів В. Г. Доліна (ф. № 342); свідоцтво члена Американської асоціації розвитку науки Ю. Г. Здесенка (ф. № 363) та ін.

Про перебування вчених у складі членів ненаукових товариств свідчать членські квитки Спілки письменників СРСР відомого лікаря М. М. Амосова (ф. № 52), Союзу товариств Червоного Хреста та Червоного Півмісяця СРСР геохіміка Є. С. Бурксера (ф. № 27), Добровільного спортивного товариства «Наука» економіста П. І. Багрія (ф. № 211), металофізика М. П. Арбузова (ф. № 53), історика та етнографа К. Г. Гуслистого (ф. № 32). Завзятим мандрівником і туристом був фізик О. І. Бродський (ф. № 7). Він отримав посвідчення про те, що склав норми на значок «Альпініст СРСР», та довідку, що у 1947 р. (тоді йому було 52 роки) здійснив сходження на вершину Малого Домбая-Ульген другої категорії складності. Багато хто з науковців перебував в Українському товаристві мисливців та рибалок: гідромеханік Г. Є. Павленко (ф. № 26), геолог і палеонтолог Б. І. Чернишов (ф. № 210), статистик і демограф М. В. Птуха (ф. № 22), ботанік і гідробіолог О. В. Топачевський (ф. № 173) та інші. Вподобання вчених розкривають й членські квитки Всесоюзного товариства філателістів у біохіміка Р. В. Чаговця (ф. № 181) і Товариства книголюбів України у хіміка М. С. Полуектова (ф. № 273).

Визнання здобутків у науковій сфері посвідчують грамоти, що в значній кількості наявні у більшості особових фондах. Їх видають на відзначення заслуг вчених з приводу ювілеїв, нагоди державних і професійних свят від органів державної влади, наукових установ і товариств. В окремих випадках разом із грамотами зберігається завірена копія наказу або розпорядження про нагородження нею. Поширеним видом гра-

мот у радянський період були відзнаки від Товариства «Знання», так як багато вчених з власного поклику або громадянського обов'язку ставали популяризаторами науки через це товариство. Оскільки кількість грамот в особових архівах доволі велика, то наведемо лише декілька прикладів грамот найвищого рівня: геохіміку Є. С. Бурксеру (ф. № 27) від Верховної Ради УРСР за активну роботу з пропаганди наукових знань (1961); зоологу М. М. Щербаку (ф. № 295) від Комітету з програми ЮНЕСКО «Людина і біосфера» за участь у програмі (1985); генетику С. М. Гершензону (ф. № 287) від Президії АН УРСР і Центрального комітету профспілки працівників освіти та науки України за багаторічну плідну наукову роботу, значний особистий внесок у дослідження в галузі генетики і молекулярної біології та підготовку наукових кадрів (1991); мовознавцю Ю. О. Карпенку (ф. № 391) від Верховної Ради України за заслуги перед українським народом (2005) та ін.

Зазначимо, що в ІА НБУВ зберігаються документи видатних вчених, внесок яких в українську науку беззаперечний. Майже кожен із них є лауреатом декількох державних і наукових премій, що посвідчується відповідними дипломами. Наприклад, одним із найбільш насичених документів про нагородження преміями є особовий фонд матеріалознавця Л. О. Позняка (ф. № 352), у якому відклалися дипломи: Державної премії СРСР за розробку інструментальних сталей із пониженим вмістом вольфраму та освоєння виробництва прокату та економічних заготовок з цих сталей (1982); премії імені Є. О. Патона за цикл робіт «Нові марки штампових сталей» (1984); премії імені І. М. Францевича за монографію (у співавторстві) «Структуроутворення і формування властивостей сталей і сплавів» (1994); премії імені Г. В. Карпенка за монографію «Інструментальні сталі» (1998); Державної премії України в галузі науки і техніки за розробку теоретичних основ і широкомасштабне впровадження способу підвищення властивостей конструкційних сталей мікролегуванням порошковими дротами з високоактивними елементами (1999).

Оскільки в архіві зберігаються документи переважно на паперовій основі, то нагороди вчених орденами та медалями представлено в основному орденськими книжками та посвідченнями до медалей. Треба зазначити, що цих документів в особових архівах незрівнянно мало у порівнянні до кількості нагород, якими відзначено заслуги українських вчених академічною спільнотою.

В орденську книжку хіміка В. А. Назаренка (ф. № 274) записані як фронтові нагороди – орден «Червоної Зірки» (1945), медаль

«За бойові заслуги», а також ордени «Трудового Червоного Прапора» (1952; 1978) за заслуги на науковій ниві. За трудову звитягу під час Другої світової війни свідчать документи до орденів «Знак Пошани» у хіміка-аналітика А. К. Бабка (ф. № 33), медика О. І. Смирнової-Замкової (ф. № 15), радіотехніка С. І. Тетельбаума (ф. № 215) та інших. У цій же категорії орденські книжки до орденів: «Трудового Червоного Прапора» економіста-аграрника П. М. Першина (ф. № 20); «Червоної Зірки» С. І. Тетельбаума (ф. № 215) та інші. В мирні часи отримали: орден «Трудового Червоного Прапора» вчений в галузі металургії К. К. Хренов (ф. № 174); ордени «Знак Пошани» математик О. З. Петров (ф. № 23) і фізіолог А. В. Манорик (ф. № 216); орден Дружби народів історик І. Ф. Курас (ф. № 369) та інші.

Безцінними джерелами для реконструкції біографій вчених є щоденники та щоденникові записи фондоутворювачів. На жаль, в особових архівах їх не так багато, ніж того прагнуть дослідники життя та діяльності провідних українських науковців. Тому тішимося щоденниковим записам за 1946–1950 і 1962–1969 рр. геофізика З. М. Аксентьевої (ф. № 203); за 1957–1960, 1963, 1965, 1966, 1968 рр. фізико-хіміка О. І. Бродського (ф. № 7); записним книжкам за 1909–1929 рр. історика античності В. П. Бузескула (ф. № 228); щоденникам за 1923–1929 рр. літературознавця і мовознавця В. Ф. Дурдуківського (ф. № 257, оп. № 4); за 1942–1947 рр. герпетолога М. М. Щербака (ф. № 295); за 1937–1953 рр. історика, джерелознавця й архівознавця П. В. Клименка (ф. № 354) та інших.

Розглянемо щоденникові записи академіка О. І. Бродського. Вони не мали системного характеру, замітки велися під час наукових поїздок до Болгарії, Чехословаччини, Польщі, Угорщини, Німеччини, а також – туристичних мандрівок до Італії та Англії. Нотатки під час робочих поїздок О. І. Бродського містять інформацію та враження про зустрічі з іноземними колегами, організацію та рівень науки в цих державах тощо. Майже завжди вчений знаходив час ознайомитися з природою, архітектурою, пам'ятками, театрами, музеями, культурними традиціями країн, які відвідував, що свідчить про його широкі інтереси у приватному житті. На сторінках щоденників О. І. Бродського можемо знайти навіть рецепти з національної кухні, зокрема болгарської¹.

---

¹ Кіржасва І. Г. Географія наукових відряджень та подорожей акад. О. І. Бродського (за документами ІА НБУВ). *Бібліотека. Наука. Комунікація: 100-річчя Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського* : матеріали Міжнар. наук. конф. (м. Київ, 6–8 листоп. 2018 р.). Київ, 2018. С. 708–712.

Важливим джерелом до вивчення життєвого та творчого шляху вчених є їхні спогади, яких в особових архівних фондах маємо значно більше за щоденники. Мемуари містять відомості про навчання в школі та закладах вищої освіти, інформацію про професійну діяльність, у спогадах йдеться про події воєнних років, враження від спілкування з іншими вченими, розповідається про батьків науковців тощо. Такі записи містяться в документах І. К. Білодіда (ф. № 39), П. А. Власюка (ф. № 63), В. І. Грищенко (ф. № 439), М. Ф. Дейгена (ф. № 235), В. І. Клокова (ф. № 350), П. Г. Костюка (ф. № 106), О. І. Кухтенка (ф. № 373), П. С. Кучерова (ф. № 208), Ю. О. Митропольського (ф. № 125), І. Г. Підоплічка (ф. № 139), В. Г. Пінчука (ф. № 198), В. Л. Рвачова (ф. № 366), М. Г. Холодного (ф. № 16), К. К. Хренова (ф. № 184) та ін.

Окрему численну групу джерел в особових фондах вчених становлять документи про святкування їхніх ювілеїв: вітальні адреси, листи, поштові листівки, телеграми. У фондах відклалися вітання й з інших приводів, наприклад, з нагоди обрання на відповідальну посаду, отримання наукового ступеня чи вченого звання, нагороди, з приводу професійних та державних свят. Ці документи дають змогу уточнити важливі дати у біографіях вчених, коло їхніх дружніх і професійних контактів, характер стосунків з вітчизняними та зарубіжними колегами тощо.

Серед українських вчених, документи яких зберігаються в ІА НБУВ, чимало й таких, що під час тоталітарного режиму зазнали необґрунтованих гонінь і репресій. Проте особових архівів, у яких відклалися документи про політичні переслідування вчених, не так вже й багато. Назвемо передусім фонди академіків А. Ю. Кримського (ф. № 110; ф. № 257, оп. 7) і В. С. Лашкарьова (ф. № 115), члена-кореспондента М. М. Щербака (ф. № 295), доктора історичних наук П. В. Клименка (ф. № 354) та інших.

Найбільш комплексно документи про політичне ув'язнення збереглися в особовому архіві М. М. Щербака (ф. № 295). Участь у студентській експедиції до Карпат, де в лісах ще відбувалися зіткнення НКВС з УПА, та прояв інтересу до цих подій обернулися для двадцятирічного юнака засудженням на сім років таборів, майбутньому вченому інкримінували «участь у банді українських буржуазних націоналістів» за статтями «зрада батьківщини» і «участь у контрреволюційній організації». Факти з життя М. М. Щербака періоду заслання до Дубра-

лагу (селище Потьма, Мордовія, рф) досить детально задокументовано. У фонді М. М. Щербака відклалися довідка про відмову батьку, М. П. Щербаку, на побачення з сином, довідка про звільнення (1954), документи про закінчення курсів фельдшерів і роботу за цим фахом під час ув'язнення, клопотання у 1982 р. про повну реабілітацію, квитанція про перерахування коштів на спорудження меморіалу жертв сталінізму, посвідчення реабілітованого (1994), автографи літературних творів-спогадів, які були написані для видання Всеукраїнського товариства політв'язнів і репресованих «Зона» та ін.

Виокремимо ще групу документів вчених, які брали участь у роботі з ліквідації наслідків аварії на Чорнобильській АЕС, адже під час подолання наслідків техногенної катастрофи знадобився саме професійний досвід науковців. Це: посвідчення учасників ліквідації аварії, подяки від державних органів, накази на додаткову відпустку як пільговикам та ін. Такі документи зберігаються у фондах Ф. С. Бабишева (ф. № 57), Б. Б. Тимофєєва (ф. № 322), А. П. Шпака (ф. № 396), Б. Є. Патона (ф. № 35) та ін.

Відомості про сімейний стан вчених вміщено переважно в їхніх автобіографіях і анкетах. Тільки в поодиноких особових фондах маємо документи про укладання шлюбу. До таких належить фонд О. І. Бродського (ф. № 7), в якому зберігається свідоцтво від 16 квітня 1945 р. про його одруження з Вірою Савелівною Бродською-Шереметьєвою. У фонді ембріолога, доктора біологічних наук В. В. Фінна (ф. № 313) відклався витяг з метричної книги про укладення другого шлюбу титулярним радником Володимиром Вільгельмовичем Фінном, православного віросповідання, з домашньою вчителькою Генрієтою-Шарлотою-Катериною Карлівною Вітт, лютеранського віросповідання, у Володимирському соборі 21 травня 1914 р.

Цікавими вбачаються й документи побутово-майнового характеру, які містять різноманітну та іноді неординарну інформацію, хоча, зазвичай, стосуються квартирних справ, опису майна тощо.

Майже у всіх фондах перших українських академіків наявні охоронні грамоти, що видавалися для забезпечення майна науковців від конфіскацій. Наведемо текст охоронної грамоти, яку було видано 9 липня 1919 р. за підписом голови-президента УАН В. І. Вернадського академіку М. Ф. Кащенко (ф. № 11): «... [М. Ф. Кащенко] є дійсний член Української академії наук, займає для себе і родини в м. Київ в Політехнічному інституті д. № 1 кв. 8 – помешкання з семи кімнат і кухні, а харч, який він має в розмірі трудової споживчої норми для його і родини,

здобутий на заробіток, одержаний за наукову працю. З приводу цього ні його помешкання, ні вказаний харч, ні хатня обстановка, ані книги і наукові приладдя, які маються в його помешканні, реквізиції або секвестру не належать...».

А от в особовому фонді Й. Й. Косоногова (ф. № 202), який помер у 1922 р., маємо протокол обшуку у квартирі вдови – К. М. Косоногової-Роздольської у 1925 р. та акт вилучення і передачу до Губвідділу Держполітуправління листування професора Й. Й. Косоногова. Красномовним фактом є 1500 шт. книг в описі небагатого майна вченого П. В. Клименка (ф. № 354), що був складений у 1938 р. НКВС. У документах Є. О. Патона (ф. № 1) зберігається листування з різними установами в період евакуації (1943–1944) про надання житла родині вченого, проведення телефону та ін. У справі з побутовими документами академіка О. І. Бродського (ф. № 7) маємо акти про передачу творів образотворчого мистецтва для тимчасового експонування в музеях Києва і Москви з художньої колекції вченого та його дружини В. С. Бродської-Шереметьєвої. У цій же справі міститься санітарно-курортна карточка й інші документи про здоров'я О. І. Бродського¹.

Варто додати, що різного роду документи про фізичний стан і здоров'я вчених зберігається й в інших особових архівних фондах науковців.

У багатьох особових архівних фондах є свідоцтва про смерть вчених, які засвідчують останню дату в біографіях науковців. Зауважимо, що у більш ранніх документах вказувалася причина, що призвела до смерті. Сучасні свідоцтва фіксують тільки скорботну дату.

За наповненням біографічними документами особові фонди різняться. Частина фондів мають практично увесь перелік наведених вище видів документів, за якими можна здійснити реконструкцію життя та наукової біографії вчених і дізнатися ексклюзивні подробиці їхнього буття. Переважна кількість фондів має достатній обсяг біографічних документів для реконструкції основних етапів життя та діяльності вчених. Заповнити лакуни в наукових біографіях фондоутворювачів допомагають документи про вчених, наприклад, спогади інших осіб про науковців.

---

¹ Решетньова Г. О. Нові відомості про мистецьку колекцію О. І. та В. С. Бродських. *Традиції та новації у вищій архітектурно-художній освіті*. Харків, 2018. № 3. С. 62–73; Кіржаєва І. Г. Взаємовідносини академіка О. І. Бродського з українськими письменниками та художня колекція родини Бродських (за документами ІА НБУВ). *Рукописна та книжкова спадщина України*. 2018. Вип. 22. С. 141–149.

Аналіз мемуарів та інших документів про вчених (рецензій, відгуків, статей, інтерв'ю тощо), їх зіставлення з іншими джерелами дають можливість дослідникам відтворити життя і діяльність науковців¹. Так, прикладом цінного інформаційного ресурсу про академіка М. Ф. Кащенко (ф. № 11) є спогади про нього доньки Маргарити Миколаївни Кащенко. Вона тривалий час жила поруч з батьками, була співробітницею Акліматизаційного саду в Києві, що створив вчений і яким керував, та була поруч з М. Ф. Кащенко до останньої хвилини його життя.

Увічнення пам'яті вчених після їх смерті стає справою вдячних нащадків. До біографічних документів особових архівів провідних українських вчених належать і ті, у яких йдеться про заснування іменних премій на честь науковців, які зробили видатний внесок у розвиток науки, а також документи про присвоєння імені вчених створеним або очолюваним ними установам, встановлення меморіальних дощок, видання їх наукових праць тощо.

Одним з напрямів роботи ІА з увічнення пам'яті українських вчених є підготовка й публікація електронних документних виставок з нагоди ювілеїв науковців на вебсайті НБУВ і з метою актуалізації документів особових архівних фондів. Усього на сайті представлено потужний комплекс із 76 виставок оцифрованих документів з фондів видатних українських вчених – Білай В. Й., Власюка П. А., Зерова Д. К., Кавецького Р. Є., Новик К. Й., Шпака М. Т., Медовара Б. І., Смирнової-Замкової О. І., Субботіна С. І., Сухомела Г. Й., Пухова Г. Є., Недбайла П. О., Цесевича В. П., Окснера А. М., Чернишова Б. І. та інших. Більш детальну інформацію про життя і творчий шлях фондоутворювачів, загальний огляд та документне наповнення виставок з анотаціями до документів представлено на сторінці Інституту архівознавства НБУВ у розділі «Виставки Інституту»².

Отже, документи біографічного характеру та про вчених, що зберігаються в особових архівних фондах, зокрема тих, що відквалилися в

---

¹ Ємчук О. І. Спогади Ю. Л. Булаховської про С. І. Маслова як джерело дослідження наукової біографії вченого. *Архіви України*. 2009. № 6. С. 190–198; Кіржаєва І. Г. Спогади про першого українського академіка-фізика Й. Й. Косоногова за документами ІА НБУВ. *Бібліотека. Наука. Комунікація: формування національного інформаційного простору* : матеріали Міжнар. наук. конф. (м. Київ, 4–6 жовт. 2016 р.). Київ, 2016. С. 477–481 та ін.

² Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського : вебсайт. URL: http://www.nbuv.gov.ua/exhibitions?field_depart_tid=15

ІА НБУВ, мають потужний інформаційний потенціал і є цінним ресурсом для дослідників життєвого шляху та біографій науковців, а також внеску вчених у розвиток української науки. Документи цієї групи розкривають її особливості історичної епохи, в якій довелося жити та творити науковцям, діяльність академічних установ, в яких вони працювали. Дослідження комплексів біографічних документів в архівах, бібліотеках і музеях України дозволить реконструювати історію української науки, показати особливості її розвитку через призму відтворення наукових біографій видатних українських вчених, а також визначити їх місце в європейському та світовому науковому житті.

4.4. ЗНАЧЕННЯ ДОКУМЕНТІВ ПРО ДІЯЛЬНІСТЬ ВИДАТНИХ УКРАЇНСЬКИХ ВЧЕНИХ У ВИСВІТЛЕННІ ЇХ НАУКОВОГО ШЛЯХУ ТА ДОСЯГНЕНЬ

Важливу та надзвичайно цінну частину особових архівних фондів провідних українських вчених становлять документи про діяльність науковців. Цей досить широкий масив архівних джерел містить великий інформаційний потенціал для реконструкції багатогранної діяльності вчених України та відображення їхніх досягнень. Документи висвітлюють й діяльність академічних установ, організацій і товариств, у яких працювали вчені, відображають науково-дослідну роботу цих інституцій і є корисним джерелом для вивчення співпраці українських вчених, а також вивчення їхніх наукових зв'язків і співробітництва з іноземними колегами, науковими установами і товариствами.

У документах, що зберігаються в особових фондах ІА НБУВ, розміщено відомості про службову, науково-організаційну, науково-дослідну, педагогічну, видавничу, редакційну, науково-громадську, науково-популяризаторську, громадсько-політичну діяльність видатних вчених України та їхню участь у міжнародному науковому житті. Дослідження документів цієї групи дає змогу всебічно розкрити різноманітну діяльність вчених, відобразити історію української науки, висвітлити факти, події та процеси українського наукового життя.

До складу документів з діяльності входять постанови, розпорядження, рішення, накази й повідомлення; індивідуальні плани й звіти вченого та авторські варіанти планів і звітів наукової установи чи окремого її підрозділу; виступи, доповіді й тези доповідей службового характеру; довідки, анкети про відповідність займаній посаді; заяви, про-

позиції, рекомендації, клопотання, подання та рапорти; службові, доповідні, аналітичні, пояснювальні записки; інформації та зауваження; листи, запрошення; робочі нотатки, щоденники та записники тощо.

Документи з діяльності провідних українських вчених стало перебувати у фокусі уваги дослідників та істориків науки і складають джерельне підґрунтя наукових праць про життєвий і творчий шлях вчених, їхню наукову та архівну спадщину.

Значною мірою на базі документів з діяльності вчених підготовлено монографії про академіків А. Д. Коваленка, Г. С. Писаренка та члена-кореспондента М. О. Тюленєва¹. На основі аналізу документів про діяльність досліджено науковий шлях і здобутки академіків Б. М. Бабія, П. А. Власюка, О. І. Кухтенка, І. І. Лукінова, І. Г. Підоплічка, М. В. Птухи, Г. Є. Пухова та інших видатних вчених². Документи цієї групи стали джерелом вивчення діяльності А. Д. Коваленка ученим секретарем Президії АН УРСР³, В. І. Грищенко консультантом

---

¹ Бойко Ю. О., Брязкало Т. В. Архівна спадщина академіка Георгія Степановича Писаренка. Київ, 2017. 382 с.; Булгаков Ю. В. Академік А. Д. Коваленко: життя та наукова діяльність : джерелознавче дослідження / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Ін-т архівознавства. Київ, 2019. 192 с.; Вергунов В. А. Член-кореспондент АН УРСР М. О. Тюленєв (1889–1969) – вчений, педагог та фундатор сільськогосподарської меліоративної дослідної справи в Україні : До 130-річчя від дня народження / НААН України, ННСГБ, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Ін-т архівознавства, Нац. ун-т водного господарства та природокористування та ін. Рівне, Київ : НУВГП, 2019. 122 с.

² Березовська О. В. Життя та діяльність академіка П. А. Власюка. *Засоби масової інформації як один із чинників формування громадянського суспільства* : наукові дослідження, документи і матеріали. Київ : Синопис, 2010. С. 61–65; Брязкало Т. В. Іван Григорович Підоплічко – визначний зоолог, палеонтолог, археолог (за документами особового архівного фонду вченого). *Рукописна та книжкова спадщина України*. 2012. Вип. 16. С. 43–50; Наумова Н. А. Етапи наукового зростання видатного вченого-економіста, академіка НАН України М. В. Птухи через призму біографічних документів та документів з діяльності вченого. *Наукові праці НБУВ*. 2013. Вип. 37. С. 642–650; Онищенко О. С., Шемшученко Ю. С., Нагребельний В. П. Видатний український учений-правознавець та організатор академічної юридичної науки (до 100-річчя від дня народження академіка НАН України Б. М. Бабія). *Вісник НАН України*. 2014. № 7. С. 76–82; Шаповал А. І. Особовий фонд академіка О. І. Кухтенка як джерельна база дослідження життя та діяльності вченого. *Рукописна та книжкова спадщина України*. 2012. Вип. 16. С. 51–64.

³ Булгаков Ю. В. Діяльність А. Д. Коваленка як вченого секретаря Президії АН УРСР (1950–1954). *Рукописна та книжкова спадщина України*. 2019. Вип. 24. С. 103–110.

Всесвітньої організації охорони здоров'я¹, науково-експедиційної діяльності В. І. Беляєва, Г. І. Білика, Д. К. Зерова, І. Г. Підоплічка², педагогічної діяльності А. Д. Коваленка, Ю. О. Митропольського, І. М. Федорченка, Ю. М. Шевченка³, діяльності М. М. Щербака з організації природничого музею та його участі у науково-популярних фільмах, телевізійних і радіопередачах⁴, участі П. М. Попова у підготовці академічного видання творів Т. Г. Шевченка⁵ тощо. Активно

¹ Коломієць М. С. Архівний фонд академіка НАН України В. І. Грищенка як джерело з діяльності вченого консультантом Всесвітньої організації охорони здоров'я. *Бібліотека. Наука. Комунікація: актуальні тенденції у цифрову епоху* : матеріали Міжнар. наук. конф. (м. Київ, 8–10 жовт. 2019 р.) : у 2 т. Київ, 2019. Т. 2. С. 321–325.

² Березовська О. В. Наукова експедиція українських вчених-ботаніків Д. К. Зерова та Г. І. Білика до Словаччини у 1965 р. *Каразінські читання (історичні науки)*: тези доп. 72-ї Міжнар. наук. конф. (м. Харків, 24 квіт. 2020 р.). Харків, 2020. С. 69–70; Брязкало Т. В. Документи з історії археологічних розкопок у с. Мізин в особовому фонді академіка Івана Григоровича Підоплічка. *Ніжинська старовина*. 2013. Вип. 16 (19). С. 97–100; Шипко Л. В. Документальна спадщина академіка НАН України В. І. Беляєва як джерело у вивченні проблем екології, океанології та прикладної математики. *Наукові праці НБУВ*. 2010. Вип. 28. С. 631–638.

³ Булгаков Ю. В. Науково-педагогічна діяльність академіка А. Д. Коваленка. *Гілея*. 2019. Вип. 143 (№ 4). Ч. 1: Історичні науки. С. 9–12; Коломієць М. С. Документи про участь академіка І. М. Федорченка у літній школі з металознавства в Югославії. *Бібліотека. Наука. Комунікація : від управління ресурсами – до управління знаннями* : матеріали Міжнар. наук. конф. (м. Київ, 5–7 жовт. 2021 р.). Київ, 2021. С. 495–498; Коломієць М. С. Нові надходження до ІА НБУВ: документи академіка НАН України Ю. М. Шевченка з науково-педагогічної діяльності. *Бібліотека. Наука. Комунікація: інноваційні трансформації ресурсів і послуг* : матеріали Міжнар. наук. конф. (м. Київ, 4–6 жовтня 2022 р.) Київ, 2022. С. 314–316; Шаповал А. І. До історії Першої літньої математичної школи в Каневі (за документами архіву академіка Ю. О. Митропольського). *Бібліотека. Наука. Комунікація: формування національного інформаційного простору* : матеріали Міжнар. наук. конф. (м. Київ, 4–6 жовт. 2016 р.). Київ, 2016. С. 536–535.

⁴ Шаповал А. І. Архівні документи М. М. Щербака про діяльність з організації природничого музею. *Бібліотека. Наука. Комунікація: стратегічні завдання розвитку наукових бібліотек*: матеріали Міжнар. наук. конф. (м. Київ, 3–5 жовт. 2017 р.). Київ, 2017. С. 499–503; Шаповал А. І. Документи про участь М. М. Щербака у науково-популярних фільмах, телевізійних і радіопередачах. *Бібліотека. Наука. Комунікація : від управління ресурсами – до управління знаннями* : матеріали Міжнар. наук. конф. (м. Київ, 5–7 жовт. 2021 р.). Київ, 2021. С. 540–543.

⁵ Вербіцька О. І. Участь чл.-кор. НАН України П. М. Попова у підготовці академічного видання творів Т. Г. Шевченка у десяти томах (за документами особового архівного фонду ІР НБУВ). *Українська біографістика*. 2019. Вип. 18. С. 281–299.

досліджувалася участь провідних вчених України у науковому житті Європи та світу¹.

Найбільші комплекси документів з діяльності вчених відклалися в ІА НБУВ в архівних фондах академіків фізико-хіміка О. І. Бродського (ф. № 7), механіків А. Д. Коваленка (ф. № 102) і Г. С. Писаренка (ф. № 142), математика Ю. О. Митропольського (ф. № 125), фізіолога П. Г. Костюка (ф. № 124), історика П. Т. Тронька (ф. № 429), зоологів О. П. Маркевича (ф. № 121) й І. Г. Підоплічка (ф. № 139) та членів-кореспондентів математика М. Г. Крейна (ф. № 346), правознавця В. Ф. Погорілка (ф. № 370) та історика П. С. Соханя (ф. № 418).

Великий масив документів з діяльності представлений в особовому архіві фізика і матеріалознавця В. І. Трефілова (ф. № 361). Зокрема, у фонді зберігаються документи про діяльність вченого як дійсного члена та віцепрезидента НАН України, його роботу на посадах директора Інституту проблем матеріалознавства ім. І. М. Францевича НАН України, голови Вченої ради з проблеми «Порошкова металургія, композиційні матеріали і порошкові покриття» Державного комітету з науки і техніки СРСР, голови Міжгалузевого науково-технічного комплексу «Порошкова металургія» та участь вченого у розробці програми міжнародного співробітництва в галузі порошкової металургії й нової кераміки. До фонду увійшли документи про науково-видавничу, педагогічну, науково-популяризаторську та громадсько-політичну діяльність В. І. Трефілова, а також про участь вченого в організації та проведенні

---

¹ Байкеніч Д. В. Документи про участь вчених-математиків ВУАН у міжнародних математичних конгресах 1920-х років. *Бібліотека. Наука. Комунікація: стратегічні завдання розвитку наукових бібліотек* : матеріали Міжнар. наук. конф. (м. Київ, 3–5 жовтня 2017 р.). Київ, 2017. С. 449–452; Індиченко Г. В. Участь учених НАН України у міжнародних наукових заходах (1961–1965): історико-джерелознавчий аспект. *Архіви України*. 2019. Вип. 4. № 321. С. 90–105; Коломієць М. С. Документи про участь академіка В. І. Грищенка в VI–X світових конгресах Міжнародної федерації гінекології та акушерства (FIGO) (1970–1982). *Рукописна та книжкова спадщина України*. 2019. Вип. 23. С. 72–84; Коломієць М. С. Документи особового фонду академіка І. М. Федорченка про участь вченого в міжнародних конференціях з порошкової металургії у США і Канаді (1965–1973). *Рукописна та книжкова спадщина України*. 2022. Вип. 28. С. 36–51; Принь М. О. Особовий фонд академіка Є. П. Федорова як джерело з висвітлення міжнародної діяльності вченого: видовий склад та інформаційний потенціал документів. *Рукописна та книжкова спадщина України*. 2018. Вип. 22. С. 117–127; Шаповал А. І., Коваленко С. М. Документи особового фонду академіка О. П. Маркевича як джерело вивчення його співпраці з чехословацькими вченими. *Пам'ятки* : археограф. щорічник. 2012. Т. 13. С. 226–245 та ін.

вітчизняних і міжнародних наукових конференцій, семінарів й симпозіумів, співпрацю з іноземними вченими, підприємствами та фірмами.

В особовому архіві академіка В. І. Трефілова містяться й документи про його участь у розробці державних науково-технічних програм «Створення, розвиток виробництва і забезпечення народного господарства новими, конструкційними і функціональними матеріалами», «Нові речовини і матеріали», «Золото України» і «Рідкісні, дорогоцінні метали та алмази України», його доповідні та аналітичні записки економічного і виробничого характеру, як-от: «Розвиток матеріалознавчої науки в Україні», «Можливі варіанти розвитку енергетики України», «Про нові матеріалознавчі розробки», «Нові пристрої для систем управління, діагностики, зв'язку, інформаційного забезпечення з підвищеними експлуатаційними характеристиками», «Про пріоритетні напрямки розвитку галузі з видобутку та переробки рідкісних металів». Представлено інформаційну довідку про діяльність матеріалознавчих товариств Європи і світу, підготовлену В. І. Трефіловим, його доповідь «Про роль науки і високих технологій для розвитку економіки України», інтерв'ю під назвою «Цінність ученого визначається не країною, де він працює, а його вкладом у світову науку» тощо.

Значний комплекс цікавих документів з діяльності відклався в особовому архівному фонді вченого-астронома Є. П. Федорова (ф. № 250), де представлено роботу вченого у складі членів АН УРСР, його діяльність на посадах ученого секретаря Полтавської гравіметричної обсерваторії АН УРСР, директора й завідувача відділу фундаментальної астрометрії та консультанта Головної астрономічної обсерваторії АН УРСР, як члена Комісії космічних досліджень АН УРСР, редактора численних наукових збірників праць з астрономічної тематики, що видавалися під егідою АН УРСР. Документи висвітлюють дієву участь Є. П. Федорова у міжнародному науковому житті, зокрема, його співпрацю з Міжнародною службою руху полюсів, діяльність вченого на посадах президента і члена Комісії «Обертання Землі» Міжнародного астрономічного союзу, підготовку науковця до поїздки в Японію з метою вивчення результатів широтних спостережень, активну участь астронома у дискусії щодо переміщення Міжнародної широтної станції із Карлофорте до Кальярі (Італія) тощо.

Документи з діяльності відображають роботу вчених як академіків і членів-кореспондентів НАН України, висвітлюють діяльність президентів, віцепрезидентів, академіків-секретарів відділень, членів і рад-

ників Президії НАН України, голів і членів регіональних наукових центрів НАН України та МОН України, розкривають участь науковців у роботі секцій і відділень, вчених і наукових рад, комітетів і комісій української академії, діяльність вчених з керівництва науково-дослідними інститутами та іншими науковими установами (обсерваторіями, ботанічними садами, дендропарками, заповідниками, бібліотеками, музеями, науково-технічними, науково-технологічними комплексами), на чолі науково-дослідних відділів і лабораторій та інших структурних підрозділів наукових інституцій.

В особових архівних фондах, що зберігаються в ІА НБУВ, широко представлені документи з науково-організаційної діяльності видатних українських вчених. У фонді біолога, доктора медицини та зоології, одного з перших українських академіків М. Ф. Каценка (ф. № 11) зберігаються документи (листи, звіти, доповідні записки, клопотання, довідки), які розкривають участь вченого у створенні Української академії наук і його діяльність як дійсного члена академії впродовж 1920–1930-х років, роботу науковця на посадах директора Київського акліматизаційного саду, завідувача Кафедри акліматизації ВУАН та Зоологічного кабінету ВУАН тощо.

Документи окремих особових архівів висвітлюють науково-організаційну діяльність українських вчених під час Другої світової війни та у післявоєнний період. Так, в архівному фонді мікробіолога, академіка В. Г. Дроботька (ф. № 21) відклалися документи (накази, витяги з протоколів, звіт та зауваги) про його роботу як завідувача відділу мікробіології Інституту зоології АН УРСР в Уфі протягом 1941–1943 рр., під час перебування інституту в евакуації. Широкий комплекс документів (плани, звіти, накази, аналітичні, доповідні та пояснювальні записки, доповіді та тексти виступів, листи тощо) розкривають діяльність В. Г. Дроботька на посаді директора Інституту мікробіології ім. Д. К. Заболотного, який вчений очолював упродовж 1944–1962 рр.

Активну науково-організаційну діяльність вченого в галузі механіки і технічної кібернетики члена-кореспондента НАН України О. І. Кухтенка (ф. № 373) розкривають його доповідні записки «Про створення Інституту технічної кібернетики в АН УРСР», «Про створення в ІК АН УРСР відділів “Автономні системи управління” і “Системних досліджень”», «Про пріоритетні наукові напрями і формування тимчасових наукових колективів», «Київський фізико-технічний інститут (КІФТІ)», «Про організацію “Міжвідомчого проблемно-цільового

інституту АН УРСР і Мінвизу УРСР»», «Про можливу перепідготовку в навчальному центрі Інституту кібернетики ім. В. М. Глушкова АН УРСР інженерів і наукових робітників в галузі проблем управління», «Про організацію Київського інституту міждисциплінарних досліджень (КІМД)», «Про створення міжнародного фонду “Наука – людству” (канадсько-українська асоціація)», «Про створення “Київського інституту перспективних досліджень (КІПД)”», «Пропозиції щодо організації “Міста науки (технополіса)” на Україні», «Інститут прикладних проблем кібернетики», доповідь «Сучасні задачі комплексної автоматизації виробництва», а також пропозиції щодо створення комплексної системи авіаційного моніторингу, екологічного аналізу і прогнозування стану природно-техногенного середовища та вироблення природоохоронних заходів для промислового регіону.

В архівному фонді ж українського океанографа академіка НАН України В. І. Беляєва (ф. № 60) документи з науково-організаційної діяльності (накази, витяги з наказів, плани, звіти, анкети, характеристики, доповідні записки, пропозиції, довідки, програми науково-дослідної роботи, протоколи, листи, повідомлення тощо) репрезентують роботу вченого на посаді голови Кримського відділення НАН України (1991–1996), участь у роботі Південного наукового центру НАН України, його діяльність на посадах завідувача відділу математичного моделювання Інституту біології південних морів ім. О. О. Ковалевського НАН України, як заступника директора з наукової роботи та очільника відділів теорії управління морськими процесами, обробки і систематизації океанографічних спостережень, моделювання морських систем та оптики і біофізики моря Морського гідрофізичного інституту НАН України. Варто додати, що у фонді відклався значний масив документів про наукову співпрацю В. І. Беляєва як завідувача відділами моделювання морських систем та оптики і біофізики Морського гідрофізичного інституту НАН України з Інститутом океанології Польської академії наук за 1985–1994 рр. (розпорядження, угоди про наукову співпрацю, робочі плани і програми, звіти, службові записки, заяви, рапорти, листи, телеграми, умови відрядження тощо) та Технологічним центром з екології і природних ресурсів у Бургасі (Болгарія) за 1986–1990 рр.

В особовому фонді історика, члена-кореспондента НАН України П. С. Соханя (ф. № 418) відклалися документи (плани, звіти, хроніки діяльності, доповідні записки, декларації, пропозиції, довідки, виступи, протоколи переговорів, угоди, листи тощо) з налагодження архео-

графічної роботи в Україні наприкінці ХХ – початку ХХІ ст., а саме: організації роботи Археографічної комісії НАН України, Інституту української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України та регіональних структурних підрозділів цих установ у Львові, Дніпрі, Криму, на Поділлі, розвитку співпраці у сфері археографії з такими вітчизняними та іноземними науковими установами, навчальними закладами і науковими товариствами, як Інститут українських студій Гарвардського університету, Канадський інститут українських студій при Альбертському університеті, Українське історичне товариство (США), Центр досліджень ХVІІІ століття Університету Поля Валері (Франція), кафедра архівознавства та спеціальних галузей історичної науки Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Сумський державний університет, Херсонський державний педагогічний університет, Всеукраїнська громадська організація «Український інститут воєнної історії», Культурний центр «Хортиця» та ін. У рамках науково-організаційної та інших видів діяльності вчені активно листуються з вітчизняними та іноземними науковцями, академічними установами, навчальними закладами, музеями та іншими науково-дослідними інституціями. Як правило, ділове листування входить до складу майже кожного особового фонду. Скажімо, в архіві зоолога І. Г. Підоплічка (ф. № 139) зберігається листування вченого з музеями, науковими установами, видавництвами й окремими особами з питань формування музейних експозицій, визначення віку викопних кісток, рецензування ескізів наочних видань, у фонді онколога В. Г. Пінчука (ф. № 198) представлено листування з вітчизняними та іноземними вченими з питань обміну досвідом і публікаціями у вивченні та лікуванні раку, а до складу документів особового архіву астронома Є. П. Федорова (ф. № 250) увійшло ділове листування вченого з іноземними обсерваторіями щодо проведення широтних спостережень.

Великий комплекс ділового листування із закордонними вченими міститься в особовому архівному фонді фізіолога П. Г. Костюка (ф. № 106), де відклалося його листування з питань співпраці з доктором Австралійського національного університету Д. Кертісом, професорами Токійського університету К. Учізono, Медичного центру Нью-Йоркського університету Р. Ллінасом, Інституту досліджень мозку Університету Цюріху К. Акертом, відділу дослідження мозку Інституту Макса Планка в Німеччині М. Клеєм та ін.

В особових архівних фондах провідних українських вчених зберігаються документи, які розкривають їхню науково-дослідну діяльність, висвітлюють напрями наукової роботи, містять відомості про результати наукових досліджень – це накази, програми, плани-проспекти, анотації та обґрунтування науково-дослідних тем і робіт, календарні плани робіт з науково-дослідних тем, довідки і пояснювальні записки, технічні завдання, протоколи досліджень, описи дослідів, щоденники спостережень, робочі записи, схеми, зведені таблиці результатів досліджень, переліки розробок, звіти про виконання науково-дослідних тем і робіт тощо.

Так, наприклад, в архівах представлені документи про роботу таких науковців: хіміка О. О. Ясникова (ф. № 298) з розробки нових препаратів регуляторів росту рослин; виконання під керівництвом геолога М. П. Семененка (ф. № 162) наукової теми «Вивчення геохімії метасоматичних процесів Українського щита»; участь океанографа В. І. Беляєва (ф. № 60) в роботі над проектом «Створення наукових основ управління екосистемою Чорного моря»; розробку патофізіологом Р. Є. Кавецьким (ф. № 96) науково-дослідної теми «Вивчення біологічної та протипухлинної дії лазерів та створення лазерних установок експериментального та клінічного призначення»; діяльність мікробіологині В. П. Тульчинської (ф. № 175) з бактеріологічних досліджень заток Чорного моря, Одещини та Придністров'я; керівництво гідробіолога В. М. Грезе (ф. № 307) науково-дослідною темою «Темпи відтворення кормової бази планктоноїдних риб Чорного моря»; участь ботаніка Г. І. Білика (ф. № 313) в організації та проведенні науково-дослідних робіт у заповіднику «Асканія-Нова» та ін.

Дослідну діяльність вчених у наукових експедиціях відображають такі документи, як накази, плани експедицій, програми роботи, науково-технічні завдання, посвідчення про відрядження, списки наукових експедицій, склад експедицій, характеристики-рекомендації, довідки, маршрути експедицій, графіки роботи наукових експедицій, щоденники експедицій і досліджень, польові щоденники, карти маршрутів, карти-схеми наукових експедицій, каталоги знахідок, альбоми, рисунки, фотознімки, повідомлення, описи досліджень, зведені таблиці результатів дослідів, звіти про наукові відрядження тощо.

Документи з науково-експедиційної діяльності, зокрема, представлені в особовому архіві гідробіологині, члена-кореспондентки НАН України Т. С. Петіпи (ф. № 308), які висвітлюють результати досліджень

вченої у наукових експедиціях в Чорному, Адріатичному і Егейському морях та Індійському й Тихому океанах, її роботу під час експедиційних рейсів на науково-дослідних суднах «Вітязь» та «Професор Водяницький».

Учасником 62 наукових експедицій теренами України, Азербайджану, В'єтнаму, Вірменії, Грузії, Киргизії, Молдови, Монголії, росії, Таджикистану, Туркменії та Узбекистану був зоолог, член-кореспондент НАН України М. М. Щербак, у фонді якого відклався широкий комплекс документів з науково-експедиційної діяльності вченого, а саме: щоденники експедицій за 1956–1993 рр. (ф. № 295). Серед документів зберігаються зроблені М. М. Щербаком під час наукових експедицій карти-схеми місцевості та рисунки: «Вид на Карадаг», «Кримчанка», «Киргизький мазар». В архіві вміщено статтю дружини вченого, докторки біологічних наук Г. Й. Щербак «Експедиційна діяльність Миколи Миколайовича Щербака».

Щоденники науково-дослідних експедицій відклалися й в особових архівах відомих ботаніків Г. І. Білика та Б. В. Заверухи (ф. № 313). В документах містяться відомості про дослідження науковцями флори України, адже шляхи експедицій вчених простягалися від Луганської й Донецької областей до Закарпаття, представлено інформацію про вивчення рослинних комплексів заповідників «Михайлівська цілина» та «Кам'яні Могили».

Провідні вчені проводять дієву науково-консультативну діяльність, виступають експертами численних законопроектів й різноманітних державних науково-дослідних, технологічних, інноваційних, економічних, громадських, культурологічних й екологічних програм. В особовому архівному фонді правознавця, члена-кореспондента НАН України В. Ф. Погорілка (ф. № 370), наприклад, зберігаються висновки до проекту Концепції державного регулювання безпеки та управління ядерної галузі в Україні, законопроектів «Про екологічну експертизу», «Про національні меншини в Україні», «Про статус корінних (автохтонних) народів України», пропозиції щодо вдосконалення законодавчого забезпечення відносин між органами державної влади України й органами АР Крим, зауваження та пропозиції до проекту Закону України «Про адміністративно-територіальний устрій», «Про конституційне судочинство України», висновок щодо пропозицій про внесення змін і доповнень до Кримінального кодексу України стосовно військової служби чи виконання військових обов'язків громадяна-

ми України в іноземних арміях, військових формуваннях без дозволу органів державної влади України тощо.

В особових фондах відклалися документи про організацію, проведення та участь українських провідних вчених у вітчизняних і міжнародних наукових форумах, конгресах, з'їздах, конференціях, симпозіумах, нарадах і круглих столах: плани, програми і сценарії проведення наукових форумів, інформаційні листи, повідомлення, анотації, заявки, запрошення, обґрунтування, листи, телеграми, посвідчення про відрядження, списки учасників, мандати учасників форумів, реєстраційні форми, перепустки, порядок денний, переліки доповідей, доповіді, тези доповідей, виступи, протоколи, витяги з протоколів, стенограми засідань і доповідей, конспекти виступів і доповідей, збірники доповідей та статей, інформації, резолюції, меморандуми, звернення, нотатки, звіти про наукові відрядження та участь у наукових форумах.

Документи цієї групи ілюструють, скажімо, діяльність океанографа В. І. Беляєва (ф. № 60) з підготовки та проведення регіональної наукової конференції «Розвиток ідей академіка В. І. Вернадського в комплексі наук про Землю» або діяльність астронома Є. П. Федорова (ф. № 250) як голови організаційного комітету підготовки та проведення Міжнародного симпозіуму «Вивчення дрейфу материків, руху полюса та обертання Землі» в м. Стреза (Італія), участь математика Ю. О. Митропольського (ф. № 125) в організації та проведенні I–XIV Міжнародних наукових конференцій з нелінійних коливань, що періодично проходили в Києві, Берліні, Варшаві, Празі, Будапешті, Калгарі та Гамбурзі упродовж 1961–1995 рр., його участь у роботі Міжнародних наукових конференцій з диференціальних рівнянь та їхнього застосування у 1962–2003 рр. або Міжнародних конгресів з теоретичної та прикладної механіки впродовж 1968–1997 рр. тощо.

Широко в особових архівах представлено документи про педагогічну діяльність вчених, їхню роботу в навчальних закладах, з підготовки фахівців і молодих науковців: запрошення на викладацьку роботу, робочі та індивідуальні навчальні плани, журнали присутності студентів на заняттях, програми навчальних курсів, плани і розклади занять і лекцій, тематика, курси, тези, конспекти лекцій, програми і завдання практичних занять, завдання до лабораторних занять, теми семінарських занять, списки тем рефератів із навчальних предметів, питання контрольних робіт та іспитів, екзаменаційні завдання та задачі, контрольні завдання й методичні вказівки для їх вирішення, доповідні

записки про методику викладання навчальних предметів, навчально-методичні нормативи викладання, методики читання лекцій та підготовки дипломних робіт, програми іспитів для вступу до аспірантури, плани виконання та захисту дисертаційних робіт, автореферати дисертацій, відгуки на автореферати дисертацій, списки кандидатських і докторських дисертацій, виконаних під керівництвом вчених, документи про участь у роботі спеціалізованих вчених рад різних установ із захисту дисертацій, повідомлення про захист дисертацій, звіти, заяви, довідки голів державних екзаменаційних комісій, звіти з науково-педагогічної діяльності, статті про наукову та педагогічну діяльність, плани-проекти з підготовки підручників тощо.

Значні комплекси документів з науково-педагогічної діяльності відклалися в особових фондах: математика, члена-кореспондента НАН України М. Г. Крейна (ф. № 346), що розкривають його роботу професором Одеського інституту інженерів морського флоту та Одеського інженерно-будівельного інституту; зоолога, академіка НАН України О. П. Маркевича (ф. № 121), в яких містяться відомості про роботу вченого на посадах професора і завідувача кафедри зоології безхребетних Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка та проректора з наукової роботи цього навчального закладу, а також завідувача кафедри паразитології та інвазійних хвороб Київського ветеринарного інституту; вченого-механіка, академіка НАН України Ю. М. Шевченка (ф. № 448), які висвітлюють педагогічну діяльність науковця в Київському політехнічному інституті, Київському державному університеті ім. Т. Г. Шевченка та Київському національному університеті будівництва і архітектури.

Варто додати, що документи особових архівів висвітлюють й викладацьку діяльність вчених України в навчальних закладах інших країн світу, а саме: роботу О. П. Маркевича в Каїрському університеті (Арабська Республіка Єгипет) та його співпрацю з Вищою сільськогосподарською школою у м. Брно (Чехословаччина), педагогічну діяльність правознавця, члена-кореспондента НАН України П. О. Недбайла (ф. № 217) у Віденському університеті (Австрія) тощо.

Провідні українські вчені проводять плідну діяльність з підготовки до друку та публікації наукових праць, є членами науково-видавничих рад і редколегій численних фахових видань, журналів й наукових збірників, виступають ініціаторами серій наукових та науково-популярних видань. Їхню науково-видавничу і редакційну діяльність в особових фон-

дах репрезентують такі документи, як постанови, заявки, пропозиції до планів, плани і переліки видань, тематика статей, витяги із рішень редколегій, плани-проспекти наукових видань, пропозиції, оголошення, анотації, вступні статті та передмови від редколегій, видавничі договори, угоди, листи, звернення про рецензування або редагування праць, клопотання, протоколи та витяги з протоколів засідань науково-видавничих рад і редколегій, акти експертизи, відгуки, рецензії, редакційні висновки, зауваження і рекомендації, інформації, повідомлення про публікацію, довідки, доповідні записки, звіти, запрошення на презентації.

Наприклад, у фонді П. С. Соханя (ф. № 418) представлено документи про діяльність вченого з видання джерел з історії України, зокрема, Волинської (Руської) метрики, Реєстру Війська Запорозького, корпусу документів 1734–1775 рр. Архіву Коша Нової Запорозької Січі, корпусу джерел з історії національно-визвольних змагань українського народу 1940–1950-х років, «Требника» Петра Могили, альбомів Де ля Фліза, видання «Б. Д. Грінченко – М. П. Драгоманов: діалоги про українську національну справу», другого тому праці С. Наріжного «Українська еміграція», праці «Академік Михайло Грушевський: матеріали для біобібліографії (1885–1996)», збірників документів і матеріалів «Українознавчі студії та мемуари Івана та Марії Лучицьких (кінець ХІХ – початок ХХ століття)» та «Історія Академії наук України, 1918–1923 рр.», збірника статей «Переяславська рада 1654 року (історіографія та дослідження)», підручника «Археографія: теорія, історія та методика» тощо. В особовому архіві вміщено документи про діяльність П. С. Соханя в редколегіях «Українського археографічного щорічника», журналів «Архіви України», «Пам'ятки України: історія, культура», «Старожитності» та ін.

Ініціатором заснування у видавництві «Наукова думка» серій наукових монографій з проблем «Нелінійна механіка: теорія, методи і застосування» та «Стійкість руху: теорія, методи і застосування» виступив академік Ю. О. Митропольський, про що свідчать документи (листи, доповідні записки, проекти серій), які відклалися в архіві вченого (ф. № 125). Ю. О. Митропольський взяв також дієву участь у підготовці до друку наукових збірників, присвячених видатним математикам Р. М. Еван-Івановському, Л. Маркусу, Є. Ф. Міщенку, К. В. Фролову, Ч. Хаяші. Зберігся лист Ю. О. Митропольського до Президента України Л. М. Кравчука про необхідність державної підтримки видання наукової літератури та журналів.

Зазвичай, видатні українські вчені є фундаторами, керівниками та активними членами наукових товариств, спілок, асоціацій, рад, що діють в Україні. Їх наукова діяльність привертає увагу світового наукового співтовариства й багато українських вчених обираються до складу наукових товариств, що працюють в інших країнах Європи та світу. В особових архівних фондах провідних українських вчених відклалися документи з їхньої науково-громадської діяльності, зокрема, як членів вітчизняних та іноземних наукових товариств та інших об'єднань – це списки членів наукових товариств та їхніх керівних органів, посвідчення, членські квитки та мандати, дипломи, програми заходів, плани і звіти, листи, довідки, доповідні записки, заяви, звернення, повідомлення, запрошення, доповіді та виступи, порядок денний, стенограми й протоколи засідань, рішення та резолюції тощо.

У фондах містяться документи про діяльність В. І. Трефілова на посаді президента Спілки наукових та інженерних об'єднань України (ф. № 361) та роботу П. Ф. Шпака в Спілці геологів України (ф. № 320), участь К. Г. Гуслистого в діяльності Українського республіканського товариства охорони пам'яток історії і культури (ф. № 32), а Є. В. Зверезомб-Зубовського у роботі Українського товариства охорони природи та сприяння розвитку природних багатств (ф. № 88), діяльність В. Ф. Погорілка як члена Громадської ради експертів із внутрішньополітичних питань та інших комісій і робочих груп при Президентові України, участь Є. К. Лазаренка в роботі Українського мінералогічного товариства і Мінералогічного товариства Великобританії та Ірландії (ф. № 4) та ін.

Нерідко провідні вчені входять до складу кількох наукових товариств і науково-громадських об'єднань. Так, в особовому архіві Ю. О. Митропольського (ф. № 125) – документи про участь вченого в роботі Українського та Київського математичних товариств, його діяльність як голови Наукового комітету Української математичної асоціації.

Вчені проводять значну роботу з популяризації та актуалізації українського наукового життя, історії вітчизняної науки, досягнень науки та техніки, видатних результатів українських дослідників і митців. Науково-популяризаторську діяльність вчених репрезентують такі документи, як посвідчення, плани, розклади, тези і тексти лекцій і виступів, методичні рекомендації до лекцій, документи (склад делегацій, програми заходів) щодо проведення днів науки, літератури і мистецтва,

афіші доповідей, виступів і лекцій, подяки, листи-запрошення від різних установ і організацій на урочисті засідання, зустрічі, концерти, виставки, ювілеї тощо.

В особових архівних фондах провідних українських вчених представлені документи про їхню участь в роботі науково-просвітницької та інформаційно-освітньої організації Товариства «Знання» України. Зберігаються також документи про діяльність у рамках цієї організації фізика-теоретика та математика О. З. Петрова (ф. № 23), етнографа К. Г. Гуслистого (ф. № 32), хірурга та біокібернетика М. М. Амосова (ф. № 52), історика І. О. Гуржія (ф. № 72), ентомолога Є. В. Зверезомба-Зубовського (ф. № 88), паразитолога О. П. Маркевича (ф. № 121), вченого в галузі металургії І. М. Федорченка (ф. № 179), хіміка О. В. Богатського (ф. № 272) та ін.

Окрему групу становлять документи про відзначення та вшанування пам'яті видатних вчених і митців України, Європи та світу: листи, клопотання, характеристики, запрошення, плани заходів, виступи та доповіді учасників, подяки тощо. Тут, зокрема, представлено документи про участь: Ю. О. Митропольського (ф. № 125) у вшануванні визначного фізика-теоретика, математика й механіка, засновника наукових шкіл з нелінійної механіки і теоретичної механіки, академіка НАН України М. М. Боголюбова, а також і клопотання про висунення його на Нобелівську премію; Н. З. Шора (ф. № 364) у заходах, присвячених пам'яті видатного українського вченого в галузі кібернетики, математики і обчислювальної техніки, академіка НАН України В. М. Глушкова; П. Т. Тронька (ф. № 429) з підготовки та відзначення ювілеїв Г. С. Сковороди, Д. І. Яворницького, М. В. Лисенка та інших науково-культурних діячів; Є. П. Федорова (ф. № 250) у заходах української та польської академій з нагоди відзначення 500-річного ювілею з дня народження М. Коперника тощо. Виділимо документи про діяльність П. С. Соханя (ф. № 418), спрямовану на відзначення вагомих наукових досягнень видатних вчених—представників української діаспори, зокрема, репрезентовано представлення О. Й. Пріцака та Л. І. Винара до різних нагород, висунення кандидатури Р. В. Шпорлюка до складу іноземних членів НАН України, організацію заходів з відзначення 75-річчя від дня народження іноземного члена НАН України А. І. Жуковського.

У фондах зберігаються документи про участь вчених в урочистостях з нагоди ювілеїв діяльності наукових установ і товариств, навчаль-

них закладів, інших науково-дослідних інституцій. Наприклад, в особовому архіві Ю. О. Митропольського (ф. № 125) містяться документи про участь вченого в урочистих заходах, присвячених ювілеям організації Інституту математики НАН України та заснування Інституту електрозварювання ім. Є. О. Патона НАН України.

З метою популяризації науки й досягнень в сфері науки та техніки українські провідні вчені співпрацюють з кіностудіями, телебаченням, радіо і пресою, беруть участь у кінофільмах, теле- і радіопередачах, дають інтерв'ю газетам і журналам. В особових фондах науковців відклалися літературні сценарії фільмів і передач, концепції, анотації та рецензії, договори, повідомлення, листи й запрошення, тексти виступів, інтерв'ю тощо. Так, в архіві правознавця В. Ф. Погорілка (ф. № 370) зберігаються документи про введення вченого до складу Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення, а у фонді В. І. Клокова (ф. № 350) – документи про співпрацю історика з Київською кіностудією імені О. П. Довженка та його участь у створенні історико-меморіального серіалу «Книга пам'яті України». Представлено документи про співпрацю вчених з Київською кіностудією науково-популярних фільмів: про залучення мікробіолога В. Г. Дроботька (ф. № 21) як наукового консультанта до створення науково-популярних фільмів, участь патофізіолога Р. Є. Кавецького (ф. № 96) у підготовці документального фільму «Наступ на рак», а онколога В. Г. Пінчука (ф. 198) – у створенні фільму про лазерний клінічний апарат «Шлях до “Ефекту”». Вміщено: запрошення О. П. Маркевичу (ф. № 121) на телевізійну програму «І любов, і шана», присвячену 150-річчю Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка; сценарій телепередачі, присвяченої огляду експозиції «Математика і кібернетика» у павільйоні «Наука» ВДНГ України, у якій брав участь Ю. О. Митропольський (ф. № 125); виступи на радіо О. І. Бродського (ф. № 7) про завдання науки у післявоєнні роки, І. Г. Подоплічка (ф. № 139) з теми «Радіомандрівка залами Палеонтологічного музею» та ін.

Активно співпрацював із медіа та Київською кіностудією науково-популярних фільмів герпетолог М. М. Щербак (ф. № 295), в особовому фонді якого відклалися сценарії до радіопередач і науково-популярних фільмів. Зокрема, в архіві зберігаються сценарії до кінофільмів про експедицію зоологів КДУ ім. Т. Г. Шевченка на Тянь-Шань в 1957 р., у якій взяв участь вчений, «Четверта лінія оборони», «Збережіть їх, люди!» та «В'язні еволюції», головним консультантом яких був

науковець, радіопередач «У світі тварин», «Цікаве про світ плазунів» і телепередачі «Шосте почуття», учасником яких був дослідник.

Варто додати, що в архівах зберігаються документи про фондоутворювачів, створені у рамках діяльності медіа та кіностудій. Так, до особових фондів видатних українських вчених увійшли сценарії кінофільму «Академік І. Г. Підоплічко» (ф. № 139), відеофільму про життя і діяльність радіофізика та радіоастронома С. Я. Брауде «Декаметри Брауде» (ф. № 365), телепередачі про директора Інституту фізики АН УРСР М. Т. Шпака (ф. № 308), статті про документальний фільм «Вулиця мого життя», присвяченого М. М. Щербаку (ф. № 295), тощо.

Маючи високий інтелектуальний потенціал, широкі знання й інтереси, активну громадську позицію та значний авторитет в суспільстві, будучи членами різних політичних партій та громадських організацій, багато хто з українських вчених долучається до державницької діяльності, бере участь в громадсько-політичному житті країни. Тому в особових архівних фондах вчених представлено документи про їхню політично-суспільну діяльність як членів уряду України, народних депутатів вищого представницького органу країни, обласних, міських і районних рад, членів політичних партій і громадських організацій, учасників політичних і громадських форумів – це передвиборчі програми, запрошення на зустрічі з виборцями, агітаційні плакати, програми візитів і відряджень, виступи та доповіді, звіти, статті, інтерв'ю, листи й телеграми, мандати, делегатські квитки, депутатські запити, звернення та повідомлення, пропозиції, зауваження, довідки, доповідні записки та ін.

У фонді історика та політолога, академіка НАН України І. Ф. Кураса (ф. № 369) відклалися документи про його діяльність на посаді віцепрем'єр-міністра України, в архіві ж вченого у галузі гідротехніки, члена-кореспондента НАН України Б. А. Пишкіна (ф. № 17) представлено широкий комплекс документів про роботу в Полтавській обласній раді, в особовому фонді хіміка, академіка НАН України Л. М. Марковського (ф. № 297) зберігаються документи про діяльність вченого як депутата Київської міської ради, у фонді офтальмологині, академіка НАН України Н. О. Пучківської (ф. № 336) відклався звіт про її перебування в Олександрії (Арабська Республіка Єгипет) у складі делегації Одеської міської ради. Громадську діяльність зоолога, члена-кореспондента НАН України М. М. Щербака (ф. № 295), який зазнав політичних репресій за часів тоталітаризму,

репрезентують документи про його участь у роботі Всеукраїнського товариства політичних в'язнів і репресованих, як члена Народного руху України та Української республіканської партії, про участь вченого у роботі Всесвітнього форуму українців, Конгресу українських націоналістів, Всесвітнього конгресу українських політичних в'язнів, Міжнародній науковій конференції «Тоталітарна держава і політичні репресії в Україні: 20–80-ті рр.» та інших громадсько-політичних форумах.

Досить великий масив джерел складають документи про співпрацю провідних українських вчених з науковцями Європи та світу, їхню участь у міжнародному науковому житті та роботу у закордонних наукових установах, навчальних закладах, громадських і культурних інституціях тощо: розпорядження, накази, такі виїзні документи, як обґрунтування, облікові картки, довідки та анкети для відрядження за кордон, списки учасників, характеристики, листи, звіти про наукові відрядження й наукові експедиції, щоденники, записники, які вчені вели під час поїздок, подорожні нотатки та ін.

До складу особового архівного фонду вченого в галузі економіки академіка НАН України І. І. Лукінова (ф. № 323) увійшли звіти про наукові відрядження до Болгарії, Німеччини, Угорщини, Югославії, його роботу в Європейській асоціації економістів-аграрників (САЕА) та Шведській Королівській академії сільського і лісового господарства. В архіві Л. М. Марковського (ф. № 297) зберігається широкий комплекс документів про участь українського вченого в міжнародних симпозиумах і конференціях з хімії в Австрії, Великобританії, Данії, Естонії, Ізраїлі, Канаді, Латвії, Нідерландах, Німеччині, США, Франції, його діяльність у міжнародній асоціації INTAS, на посаді заступника голови Української ради Міжнародної Соросівської програми підтримки освіти в галузі точних наук (ISSEP). В особовому фонді Ю. О. Митропольського (ф. № 125) містяться документи про його діяльність як директора Міжнародного математичного центру НАН України, співпрацю українського академіка з вченими-математиками і математичними установами В'єтнаму протягом 1979–2003 рр. тощо.

Різноманітними є документи про діяльність на міжнародному просторі правознавця П. О. Недбайла (ф. № 217), а саме: про участь вченого у роботі сесії Генеральної Асамблеї ООН та Комісії ООН з прав людини, у тому числі виступи на засіданнях Генеральної Асамблеї ООН з різної тематики; робочі нотатки, зроблені українським юристом на

засіданнях Генеральної Асамблеї ООН та Економічної і Соціальної Ради ООН; звіт про роботу у семінарі, скликаному за ініціативи ООН на Цейлоні в Піраденії та присвяченому питанням зловживання адміністративною владою; документи (запрошення, меморандум семінару, записка для учасників семінару, список учасників семінару, листування) про участь правознавця у роботі семінару ООН про судові та інші засоби захисту від зловживань адміністративною владою, зі спеціальним врахуванням ролі парламентських установ у м. Стокгольм (Швеція), про участь науковця в роботі конференції Міжнародної асоціації юридичних наук у м. Варшава (Польща); реферат про результати участі П. О. Недбайла у Африканській конференції з норм права у м. Лагос (Норвегія); документи (листування, записи бесід з головним секретарем комісії, звіт, інформаційна записка) про роботу в Міжнародній комісії юристів; документи (інформаційна записка, запрошення, лист, програма, довідка) щодо участі П. О. Недбайла у роботі Всесвітньої асамблеї з прав людини у м. Монреаль (Канада); план, звіт, робочі нотатки про участь вченого у роботі Міжнародної конференції з прав людини, скликаній за ініціативи Генеральної Асамблеї ООН в м. Тегеран (Іран) та ін.

Отже, в архівах і бібліотеках України, а саме в ІА НБУВ, відклався великий комплекс документів про діяльність провідних українських вчених, дослідження яких дасть змогу розкрити багатогранну науково-організаторську, дослідну, педагогічну, науково-громадську та популяризаторську роботу науковців, відобразити їхній внесок у розвиток українського наукового життя, висвітлити роль в європейській та світовій науково-культурній спадщині. Документи з діяльності видатних вчених України є цінним джерелом й для реконструкції науково-дослідної роботи національних академічних інституцій, закладів вищої освіти і наукових товариств, їхньої співпраці із закордонними академічними установами.

4.5. ІСТОРІЯ УКРАЇНСЬКОЇ НАУКИ У СВІТЛІ ЕПІСТОЛЯРНИХ ДОКУМЕНТІВ ВЧЕНИХ

Надзвичайно цінним джерелом з історії української науки у контексті індивідуальної історичної пам'яті є комплекси епістолярної спадщини провідних вчених, що відклалися в архівах України, зокрема в особових архівних фондах видатних українських науковців, які зберігаються в ІА НБУВ. Листи містять важливу інформацію про

життєвий шлях, наукову творчість і діяльність вчених, зокрема, й таку, що не знайшла відображення в документах особового походження інших груп. В епістолярії, як правило, закладена своєрідна інформація соціально-психологічного змісту, яка дає можливість висвітлити історію української науки через оцінку й погляд учасників наукового процесу, що були зафіксовані в документах в той час, коли відбувалися події національного наукового життя.

В епістолярних документах міститься інформація біографічного характеру, що суттєво доповнює відомості про життєвий шлях вчених, їх навчання, займання науковцями окремих посад. У листах йдеться про особливості професійної, наукової, науково-організаційної, дослідної, експедиційної, редакційно-видавничої, педагогічної, громадської та інші сфери діяльності вчених.

Листи розкривають світоглядні орієнтири, уподобання, інтереси, пріоритети, наукові та життєві принципи вчених, їх ставлення до окремих науковців і громадсько-культурних діячів та різних особистостей, що складають коло спілкування вчених, подій і фактів наукового, культурного, політичного та громадського життя, побуту і явищ природи, що дає змогу всебічно відтворити просопографічний портрет фондоутворювачів.

В епістолярних документах, які зберігаються в особових архівних фондах вчених, присутні згадки про їхні наукові погляди, ідеї, концепції, гіпотези, зауваження щодо наукових ідей та досягнень інших дослідників. Епістоли містять відомості про творчі плани і результати досліджень вчених, особливості їхньої роботи над окремими науковими проектами. У листах йдеться про публікацію праць в окремих наукових виданнях й рецензування розвідок колег. З листів можна дізнатися про особливості творчої лабораторії вчених, їхній науково-методологічний інструментарій. В епістолярних документах нерідко вміщено відгук вчених на науковий доробок інших дослідників, характеристики та оцінки їхньої наукової творчості.

В епістолах можна знайти відомості про наукові установи та заклади вищої освіти, в яких працювали вчені, про стосунки в наукових чи педагогічних колективах, співпрацю між науковцями та співробітниками установ, товариств і організацій. Листи дають змогу окреслити коло зв'язків вчених у науковому співтоваристві, визначити пріоритети фондоутворювачів під час спілкування з колегами. Листи виступають важливим джерелом для створення просопографічної характерис-

тики колективів наукових установ, культурних інституцій, навчальних закладів, у яких працювали вчені.

Значна кількість епістолярних документів присвячена участі вчених у вітчизняних і закордонних наукових форумах, висвітлює особливості їх підготовки та роботи, розкриває враження науковців від участі в їх діяльності, стосунки між вченими під час роботи наукових форумів. Як правило, співпраця між вченими продовжується й після завершення форумів, науковці обмінюються листами, науковою літературою тощо.

У листах вміщено інформацію про родинне життя вчених, їхніх рідних, близьких і друзів. В епістолярних документах обговорюються здоров'я науковців чи авторів листів, а також членів їхніх родин, матеріальні питання, повсякденні події та побут кореспондентів. З епістолярних документів можна дізнатися про емоційний стан та настрої вчених, їхню налаштованість на наукову працю чи бажання відпочити від надмірних навантажень.

Деякі листи надсилаються з додатками, які мають наукову цінність для дослідників. Це можуть бути програми і проекти резолюцій, меморандумів наукових форумів і запрошення на них, звіти про діяльність, зміст праць і наукових часописів та рецензії на дослідження, списки праць і бібліографії, самі наукові праці (статті, доповіді, тези доповіді, рецензії, відгуки, зауваження, анотації статей і доповідей, автореферати, рецензії та відгуки на автореферати, газетні публікації тощо), і навіть з дарчими написами.

Разом з епістолярними документами можуть надсилатися результати наукових досліджень. Так, у листуванні математика М. Г. Крейна (ф. № 346) до багатьох епістолярних документів докладено докази окремих теорем, а у листуванні астронома В. П. Цесевича (ф. № 185) – результати астрономічних спостережень, у листуванні ж геолога М. П. Семененка (ф. № 162) – результати геохімічних досліджень.

До деяких листів додаються автобіографії науковців, спогади і некрологи про вчених. Додатком можуть виступати й спогади про наукові установи, заклади освіти, інші інституції. Наприклад, в особовому фонді паразитолога О. П. Маркевича (ф. № 125) відклалися спогади про відомого українського анатома, гістолога та ембріолога, педагога, доктора медицини і професора О. А. Івакіна, що надіслала в листі дружина вченого І. С. Івакіна. А в архіві астронома В. П. Цесевича (ф. № 185) зберігаються спогади українсько-французького астронома М. М. Стойка

про Одеську астрономічну обсерваторію та Новоросійський університет, які кореспондент надіслав фондоутворювачу в своєму листі.

Нерідко під час листування пересилаються творчі матеріали, наприклад, вірші з присвятами, статті про вчених, епістолярій третіх осіб, листування вчених із редакціями видань, характеристики науковців і відгуки на їхню діяльність, довідки про трудову діяльність тощо.

Додатками до листів можуть бути і фотодокументи, наприклад, із зображенням окремих вчених чи приміщень та обладнання наукових установ або матеріалу, що досліджуються науковцями. В епістолах також присутні й інші зображувальні документи: рисунки, малюнки, схеми, графіки тощо.

Епістолярна спадщина видатних вчених України викликає значний інтерес у дослідників історії вітчизняної науки, життєвого та творчого шляху українських науковців. В останній час проводиться велика робота з публікації та вивчення епістолярної спадщини провідних українських вчених як у плані науково-дослідних робіт академічних установ НАН України, так і під час індивідуальних досліджень.

Так, у рамках серії «Епістолярні джерела грушевськознавства», що була заснована Інститутом української археографії та джерелознавства імені М. С. Грушевського НАН України та Українським історичним товариством (США) наприкінці ХХ ст., побачило світ 7 томів епістолярної спадщини академіка М. С. Грушевського¹. Публікація листування М. С. Грушевського відбувалася також у межах інших наукових проєктів².

Велика робота проведена співробітниками ІА НБУВ з виявлення, публікації та дослідження епістолярної спадщини академіка В. І. Вернадського, що була опублікована у виданнях «Вернадський В. І. Листування з українськими вченими» та «В. І. Вернадський і Україна: з листування», де розкрито роль вченого в організації науки і освіти, створення Української академії наук і вищої школи в Україні, розвитку нових наукових напрямів, його участь в експедиціях, наукових форумах

---

¹ Гирич І. Продовження проєкту «Листування Михайла Грушевського». *Архіви України*. 2021. Вип 1. № 326. С. 275–279.

² Взаємне листування Михайла Грушевського та Мирона Кордуби / Упоряд.: О. Купчинський. Львів : Наукове товариство ім. Шевченка у Львові, 2016. 422 с. (Українознавча наукова бібліотека НТШ. Ч. 43); Кіржаєв С. М. Невідомі листи М. С. Грушевського та Ф. К. Вовка до В. І. Вернадського (1915–1916 роки). *Архіви України*. 2019. Вип. 4. № 321. С. 206–216 та ін.

і дослідженнях, пов'язаних з Україною¹. Актуалізація даних проєктів знайшла відображення в низці статей і доповідей науковців ІА НБУВ². Здійснено ряд публікацій епістолярних документів В. І. Вернадського й в рамках індивідуальної дослідної діяльності вчених інституту³.

Помітними подіями в українському науковому житті стали публікації наукової спадщини Л. Т. Білецького, А. Ю. Кримського, І. І. Огієнка, Д. І. Яворницького, листів В. М. Перетца до М. С. Грушевського й взаємне листування Є. Х. Чикаленка і В. К. Винниченка та Є. Х. Чикаленка і С. О. Єфремова⁴.

¹ Вернадський В. І. Листування з українськими вченими / НАН України, Коміс. з наук. спадщини акад. В. І. Вернадського, Нац. б-ка ім. В. І. Вернадського, Ін-т історії України та ін. ; ред. рада: Б. Є. Патон (голова) та ін. Київ, 2011–2012. (Вибр. наук. пр. академіка В. І. Вернадського ; т. 2) – Т. 2 : кн. 1 : А–Г. Київ, 2011. 824 с.; Т. 2 : кн. 2 : Листування : Д–Я, ч. 1 : Д–Н. Київ, 2012. 742 с.; Т. 2 : кн. 2 : Листування : Д–Я, ч. 2 : О–Я. Київ, 2012. 692 с.

² Курас Д. І. До питання вивчення епістолярної спадщини В. І. Вернадського як джерела дослідження історії вітчизняної науки. *Бібліотека. Наука. Комунікація: формування національного інформаційного простору* : матеріали Міжнар. наук. конф. (м. Київ, 4–6 жовт. 2016 р.). Київ, 2016. С. 514–517; Новохатський К. Є. Деякі питання подальшого опублікування епістолярної спадщини академіка В. І. Вернадського в Україні. *Україна ХХ ст.: культура, ідеологія, політика* : зб. ст. 2013. Вип. 18. С. 31–34; Новохатський К. Є. Видання листування В. І. Вернадського з українських питань як складова загальноакадемічного проєкту. *Читання академіка В. І. Вернадського*. Київ, 2019. Вип. 1. С. 111–116; Новохатський К. Є. Нові видання листування академіка В. І. Вернадського з української тематики. *Архіви України*. 2019. Вип. 2. С. 187–193; Яременко Л. М. Нове видання епістолярної спадщини В. І. Вернадського в Інституті архівознавства НБУВ. *Читання академіка В. І. Вернадського*. Київ, 2019. Вип. 1. С. 55–60; Яременко Л. М. Нове видання Інституту архівознавства НБУВ «В. І. Вернадський і Україна: з листування. Кн. 2: К–Я. Офіційне. Родинне». 2019. URL: <http://www.nbu.gov.ua./node/4778>

³ Глушенко Н. М. З неопублікованого листування В. І. Вернадського з М. І. Усановичем. *Бібліотека. Наука. Комунікація: стратегічні завдання розвитку наукових бібліотек* : матеріали Міжнар. наук. конф. (м. Київ, 3–5 жовт. 2017 р.). Київ, 2017. С. 466–469; Кіржаєв С. М. До стосунків академіків: два невідомі листи С. О. Єфремова до В. І. Вернадського. *Рукописна та книжкова спадщина України*. 2020. Вип. 26. С. 29–42.

⁴ Епістолярна спадщина академіка Д. І. Яворницького. Вип. 1 : листи вчених до Д. І. Яворницького / упоряд.: С. В. Абросимова, А. І. Перкова, О. В. Піцик, Н. Г. Чередник ; вступ. ст. С. В. Абросимової, А. І. Перкової ; перед. слово Б. Т. Карапиша. Дніпропетровськ : Гамалія, 1997. 888 с.; Епістолярна спадщина Агатангела Кримського (1890–1941 рр.) : в 2 т. / редкол.: Л. В. Матвєєва (гол. ред.) та ін. ; НАН України, Ін-т сходознавства ім. А. Кримського. Київ, 2005. Т. 2 : 1918–1941. 358 с.; Євген Чикаленко, Володимир Винниченко. Листування : 1902–1929 роки / упор. та вступ. ст. Н. Миронець. Київ : Темпора, 2010. 448 с.; Євген Чикаленко, Сергій Єфремов.

Епістолярна спадщина видатних українських вчених стала джерельним підґрунтям для монографічних досліджень¹, наукових статей і доповідей. У наукових розвідках знайшли відображення зміст епістолярних комплексів видатних вчених України, що зберігаються в Інституті рукопису НБУВ², Інституті архівознавства НБУВ³,

---

Листування : 1903–1928 роки / упор. та вступ. ст. І. Старовойтенко. Київ : Темпора, 2010. 384 с.; Листи громадських діячів, представників української науки, культури і церкви до Івана Огієнка (митрополита Іларіона) : 1910–1969 / упоряд.: І. Преловська та ін. Київ : Вид-во імені Олени Теліги, 2011. 744 с.; 3 епістолярної спадщини Леоніда Білецького (1923–1942) / упорядник: Ю. Горбач. Київ : Неопалима купина, 2021. 384 с.; Сергієнко В., Шульга В. Листи В. М. Перетца до М. С. Грушевського (1896–1927). *Михайло Грушевський. Студії та джерела*. Кн. 4. Київ : Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського, 2021. С. 269–380.

¹ Шаповал А. Володимир Миколайович Перетц як вчений-українознавець, дослідник рукописної та книжкової спадщини у світлі епістолярних джерел : монографія / відп. ред. Л. А. Дубровіна ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2020. 596 с.; Яременко В. Наукова і епістолярна спадщина Бориса Грінченка : монографія. Київ : ТОВ «Юрка Любченка», 2021. 384 с.

² Василюк О. Д. Колекція листів та фото з Ірану В. Ф. Мінорського у фондах Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. *Рукописна та книжкова спадщина України*. 2021. Вип. 27. С. 341–357.

³ Булгаков Ю. В. Особисте листування М. Г. Крейна у архівному фонді ІА НБУВ: загальний огляд та інформативний потенціал. *Архіви України*. 2012. № 6. С. 100–106; Коломієць М. С. Епістолярій І. М. Федорченка у фондах ІА НБУВ як складова інформаційного ресурсу наукових досліджень. *Каразінські читання (історичні науки) : тези доп. 75-ї Міжнар. наук. конф. (м. Харків, ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2022)*. Харків, 2022. С. 31–33; Наумова Н. А. Кількісно-видовий склад епістолярної спадщини М. В. Птухи (за документами архівного фонду вченого в ІА НБУВ). *Бібліотека. Наука. Комунікація: формування національного інформаційного простору* : матеріали Міжнар. наук. конф. (м. Київ, 4–6 жовт. 2016 р.). Київ, 2016. С. 523–526; Шаповал А. І. Листи В. М. Перетца до С. О. Єфремова у фондах Інституту архівознавства НБУВ. *Бібліотека. Наука. Комунікація* : матеріали Міжнар. наук. конф. (м. Київ, 6–8 жовт. 2015 р.): в 2 ч. Київ, 2015. Ч. 2. С. 152–154; Шипко Л. В. Епістолярні матеріали особового архівного фонду В. І. Беляєва. *Пам'ятки* : археограф. щорічник. 2009. Т. 10. С. 174–190; Шипко Л. В. Епістолярна спадщина в особовому архівному фонді В. Ф. Копитова (за матеріалами Інституту архівознавства НБУВ). *Документознавство. Бібліотекознавство. Інформаційна діяльність* : проблеми науки, освіти, практики : зб. матеріалів VII Міжнар. наук.-практ. конф., м. Київ, 25–27 трав. 2010 р. Київ, 2010. С. 273–274; Шаповал А. І. Епістолярна спадщина академіка В. М. Перетца у фондах Інституту архівознавства Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. *Наукові праці НБУВ*. 2016. Вип. 44. С. 668–683; Шаповал А. І. Епістолярна спадщина академіка Миколи Холодного: сюжети листів воєнної доби та останніх років життя (1941–1953). *Наукові праці НБУВ*. 2022. Вип. 63. С. 204–220 та ін.

а також інших українських та закордонних архівах і бібліотеках¹.

У наукових працях епістолярні документи досліджуються з метою розширення знання про життєвий шлях, наукову, науково-організаційну, науково-дослідну та інші види діяльності провідних українських вчених², вивчення їхньої співпраці, міжнародних зв'язків і кола спілкування, участі вчених в діяльності окремих наукових установ і товариств тощо³.

---

¹ Александрова Г. А. Леся Українка та Іван Стешенко: біографічні контексти спілкування за епістолярієм та спогадами сучасників. *Українська біографістика*. 2021. Вип. 21. С. 120–143; Радишевський Р. П., Кагамлик С. Р. З архівів української міжвоєнної еміграції: епістолярний діалог Михайла Обідного з Аркадієм Животком. *Рукописна та книжкова спадщина України*. 2022. Вип. 29. С. 300–320; Тельвак В., Поліщук Ю. Листи українського історика Мирона Кордуби у фондах відділу рукописів Бібліотеки Національного інституту імені Оссолінських у Вроцлаві (Польща). *Архіви України*. 2020. Вип. 1. № 322. С. 243–250; Шаповал А. І. «Шукаю все ще бурь і неспокою»: листи Марка Антоновича до Володимира Міяковського (1942–1943 рр.). *Пам'ятки*: археограф. щорічник. 2010. Т. 11. С. 268–280; Шаповал А. І. Листи Михайла Антоновича до Володимира Міяковського: 1942–1945 рр. *Київська старовина*. 2011. № 3. С. 101–130; Шаповал А. І. Епістолярна спадщина В. П. Адріанової-Перетц в архівах України. *Архіви України*. 2018. № 2/3. С. 227–247 та ін.

² Ємчук О. І. Документи про реформу українського правопису в особовому фондi Василя Німчука. *Архіви України*. 2022. Вип. 2. № 331. С. 86–98; Папакіна К. А. Приватне листування члена-кореспондента АН УРСР Еліє Співака у 1940-х рр. як джерело дослідження життя та діяльності видатного вченого. *Бібліотека. Наука. Комунікація: інноваційні трансформації ресурсів і послуг*: матеріали Міжнар. наук. конф. (м. Київ, 4–6 жовт. 2022 р.). Київ, 2022. С. 326–328; Коломієць М. С. Епістолярна спадщина академіка В. І. Грищенка як джерело вивчення діяльності вченого в галузі репродуктивної медицини, кріомедицини та кріобіології. XVII *Всеукраїнська наукова конференція молодих учених та спеціалістів «Історія освіти, науки і техніки в Україні»*: зб. Всеукр. наук. конф. (м. Київ, Національна наукова сільськогосподарська бібліотека НААН, 19–20 трав. 2022 р.). Київ, 2022. С. 211–213; Шаповал А. І. До історії формування ентомологічної колекції в Інституті зоології НАН України (листування вчених-зоологів В. Г. Доліна та В. М. Лазорка). *Рукописна та книжкова спадщина України*. 2013. Т. 17. С. 572–603; Шаповал А. І. Діяльність В. М. Перетца щодо збереження українських історико-культурних пам'яток (за матеріалами епістолярію вченого). *Київські історичні студії*. Київ, 2016. № 1. С. 135–140 та ін.

³ Булгаков Ю. В. Листування відомого українського математика М. Г. Крейна як джерело реконструкції кола його спілкування. *Наукові праці НБУВ*. 2013. Вип. 37. С. 651–659; Принь М. О. Міжнародні зв'язки академіка Є. П. Федорова за матеріалами листування вченого: географія та особистості. *Матеріали 16-ї Всеукр. наук. конф. «Актуальні питання історії науки і техніки»* (5–7 жовтня 2017 р., м. Київ). Київ, 2017. С. 260–264.

Адресатами та кореспондентами листів, що відклалися в архівних фондах ІА НБУВ, є видатні вчені України, Європи і світу, академіки і члени-кореспонденти НАН України та члени іноземних академій, вітчизняні та закордонні керівники й співробітники науково-дослідних інститутів, вищих і середніх навчальних закладів, музеїв, бібліотек та архівів, співробітники редакцій наукових видань, журналісти, митці, мистецтвознавці та колекціонери, докторанти, аспіранти і студенти, учні середніх навчальних закладів, рідні, близькі, друзі фондоутворювачів та пересічні особи.

В особових архівних фондах провідних українських вчених епістолярні документи представлено, як правило, у формі паперових листів, листівок, телеграм, містяться й паперові копії електронних листів. В архівах відклалися також аудіолисти (грамплатівки) та фотокопії епістолярних документів.

Найбільші комплекси епістолярних документів в ІА НБУВ зберігаються в особових архівних фондах академіків В. І. Беляєва (ф. № 60), О. І. Бродського (ф. № 7), В. І. Толубинського (ф. № 172), Р. Є. Кавецького (ф. № 96), Ю. С. Ліпатова (ф. № 116), О. П. Маркевича (ф. № 121), Л. М. Марковського (ф. № 297), О. З. Петрова (ф. № 23), І. Г. Підоплічка (ф. № 139), М. П. Семененка (ф. № 162), Є. О. Шилова (ф. № 8) та членів-кореспондентів К. Г. Гуслистого (ф. № 32), В. Г. Доліна (ф. № 342), М. Г. Крейна (ф. № 346), П. О. Недбайла (ф. № 217) й М. М. Щербака (ф. № 295).

Наприклад, в особовому архіві геолога, академіка НАН України М. П. Семененка (ф. № 162) листування нараховує 279 справ за 1944–1990 рр., до яких увійшло 642 документи. Епістоли М. П. Семененка представлено у вигляді автографів та машинописних текстів, а кореспонденція до нього – це, переважно рукописи, машинописи і телеграфні стрічки листів різних авторів. Серед адресатів та кореспондентів М. П. Семененка такі відомі вчені вітчизняних та іноземних наукових установ, як академіки НАН України В. І. Беляєв, В. Г. Бондарчук, В. Н. Гриднєв, М. Ф. Гулий, А. І. Кіпріанов, Г. В. Курдюмов, О. П. Маркевич, А. А. Смирнов і члени-кореспонденти НАН України А. С. Бережний, О. А. Дубянський, академіки АН СРСР Д. С. Коржинський, О. В. Пейве, академік Румунської АН та міністр геології Румунії О. Кадарча, член-кореспондент Румунської АН О. І. Тугарінов, академік Болгарської АН М. Луковіч і член-кореспондент Болгарської АН Б. Г. Каменов, академік АН ЧССР Б. Цамбел та інші.

Із М. П. Семененком листувалися такі вчені іноземних наукових установ, як-от: А. Вацнауер (A. Watznauer) – доктор, директор Геологічного інституту Фрейбергської гірничої академії, Дж. Ван Н. Дорр (John Van N. Dorr) – доктор, геолог, А. Дудек (A. Dudek) – доктор Чехословацького геологічного інституту, Е. Інгерсон (Earl Ingerson) – професор, президент відділу геологічних досліджень Університету Техас в Остіні та геолог Управління внутрішньої геологічної служби США, С. Кайєр (Simonne Caillere) – заступниця директора Лабораторії мінералогії Музею природничої історії (м. Париж, Франція), К. Шмідт (K. Schmidt) – директор Центрального геологічного інституту (м. Берлін, Німеччина), Ж. Орсель (J. Orsel) – директор Лабораторії мінералогії Національного музею історії мінералогії Франції, член Французької АН, Р. Супрія (R. Supriya) – доктор відділу геологічних наук Джадавпурського університету (м. Калькутта, штат Західний Бенгал, Індія), С. Седлецький – доктор, співробітник Геологічної лабораторії Польської АН, А. Ф. Тренделл (A. F. Trendall) – заступник директора Геологічної служби Австралії та ін.

А в особовому архівному фонді видатного українського природознавця, ботаніка, мікробіолога, історика науки та філософа, академіка НАН України М. Г. Холодного (ф. № 16) відклаталося листування з такими відомими біологами, як П. О. Баранов, О. О. Богомолець, В. І. Вернадський, М. А. Любинський, О. О. Любищев, М. О. Максимов, Я. Д. Ромашко, М. Х. Чайлахян та іншими. Епістолярні документи, що зберігаються в особовому архіві, містять важливі відомості з наукової біографії М. Г. Холодного, умови його життя та роботи, зокрема, під час евакуації в роки Другої світової війни та післявоєнний період, наукові пріоритети та досягнення дослідника, творчу лабораторію вченого і його світоглядні орієнтири, про стосунки академіка з іншими відомими біологами, боротьбу з псевдовченими за наукову істину, ставлення натураліста до людини, природи і Всесвіту.

Епістолярні документи засвідчують, що листування з іншими вченими М. Г. Холодний використовував головним чином для обговорення положень наукових праць, над якими він працював. Його найбільше цікавили критичні зауваження колег, адже розгляд наукових проблем у відвертій полеміці давало можливість удосконалити дослідження. У листуванні з академіком В. І. Вернадським обговорювалися такі праці М. Г. Холодного, як «Виникнення життя та первинні організми», «Атмосфера як можливе джерело вітамінів», а також питання орґано-

генних газів, складу атмосфери, еволюції неживої матерії та живих речовин, походження життя тощо. З листів відомо, що М. Г. Холодний надсилав В. І. Вернадському й свої наукові праці, серед яких «Дарвінізм та еволюційна фізіологія» та «Думки дарвініста про природу та людину».

Епістоли провідних українських вчених розкривають їхню роль у створенні та розбудові науково-дослідних установ і центрів в Україні, формуванні наукових колективів та розгортанні дослідної роботи, а отже, відображають внесок вчених у розвиток українського наукового життя. Так, в особовому фонді очільника Ботанічного кабінету й Гербарію ВУАН та Інституту ботаніки ВУАН академіка О. В. Фомина (ф. № 10) зберігаються листи, надіслані йому фізіологом рослин академіком В. М. Любименком, що висвітлюють зусилля вчених з організації відділу та лабораторії фізіології рослин Інституту ботаніки ВУАН. В особових архівах провідних вчених України зберігаються не лише епістолярні документи науковців, а відклалися й епістоли митців, громадсько-культурних і політичних діячів. Зокрема, у фонді історика академіка НАН України П. Т. Тронька (ф. № 429) вміщено листи: відомих діячів мистецтв М. І. Головащенко, М. Ф. Гораніної, М. В. Іванюка, А. А. Карнабеда, О. О. Силина, Ф. М. Согояна; державних діячів – міністра закордонних справ України А. М. Зленка та голови Служби безпеки України В. О. Наливайченка; очільників громадських організацій М. О. Коржа, Ф. П. Лещенка, Б. М. Сахна, А. Л. Сокульського, В. М. Халецького; таких провідних представників краєзнавчого та пам'яткоохоронного руху, як А. К. Багінського, Т. М. Безрукової, В. Білокура, С. Борейчука, О. І. Бренчука, П. Є. Гайворонського, Л. П. Гребенюка, О. Заводного, С. М. Кириченка, М. П. Киценка, Р. В. Коченевської, Т. М. Курінної, В. Матвієнко, С. Гудемчук, М. Коваль, І. З. Онищенко, В. Г. Пархоменка, В. І. Подова, В. І. Пономаренка, В. М. Пугла, С. Д. Рев'якіна, М. М. Рябченка, В. П. Скорика, Ф. П. Спиридонова, І. А. Стасюка та інших.

Варто зазначити, що у фондах ІА НБУВ зберігається листування українських науковців з вченими та співробітниками різних наукових установ, закладів освіти, бібліотек і музеїв таких країн, як Австралія, Австрія, Азербайджан, Алжир, Аргентина, Бельгія, Болгарія, Бразилія, Великобританія, В'єтнам, Вірменія, Гвінейська Республіка, Греція, Грузія, Данія, Естонія, Ізраїль, Індія, Ірландія, Ісландія, Іспанія, Італія, Казахстан, Канада, Китай, Конго, Корея, Коста-Ріка, Куба,

Кувейт, Латвія, Литва, Марокко, Мексика, Молдова, Монголія, Нігерія, Нідерланди, Німеччина, Нова Зеландія, Об'єднана Арабська Республіка, Папуа-Нова Гвінея, Південна Африканська Республіка, Польща, Румунія, Сербія, Сенегал, Сирія, Словаччина, Словенія, США, Таджикистан, Туніс, Туркменія, Туреччина, Угорщина, Узбекистан, Уругвай, Фінляндія, Франція, Чехія, Чилі, Хорватія, Швейцарія, Швеція, Шотландія, Центральна Африканська Республіка, Югославія, Японія та ін.

В особових архівах представлено листування українських вчених з членами наукових товариств різних країн Європи та світу, зокрема, Мінералогічного товариства Великобританії та Ірландії, Німецького герпетологічного товариства, Німецького товариства геологічних наук, Польського паразитологічного товариства, Польського онкологічного товариства, Товариства паразитологів Німеччини, Угорського математичного товариства ім. Яноша, Чехословацького товариства мистецтв і науки в Америці тощо.

В особовому фонді зоолога, члена-кореспондента НАН України М. М. Щербака (ф. № 295) широко представлено листування вченого із співробітниками науково-природничих музеїв, акваріумів, заповідників як вітчизняних, так і закордонних. А саме: професора, академіка АН Туркменістану, керівника лабораторії Інституту зоології АН Туркменістану з проблем охорони біорізноманітності і орнітокомплексів Середньої Азії А. К. Рустамова; д. б. н., директора Зоологічного музею Інституту зоології ім. І. І. Шмальгаузена АН УРСР М. А. Воїнственського; доктора, завідувача відділення герпетології Зоологічного науково-дослідного музею ім. Олександра Кеніга В. Беме (W. Böhme); доктора, професора, почесного директора Природничого музею і Дослідного інституту Зенкенберг Р. Р. Мертенса (R. R. Mertens); завідувача відділу розкопок Херсонського музею О. М. Щеглова; співробітника Бадхизького заповідника Ю. К. Горелова (Туркменія); директора музею Українського мистецтва в Південній Австралії Л. Ростека (Австралія); співробітника Базельського природознавчого музею П. Бродманна (P. Brodmann) (Швейцарія); вченого-герпетолога, співробітника Державного музею тварин і птахів у Дрездені (Німеччина) Ф. Д. Обста (F. J. Obst); доктора, професора, співробітника Зоологічного музею Берлінського університету ім. Гумбольдтів Г. Петерса (G. Peters) (Німеччина); співробітника відділення герпетології Зоологічного науково-дослідного музею ім. Олександра Кеніга К. Бухолза (K. Buchholz) (Німеччина); завідувача відділу природознавства Південно-Австралійського

музею К. Г. С. Ваттса (C. H. S. Watts); директора Нью-Брансуїкського музею Д. Росса (D. Ross) і завідувача відділу зоології хребетних Нью-Брансуїкського музею С. В. Горхама (S. W. Gorham) (Канада); доктора, співробітника зоологічного відділення Науково-природознавчого музею Угорщини О. Г. Делі (O. G. Dely); доктора, завідувача відділу зоології хребетних тварин Віденського природознавчого музею Д. Ейсельта (J. Eiselt) (Австрія); директора Берлінського акваріуму В. Шредера (W. Schröder) та інших.

В особових архівах провідних українських вчених, що зберігаються в ІА НБУВ, відклалося листування з науковцями-емігрантами, представниками української діаспори з різних країн світу. Так, у фонді геоботаніка та біолога, члена-кореспондента НАН України А. С. Лазаренка (ф. 313) містяться листи відомого ентомолога, доктора біологічних наук С. Я. Парамонова, який емігрував з України під час Другої світової війни. У листах, надісланих з Австралії протягом 1966–1967 рр., С. Я. Парамонов інформував київського колегу про свої дослідження у сфері диптерології та історії Київської Русі, початок публікації праці «Хемогенез – нова теорія еволюції» (в повному обсязі дослідження було видано в Києві)¹, пропонував надіслати до Києва власну розвідку «“Велесова книга” – язичницький літопис доолегової Русі», запрошував українських вчених відвідати Австралію тощо.

Широко представлено листування з українцями, що мешкають за кордоном, в особовому архівному фонді мовознавця члена-кореспондента НАН України В. В. Німчука (ф. № 463), а саме – з професором Й. Андершом про участь в роботі Оломоуцького симпозиуму українців в Університеті ім. Ф. Палацького (Чеська Республіка); головою української громади Швеції Б. Залугою про видання українсько-шведського словника; з членами Наукового товариства імені Шевченка в США щодо наукової співпраці, відрядження та участь у наукових форумах; професором, президентом Української вільної академії наук у США О. Біланюком про вивчення матеріалів до словника Є. К. Тимченка; головою Асоціації українців Литви Н. Непорожньою щодо встановлення меморіальної дошки М. Смотрицькому; дослідником із США А. Малицьким про українознавчі студії; ученим секретарем Української вільної академії наук у США, головою Шкільної ради при Українському конгре-

---

¹ Шаповал А. І. Документи С. Я. Парамонова у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського : джерелознавче дослідження : науковий каталог. Київ, 2016. С. 161–236.

совому комітеті США Є. Федоренком про видання правопису української мови.

Листування з українськими громадсько-культурними діячами, які діяли за кордоном, відклалося і в особовому архіві М. М. Щербака (ф. № 295). В архіві представлено листування вченого із заступником голови Всесвітньої ради прихильників Української Народної Республіки в Канаді, членом Світового конгресу вільних українців, членом ОУН під час Другої світової війни В. К. Роєнком (м. Гамільтон, Канада), референтом суспільної служби Союзу українських організацій Австралії М. Грудкою, головою Комітету допомоги українським політв'язням в Україні, членом крайової управи Союзу українок Австралії Г. Яськевич, редактором газети «Вільна думка» в Сіднеї М. Шумським, православним священником, письменником, поетом і громадським діячем С. О. Онішком та громадсько-культурним діячем і педагогом А. С. Онішком, які мешкали в Австралії. З документів знаємо, що на прохання С. О. Онішка, який забажав передати власну велику власну бібліотеку науковим установам і музеям в Україні, беручи на себе й витрати щодо пересилки книг з Австралії, М. М. Щербак надіслав адреси українських наукових бібліотек, яким, на думку вченого, доцільно було б вислати книги, зокрема, вказавши Національну бібліотеку України імені В. І. Вернадського та Львівську національну наукову бібліотеку імені В. Стефаника.

Додамо, що колишній політв'язень М. М. Щербак сам провадив активну громадську діяльність, очолював Науково-методичну раду Всеукраїнського товариства політичних в'язнів та репресованих тощо. В особовому архівному фонді вченого вміщено його листування з політ-репресованими, зокрема, М. С. Засіменко-Бонацькою за 1993–1997 рр., яка з часом стала відомою письменницею, поетесою та громадською діячкою. У архіві також відклалися книги М. С. Засіменко-Бонацької з дарчими написами письменниці та її спогади «Дорога довжиною життя», в якій чимало сторінок присвячено М. М. Щербаку.

В ІА НБУВ сформовано «Колекцію документів вчених України, репресованих у 30-х, 40-х та 50-х рр. ХХ ст.» (ф. № 257), до якої увійшли епістолярні документи репресованих за часів тоталітаризму науковців. У фонді, зокрема, представлено листи до видатного українського літературознавця, академіка і віцепрезидента Всеукраїнської академії наук С. О. Єфремова таких вчених, літераторів і громадсько-культурних діячів, як О. Ф. Волошин, В. М. Гнатюк, І. Я. Горбачевський, П. Є. Горян-

ський, Л. М. Жебуньов, Д. Й. Заславський, А. Ф. Кащенко, К. В. Квітка, А. Ю. Кримський, К. В. Мощенко, В. М. Перетц, Д. М. Ревуцький, В. І. Резанов, І. С. Свенціцький, М. Є. Слабченко та інші. Епістолярні документи цього комплексу містять відомості про події національного наукового та громадсько-культурного життя у 1920-ті роки, особливості, складнощі становлення та розвитку ВУАН, розгортання українознавчих досліджень у науково-дослідних установах, навчальних і культурних закладах країни, підготовку та публікацію наукових праць і літературних творів українськими вченими і літераторами, стосунки науковців з владою та її бюрократичними структурами тощо.

Отже, листування видатних українських вчених, що зберігається в архівах, бібліотеках й музеях України, є важливим джерелом дослідження історії української науки та науково-культурного життя через призму оцінки наукового процесу його безпосередніми учасниками. У текстах епістолярних документів знайшло відображення не лише історичне полотно наукових і культурних подій, а й моральна, соціально-психологічна та просопографічна складова діяльності провідних українських вчених та громадсько-культурних діячів, наукових і педагогічних колективів, а також іноземних науковців та академічних установ, організацій і товариств, що стали учасниками епістолярних діалогів. Актуалізація інформаційного ресурсу, який вміщено в епістолярній спадщині, дасть змогу відтворити лакуни наукових біографій, діяльності і творчості вчених та реконструювати малодосліджені сторінки розвитку української науки.

4.6. РОЗВИТОК УКРАЇНСЬКОЇ НАУКИ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ ФОТОДОКУМЕНТІВ

У процесі вивчення розвитку науки в Україні відкриваються нові факти та події, які поглиблюють наші знання про історію Української держави та суспільства. Відомості про минуле зберігаються в архівних, бібліотечних і музейних фондах, серед яких особливе місце займають фотодокументи. Вони стали невід'ємною частиною історичної пам'яті про українське наукове життя.

Архіви – це не лише сховище історичних артефактів, а й активний учасник у створенні історичних наративів. Виявлення, систематизація, а також визначення об'єктивності, змістовності, оригінальності та правдивості архівних документів – важливі умови для неупередженого відображення минулого України. Архівні документи віддзеркалю-

ють культурні та соціальні аспекти науки, зокрема, роль вчених у формуванні національного, суспільного, економічного й культурного життя країни.

Особові архіви, які зберігаються в Інституті архівознавства НБУВ, є особливим джерелом інформації, бо включають різнопланові комплекси документів, серед яких є й зображувальні. Фотодокументи – це найбільш точне відображення минулого, що дають можливість образно відновити ретроспективу подій та процесів розвитку науки в Україні.

Фотографія як один із видів документів, що зберігаються в архівних, бібліотечних і музейних фондах, відіграє важливу роль у формуванні історичної пам'яті, адже є надзвичайно важливим засобом збереження та передачі інформації про історичні та культурні події та їх безпосередніх учасників, а отже, й цінним пам'ятником історії.

Фотографія відіграє ключову роль у формуванні національної та культурної ідентичності, а також колективної пам'яті. Такий вид документа не лише зберігає інформацію про минуле, а й активно формує наше майбутнє. Збереження фотодокументів в особових архівах – важливе завдання, оскільки вони відіграють важливу роль у формуванні історичної колективної пам'яті.

Для сучасного етапу розвитку архівної галузі характерно переосмислення перспектив використання аудіовізуальних документів на основі нових нормативно-правових, методологічних і культурологічних підходів та розв'язання широкого кола організаційних і науково-методичних проблем, пов'язаних із функціонуванням Національного архівного фонду. З'явилася низка нормативних актів, наукових і методичних праць, довідкових і енциклопедичних видань з проблематики, як-от: «Українська архівна енциклопедія» (2008), «Словник термінів щодо аудіовізуальних документів у сфері архівної справи» (2021) тощо. Побачили світ монографії, наукові статті та збірники, дисертаційні дослідження з теми. Розроблено законодавчі та нормативні акти¹ і стандарти².

---

¹ Закон України «Про Національний архівний фонд та архівні установи» (1994, зі змінами); постанова Кабінету Міністрів України «Про проведення експертизи цінності документів» (2007, зі змінами); наказ Міністерства юстиції України «Про порядок передавання кіно-, відео-, фото-, фонодокументів на постійне зберігання» (2016, зі змінами).

² ГСТУ 55.002:2002 «Фотодокументи. Правила зберігання Національного архівного фонду Технічні вимоги» (2002).

Теоретичні дослідження, присвячені зображувальним документально-інформаційним ресурсам, провадили вчені-фахівці з історичного документознавства, джерелознавства й архівознавства: В. Бездрабко, М. Варшавчик, Т. Ємельянова, Я. Калакура, С. Кулешов, Г. Швецова-Водка та інші. Важливе значення мають й праці з проблем аудіовізуального архівування¹, експертизи цінності аудіовізуальних документів, які визначають основні питання збереження, доступу та використання цих документів.

Дієва науково-дослідна робота співробітників Інституту архівознавства, що була спрямована на формування, збереження, дослідження та актуалізацію документної спадщини провідних українських вчених, стосувалася й зображувальних ресурсів, що відклалися в архівах видатних вчених України².

Дослідження фотодокументів та інших аудіовізуальних ресурсів є актуальним й для зарубіжних науковців. У статтях іноземних вчених акцентується значущість збереження особових архівів, особливо тих, в яких містяться фотодокументи. Зазначається, що завдяки цим документам зберігається історія та культура. Звертається увага на те, що особові архіви є джерелом важливої інформації для наукових досліджень, оскільки допомагають вченим відкривати нові знання про минуле, розвивати науку та розширювати наше розуміння світу. Підкреслюється, що фотографія стала важливим інструментом збереження

---

¹ Ємельянова Т. Аудіовізуальні документи в державних архівах України: організація доступу та використання інформації, що міститься в них (1930–2007 рр.): автореф. дис. ... канд. істор. наук : 27.00.02. Київ, 2010. 18 с.; Ємельянова Т. Документознавство аудіовізуальне. *Українська архівна енциклопедія*. Київ, 2008. С. 383–385; Ємельянова Т. Фотодокумент. *Українська архівна енциклопедія*. Київ, 2008. С. 804–805; Ємельянова Т. Огляд на ранню історію аудіовізуального архівування в Україні. *Архіви України*. 2023. Вип. 3. № 332. С. 15–31; Приходько Л. Ф. Теоретичні та прикладні аспекти дослідження архівних аудіовізуальних документів. *Архіви України*. 2015. № 4. С. 7–43; Приходько Л. Ф. Експертиза цінності аудіовізуальних документів: теоретичні засади, науково-методичні аспекти. *Архіви України*. 2017. Вип. 3–4. № 308–309. С. 95–119; Ковальська Л. А. Зображувальні документально-інформаційні ресурси в документознавчому й джерелознавчому дискурсі. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського*. Серія: Історичні науки. Т. 32 (71). № 1. 2021. С. 169–174.

² Наукові дослідження життя, творчого доробку та архівної спадщини видатних українських учених. *Інститут архівознавства Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського: формування та дослідження Архівного фонду Національної академії наук України (2000–2020)*. Київ, 2021. С. 86–100. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/E_LIB/PDF/er-0004199.pdf

історії, змінює наше розуміння світу та має вплив на культурну пам'ять¹.

Проте варто зазначити, що всебічного наукового дослідження, присвяченого проблемі висвітлення історії української науки через призму фотодокументів, в Україні досі не з'явилося.

В Інституті архівознавства НБУВ відклався масив фотодокументів, який присвячений життю та діяльності видатних вчених України, є носієм наукової та культурної пам'яті та відіграє важливу роль в її збереженні. Фотодокументи – складова особових архівних фондів, які зберігають інформацію про людину, її життя, родину, наукову, педагогічну та громадську діяльність. Однак зауважимо, що не всі особові архіви мають зображувальні документи у своєму складі.

Фотодокументи в особових фондах використовуються для документування життя та діяльності окремих осіб. Вони також важливі для дослідження історії науки, техніки, культури та людства загалом. Фотодокументи можуть бути використані для відтворення подій, що сталися у минулому, для реконструкції життєписів конкретних осіб, відображення культурного та соціального контексту певної епохи.

Фотодокументи – безцінне джерело інформації й для відтворення розвитку української науки. Вони зберігають відбиток наукової діяльності науковців, їхніх досліджень, відкриттів і досягнень. Фотографії в особових архівах науковців засвідчують не тільки індивідуальні досягнення вчених, а й рівень розвитку наукової думки в Україні, бо дозволяють зрозуміти, як вчені працювали, які методи використовували, які пристрої та обладнання застосовували під час науково-дослідної роботи та які результати отримали.

Світлини відображають різні аспекти біографії та діяльності вченого: період навчання і стосунки з вчителями та викладачами, професійну діяльність і співпрацю з колегами, участь у конференціях, симпозіумах та інших наукових форумах, перебування у наукових експедиціях і відрядженнях, педагогічну роботу та взаємодію зі студентами тощо.

---

¹ Kaye J. 'J.', Vertesi J., Avery Sh., Dafoe A., [etc.]. To have and to hold : Exploring the personal archive. URL: https://www.researchgate.net/publication/221514193_To_have_and_to_hold_Exploring_the_personal_archive; Enwezor O. Archive Fever: Photography between History and the Monument. https://sites.duke.edu/vms565s_01_f2014/files/2014/08/enwezor2008.pdf; Lopes de Lacerda A. Photographs in archives: the production and meaning of visual records. História, Ciências, Saúde–Manguinhos. Rio de Janeiro, 2012. URL: <http://www.scielo.br>

У фотодокументах, які зберігаються в архівах, можна знайти цінну інформацію про освіту та навчання майбутніх науковців. Ці світлини засвідчують, що вчені не завжди мали можливість здобути якісну освіту та досконало підготуватися до своєї професії. Наприклад, фотодокументи, датовані 1930–1950 рр., свідчать про те, що багато вчених починали свій шлях з навчання на робітничих факультетах або ж учились заочно, дистанційно чи на вечірній формі. Так, у фонді І. М. Чиженка (ф. № 379) зберігається фотознімок¹, на якому майбутній академік зображений серед випускників робітничого факультету в 1934 р., а також світлини², зроблені під час практики на Зуєвській ТЕЦ у 1939 р.

Фотографії дозволяють відстежувати період навчання фондоутворювачів і в закладах вищої освіти. Наприклад, серед фотодокументів архіву матеріалознавця Л. О. Позняка міститься фотоальбом³ випускників інженерів-металургів КПІ, датований 1953 р., серед яких є й майбутній член-кореспондент НАН України. А в архівному фонді хіміка, академіка В. В. Скопенка (ф. № 386) можна знайти фотодокументи із його зображенням під час навчання в КДУ ім. Т. Г. Шевченка протягом 1954–1958 рр.⁴

Серед фотодокументів є й світлини вчених, на яких вони показані під час захисту кандидатської та докторської дисертацій. Завдяки таким знімкам можна дізнатися про наукове зростання вченого, до якої наукової школи він належав. Фотографії з керівниками досліджень можуть допомогти визначити розвиток наукового напрямку і рівень його впливу на фондоутворювача. Фотодокументи 1949–1950 рр.⁵ з особового фонду фізіолога, академіка П. Г. Костюка (ф. № 106), де вчений зображений із професором Д. С. Воронцовим, який був науковим керівником його кандидатської дисертації, проливають світло на шлях майбутнього академіка у велику науку.

Фотодокументи також можуть допомогти встановити дати, місця та обставини окремих подій наукового життя. Так, в особовому архіві академіка М. М. Амосова (ф. № 52) зберігаються фотодокументи, що висвітлюють діяльність вченого. Переважно документи⁶ фіксують

---

¹ ІА НБУВ. Ф. 379. Оп. 1. Спр. 86. Арк. 1.

² Там само. Спр. 88. Арк. 1.

³ Там само. Ф. 352. Оп. 1. Спр. 91. Арк. 1.

⁴ Там само. Ф. 386. Оп. 1. Спр. 51. Арк. 1.

⁵ Там само. Ф. 106. Оп. 1. Спр. 180. Арк. 1–6.

⁶ Там само. Ф. 52. Оп. 1. Спр. 235, 236.

М. М. Амосова серед колег-лікарів Інституту серцево-судинної хірургії у 1970–1980-х роках, наприклад, після проведеної М. М. Амосовим операції у 1980 р. Але є фотознімки ¹, на яких вченого зображено під час роботи в Інституті кібернетики АН УРСР (1970).

Фотодокументи є важливим джерелом для відображення наукової та науково-організаційної діяльності українського хіміка, академіка О. В. Кірсанова (ф. № 296). На світлинах вчений зображений на будівництві нового корпусу Інституту органічної хімії АН УРСР ², під час роботи в науково-дослідній лабораторії ³, на проведенні досліджень на Уманському вітамінному заводі ⁴, а також під час виступів ⁵ перед аудиторіями вчених, студентів і школярів. Фотодокументи у фонді О. В. Кірсанова датовані 1970–1980-ми роками.

Фотодокументи засвідчують проведені наукові дослідження та роботу під час наукових експедицій. Завдяки ним можна відтворити історію наукових досліджень, виявити особливості діяльності вчених на місцях проведення наукових експедицій, дізнатися про основні проблеми та виклики, з якими стикалися вчені під час проведення науково-дослідної роботи. Фотодокументи зберігають інформацію про результати досліджень, знахідки та відкриття, зроблені під час експедицій. Значний комплекс фотодокументів про наукову діяльність та участь у наукових експедиціях міститься в особовому архівному фонді геолога, члена-кореспондента НАН України В. Я. Дідковського (ф. № 288). Серед документів зберігаються негативи фотографій, зроблених під час наукових експедицій на науково-дослідному судні «Михайло Ломоносов» ⁶ до Риму (Італія) ⁷, Сінгапуру ⁸ і Цейлону ⁹ протягом 1964–1969 рр. В архіві українського геолога відклалися фотознімки про участь вченого й в інших наукових експедиціях ¹⁰.

Серед фотодокументів містяться світлини із зображенням вчених в їхніх робочих кабінетах, які несуть важливу інформацію про науковців

¹ ІА НБУВ. Ф. 52. Оп. 1. Спр. 235, 237.

² Там само. Ф. 296. Оп. 2. Спр. 97. Арк. 1–10.

³ Там само. Спр. 89. Арк. 1–3.

⁴ Там само. Спр. 96. Арк. 1–2.

⁵ Там само. Спр. 102. Арк. 1–11.

⁶ Там само. Ф. 288. Оп. 1. Спр. 128. Арк. 1–41.

⁷ Там само. Спр. 129. Арк. 1–2.

⁸ Там само. Спр. 130. Арк. 1–86.

⁹ Там само. Спр. 131. Арк. 1–142.

¹⁰ Там само. Спр. 131. Арк. 1–16.

і методи їхньої роботи. Фотознімки робочого кабінету вченого демонструють умови його роботи, характер взаємин з колегами, наявність технічних та інших матеріальних ресурсів на робочому місці. Зображення вченого в робочому кабінеті дає змогу оцінити його стиль роботи, організованість і рівень дисципліни науковця. Також на фотографіях можуть зображені різноманітні предмети, документи, що безпосередньо пов'язані з науковою діяльністю вченого.

В особових фондах ІА НБУВ зберігається багато світлин, на яких вчених сфотографовано у їхніх робочих кабінетах. Це фотознімки О. В. Кірсанова (ф. № 296), Г. О. Ковтуна (ф. № 378), Ю. Ю. Кондурфорова (ф. № 285), І. І. Лукінова (ф. № 323), В. С. Мельника (ф. № 377), К. Й. Новик (ф. № 5), І. Г. Підоплічка (ф. № 139), Н. З. Шора (ф. № 364), К. Б. Яцимирського (ф. № 372) та інших. На фотознімках ¹ математика, члена-кореспондента НАН України В. С. Мельника зображено під час роботи за комп'ютером, що можна розглядати як доказ його спеціалізації в галузі обчислювальної техніки. А на фотографіях ² члена-кореспондента НАН України Г. О. Ковтуна в робочому кабінеті вченого видно численні лабораторні прилади, що може характеризувати науковця як завзятого дослідника-хіміка. В особових архівах зберігаються фотодокументи, що зафіксували вчених під час різних наукових і урочистих засідань та нарад. Світлини можуть містити важливу інформацію про наукові заходи та урочистості, у яких брав участь вчений, коло учасників цих подій, відтворити умови та обставини їх організації та проведення. На фотографіях можна побачити, в якій обстановці проходили засідання та урочистості, з'ясувати характер участі в них вченого, наприклад, дізнатися, чи робив він доповідь на форумі або з ким спілкувався науковець, які наукові установи чи підприємства або культурно-історичні пам'ятки були відвідані ним під час заходу тощо.

Цей блок фотодокументів широко представлений в особовому архівному фонді хіміка, академіка О. В. Богатського (ф. № 272), де на світлинах зображено вченого під час проголошення доповідей на Президії АН УРСР у 1971 р. ³ і засіданні бюро Південного наукового центру АН УРСР у 1972 р. ⁴, під час роботи Всесоюзної наради працівників

---

¹ ІА НБУВ. Ф. 377. Оп. 1. Спр. 178. Арк. 1–3.

² Там само. Ф. 378. Оп. 1. Спр. 151. Арк. 1.

³ Там само. Ф. 272. Оп. 1. Спр. 125. Арк. 1.

⁴ Там само. Спр. 132. Арк. 4.

вишів у 1973 р.¹ та як учасника сесій і зборів Відділення хімії і хімічних технологій АН УРСР у 1975–1978 рр.² та ін.

Значна кількість фотодокументів в особових фондах провідних українських вчених розкриває їхню участь в організації та роботі вітчизняних і міжнародних конгресів, конференцій, з'їздів, симпозіумів та інших наукових форумів. На фотознімках, як правило, зображено гостей і учасників наукових заходів, організаторів і членів президій форумів, доповідачів і учасників, які виступали під час дискусій. Світлини також фіксують будівлі та приміщення, в яких проходили наукові форуми, обладнання залів засідань та ілюстративні матеріали, якими користувалися доповідачі.

В особовому фонді історика, члена-кореспондента НАН України В. І. Клокова (ф. № 350) представлено великий комплекс фотодокументів³, що висвітлюють участь вченого у різних наукових заходах у період 1950–1990-х років, зокрема, у конференціях, нарадах, зборах та засіданнях. Світлини, що зберігаються в особовому архіві зоолога, академіка І. Г. Підоплічка (ф. № 139), репрезентують участь вченого в міжнародних наукових форумах⁴. Серед учасників наукових конференцій зафіксовано фондоутворювачів на світлинах, що відклалися в особових фондах О. В. Богатського (ф. № 272)⁵ і фізика, члена-кореспондента НАН України Ю. Г. Здесенка (ф. № 363)⁶.

На фотодокументах, що зберігаються в особових архівах видатних українських вчених в ІА НБУВ, зафіксовано участь науковців у міжнародному науковому житті, їх перебування в наукових відрядженнях за кордоном, співпраця з вченими з країн Європи та світу. Так, в особовому архіві історика академіка Ю. Ю. Кондуфора (ф. № 285) відклалися фотодокументи⁷, які відображають перебування вченого в закордонних наукових відрядженнях у 1970–1980-х роках. Активну участь у міжнародному науковому житті брав правознавець, член-кореспондент АН УРСР П. О. Недбайло (ф. № 217). У його фонді вміщено значний комплекс фотодокументів про діяльність вченого в міжнародних орга-

¹ ІА НБУВ. Ф. 272. Оп. 1. Спр. 136. Арк. 1–2.

² Там само. Спр. 139. Арк. 1–7.

³ Там само. Ф. 350. Оп. 1. Спр. 191. Арк. 1–21.

⁴ Там само. Ф. 139. Оп. 5. Спр. 73. Арк. 1–5; Спр. 74. Арк. 1–4.

⁵ Там само. Ф. 272. Оп. 1. Спр. 143. Арк. 1–10.

⁶ Там само. Ф. 363 Оп. 1. Спр. 145. Арк. 1–2.

⁷ Там само. Ф. 285. Оп. 1. Спр. 128. Арк. 1–16.

нізаціях, зокрема, під час роботи Генеральної Асамблеї ООН у Нью-Йорку ¹ і Комітету ООН з прав людини в Женеві ² у 1960-х роках. Фотодокументи всебічно висвітлюють наукові відрядження паразитолога, академіка О. П. Маркевича (ф. № 121) до різних країн, у тому числі до Англії, Болгарії та Арабської Республіки Єгипет ³. Активним учасником наукових форумів за межами України був вчений у галузі теоретичної електротехніки, академік І. М. Чиженко (ф. № 379). Фотографії ⁴, які зберігаються в його особовому фонді, розкривають його діяльність під час перебування на Кубі, в Узбекистані, Бельгії. У фонді українського ентомолога, члена-кореспондента НАН України В. Г. Доліна відклалися світлини, які було зроблено під час роботи міжнародних наукових форумів за кордоном: у 1967 р. – у Відні ⁵; у 1979 р. – у Чехословаччині ⁶; у травні 1986 р. – у м. Гота (Німеччина) ⁷, а у листопаді 1987 р. – у м. Тбілісі (Грузія) ⁸.

У фондах ІА НБУВ зберігаються фотодокументи, які дають можливість дослідникам отримати інформацію про педагогічну діяльність вчених, їхні методи навчання та взаємодію зі студентами, а також вивчити історію науково-педагогічного процесу в університетах і наукових установах. Світлини відображають діяльність вчених під час проведення лекцій, практичних занять, наукових конференцій та інших подій, пов'язаних із педагогічною роботою. В особових архівах відклалися фотознімки, на яких зображено вчених зі студентами під час проведення наукових досліджень. Є також фотографії науково-педагогічних колективів різних навчальних закладів. Зокрема, у фонді фізика академіка А. А. Смирнова (ф. № 285) містяться світлини ⁹ вченого зі студентами та слухачами КПІ та КДУ ім. Т. Г. Шевченка, що були зроблені в період 1950–1970-х років. У фонді академіка О. В. Богатського (ф. № 272) відклалися світлини ¹⁰, на яких зображено вченого під час читання лекції в Одеському політехнічному інституті у 1977 р.

---

¹ ІА НБУВ. Ф. 217. Оп. 2. Спр. 95. Арк. 1–3.

² Там само. Спр. 97. Арк. 1–4.

³ Там само. Ф. 121. Оп. 3. Спр. 15, 17, 32.

⁴ Там само. Ф. 379 Оп. 1. Спр. 96–98, 112, 113.

⁵ Там само. Ф. 342 Оп. 2. Спр. 27. Арк. 1.

⁶ Там само. Спр. 30. Арк. 1.

⁷ Там само. Спр. 33. Арк. 1.

⁸ Там само. Спр. 34. Арк. 1.

⁹ Там само. Ф. 285. Оп. 1. Спр. 116. Арк. 1.

¹⁰ Там само. Ф. 272. Оп. 1. Спр. 142. Арк. 1.

Фотодокументи, що розкривають педагогічну діяльність вченого, зберігаються й в особовому архіві вченого в галузі кібернетики Н. З. Шора (ф. № 364), які зафіксували академіка під час читання лекцій для студентів МФТІ в 1970-ті роки ¹, а також в колі студентів ² у 1980-х роках.

Фотодокументи допомагають вивчати життєвий і професійний шлях вчених, наукове середовище, його структуру і динаміку, а також індивідуальні досягнення та взаємодію вчених. Фотодокументи можуть містити інформацію про зв'язки та співпрацю вченого з іншими науковцями, установами та організаціями, а також про його наукові досягнення та внесок у певну наукову галузь. Зазначимо, що фотодокументи, які містять зображення фондоутворювачів та їх колег, являють собою важливий інформаційний ресурс для дослідників та істориків, які вивчають життєвий і професійний шлях конкретних осіб. Зображення сприяють поглибленню знань про роботу, наукові досягнення та взаємини вчених.

На фотодокументах, що зберігаються в особовому фонді І. Г. Підоплічка (ф. № 139), вчений зображений у різні періоди свого життя, під час роботи в Інституті зоології АН УРСР та перебування в наукових експедиціях, в колі інших видатних вчених та колег з відділу палеозоології Інституту зоології АН УРСР. Наприклад, на світлинах можна побачити І. Г. Підоплічка поряд з академіками Б. Є. Патонем і М. В. Келдишем на борту судна «Академік Вернадський» ³ і під час відвідування Гідрофізичного інституту АН УРСР ⁴. На фотознімках ⁵ його зображено разом з колегами по відділу палеозоології – В. О. Топачевським, О. Л. Короткевич, Н. Л. Корнієць, В. І. Свистуном, В. І. Таращуком та іншими. Є світлини, на яких І. Г. Підоплічка зафіксовано у колі М. А. Воїнственського, С. С. Шварца ⁶, Г. С. Маркова, С. Ф. Манзія, І. Т. Сокура ⁷, разом із доктором Р. Музилем у Чехословаччині ⁸ тощо.

У фонді № 353 зберігаються фотодокументи, що висвітлюють життя та діяльність вченого в галузі гігієни і санітарії академіка НАН Украї-

¹ ІА НБУВ. Ф. 364. Оп. 1. Спр. 112. Арк. 1.

² Там само. Спр. 115. Арк. 1.

³ Там само. Ф. 386. Оп. 1. Спр. 50. Арк. 1.

⁴ Там само. Спр. 54. Арк. 1.

⁵ Там само. Ф. 139. Оп. 5. Спр. 30. Арк. 1.

⁶ Там само. Спр. 47. Арк. 1.

⁷ Там само. Спр. 32. Арк. 1–2.

⁸ Там само. Спр. 31. Арк. 1.

ни та АМН України Є. Г. Гончарука. Одна з фотографій зображує його поряд з такими видатними вченими, академіками НАН України О. Ф. Возіановим, А. П. Ромодановим і Ю. І. Кундієвим¹. На іншій світлині Є. Г. Гончарук зображений разом з народним депутатом Верховної Ради України І. С. Плющем, академіком НАН України О. О. Шалімовим у Національному медичному університеті імені О. О. Богомольця (2000)².

Українські вчені дієво співпрацювали та регулярно проводили зустрічі з іноземними колегами. Фотодокументи допомагають дослідити історію співпраці вчених України з науковцями країн Європи та світу, встановити їхні професійні та наукові зв'язки і контакти.

Наведемо кілька прикладів співпраці українських вчених з іноземними колегами, які зафіксовано у фотодокументах. Так, активно співробітничав з вченими інших країн український фізик, член-кореспондент НАН України Ю. Г. Здесенко (ф. № 363). На світлинах, що відклалися в особовому архіві, його зображено під час зустрічі з японськими вченими в 1992 і 2001 рр.³, з німецьким вченим Г. Кландорфом у 1998 р.⁴, під час наукового відрядження до Італії, де він перебував у підземній лабораторії Гран Сассо в 1999 р.⁵ і 2001 р.⁶ і співпрацював з італійською вченою Р. Бернабей⁷. У фонді хіміка О. В. Кірсанова (ф. № 296) зберігаються фотографії, на яких зображено фондоутворювача під час зустрічі з японською делегацією в квітні 1982 р.⁸, а також світлина, на якій сфотографований О. В. Кірсанов та вчені з Болгарського наукового центру «НОМАТ» у 1986 р.⁹ Доказом широкої міжнародної наукової діяльності хіміка, академіка Ф. С. Бабичева (ф. 57) є фотознімки¹⁰, що зображують вченого під час зустрічей з іноземними колегами з Франції, Великобританії та Індії протягом 1970–1980-х років. Значний масив фотодокументів зберігається в особовому архівному фонді фізика, академіка В. І. Трефілова (ф. № 361), на яких зображено вченого

¹ ІА НБУВ. Ф. 139. Оп. 1. Спр. 95. Арк. 1.

² Там само. Ф. 139. Оп. 5. Спр. 97. Арк. 1.

³ Там само. Ф. 363. Оп. 1. Спр. 139. Арк. 1–2.

⁴ Там само. Спр. 140. Арк. 1.

⁵ Там само. Спр. 142. Арк. 1.

⁶ Там само. Спр. 143. Арк. 1.

⁷ Там само. Спр. 144. Арк. 1.

⁸ Там само. Ф. 296. Оп. 2. Спр. 104. Арк. 1–2.

⁹ Там само. Оп. 1. Спр. 105. Арк. 1.

¹⁰ Там само. Ф. 57. Оп. 1. Спр. 131. Арк. 1–10.

під час спілкування з представниками іноземних делегацій упродовж 1970–1990-х років ¹.

Особові архівні фонди, що зберігаються в ІА НБУВ, містять значну кількість фотопортретів вчених, які зіграли провідну роль у науковому та громадсько-культурному житті України. Так, фотопортрети присутні в особових архівах: онколога В. Г. Пінчука ², матеріалознавця Л. О. Позняка ³, теплофізика і теплоенергетика В. І. Толубинського ⁴, фізика А. А. Смирнова ⁵, зоолога і палеонтолога І. Г. Підоплічка ⁶, геологів В. Я. Дідковського ⁷ і М. П. Балуховського ⁸, палеоботаніка К. Й. Новик ⁹, офтальмолога Н. О. Пучківської ¹⁰, історика І. Ф. Кураса ¹¹, фізика В. І. Трефілова ¹², фізіолога П. Г. Костюка ¹³, хіміка В. В. Скопенка ¹⁴ та інших.

Фотопортрети, як і будь-які інші фотодокументи, – важливе джерело інформації про науковців. Вони є свідченням того, як виглядали вчені в різні періоди їхнього життя, а зміни зовнішнього вигляду людини, зокрема й вченого, можуть бути пов'язані з віком, станом здоров'я, обставинами життя та умовами роботи. Фотопортрети відображають й певні риси характеру вченого як особистості. Особливий інтерес становлять фотопортрети, зроблені на різних етапах життя та діяльності вченого. Як, наприклад, фотопортрети академіка М. М. Амосова (ф. № 234), що охоплюють період 1939–2000 рр. ¹⁵ В окремих фондах, крім фотопортретів, вміщено портрети вчених у вигляді рисунків, шаржів тощо. Наприклад, у фонді історика В. І. Клокова (ф. № 350) представлено портрет науковця, нарисований олівцем на ватмані ¹⁶.

¹ ІА НБУВ. Ф. 361. Оп. 3. Спр. 27. Арк. 1–13.

² Там само. Ф. 198. Оп. 1. Спр. 88. Арк. 1–2.

³ Там само. Ф. 352. Оп. 1. Спр. 92. Арк. 1–8.

⁴ Там само. Ф. 172. Оп. 1. Спр. 69. Арк. 1–2.

⁵ Там само. Ф. 166. Оп. 1. Спр. 167. Арк. 1–8.

⁶ Там само. Ф. 139. Оп. 5. Спр. 7. Арк. 1–13.

⁷ Там само. Ф. 288. Оп. 1. Спр. 126. Арк. 1–5.

⁸ Там само. Ф. 318. Оп. 1. Спр. 23. Арк. 1–3.

⁹ Там само. Ф. 5. Оп. 1. Спр. 76. Арк. 1–2.

¹⁰ Там само. Ф. 336. Оп. 1. Спр. 135. Арк. 1–7.

¹¹ Там само. Ф. 369. Оп. 1. Спр. 121. Арк. 1–23.

¹² Там само. Ф. 361. Оп. 3. Спр. 25. Арк. 1–14.

¹³ Там само. Ф. 106. Оп. 1. Спр. 179. Арк. 1–25.

¹⁴ Там само. Ф. 386. Оп. 1. Спр. 56. Арк. 1–8.

¹⁵ Там само. Ф. 52. Оп. 1. Спр. 234. Арк. 1–12.

¹⁶ Там само. Ф. 350. Оп. 1. Спр. 196. Арк. 1.

В особових фондах зберігаються світлини членів родин українських вчених. Завдяки ним можна дослідити історію родин науковців, дізнатися про життя, професію, діяльність та інтереси членів сімей вчених, місця, де вони проживали. У фондах присутні фотознімки, на яких вчені зображені в домашній обстановці з членами родини, під час сімейних подорожей або відпочинку. Світлини розкривають зацікавлення та хобі вчених, а для багатьох з них таким було фотографування. Так, в особовому архіві хіміка, академіка Ю. С. Ліпатова (ф. № 116) міститься фотознімки¹, які зображують вченого у колі членів своєї сім'ї – з дружиною, сином та онуком. Ці фотографії були зроблені протягом 1938–1986 рр. У фонді є фотографія, на яких Ю. С. Ліпатов акомпанує на фортепіано японській співачці Юліко, яка виконує арію з «Чіо-Чіо-сан»² (1970-ті), і світлина³, що зображує вченого під час відвідування Свято-Макаріївської церкви в Києві з нагоди 50-річчя його подружнього життя (1997).

В особових архівах відкритися фотодокументи, на яких вчені зафіксовані в домашніх умовах. Фотографії відтворюють особисту історію науковців, містять інформацію про приватне життя вчених, їх відносини з друзями та знайомими, діяльність і спосіб життя фондотворювачів у позаробочий час. У фонді М. М. Амосова (ф. № 75) міститься світлина, на якій вчений в домашніх умовах під час роботи на комп'ютері⁴. Це фото було зроблено в 2001 р., коли М. М. Амосов мав уже поважний вік, але продовжував активно працювати й удосконалювати свої знання й навички. Фотодокумент свідчить про зацікавленість вченого сучасними інформаційними технологіями, які він використовував у своїй професійній діяльності. М. М. Амосов був засновником і керівником лабораторії біокібернетики, тому його цікавили питання використання комп'ютерів та інших електронних пристроїв.

У фондах є фотодокументи, на яких зображено моменти церемоній вручення провідним українським вченим за їх видатні досягнення таких державних нагород, як ордени, медалі, премії та грамоти або відзнак різних організацій та товариств, і навіть іноземних. Зазвичай вчені під час вручення нагород зафіксовані з керівниками держави та академії, а також серед інших нагороджених науковців. Такі фотознімки,

---

¹ ІА НБУВ. Ф. 116. Оп. 1. Спр. 128. Арк. 1–9.

² Там само. Спр. 136. Арк. 1.

³ Там само. Спр. 145. Арк. 1.

⁴ Там само. Ф. 52. Оп. 1. Спр. 238. Арк. 1.

наприклад, зберігаються в архіві академіка Є. Г. Гончарука (ф. № 353). На одному з них ¹ показано вченого в Маріїнському палаці разом з іншими нагородженими Державною премією України в галузі науки та техніки у 1997 р. Інша світлина ² зображує Є. Г. Гончарука під час отримання Золотої медалі Альберта Швейцера в Польщі у 1997 р. У фонді також зберігається фотографія ³, на якій відображено момент вручення видатному українському науковцю ордена князя Мудрого V ступеня в 2000 р.

На фотографіях можуть бути зафіксовані урочисті заходи, присвячені вшануванню вченого з нагоди ювілею. Фотодокументи висвітлюють організацію святкування, фіксують присутніх і виступаючих на такому заході, на світлинах нерідко зображено нагороди, дарунки та вітальні листи, що вручали вченим під час їхніх свят. Світлини, зроблені під час ювілеїв видатних українських вчених, відклалися в багатьох особових архівах. Фотодокументи зберігаються у фондах матеріалознавця Л. О. Позняка (ф. № 352) ⁴, електротехніка І. М. Чиженка (ф. № 379) ⁵, хіміків М. С. Полуюктова (ф. № 273) ⁶ і О. В. Кірсанова (ф. № 296) ⁷ та інших.

В особових архівних фондах видатних вчених України містяться й фотодокументи, які засвідчують вшанування їхньої пам'яті після смерті. На фотознімках зображено церемонії похорон вчених, меморіальні місця та речі, заходи, присвячені вшануванню пам'яті науковців (конференції, круглі столи тощо). Функцію збереження пам'яті про провідних українських вчених виконують й самі фотодокументи. Світлини заходів з ушанування вчених зберігаються у фондах зоолога М. П. Савчука (ф. № 312) ⁸, хіміка А. І. Кіпріанова (ф. № 100) ⁹ та інших науковців. В архіві академіка О. В. Богатського (ф. № 272) вміщено світлини меморіальних дошок і пам'ятника вченому ¹⁰.

¹ ІА НБУВ. Ф. 353. Оп. 1. Спр. 92. Арк. 1.

² Там само. Спр. 93. Арк. 1.

³ Там само. Спр. 96. Арк. 1.

⁴ Там само. Ф. 352. Оп. 1. Спр. 99. Арк. 1.

⁵ Там само. Ф. 379. Оп. 1. Спр. 106. Арк. 1–5.

⁶ Там само. Ф. 273. Оп. 1. Спр. 70. Арк. 1–2.

⁷ Там само. Ф. 296. Оп. 2. Спр. 110. Арк. 17.

⁸ Там само. Ф. 312. Оп. 1. Спр. 37. Арк. 10.

⁹ Там само. Ф. 100. Оп. 1. Спр. 40. Арк. 1–2.

¹⁰ Там само. Ф. 272. Оп. 1. Спр. 150. Арк. 1–5.

Зображувальні документи взагалі та фотодокументи зокрема, які відклалися в особових архівах, мають велике значення як унікальні комплекси джерел з національної історії, науки та культури. Фотодокументи є важливими свідками особистої історії людини, а також її оточення, виступаючи цінним джерелом дослідження життя, діяльності та творчості вчених, засобом збереження пам'яті про науковців та висвітлення їх внеску у розвиток науки і культури, а також відтворюючи як значущі, так і буденні події наукового життя. Збереження й актуалізація фотодокументів в особових архівних фондах видатних вчених України має важливе значення для формування як індивідуальної, так і колективної пам'яті про історію української науки та діяльність її досягнення її представників. Ці документи допомагають зберегти відомості про минуле і передати їх наступним поколінням, можуть слугувати джерелом для вивчення наукових біографій вчених і розвитку української науки, а отже, є важливою складовою національної наукової та культурної спадщини.

Отже, в архівах, бібліотеках і музеях України зберігається велика кількість особових архівних фондів провідних українських вчених, у яких відклалися значні комплекси документів особового походження, різноманітних за видовим складом і потужним інформаційним потенціалом, вивчення яких дасть змогу відтворити історію української науки через призму джерел індивідуальної пам'яті безпосередніх учасників наукового процесу. Всеохоплююче і глибоке дослідження джерельних комплексів документів українських вчених та активне введення їх до наукового обігу є необхідною умовою повної реконструкції розвитку національного наукового життя і визначення ролі та місця української науки у світовому інтелектуальному просторі.

Сучасні виклики та особливості соціального, наукового і культурного життя обумовлюють широке використання в архівній галузі інформаційних ресурсів, активне освоєння національного і світового інформаційного електронного середовища, що робить перспективним створення на вебсайтах архівів, бібліотек і музеїв електронних баз даних архівних ресурсів з метою актуалізації та популяризації історії української науки та архівної наукової спадщини видатних вчених України.

АКТУАЛІЗАЦІЯ ТА ПОПУЛЯРИЗАЦІЯ НАУКОВИХ АРХІВІВ

Архів – документна скарбниця історичної пам'яті, у якій зберігаються свідчення про події, процеси, особистості минулого. А оскільки людство, вибудовуючи сучасне і мріючи про майбутнє, спирається на попередній досвід, то архіви завжди актуальні. Цьому сприяє також пізнавальний інтерес до спадщини. Кожне покоління і кожна людина рано чи пізно хоче скласти уявлення про минуле свого роду, етносу, поселення, держави. І тому архів – стабільно актуальний.

Інформативні процеси дедалі глибше проникають в усі сфери життя сучасного суспільства, і звідси значення архівної інформації постійно актуалізується, зокрема, у контексті збереження, вільного доступу до архівних фондів, популяризації та поширення архівного надбання. Сьогодні архіви – це багатофункціональні й унікальні установи, і це обумовлено історико-культурним надбанням, яке вони зберігають, обліковують і сприяють поширенню наукових знань, і забезпечують документе підтвердження історичної дійсності.

Архівні документи з історії української науки вміщують інформацію про наукові досягнення, зародження і розвиток нових наукових галузей, бібліографічні та наукові відомості про видатних вчених, винаходи, патенти, взаємодію науки з державними органами влади, впровадження результатів наукової роботи у практику, координаційні зусилля багатьох колективів у виконанні наукових досліджень, міжнародну наукову співпрацю відповідно до конкретного хронологічного зрізу та ін.

Актуалізуючи та популяризуючи у різний спосіб інформацію архівних документів, архіви у різній мірі впливають на самоідентифікацію особистості, формуючи соціокультурне середовище сучасного суспільства і держави. Чинники актуалізації ретроспективної інформації про українську науку, відображені в архівних документах, є піз-

навальними, освітніми / просвітніми, політичними, етнічними, релігійними, моральними, соціально-психологічними. Цей перелік можна продовжувати...

Проте є періоди, коли хвилі актуалізації архівів різко зростають. Це спостерігається в часи переломних суспільних трансформацій, світоглядної переорієнтації, науково-технічних революцій, докорінних змін у способі життя. Різні чинники актуалізації архівів (політичні, ідеологічні, соціальні, пізнавальні, психологічні) можуть зливатися в один потік. Аналіз контенту архівів перетворюється на потужний інструмент переосмислення стереотипних історичних наративів як на національному, регіональному, так і глобальному рівнях.

Саме в такій ситуації перебуває нині архівна справа в Україні. Потреби у подоланні залишків тоталітарної радянської спадщини, розвитку вільного, демократичного, миролюбного суспільства, інтеграції в європейське і світове співтовариство, напрацювання ідеалів досконалого суспільства, державного ладу, ідеалів особистості, забезпечення цілісності держави, зміцнення національної ідентичності, пам'яті, самосвідомості, перемоги у російсько-українській війні та успішній післявоєнній відбудові спрямовують увагу до архівів. Саме в архіви зберігають багаті матеріали про перевірений віками український досвід національної стійкості, патріотизму, демократизму, боротьби за незалежність і державність, функціонування та дотримання європейських цінностей, твердих моральних устоїв, солідарності і співробітництва та інших проявів благодатного народного менталітету. З усіх цих рис і якостей формується сучасне цілісне українське суспільство. То ж звернення до архівів дуже принагідне і підвищене.

Досвід минулого, зафіксований в архівних документах, є живильним джерелом розвитку і зміцнення історичної, національної, соціальної, культурної й індивідуальної пам'яті.

Неухильно до архівів веде процес формування і зміцнення національної ідентичності, основою якої є національна пам'ять. Вона існує в свідомості людини і в історичних документах, які зберігають свідчення про походження, розвиток нації, визначні події в її житті, особливості світогляду, моралі, побуту, традицій, міжлюдських відносин. У нинішніх українських умовах пам'ять стоїть у центрі суспільного мисленнєвого процесу, бо війна, масова міграція, глобалізація, цифровізація адресують кожному запитання: Хто ти? Якого роду? Де

твоя земля, Батьківщина? У чому твоя етнічна самобутність і чи зберігаєш ти її нині? І тут погляди спрямовуються до історії, документні дані якої зосереджені в архівах, музеях, бібліотеках та ще – у народних переказах. І саме активізація національної пам'яті здійснює хвилю інтересу до архівів.

Соціальна пам'ять додає свій плин масового інтересу до архівів. Це – пам'ять про традиції суспільного устрою українців, державницькі прагнення, правила співжиття, прояви громадянського суспільства, міжнаціональні, міжконфесійні відносини, відносини між владою і народом, відносини із зарубіжжям. Усі ці питання в українському суспільстві зараз перебувають на стадії активного обговорення. Здобувається і активно розбудовується державність. Модернізується економіка. Українське суспільство консолідується для протистояння російській агресії. Розробляються стратегії і плани післявоєнної відбудови, оновлення суспільства на засадах соціальних стандартів високорозвинених країн. І все це теж привертає увагу до соціального досвіду, документні сліди якого зафіксовані в таких багатомісячних інформаційних центрах, як архіви.

Потужні імпульси звернень до архівів дає й культурна пам'ять. Її теж охопили процеси трансформації. Передусім культурна пам'ять уточнює власне національне єство. Очищає і вводить в обіг кращі народні традиції. Прагне до повноти осмислення національних культурних надбань, виробити адекватну оцінку культурним явищам і діям культури, які з якихось причин (політичних, ідеологічних, нерозуміння оригінальності тощо) замовчувалися чи дискредитувалися існуючими у відповідний час режимами. Та й для нового культурного будівництва багато чого можна взяти з арсеналу спадщини.

Національну, соціальну, культурну пам'ять, так би мовити, обслуговує історична пам'ять. За змістом вони є її різновидами, оскільки ґрунтуються на пам'яті минулого, звертаються до історії, у такий спосіб стимулюючи розвиток історичної пам'яті, потребу в її розширенні і збагаченні. Та й власне історична пам'ять нині також перебуває у русі: оновлюється, йде ближче до першоджерел, відкидає нав'язані стереотипи, вибудовує реалістичну картину минулого. Триває навіть битва історичних пам'ятей ворогуючих сторін. А це вимагає перевірки даних, що неодмінно веде до центрів пам'яті, серед яких один з найдавніших – це архів.

Не останню роль в актуалізації архівів відіграє й розвиток науки про архіви – архівознавство. Його завдання – підвести наукову базу під архівну справу, з'ясувати суть і значення документа, документного сховища, інтегрувати архівні знання з документознавчими, джерелознавчими, археографічними. Як і скрізь, розвиток науки вимагає посилення інтересу до свого об'єкта. Загострюється потреба скласти повну картину всіх пластів документних скопищ.

Розглянуті вище чинники і канали актуалізації архівів стосуються й архівів наукових. Але тут ще додаються запити історії науки, вимоги порівняльного аналізу в оцінці нових (?) ідей і винаходів, виявлення, наскільки вони справді нові, чи не є повтором уже відомого, однак непоміченого дослідником. За умов бурхливого зростання обсягів наукової інформації «винахід велосипеда» – цілком ймовірно явище, особливо у випадку, коли матеріали з досліджуваного питання не були опубліковані, а зберігаються лише в документах архівів. Недарма ж для заявок на нову тему дослідження, для дисертацій, статей у наукових журналах обов'язковим правилом є подача огляду результатів уже проведених розвідок на досліджувану тематику і планування досягнень. Щоправда, на практиці такі огляди і плани нерідко ґрунтуються лише на публікаціях і недостатньо (або й зовсім не) враховують архівні документи, що з якихось причин не були оприлюднені (незавершеність обґрунтування ідей, винаходу, нечіткі уявлення про можливості застосування, неготовність до друку тощо). Як бачимо, націленість на інновації в наукових дослідженнях передбачає і ретельне вивчення профільних архівних документів.

Актуалізація архівів потребує їхньої популяризації. Це може відбуватися у чотирьох варіантах:

- популяризація архіву як соціокультурної установи (документної скарбниці, центру, місця, осередку історичної пам'яті, зберігання артефактів національної спадщини);
- популяризація всіх видів архівних документів;
- популяризація архівних послуг;
- популяризація професії архівіста, архівознавця.

У першому варіанті йдеться про представлення громадськості архівів як храмів документної пам'яті, найбагатших зібрань первинних, оригінальних, унікальних документів на всіх видах носіїв інформації, як наукової, культурно-просвітницької, інформаційної організації, що

береже і віддзеркалює національну історію. Такий образ архіви мають напрацьовувати передусім самостійно, таким його повинні поширювати й масмедіа. Слід рішуче долати усе ще побутуючий неадекватний образ архіву як накопичення використаних документів, що колись комусь може згодяться для довідок. У суспільстві повинна утвердитися думка, що архів – постійно діюче джерело свідчень про спільне минуле, оберіг і зберігач історичної спадщини. Передача документа в архів – не вилучення з обігу, а постановка на довговічне служіння. І тому архівній справі належить бути в соціокультурних пріоритетах.

Найзручнішим способом саморепрезентації архівів у наш час є їхні власні сайти або архівні блоки на сайтах фондоутворювачів архівів. Тут важливо привабливо показати цілісний образ архіву, цінність його джерельної бази, відображення в ньому певного історичного періоду, які пласти життя зафіксовано в його документах, які містяться в ньому рідкісні, унікальні, знакові документи, що може дати архів для конкретних категорій людей, розуміння історії свого роду і народу. Наукові архіви повинні вказувати, про які галузі науки, наукові установи і постаті вчених йдеться. Загалом сайт покликаний засвітити документне багатство архіву, його важливість у зміцненні і розвитку історичної пам'яті, формуванні реалістичних поглядів на минувшину.

Матеріали про архівні фонди НАН України здебільшого представлені на сайтах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника, сайтах провідних наукових установ Академії.

У НБУВ сформовано близько 70 цифрових баз даних архівного матеріалу. У пошуку допоможуть путівники «Архівні фонди установ Національної академії наук України», «Архіви, колекції та зібрання державних, громадських та релігійних установ у фондах Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського», «Особові архівні фонди вчених НАН України в Інституті архівознавства Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського», «Особові архівні фонди Інституту рукопису», «Видатні вчені Національної академії наук України: особові архівні та рукописні фонди академіків та членів-кореспондентів у Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського». Привертають увагу Цифрова бібліотека історико-культурної спадщини, колекції цифрових українських газет, карт,

електронний архів науково-довідкових видань з питань дослідження унікальних архівних і бібліотечних фондів. Т. Г. Шевченку, В. І. Вернадському, М. С. Грушевському присвячено меморіальні електронні колекції. Повноцінні рубрики про цифрові інформаційно-аналітичні, бібліотекознавчі, бібліографічні, біографічні ресурси. Систематично поповнюється електронний архів документів і матеріалів з історії Національної академії наук України, історії Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, реферативна база даних «Україніка наукова», науковий електронний депозитарій, полісемантичне зібрання електронних документів за пріоритетними напрямками науки, освіти, культури, економіки, виробництва, управління тощо.

Інформаційно багатий сайт Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника. Тут широко відображено, мабуть, найбільші в Україні колекції бібліотечних і архівних ресурсів із зарубіжної україніки, західноукраїнської преси, мистецтва. Вказано відомості про наявні у ЛННБУ ім. В. Стефаника бібліотечні і архівні фонди Наукового товариства імені Т. Шевченка. Нещодавно вони поповнилися оцифрованими копіями архівних і рукописних збірок НТШ, які зберігаються в Національній бібліотеці Польщі у Варшаві та Національному закладі імені Оссолінських у Вроцлаві. Функціонують у режимі поповнення історико-біобібліографічної бази «Українська преса в Україні та світі XIX – XX ст.», «Бібліографістика провідних українських газет XIX – першої третини XX ст.», «Українська журналістика в іменах». Викликає інтерес історико-бібліографічна база даних полілінгвальної преси (польською, німецькою, чеською, їдиш та іншими мовами), поширеної в Галичині у першій третині XX ст. Заслужовують на схвалення бази довідкових даних про наукові ресурси у відкритому доступі (цифрові бібліотеки, журнали і архіви, дисертації, тези, депозитарії, як вітчизняні, так і зарубіжні).

Інститутські сайти, портали, ґрид-кластери поряд з сучасними цифровими ресурсами подають і архівні – сторінки, фрагменти, блоки з історії профільної науки, здобутків власної установи, особові фонди вчених. У цій справі привертає увагу досвід інститутів проблем реєстрації інформації, теоретичної фізики ім. М. М. Боголюбова, кібернетики ім. В. М. Глушкова, електрозварювання ім. Є. О. Патона, біохімії ім. О. В. Палладіна, фізики конденсованих систем, Головної астрономічної обсерваторії, Харківського фізико-технічного інституту, геогра-

фії та багатьох інших. Практично всі діючі сайти академічних наукових установ містять архівні елементи.

Архіви національного значення помітно присутні на сайтах низки соціогуманітарних інститутів НАН України, де архіви виступають однією з основних інформаційних баз наукової творчості. Найбільші в Україні профільні цифрові масиви мають інститути літератури ім. Т. Г. Шевченка (зібрання рукописів від давнини до сучасності), історії України (історичні архіви так само від давнини до сучасності), української мови (історія і сучасний стан української мови, діалекти), мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського (фонди рукописів і фонозаписів), соціології (моніторинг масових настроїв), Український мовно-інформаційний фонд (інтегрована лексикографічна система) та ін.

Потенціал для висвітлення наукових архівів на інтернет-майданчиках невичерпний. І завдання архівістів – використати це максимально. Адже достеменно відомо, що коли інформація надходить в Інтернет, то стає доступною для ознайомлення з будь-якого куточка планети. Отже, принципово важливо, щоб архіви наукових установ мали власну постійну сторінку на сайтах цих організацій і могли принагідно долучатися до інформаційних подій.

До традиційних форм популяризації архівних джерел з історії української науки можна віднести: унаочнені (стаціонарні і пересувні виставки, презентації збірників архівних документів, опублікованої епістолярної спадщини видатних вчених), усні (огляди, лекції, наукові заходи, семінари), комплексні (наукові заходи, дні відкритих дверей, тематичні семінари). Традиційним способом популяризації наукової архівної спадщини є публікаційна діяльність архівів. Архіви створюють різного роду довідники архівних зібрань, покликаних популяризувати архівні фонди, інформувати дослідників про документальні джерела, що зберігаються в архівах. Інформація про українську науку популяризується шляхом підготовки збірників документів «Історія Національної академії наук України» (розробник – Інститут архівознавства НБУВ), які хронологічно вже висвітлили мовою документів історію найвищої наукової установи країни від 1918 до 1965 рр. Станом на сьогодні опубліковано 15 книг цього унікального видання. Причому дослідницька робота з підготовки видань передбачає не лише публікацію документів із фондів ІА НБУВ, а й виявлення і розроблення архів-

них джерел у різних архівосховищах України (державних, обласних, міських, відомчих тощо).

Українські архіви мають неоціненні резерви неопублікованих документів, здатні збагатити науку новими фактами, які відображають минуле української науки. У різний спосіб архівні документи залучають академічні інститути, публікуючи видання зі своєї історії (збірники документів, монографії, наукові розвідки). Так, Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка у 1999 р. видав друкований довідник про рукописні фонди «Путівник по фондах відділу рукописів». У доробку інституту – праці про установу та її вчених. Ознайомитися з їх наочним переліком можна на сайті установи, серед них такі, як «Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України, 1926–2001: Сторінки історії, 75. Збірник», «Вісімдесят і далі...: коротка історія Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка», «Благородний вимір наукового подвижництва. Збірник наукових праць» (видання присвячено пам'яті чл.-кор. НАН України Н. Є. Крутікової)¹ та ін. Уся ця інформація з популяризації доробку інституту у царині своєї історії розміщена у відкритому доступі на офіційному сайті установи. Інформативно насиченим є й сайт Інституту історії України НАН України, на якому в електронному вигляді представлені електронні джерела, збірники документів, наукові видання, архівні довідники та ін.

Академічні установи на основі архівних документів активно досліджують власну історію – публікуються монографії, наукова та епістолярна спадщина українських вчених, науково-дослідні праці на основі матеріалів архівів, наукові видання біографічного спрямування.

Публікується епістолярна спадщина – щоденники, мемуари, листування. Монографічні дослідження написані на основі архівних документів, що зберігаються в ІА НБУВ, архівах науково-дослідних установ, центральних державних архівах і присвячені історії НАН України та її видатним вченим. На початку періоду незалежності України важливе значення мало зняття заборони на публікацію надбання українських репресованих вчених та окремих подій в українській науці, які раніше не розголошувалися.

---

¹ *Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України : вебсайт.* URL: <http://www.ilnan.gov.ua/index.php/uk/publikatsii/itemlist/category/45-publikatsii-pro-institut-ta-spivrobotnykiv>

Важливе значення в галузі популяризації архівної спадщини про українську науку мають й періодичні видання. Так, науково-практичний журнал «Архіви України» має вже понад 75-річну історію. Сьогодні це загальнодержавний науково-практичний журнал, який з 2000 р. представлений електронною версією на сайті Державної архівної служби України, також є онлайн-доступ до цифрових копій повного зібрання його випусків. Пріоритетними завданнями часопису в непростому сьогоденні є відображення теоретичних засад і практичних підходів у розвитку сучасної архівістики, її взаємозв'язків з історичною наукою, джерелознавством, документознавством, інформологією¹.

Наукові видання академічних установ публікують наукові розвідки, якими популяризуються архівні документи з історії науки України «Український археографічний щорічник» (Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського), «Український історичний журнал» (Інститут історії України), «Рукописна та книжкова спадщина України» (НБУВ) та ін.

Популяризацію життя та діяльності видатних українських вчених активно провадять і заклади вищої освіти, в яких вони тривалий час працювали або навчалися. Прикладом такої діяльності є Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського», у якому працював акад. Є. О. Патон і навчався акад. Б. Є. Патон. Так, із залученням архівних документів підготовлено документальний фільм «Патони і КПП», який доступний для перегляду усім охочим через YouTube.

27 листопада 2020 р. у Музеї історії університету відбувся захід – науковий семінар «Патонівська школа і науково-технічний прогрес», присвячений пам'яті видатного вченого світового рівня президента Національної академії наук України, директора Науково-технічного комплексу «Інститут електрозварювання ім. Є. О. Патона» НАН України академіка Бориса Євгеновича Патона.

При університеті з 1998 р. функціонує Державний політехнічний музей імені Бориса Патона, який популяризує життя і діяльність видатних інженерів та науковців України, здійснюється видання серії книг «Славетні імена Київського політехнічного інституту».

---

¹ Палієнко М. «Архіви України» як віддзеркалення розвитку архівної галузі, науки і професії (з нагоди 75-літнього ювілею журналу). *Архіви України*. 2022. Вип. 4. № 333. С. 9–18.

Співпрацю із закладами вищої освіти в контексті актуалізації архівної спадщини українських вчених необхідно посилювати, шукати спільні точки дотику архівів і закладів вищої освіти в реалізації наукових та просвітницьких проєктів.

Найпоширенішим із давно апробованих методів архівної інформаційної роботи є популяризація окремих документів. Це виставки, презентації, демонстрації, публікації одного єдиного документа або включення його в комплексну інформаційну акцію поряд з бібліотечними, музейними експонатами. Причому цей єдиний документ і самостійно у вигляді виставки з одного артефакту і в комплексі дасть помітний пропагандистський ефект, стане перлиною виставки чи схожого заходу, приверне увагу до себе і до архіву, який він представляє. Звичайно ж для цього потрібно підібрати показовий для теми виставки документ і цікаво розказати про його значення.

Ще одна форма популяризації архівної спадщини про українську науку – організація електронних виставок, присвячених видатним українським вченим до ювілейних дат їхнього життя. Такі виставки постійно організовуються Інститутом архівознавства, Інститутом рукопису і розміщуються на вебпорталі НБУВ, але також і іншими архівами, в яких зберігаються архівні документи з життя та діяльності видатних вчених. Так, у 2015 р. ЦДАВО України розмістило виставку документів зі своїх фондів до 145-річчя акад. Є. О. Патона¹. Загалом фахівці зазначають², що електронні виставки можуть бути за характером експонатів, що виставляються, – універсальними, спеціалізованими, тематичними; за термінами проведення – постійно діючими або короткотерміновими; за значенням інформації, яку містять експоновані архівні матеріали, – міжнародного значення, національного значення, регіонального значення, місцевого значення; за частотою проведення – періодичні, щорічні, одноразові.

Усі ці характеристики можуть бути застосовані до електронних виставок архівних документів з історії української науки. Універсальні – для широкого кола користувачів, спеціалізовані – присвячені окремим

---

¹ До 145-річчя з дня народження Є. О. Патона. *Центральний державний архів вищих органів влади і управління України : вебсайт*. URL: <https://tsdavo.gov.ua/vystavky/do-145-richchya-z-dnya-narodzheniya-ye-o-patona/>

² Вовк Н. Електронні виставки архівних документів: сучасний стан та перспективи розвитку. *Вісник Книжкової палати*. 2018. № 5. С. 44.

напрямам розвитку науки та досягненням у цій сфері, тематичні – присвячені актуальним питанням науки, пам'ятним датам з історії науки, персональні – присвячені видатним вченим. Виставки можуть бути організовані як окремими архівами, так і в співпраці з залученням документів зарубіжних архівів тощо. Переваги такої форми популяризації архівної спадщини української науки безмежні – необмежена кількість читачів, доступ до виставок в будь-який час, без прив'язки до роботи архівів, можливість зіставляти різні види документів, покращення збереження оригіналів документів, репрезентація різних форматів документів (наприклад, схем, креслень, проєктів), наявність гіперпосилань, пошукових засобів тощо.

Використання різного роду технологічних прийомів у виставково-інформаційній діяльності з застосуванням можливостей мережі Інтернет сприяє донесенню до користувача відповідного змісту документа і може бути спрямовано на користувачів різного віку. Архівний документ, що пов'язаний із розвитком науки або особистістю видатного вченого, дозволяє розкрити сутність творчої інтелектуальної діяльності наукового колективу й окремої особистості, висвітлити їх реальний внесок у розвиток науки, відобразити зв'язок документальних текстів із соціальним і культурним середовищем історичного оточення минулого.

У всеукраїнському масштабі найбільш значущий проєкт архівної мережі – платформа «Міжархівний пошуковий портал»¹, де в єдиному пошуковому просторі репрезентовані електронні ресурси державних архівів (Центральний державний архів-музей літератури і мистецтва України, Центральний державний архів вищих органів влади та управління України, Центральний державний архів громадських об'єднань та україніки, Центральний державний історичний архів м. Києва, Державний архів Львівської області) і окремі тематичні цифрові колекції документів. Пошукова система має гнучкі налаштування, є морфологічною, пошук здійснюється за повними текстами довідкового апарату, представленого на локальних ресурсах, а саме: за назвами фондів, історичними довідками до них, анотаціями до фондів та описів, заголовками справ і документів, а також серед позицій покажчиків – аналогів

---

¹ Міжархівний пошуковий портал. Єдине вікно доступу до цифрових ресурсів українських архівів. *Державна архівна служба України : офіційний вебпортал*. URL: <https://searcharchives.net.ua/>

традиційних архівних каталогів. Проєкт створено компанією «Архівні інформаційні системи» у співпраці з Державною архівною службою України. Так, на наш електронний запит (загальний пошук станом на 25.04.2023) словосполучення «АН УРСР» було знайдено у 1746 фондах, 1192 описах, 20 958 справах. Пошук в оцифрованих справах на той самий запит показав результат 1355 справ.

Для архівної системи НАН України перспективним видається створення електронного пошукового проєкту, який охоплював би архівні установи НАН України та уможливив би зробити доступнішими документи з історії української науки через мережу Інтернет, зокрема, через сайти і портали, що, звісно, підняло би в рази відвідування сайтів, сприяло б популяризації української науки.

Звісно, що такого роду проєкт потребуватиме інтеграційних зусиль фахівців різних спеціальностей, кадрового ресурсу, потужного устаткування для оцифрування передусім описів архівів академічних установ та їхньої конвертації в єдину базу даних, яку доцільно створити на базі Інституту архівознавства НБУВ, як центрального академічного архіву НАН України.

Слід зазначити, що і фінансування таких проєктів потребує значних коштів, проте осмислювати це необхідно вже сьогодні, проводити роботу на місцях з архівами наукових установ НАН України, посилювати їх кадрово, устаткуванням тощо. Для реалізації проєкту знадобляться не лише фахівці у сфері інформаційних технологій, а й спеціалісти-архівісти, археографи, джерелознавці, ті, хто добре орієнтується в Архівному фонді НАН України та історії академічної науки України. Цей дороговартісний, як вже зрозуміло, проєкт можна реалізувати лише комплексним фінансуванням, із залученням коштів держави, Академії наук, грантових програм і, можливо, меценатів та ін. Зрозуміло, що це довгостроковий проєкт, повноцінна реалізація якого може тривати роками, проте можливе часткове введення до інформаційного середовища окремих його складових. Доцільно спочатку репрезентувати оцифровані описи фондів особового походження, згодом – оцифровані описи фондів установ НАН України, а на завершальному етапі – створити єдину базу даних. Можливо створення баз даних з документальної спадщини окремих українських вчених, фонди яких розпорошені між різними архівами (і навіть закордоном), за результатами виявлення документів, проведеного в цих архівах. Архівні документи особового по-

ходження, а саме – листування, щоденники, фотографії, особисті документи, документи з науково-організаційної та наукової діяльності вчених, зберігають індивідуальну й екзистенціальну пам'ять про українську науку. Це визначає наукове та культурне значення архівів особового походження та обумовлює їх інформаційну цінність.

Не до кінця опанованими в плані залучення до популяризації архівної спадщини є соціальні мережі. Кількість інтернет-користувачів постійно збільшується, так само збільшується і кількість часу, який користувачі проводять у соціальних мережах, тому перспективним видається використовувати інформаційні можливості віртуальної мережі. Архівні комплекси мають у роботі враховувати потреби людей, орієнтованих на вебконтент, – Homo informaticus, або Людина інформаційної епохи. У більшій чи іншій мірі сучасного буття кожен дослідник, який працює з архівами, є Homo informaticus, зазвичай залучаючи інформацію комп'ютерних мереж до своїх досліджень. Сучасні реалії ставлять завдання перед дослідником освоювати нові інформаційні технології, оцінюючи та відбираючи необхідну інформацію. З-поміж інших соцмереж в Україні, за даними соціологів, найбільша кількість користувачів для отримання інформації обирають Facebook, на другому місці – Instagram, далі – Viber, Telegram і TikTok¹. З широким розповсюдженням Інтернету, зокрема мобільного, соціальні мережі стають дедалі доступнішими. Як зазначає В. Бездрабко, аналізуючи присутність у соціальних мережах іноземних та українських архівних установ, «в українській архівній практиці констатується ще недостатній інтерес до такого виду джерел, як публікації в соціальних мережах. Тож численні сліди життя і творчості багатьох публічних, медійних чи пересічних осіб, товариств, корпорацій лишаються осторонь формування їхніх фондів або ж колективного портрету епохи, доповненого віртуальним життям»². Передусім у соціальних мережах можуть бути виставлені бази даних із відкритим доступом, науково-довідкова інформація, окремі ілюстративні документи тощо.

Наукові архіви – законні носії наукової спадщини. Тому їх популяризація природно зв'язана з популяризацією історії науки, наукового

¹ З яких соцмереж українці отримують інформацію? Опитування. *Українська правда : інтернет-видання*. URL: <https://life.pravda.com.ua/society/2022/02/15/247467/>

² Бездрабко В. Соціальні мережі і архівні практики. *Архіви України*. 2021. Вип. 3. № 328. URL: <https://au.archives.gov.ua/index.php/au/article/view/120/82>

знання взагалі. Архівна складова – органічна у всіх формах і методах пропаганди знань (і цю позицію слід зміцнювати): фестивалях, днях науки, лекторіях, науково-популярних виданнях, масмедіа, енциклопедіях, словниках, довідниках тощо. Є ще резерви для розширення архівного матеріалу у профільних журналах академічних установ.

Популяризуючи архівну спадщину з історії української науки, вчені-архівісти постійно перебувають у тісному зв'язку з науковцями та діячами культури, які активно залучають до роботи архівні документи і мають спеціалізацію у певній галузі історичного знання. Обмін думками на наукових заходах (конференціях, семінарах, круглих столах, засіданнях тощо) дозволяє не лише популяризувати архівну спадщину з історії української науки та культури, а й поділитися досвідом, окреслити перспективи можливої співпраці тощо. У системі НАН України таким центром, який всіляко популяризує архівну спадщину з історії української науки через наукові заходи, є Інститут архівознавства НБУВ, який щорічно у рамках Міжнародної конференції «Бібліотека. Наука, Комунікація» НБУВ організовує та проводить засідання секції у цій царині.

Важливим у контексті популяризації архівної спадщини України на міжнародному рівні є участь Державної архівної служби у Міжнародній раді архівів, членом якої вона є з 1956 р. Діяльність ради спрямована на ефективне управління документацією, архівами; захист, збереження і використання світової архівної спадщини; створення та впровадження стандартів; професійний розвиток та забезпечення діалогу між архівістами, політиками, суспільством¹. Українські фахівці у галузі архівної справ беруть активну участь у міжнародних конгресах архівів та щорічних конференціях Міжнародної ради архівів.

Широке поле для архівної пропаганди надають медіа: теле-, радіо-, інтернет-канали, періодичні друковані й інтернет-видання. У соціальних мережах багато точиться дискусій на історичні теми, в яких завжди принагідні архівні документи і думки архівістів. Фахівці наукових архівів мають можливості більше долучитися до роботи Комісії НАН України з питань комунікації з суспільством і популяризації наукової діяльності.

---

¹ Міжнародна рада архівів. *Державна архівна служба України : офіційний веб-портал*. URL: <https://archives.gov.ua/ua/міжнародна-рада-архівів-2/>

У 2022 р. заснована Премія НАН України «За популяризацію науки». Щороку Премія буде присуджуватися у трьох номінаціях:

– «Найкраща науково-популярна публікація (серія публікацій) про наукові розробки і досягнення, проблеми розвитку науки і / або публікація періодичного друкованого / електронного ЗМІ про науку (журнали, газети, інтернет-сайти, зареєстровані як ЗМІ, наукові рубрики ЗМІ)»;

– «Найкраща програма про науку (радіо- і / або телевізійні проєкти, які виходили на радіо-, телеканалах і / або інтернет-мовленні), науково-популярний фільм»;

– «Найкращий науково-просвітницький проєкт року (музейні, виставкові, фестивалі проєкти, лекторії, наукові кафе, спеціальні (тематичні) онлайн-проєкти, проєкти в соціальних мережах, подкасти, проєкти блогерів, проєкти інших форматів, що залучають широку громадськість (дорослих, дітей і школярів, студентів) до досягнень науки через публічні заходи)».

Перший конкурс робіт на премію «За популяризацію науки» відбувся у 2023 р. успішно. У всіх трьох номінаціях перемогли цікаві, масштабні науково-популяризаційні проєкти¹. Шириться коло учасників конкурсу, у тому числі й за рахунок архівістів, у розпорядженні яких наявні документні багатства наукової спадщини.

Традиційно пріоритетною для архівів є видавнича діяльність. Вона дає комплексний ефект – пізнавальний, дослідницький, просвітницький, інформаційний, довідковий і також популяризаторський, будучи сама популяризацією і базою для інших видів популяризації. Звісно, підготовка наукового видання архівних матеріалів – складна, клопітна, відповідальна справа. Але результат дорівнює своєрідному енциклопедичному виданню, якщо текст оригіналу супроводжується дослідницькими, пояснювальними, довідковими та іншими додатками. Таке видання стає зводом даних про об'єкт.

Прикладом може служити публікація рукопису Пересопницького Євангелія². Транслітерованому тексту пам'ятки передують його дослідження як історико-культурного, мовного явища, особливостей пись-

¹ «Про присудження премії НАН України “За популяризацію науки”». Постанова Президії Національної академії наук України від 12.04.2023. *Національна академія наук України : вебсайт*. URL: <https://www.nas.gov.ua/UA/Messages/Pages/View.aspx?MessageID=10024>

² Пересопницьке Євангеліє. 1556–1561 : Дослідження. Транслітерований текст. Словопоказчик. Київ, 2001. 703 с.

ма, подано її археографічний і кодикологічний описи, бібліографію праць про неї. Розкрито принципи транслітерації тексту. До всіх змін у тексті оригіналу додаються примітки. Словопоказчик охоплює всі графічні, орфографічні, фонетичні, граматичні і змішані варіанти слів у рукописі¹. Отже, наукове видання Пересопницького Євангелія вперше в повному обсязі і з повним набором характеристик оприлюднило цю національну святиню і зробило її більш зрозумілою для широкого загалу. Цьому сприяло також і факсимільне та цифрове видання пам'ятки.

Рукопис Конституції Пилипа Орлика так само завдяки публікації оригіналу (староукраїнською і латинською мовами), перекладів сучасною українською і англійською мовами та ретельних його досліджень став широко відомим в Україні та за її межами. Виявилося, що це не лише історичний документ, а й перша в світі конституція для демократичної держави.

Видання і дослідження «Київських глаголичних листів» сприяли тому, що вони стали відомими, оскільки довели, що це не лише тисячолітній рукопис, а й один із найперших документів слов'янського глаголичного письма.

Популярність архівів значною мірою залежить і від доступності до них. Порівняно з бібліотеками доступність до архівів завжди була меншою через особливості їх функціонування.

В архівах звичайний, а не продовжений робочий день, два вихідні на тижні, оригінали документів не висилаються по абонементу. А у менш відомого явища – і менше шансів на популярність. Цифровізація знімає традиційні бар'єри для викладу у загальнодоступній, дохідливій формі архівів. Оцифровані документи виставлені для вільного доступу в Інтернеті стають відомими на увесь світ. Тому оцифрування архівів і створення умов для вільного доступу до них є нині найшвидшим і найкращим шляхом до їх популяризації. Це фундаментальна соціально значуща акція, і вона не може бути вирішена за короткий термін. Але як стратегічна мета вона повинна бути обов'язковою для кожного архіву. І поетапне її вирішення рухається успішно, хоча й стримується браком матеріально-технічного і фінансового забезпечення.

Доцільно чинять ті архіви, які передусім оцифровують найстаріші – рідкісні – документи, документи на носіях інформації, які перебувають під загрозою руйнування. Заслужують пріоритетної ува-

---

¹ Пересопницьке Євангеліє. 1556–1561: Дослідження. Транслітерований текст. Словопоказчик. Київ, 2001. С. 407.

ги архівні артефакти, технічні пристрої зняття інформації з яких давно вийшли із вжитку. Це воскові циліндри, записи на склі, грамплатівки тощо. Донедавна вони нерухомо зберігалися на полицях архівів і згадувалися лише під час інвентаризації. А коли Інститут проблем реєстрації інформації НАН України спільно з НБУВ розробили технологію відтворення інформації з таких носіїв, до них вибухнув інтерес в Україні та зарубіжжі. На фоноваликах, зокрема, знайдено промову Шолома Алейхема, українські народні пісні, зібрані Лесею Українкою, рідкісні записи єврейської інструментальної музики та європейської музичної класики. У рамках спільного проекту «Наукова спадщина України» вдалося перезаписати із касетних аудіозаписів на магнітній стрічці у цифровий формат 410 наукових доповідей видатних вчених із різних галузей науки, виголошених на засіданнях Президії НАН України за період 1970–2001 рр. Колись нібито «мертві» архіви активно ввійшли в суспільний обіг завдяки цифровізації.

Немаловажним чинником популярності архівів є кількість і якість їх послуг. Чим більший набір послуг, тим ширший до них потік користувачів. Традиційних послуг на зразок довідок, виготовлення копій, консультацій та ін. – уже недостатньо. Зростає попит на аналітичну архівну продукцію, тематичні архівні бази даних, розшук втрачених документів, дистанційне системне обслуговування колективних і індивідуальних користувачів. Стирання меж у цифровому форматі між архівами, бібліотеками і музеями все частіше нагадує про необхідність формування їх інтегрованих ресурсів. Цифровізація відкриває шляхи для збагачення видів архівного сервісу.

Важливе значення для популярності архіву має інтерфейс сайту. Якщо він зручний, з його допомогою легко можна відшукати в архіві потрібний матеріал, взяти його собі, і тому привабливість архіву зростає. Сайт архіву – це його віртуальні входні двері. Потрібно, щоб, переступивши поріг, користувач відразу бачив архівні орієнтири: каталоги, путівники, бази і банки даних, огляди, картотеки, покажчики, реєстри тощо, іншими словами – щоб користувача «зустрів» і «повів» по архіву продуманий довідковий і пошуковий апарат.

Загалом популярність архіву забезпечується насамперед двома чинниками: багатством документного ресурсу і високою компетентністю архівістів-професіоналів. Для інноваційної розбудови архівної справи необхідне злиття в особі архівіста трьох грамотностей – архів-

ної, цифрової і медійної. Архівна грамотність синтезує історичні, джерелознавчі, документознавчі, бібліографознавчі, музеєзнавчі та інші спеціально-історичні знання. Цифрова грамотність передбачає володіння комп'ютерними засобами і технологіями опрацювання інформації; медійна вимагає умінь користуватися і поширювати інформацію. В архівісті спеціально-історичний фах переростає в інтегрований соціогуманітарний.

Зрозуміло, що усе це потребує модернізації традиційних освітніх і просвітницьких архівних програм. Необхідно зосередити увагу на формуванні в архівістів цифрових і медійних компетентностей. З іншого боку, до соціогуманітарного знання слід включати ознайомлення з архівною справою як з історичною базою розвитку сучасного наукового знання.

Взагалі потрібна системна стратегія підвищення наукового і соціокультурного статусу архівіста. Його затребуваність зростатиме разом із розбудовою архівної сфери, що є суспільною відповіддю на прискорене глобальне оновлення знання і масової свідомості. Пошуки першоджерел і першоджерел стають планетарними: «Всі організовані суспільства, – зазначає французький архівіст П'єр Нора, – інтелектуальні і ні, освічені і ні, а не тільки етноси і соціальні меншини, виявили нагальність зайнятися пошуками основ своєї власної організації, розшуками своїх витоків»¹. І П'єр Нора робить висновок: «утворення архіву стало імперативом часу»². Час велить віддати належне об'єктивній ролі архіву та архівіста, архівознавства і архівознавця.

---

¹ Нора П. Проблематика мест памяти. *Франция – память*. П. Нора, М. Озуф, Ж. де Пюїмеж, М. Винок. URL: <https://mipt.ru/education/chair/philosophy/upload/бес/nora1-arph7asf0ow.pdf>. С. 32.

² Там само. С. 31.

ПІСЛЯМОВА

У ХХІ столітті архіви з тихої гавані сховищ вийшли на інформаційну передову. Низка причин викликала підвищений інтерес до документальної спадщини. Це – пошуки підтверджень національної, культурної, цивілізаційної, взагалі всіх видів ідентичності; прагнення зберегти самобутність в умовах глобалізації; бажання нових поколінь з'ясувати своє родове коріння; хвилі критичного перегляду офіційних історичних наративів попередніх політичних режимів. І, зрештою, невмируща мрія всіх дослідників минувшини вивести уроки з історії.

Інтерес до наукових архівів завжди подвійний: виявити у спадщині знання, пригодні для сучасності, і знайти достовірні свідчення про реальні події та особистості відповідного періоду. Тому наукові архіви цікаві і для істориків науки, і для дослідників соціальної історії. Наукові документи здебільшого нестандартні та є продуктом творчості, яка не вкладається в задані схеми. Звідси необхідність посиленої уваги до відбору документів для наукового архіву. Матеріали, які на даний час здаються маловажними, можуть стати безцінними у майбутньому, а документи, актуальні сьогодні, у новій ситуації можуть виявитися незатребуваними. Номенклатура документів для наукового архіву не повинна бути жорсткою. На зберігання слід брати все, що говорить про науку і вченого. Роль і значення будь-якого архіву залежить від багатства його контенту.

Методологія і методика формування змістового ресурсу наукового архіву передбачає перманентну модернізацію. Потрібно враховувати появу нових видів документів, нових носіїв інформації, нових викликів архівам з боку невпинних суспільних трансформацій, а нині – ще й російсько-української війни.

Увагу архівістів слід спрямувати на резерви документного збагачення наукового архівного комплексу. Вони нарощуються. Усупереч війні науковий процес в Україні не зупинився, а навіть активізувався.

Слід подбати про запобігання втрат наукових документів, особливо у зонах бойових дій.

Колосальні можливості для змістового поповнення архівів дає цифровізація. Проблемою все ще лишається архівування електронних документів, документів інтернет-мереж і, зокрема, наукових. Це таїть загрозу втрати величезного масиву архівного ресурсу.

Цифровізація відкрила для архівів можливості інтегрувати в себе оцифровані артефакти бібліотек і музеїв. Раніше речові документи переважно концентрувалися у музеях, а тепер посідають своє ста- ле місце і в архівах. І, що стосується речових документів науково- го характеру, їх доцільно планомірно долучати до наукових архівних комплексів.

Загалом доля наукових архівних комплексів значною мірою зале- жить від того, наскільки вони збиратимуть у своїх фондах усі види до- кументів на всіх носіях інформації. Важливо, щоб кожен документ, який щось говорить про науку, потрапляв у відповідний архів. У пово- енний період архівні комплекси, щоб виконувати роль інтегратора зна- ннєвих документів, повинні будуть перейти на стратегію розширено- го комплектування.

Назріла проблема збору електронних копій зарубіжних докумен- тів, що стосуються української науки, українських учених, України в цілому. Бібліографи вже давно складають реєстр наукових публікацій зарубіжних українців українською і всіма іншими мовами та зарубіж- них учених – усіма мовами про українські справи. На основі такого ре- естру слід збирати електронні копії зарубіжних видань і включати їх в академічний архів. Поступово складалася б цілісна картина спадщини і сучасних досягнень української науки. Зростатиме і рівень комплекс- ності академічного архіву.

Розширення джерельної бази архівів потрібне і для формування повноти особових фондів українських учених. Мало хто з них усе жит- тя працював в одній установі. У різних місцях роботи вчені залишали певну кількість наукових документів, які до того ж потрапили до різ- них архівів. Ідеально було б про кожного українського вченого зібрати копії всіх наявних документів з усіх місць їх праці з усіх архівів, де про них є якісь матеріали. На основі максимуму інформації про вченого вибудовувався б і повноцінний його науковий портрет з лабораторією дослідницької думки, здобутків і суспільного визнання.

Архівування візуальних документів – ще один потужний і цікавий резерв збагачення контенту скарбниць пам'яті про українську науку. Архіви наповнені текстами і мало в них фото-, кіно-, відеоматеріалів. Хоча фототехніка набула у наш час широкого розмаху, в архівах мало осіло світлин учених у робочому процесі, зображень їх винаходів, участі в популяризації знань. Для технічного архіву, особового архіву технікотворців явно недостатньо текстових матеріалів. Потрібні ще фото, креслення, схеми, таблиці, інші уточнення, щоб винахід був зрозумілий. Так само скільки б ми не говорили про образотворче мистецтво, без копій картин воно не викличе належного емоційного захоплення.

Доступність і різноманітність техніки звукозапису сприяли зростанню фонодокументів. Їх архівування – ще один потужний канал наповнення сховищ пам'яті. Кожен науковець протягом життя сотні, а то й тисячі раз виступає з доповідями, лекціями, бере участь у дискусіях, презентаціях, зустрічах. Але в особових фондах фонодокументи – далеко не масове явище. Ширяться усно історичні документи. Та до наукових архівів, хіба що за винятком етнографічних та літературних, вони досі не доходять.

Речові, звукові, візуальні документи – зростаючі резерви поповнення архівів. Архівні комплекси тим і перспективні та цікаві, що в цифровізованій формі можуть легко включати їх у свій контент. Архівісти повинні розгорнути буквально похід за збором цих масових носіїв інформації. Разом з електронними документами це принесе архівам нову якість. Звісно, для збагачення ресурсу завжди потрібна злагоджена взаємодія архівоутримувачів, архівоутворювачів і користувачького співтовариства. Ініціаторами мають виступати архівоутримувачі, які найкраще знають документну справу, те, що повинно зберігатися в архівних сховищах. Саме архівоутримувачі й задають номенклатуру архівних документів.

Відповіддю на зростаючий потік документів, зокрема і тих, які мусять бути в архівах, є і розвиток інформаційно-довідкового архівного комплексу. Це усвідомлено і фондоутримувачами, і користувачами. Тому йде збагачення пошукового апарату. Посилити увагу слід на розроблення автоматизованих методів пошуку, комплексних пошукових систем за багатьма ознаками (авторськими, тематичними, часовими, географічними тощо). Ефективними зарекомендували себе путівники

по фондах, аналітичні, реферативні огляди, анотовані бібліографічні покажчики, публічні презентації. Важливим є забезпечення комфорту і для зберігачів, і для шукачів документної інформації. І відчуватися він має уже на вході в архів – на сайтах, стаціонарних карткових каталогах (поки вони існують), іншому довідковому апараті.

Розроблення інформаційно-довідкових (пошукових) архівних комплексів відстає від масштабів і темпів творення документів. Це гальмує публічну активність архівів, ускладнює віддалений доступ до них, який дедалі все більше зростає. Архівний фонд (навіть найбагатший) лишається річчю в собі, якщо не забезпечує широкий, зручний, стабільний доступ до себе, не включений до суспільного інформаційного обігу. Давно визріла ідея створити каталоги загальнодержавного рівня: Національний фондний каталог, де були б зафіксовані дані про архівний контент України; Каталог зарубіжних україністичних архівних фондів, зокрема й Каталог особових фондів зарубіжних українських учених. Необхідно оперативно вести Каталог втрачених, пошкоджених, розпорошених, викрадених архівних фондів на тимчасово окупованих російськими загарбниками українських територіях.

Доцільно прискорити об'єднання окремих каталогів наукових архівів в єдиний фондний каталог наукових архівів України. Чимало напрацьовано матеріалу для підготовки фундаментальних архівних каталогів із соціально значущих проблем. Так, наприклад, потрібні зведені каталоги архівних документів з питань державності в Україні, становлення і розвитку української нації, національно-визвольних змагань, співжиття різних етносів в Україні, європейської ідентичності українців.

Бажано б скласти й Каталог архівних документів з питань високих технологій. Відомо, що глибинними причинами цивілізаційних зрушень є технології, породжені науково-технічними революціями. У наш час про це свідчить цифровізація. Передові країни орієнтовані на проривні технології як рушії прогресу. І це – беззаперечна стратегія.

Історія цивілізації показує, що прогрес ведуть технології. Хто перший винайшов колесо – той мав переваги на суші. Хто перший побудував човен – той підкорював моря. Хто перший спорудив літальний апарат – той поклав початок освоєння повітряного простору. Зрештою, хто найбільше впровадить штучний інтелект у виробництво, управління і побут – той пануватиме на землі, на воді і в космосі.

База технологічних архівних документів і каталог до неї служили б однією з надійних інформаційних платформ для втілення незмінного курсу на інноваційні технології. Це допомогло б і уточнити позицію в дискусіях про те, що править світом – інформація, ідеологія чи технологія. Поширена й автоматично тиражується теза, що світом править інформація. Але її масштаб і сила залежать від технології виробництва і передачі даних. Інформація вторинна щодо технологій. Ідеологія призначена для управління масовою свідомістю. Вона теж не має більшого впливу на спосіб життя за технології: тому курс на виробництво і використання високих технологій є доленосним. І документна технологічна база відіграє тут важливу роль, бо насправді світом завжди правили і будуть правити технології.

Розбудова архівних комплексів і їх складових – документних та інформаційно-довідкових – не самоціль, а шлях забезпечення вірогідними даними розвитку історичних досліджень. У випадку з нашими академічними архівами – розвитку історії науки в Україні, зміцнення пам'яті про українські наукові центри і їх самовідданих трудівників-учених.

Завдання полягає в тому, щоб системно інтегрувати архівний контент і архівні методології опрацювання документів у дослідницькій, освітній і медійній процеси. Жодне серйозне дослідження не може обійтися без солідного історичного екскурсу, з'ясування того, що було зроблено по темі / проблемі раніше, на чому зупинилися попередники, до чого прагнули. Нове знання, як правило, виникає лише на основі багатой наукової спадщини, яка дає насагу для пошуку. Архіви застерігають проти недооцінки історії науки.

Освітня література ще не виправдано скупа на сюжети з історії вітчизняної науки, зокрема академічної. Тут потрібне посилення співробітництва дослідників, викладачів і архівістів. Передусім слід проаналізувати шкільні і вишівські підручники та посібники з позицій можливостей вкраплення в них архівних свідчень про відкриття і винаходи, що сприяло б підвищенню інтересу молоді до науки. Не втратила актуальності й практика підготовки навчальних програм і підручників спільними зусиллями співробітників НАН України та університетів. Архівісти можуть ініціативно запропонувати конкретні яскраві матеріали для освітянських потреб.

Невичерпні можливості для просування в суспільний загальний архівний контенту дають медіа. Історичні знання в них циркулюють у не-

однозначних, синкретичних, суперечливих, часом недостовірних варіантах. Архівні документи в медіа працюватимуть на посилення наукового історичного просвітництва.

Архівні комплекси – закономірне породження інформаційного вибуху. Цифровізація додає свій внесок у їх розбудову. Колосальний документний масив, що накопичується в архівах, може лежати забутим капіталом або служити інтелектуальною підпорою благодатним суспільним трансформаціям. Підвищити соціальну віддачу скарбниць пам'яті – профільний пріоритет наукових архівістів.

ДОДАТКИ

**ПЕРЕЛІК АРХІВНИХ ФОНДІВ
НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ НАУК УКРАЇНИ
ТА УСТАНОВ,
ЩО ПЕРЕБУВАЮТЬ У ЇЇ ВІДАННІ,
станом на 01.11.2023
(О. М. Загорецька, О. В. Січова)**

Національна академія наук України

Архівний фонд – 13 059 справ за 1918–2017 рр.

Регіональні наукові центри

Національної академії наук України

та Міністерства освіти і науки України

Донецький науковий центр Національної академії наук України
та Міністерства освіти і науки України

Архівний фонд – 676 справ за 1971–2004 рр.

Західний науковий центр Національної академії наук України
та Міністерства освіти і науки України

Архівний фонд – 756 справ за 1971–2009 рр.

Північно-Східний науковий центр Національної академії наук України
і Міністерства освіти і науки України

Архівний фонд – 256 справ за 1992–2009 рр.

Кримський науковий центр Національної академії наук України
та Міністерства освіти і науки України

Архівний фонд – 404 справи за 1997–2006 рр.

**СЕКЦІЯ ФІЗИКО-ТЕХНІЧНИХ І МАТЕМАТИЧНИХ НАУК
НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ НАУК УКРАЇНИ**

Установи відділення математики

Інститут математики

Архівний фонд – 4580 справ за 1936, 1941–2016 рр.

Інститут прикладної математики і механіки
Архівний фонд – 1399 справ за 1965–1999 рр.

Спеціальне конструкторсько-технологічне бюро систем управління
з Дослідним виробництвом Інституту прикладної математики
і механіки
Архівний фонд – 465 справ за 1981–2008 рр.

Інститут прикладних проблем механіки
і математики ім. Я. С. Підстригача
Архівний фонд – 2923 справи за 1940–2000 рр.

Центр математичного моделювання
Інституту прикладних проблем механіки
і математики ім. Я. С. Підстригача
Архівний фонд – 441 справа за 1992–2021 рр.

Науково-виробничий центр з інформаційних проблем територій
Інституту прикладних проблем механіки
і математики ім. Я. С. Підстригача
Архівний фонд – 377 справ за 1993–2020 рр.

Міжнародний математичний центр ім. Ю. О. Митропольського
Архівний фонд – 144 справи за 1991–2011 рр.

Установи відділення інформатики

Інститут кібернетики ім. В. М. Глушкова
Архівний фонд – 22 191 справа за 1957–2021 рр.

Центр таймерних обчислювальних систем
Інституту кібернетики ім. В. М. Глушкова
Архівний фонд – 466 справ за 1993–2009 рр.

Інститут програмних систем
Архівний фонд – 4960 справ за 1980–2017 рр.

Інститут проблем реєстрації інформації
Архівний фонд – 1059 справ за 1987–2006 рр.

Інститут космічних досліджень Національної академії наук України
та Державного космічного агентства України
Архівний фонд – 747 справ за 1996–2010 рр.

Львівський центр Інституту космічних досліджень
Національної академії наук України
та Державного космічного агентства України
Архівний фонд – 543 справи за 1976–2010 рр.

Міжнародний науково-навчальний центр інформаційних технологій
та систем Національної академії наук України
та Міністерства освіти і науки України
Архівний фонд – 1746 справ за 1972–2012 рр.

Навчально-науковий комплекс «Інститут прикладного системного
аналізу» Національного технічного університету України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»
Архівний фонд – 633 справи за 1990–2013 рр.

Установи відділення механіки

Інститут механіки ім. С. П. Тимошенка
Архівний фонд – 5380 справ за 1927–1985 рр.

Дослідне виробництво Інституту механіки ім. С. П. Тимошенка
Архівний фонд – 554 справи за 1941–1987 рр.

Інститут технічної механіки Національної академії наук України
та Державного космічного агентства України
Архівний фонд – 7084 справи за 1967–2012 рр.

Спеціальне конструкторсько-технологічне бюро
Інституту технічної механіки Національної академії наук України
та Державного космічного агентства України
Архівний фонд – 445 справ за 1971–2000 рр.

Державне підприємство «Науково-технічний центр «Триботехніка»
Інституту технічної механіки Національної академії наук України
та Державного космічного агентства України
Архівний фонд – 67 справ за 1988–1997 рр.

Інститут проблем міцності імені Г. С. Писаренка
Архівний фонд – 7444 справи за 1966–2020 рр.

Спеціальне конструкторсько-технологічне бюро з Дослідним
виробництвом Інституту проблем міцності імені Г. С. Писаренка
Архівний фонд – 1006 справ за 1968–2012 рр.

Інститут геотехнічної механіки ім. М. С. Полякова
Архівний фонд – 13 241 справа за 1962–2016 рр.

Спеціальне конструкторсько-технологічне бюро
Інституту геотехнічної механіки ім. М. С. Полякова
Архівний фонд – 1571 справа за 1968–1994, 2000–2016 рр.

Інститут гідромеханіки
Архівний фонд – 5223 справи за 1927–2005 рр.

Спеціальне конструкторсько-технологічне бюро
Інституту гідромеханіки
Архівний фонд – 481 справа за 1972–2016 рр.

Інститут транспортних систем і технологій
Архівний фонд – 818 справ за 1989–2012 рр.

Установи відділення фізики і астрономії

Інститут фізики
Архівний фонд – 5798 справ за 1944–2017 рр.

Спеціальне конструкторсько-технологічне бюро
фізичного приладобудування з Дослідним виробництвом
Інституту фізики
Архівний фонд – 1389 справ за 1948–1992 рр.

Інститут фізики напівпровідників ім. В. Є. Лашкарьова
Архівний фонд – 5881 справа за 1960–2016 рр.

Спеціальне конструкторсько-технологічне бюро
з Дослідним виробництвом Інституту фізики
напівпровідників ім. В. Є. Лашкарьова
Архівний фонд – 742 справи за 1971–2012 рр.

Інститут металофізики ім. Г. В. Курдюмова
Архівний фонд – 8057 справ за 1946–2019 рр.

Дослідне конструкторсько-технологічне бюро
з Дослідним виробництвом Інституту металофізики
Архівний фонд – 1245 справ за 1966–1994 рр.

Інститут теоретичної фізики ім. М. М. Боголюбова
Архівний фонд – 2684 справи за 1966–2013 рр.

Головна астрономічна обсерваторія
Архівний фонд – 7337 справ за 1944–2020 рр.

Інститут магнетизму Національної академії наук України
та Міністерства освіти і науки України
Архівний фонд – 977 справ за 1995–2020 рр.

Інститут прикладних проблем фізики і біофізики
Архівний фонд – 329 справ за 1998–2021 рр.

Фізико-технічний інститут низьких температур ім. Б. І. Веркіна
Архівний фонд – 5486 справ за 1960–2005 рр.

Дослідне виробництво Фізико-технічного інституту
низьких температур ім. Б. І. Веркіна
Архівний фонд – 827 справ за 1960–1986 рр.

Інститут радіофізики і електроніки ім. О. Я. Усикова
Архівний фонд – 7465 справ за 1955–2015 рр.

Експериментально-виробничі майстерні
Інституту радіофізики і електроніки Академії наук УРСР
Архівний фонд – 398 справ за 1945–1968 рр.

Дослідне виробництво
Інституту радіофізики і електроніки Академії наук УРСР
Архівний фонд – 201 справа за 1960–1974 рр.

Спеціальне конструкторсько-технологічне бюро
з Дослідним виробництвом Інституту радіофізики
і електроніки ім. О. Я. Усикова
Архівний фонд – 1631 справа за 1974–2002 рр.

Радіоастрономічний інститут
Архівний фонд – 1741 справа за 1980–2011 рр.

Донецький фізико-технічний інститут ім. О. О. Галкіна
Архівний фонд – 3891 справа за 1965–2008 рр.

Інститут фізики гірничих процесів
Архівний фонд – 108 справ за 1998–2005 рр.

Інститут фізики конденсованих систем
Архівний фонд – 530 справ за 1990– 2009 рр.

Державне підприємство «Науково-телекомунікаційний центр
“Українська академічна і дослідницька мережа”
Інституту фізики конденсованих систем НАН України»
Архівний фонд – 492 справи за 1999– 2022 рр.

Інститут електронної фізики
Архівний фонд – 779 справ за 1969–2017 рр.

Інститут нових фізичних та прикладних проблем
Архівний фонд – 294 справи за 1988–1995 рр.

Міжнародний центр «Інститут прикладної оптики»
Архівний фонд – 427 справ за 1994–2021 рр.

Установи відділення наук про Землю

Інститут геологічних наук
Архівний фонд – 6237 справ за 1925–2016 рр.

Державна установа «Науковий центр аерокосмічних досліджень Землі
Інституту геологічних наук Національної академії наук України»
Архівний фонд – 848 справ за 1976–2017 рр.

Дослідне підприємство Інституту геологічних наук
Архівний фонд – 243 справи за 1980–1997 рр.

Інститут геофізики ім. С. І. Субботіна
Архівний фонд – 5682 справи за 1956–2019 рр.

Відділення геодинаміки вибуху
Інституту геофізики ім. С. І. Субботіна
Архівний фонд – 747 справ за 1974–1993 рр.

Карпатське відділення Інституту геофізики ім. С. І. Субботіна
Архівний фонд – 405 справ за 1972–2003 рр.

Полтавська гравіметрична обсерваторія
Інституту геофізики ім. С. І. Субботіна
Архівний фонд – 998 справ за 1925–1969 рр.

Спеціальне конструкторсько-технологічне бюро
Інституту геофізики ім. С. І. Субботіна
Архівний фонд – 982 справи за 1975–1995 рр.

Інститут географії
Архівний фонд – 1485 справ за 1970–2013 рр.

Інститут геохімії, мінералогії та рудоутворення
ім. М. П. Семененка
Архівний фонд – 2996 справ за 1960–2007 рр.

Інститут геології і геохімії горючих копалин
Архівний фонд – 2508 справ за 1951–1999 рр.

Інститут проблем природокористування та екології
Архівний фонд – 362 справи за 1988–2008 рр.

Морський гідрофізичний інститут
Архівний фонд – 5181 справа за 1941–1999 рр.

Український державний науково-дослідний
і проектно-конструкторський інститут гірничої геології,
геомеханіки і маркшейдерської справи
Архівний фонд – 3131 справа за 1982–2009 рр.

Державна наукова установа
«Центр проблем морської геології,
геоекології та осадового рудоутворення
Національної академії наук України»
Архівний фонд – 339 справ за 1992–2016 рр.

Інститут проблем математичних машин та систем
Архівний фонд – 9257 справ за 1960–2017 рр.

Державна установа «Науково-інженерний центр
радіогідроекологічних полігонних досліджень
Національної академії наук України»
Архівний фонд – 326 справ за 1991–2011 рр.

Державне підприємство «Науково-технологічний центр
паливно-енергетичних ресурсів»
Архівний фонд – 143 справи за 1997–2010 рр.

Установи відділення фізико-технічних проблем матеріалознавства

Інститут електрозварювання ім. Є. О. Патона
Архівний фонд – 24 100 справ за 1930–2010 рр.

Дослідний завод зварювальних матеріалів
Інституту електрозварювання ім. Є. О. Патона
Архівний фонд – 682 справи за 1978–2007 рр.

Дослідний завод спеціальної електрометалургії
Інституту електрозварювання ім. Є. О. Патона
Архівний фонд – 456 справ за 1983–2003 рр.

Державне підприємство «Науково-виробничий центр “Титан”
Інституту електрозварювання ім. Є. О. Патона»
Архівний фонд – 207 справ за 1996–2014 рр.

Експериментальне виробництво
Інституту електрозварювання ім. Є. О. Патона
Архівний фонд – 1322 справи за 1965–2013 рр.

Науково-інженерний центр «Матеріалообробка вибухом»
Інституту електрозварювання ім. Є. О. Патона
Архівний фонд – 611 справ за 1982–1994 рр.

Державне підприємство «Підприємство матеріально-технічного
забезпечення і обслуговування
Інституту електрозварювання ім. Є. О. Патона
Національної академії наук України»
Архівний фонд – 60 справ за 1994–2018 рр.

Інститут надтвердих матеріалів ім. В. М. Бакуля
Архівний фонд – 9976 справ за 1959–2015 рр.

Український філіал Всесоюзної контори технічної допомоги
по застосуванню твердих сплавів (УКРТВЕРДОСПЛАВ)
Архівний фонд – 178 справ за 1938–1959 рр.

Дослідний завод Інституту надтвердих матеріалів
ім. В. М. Бакуля
Архівний фонд – 1689 справ за 1952–2002 рр.

Спеціальне конструкторсько-технологічне бюро
з Дослідним виробництвом Інституту надтвердих
матеріалів ім. В. М. Бакуля
Архівний фонд – 624 справи за 1962–2001 рр.

Інститут проблем матеріалознавства
ім. І. М. Францевича
Архівний фонд – 6934 справи за 1952–2006 рр.

Науково-дослідна лабораторія базальтових волокон
Інституту проблем матеріалознавства
ім. І. М. Францевича
Архівний фонд – 187 справ 1977–2008 рр.

Особливе конструкторсько-технологічне бюро
Інституту проблем матеріалознавства
Архівний фонд – 778 справ за 1948–1971 рр.

Зовнішньоторгова фірма «Сплав»
Міжгалузевого науково-технічного комплексу
«Порошкова металургія» Академії наук України
Архівний фонд – 25 справ за 1989–1992 рр.

Фізико-технологічний інститут металів та сплавів
Архівний фонд – 5522 справи за 1945–2000 рр.

Спеціальне конструкторсько-технологічне бюро
Інституту проблем лиття
Архівний фонд – 543 справи за 1974–1992 рр.

Дослідне виробництво Інституту проблем лиття
Архівний фонд – 1392 справи за 1971–1993 рр.

Фізико-механічний інститут ім. Г. В. Карпенка
Архівний фонд – 6644 справи за 1951–2010 рр.

Дослідне виробництво
Фізико-механічного інституту ім. Г. В. Карпенка
Архівний фонд – 464 справи за 1970–1991 рр.

Львівське автотранспортне підприємство
Фізико-механічного інституту ім. Г. В. Карпенка
Архівний фонд – 13 справ за 1989–2002 рр.

Державний науково-дослідний центр «Протон»
Фізико-механічного інституту ім. Г. В. Карпенка
Архівний фонд – 104 справи за 1992–2009 рр.

Інститут монокристалів
Архівний фонд – 7999 справ за 1955–2015 рр.

Науково-технічний центр радіаційного приладобудування
Інституту монокристалів
Архівний фонд – 39 справ за 1995–2004 рр.

Державне підприємство «“Завод хімічних реактивів”
Науково-технологічного комплексу
“Інститут монокристалів” Національної академії наук України»
Архівний фонд – 12 справ за 1975–1982 рр.

Дослідний завод Науково-технологічного комплексу
«Інститут монокристалів»
Архівний фонд – 278 справ за 1966–1992 рр.

Інститут сцинтиляційних матеріалів
Архівний фонд – 870 справ за 1995–2013 рр.

Інститут імпульсних процесів і технологій
Архівний фонд – 10 033 справи за 1962–2009 рр.

Дослідний завод Інституту імпульсних процесів і технологій
Архівний фонд – 887 справ за 1965–1982 рр.

Установи відділення фізико-технічних проблем енергетики

Інститут технічної теплофізики
Архівний фонд – 6800 справ за 1947–2012 рр.

Дослідне конструкторсько-технологічне бюро з інтенсифікації
тепломасообмінних процесів Інституту технічної теплофізики
Архівний фонд – 812 справ за 1967–1997 рр.

Дослідне виробництво Інституту технічної теплофізики
Архівний фонд – 642 справи за 1950–1992 рр.

Дослідне виробництво тепломасообмінного устаткування
Інституту технічної теплофізики
Архівний фонд – 240 справ за 1975–1992 рр.

Дослідне конструкторсько-технологічне бюро з експериментальним
виробництвом теплофізичного приладобудування
Інституту технічної теплофізики
Архівний фонд – 537 справ за 1979–2008 рр.

Інститут проблем машинобудування ім. А. М. Підгорного
Архівний фонд – 7133 справи за 1964–2016 рр.

Інститут електродинаміки
Архівний фонд – 9087 справ за 1947–2018 рр.

Спеціальне конструкторсько-технологічне бюро
з Дослідним виробництвом Інституту електродинаміки
Архівний фонд – 344 справи за 1979–1991 рр.

Відділення магнетизму Інституту електродинаміки
Архівний фонд – 154 справи за 1992–2000 рр.

Інститут проблем моделювання в енергетиці ім. Г. Є. Пухова
Архівний фонд – 2658 справ за 1976–2018 рр.

Відділення гібридних моделюючих та керуючих систем
в енергетиці Інституту проблем моделювання
в енергетиці ім. Г. Є. Пухова
Архівний фонд – 288 справ за 1993–2018 рр.

Спеціальне конструкторсько-технологічне бюро
засобів моделювання з дослідним виробництвом
Інституту проблем моделювання в енергетиці
ім. Г. Є. Пухова
Архівний фонд – 133 справи за 1981–1993 рр.

Інститут загальної енергетики
Архівний фонд – 2322 справи за 1988–2015 рр.

Інститут теплоенергетичних технологій
Архівний фонд – 1121 справа за 1979–2019 рр.

Інститут газу
Архівний фонд – 6337 справ за 1949–2012 рр.

Інститут відновлюваної енергетики
Архівний фонд – 1129 справ за 2004–2018 рр.

Державне підприємство «Міжгалузевий науково-технічний
центр вітроенергетики Інституту відновлюваної енергетики»
Архівний фонд – 361 справа за 2000–2015 рр.

Спеціальне конструкторсько-технологічне бюро
Інституту проблем безпеки атомних електростанцій
Архівний фонд – 268 справ за 1972–1983 рр.

Державна установа «Інститут технічних проблем магнетизму
Національної академії наук України»
Архівний фонд – 363 справи за 1973–2010 рр.

Спеціальне конструкторсько-технологічне бюро «Фонон»
Чернівецького державного університету
Архівний фонд – 299 справ за 1980–1990 рр.

Інститут енергетики Академії наук УРСР
Архівний фонд – 44 справи за 1940–1947рр.

Харківський філіал Інституту теплоенергетики
Академії наук УРСР
Архівний фонд – 83 справи за 1943–1949 рр.

Установи відділення ядерної фізики та енергетики

Національний науковий центр «Харківський
фізико-технічний інститут»
Архівний фонд – 32 444 справи за 1928–2018 рр.

Інститут ядерних досліджень
Архівний фонд – 4138 справ за 1954–2010 рр.

Інститут прикладної фізики
Архівний фонд – 334 справи за 1987–2019 рр.

Державна установа «Інститут геохімії навколишнього
середовища Національної академії наук України»
Архівний фонд – 436 справ за 1991–2016 рр.

Відділення металогенії Державної установи «Інститут геохімії
навколишнього середовища Національної академії наук України»
Архівний фонд – 77 справ за 1990–1996 рр.

СЕКЦІЯ ХІМІЧНИХ І БІОЛОГІЧНИХ НАУК НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ НАУК УКРАЇНИ

Установи відділення хімії

Інститут фізичної хімії ім. Л. В. Писаржевського
Архівний фонд – 4500 справ за 1939–1990 рр.

Державне підприємство «Каталіз і екологія»
Інституту фізичної хімії ім. Л. В. Писаржевського
Архівний фонд – 65 справ за 1994–2007 рр.

Державне підприємство «Колоран»
Інституту фізичної хімії ім. Л. В. Писаржевського
Архівний фонд – 19 справ за 1994–2012 рр.

Державне підприємство «Радма»
Інституту фізичної хімії ім. Л. В. Писаржевського
Архівний фонд – 235 справ за 1994–2010 рр.

Дослідне виробництво
Інституту фізичної хімії ім. Л. В. Писаржевського
Архівний фонд – 451 справа за 1972–1994 рр.

Інститут загальної та неорганічної хімії
ім. В. І. Вернадського
Архівний фонд – 8194 справи за 1941–2011 рр.

Інститут органічної хімії
Архівний фонд – 8316 справ за 1939–2015 рр.

Дослідне виробництво Інституту органічної хімії
Архівний фонд – 801 справа за 1968–2003 рр.

Інститут хімії високомолекулярних сполук
Архівний фонд – 6832 справи за 1959–2014 рр.

Дослідне виробництво
Інституту хімії високомолекулярних сполук
Архівний фонд – 594 справи за 1971–2000 рр.

Інститут фізико-органічної хімії
і вуглехімії ім. Л. М. Литвиненка
Архівний фонд – 2597 справ за 1966–1984 рр.

Дослідне виробництво
Інституту фізико-органічної хімії
і вуглехімії ім. Л. М. Литвиненка
Архівний фонд – 231 справа за 1972–1994 рр.

Відділення фізико-хімії горючих копалин
Інституту фізико-органічної хімії і вуглехімії
ім. Л. М. Литвиненка
Архівний фонд – 168 справ за 1986–2000 рр.

Відділення нафтохімії
Інституту фізико-органічної хімії і вуглехімії
ім. Л. М. Литвиненка
Архівний фонд – 751 справа за 1965–1989 рр.

Інститут колоїдної хімії та хімії води
ім. А. В. Думанського
Архівний фонд – 6239 справ за 1968–2015 рр.

Науково-технічний інженерний центр «Водообробка»
Інституту колоїдної хімії та хімії води
ім. А. В. Думанського
Архівний фонд – 297 справ за 1968–1991 рр.

Фізико-хімічний інститут ім. О. В. Богатського
Архівний фонд – 5824 справи за 1930–2007 рр.

Спеціальне конструкторсько-технологічне бюро
з Дослідним виробництвом
Фізико-хімічного інституту ім. О. В. Богатського
Архівний фонд – 511 справ за 1981–2010 рр.

Дослідний завод Фізико-хімічного інституту
ім. О. В. Богатського
Архівний фонд – 1274 справи за 1938–1982 рр.

Інститут хімії поверхні ім. О. О. Чуйка
Архівний фонд – 1464 справи за 1983–2006 рр.

Спеціальне конструкторсько-технологічне бюро
з Дослідним виробництвом Інституту хімії поверхні
Архівний фонд – 465 справ за 1977–1992 рр.

Особливе конструкторсько-технологічне бюро
з Експериментальним виробництвом Інституту хімії поверхні
Архівний фонд – 149 справ за 1986–1992 рр.

Інститут біоорганічної хімії та нафтохімії ім. В. П. Кухаря
Архівний фонд – 2387 справ за 1983–2018 рр.

Науково-інженерний центр по розробці
та впровадженню технологій використання
амонійно-карбонатних сполук
в сільському господарстві «АКСО»
Архівний фонд – 317 справ за 1991–2012 рр.

Інститут сорбції та проблем ендоекології
Архівний фонд – 1160 справ за 1980–2019 рр.

Інститут біоколоїдної хімії ім. Ф. Д. Овчаренка
Архівний фонд – 608 справ за 1986–2011 рр.

Установи відділення біохімії, фізіології і молекулярної біології

Інститут біохімії ім. О. В. Палладіна
Архівний фонд – 4612 справ за 1925–2019 рр.

Інститут фізіології ім. О. О. Богомольця
Архівний фонд – 6575 справ за 1937–2019 рр.

Дослідно-конструкторське підприємство
Інституту фізіології ім. О. О. Богомольця
Архівний фонд – 804 справи за 1944–1988 рр.

Інститут мікробіології і вірусології ім. Д. К. Заболотного
Архівний фонд – 4748 справ за 1934–1999 рр.

Інститут молекулярної біології і генетики
Архівний фонд – 3867 справ за 1968–2019 рр.

Інститут експериментальної патології, онкології
і радіобіології ім. Р. Є. Кавецького
Архівний фонд – 8184 справи за 1958–2018 рр.

Дослідне конструкторське виробництво
медичного приладобудування при Інституті
експериментальної патології, онкології і радіобіології
ім. Р. Є. Кавецького
Архівний фонд – 726 справ за 1976–2000 рр.

Інститут проблем кріобіології і кріомедицини
Архівний фонд – 6358 справ за 1972–2019 рр.

Державне підприємство «Міжвідомчий науковий центр
кріобіології і кріомедицини Національної академії наук,
Академії медичних наук
та Міністерства охорони здоров'я України»
Архівний фонд – 356 справ за 1997–2017 рр.

Державне підприємство «Наукова лабораторія кріочутливості
та кріорезистентності біологічних об'єктів при їх зберіганні
в тканинному банку» Інституту проблем кріобіології
і кріомедицини
Архівний фонд – 63 справи за 2003–2019 рр.

Інститут біології клітини
Архівний фонд – 272 справи за 1999–2009 рр.

Державна наукова установа «Державний центр інноваційних
біотехнологій Національної академії наук України»
Архівний фонд – 209 справ за 2010–2021 рр.

Установи відділення загальної біології

Інститут ботаніки ім. М. Г. Холодного
Архівний фонд – 7442 справи за 1920–2021 рр.

Інститут зоології ім. І. І. Шмальгаузена
Архівний фонд – 7034 справи за 1911–2010 рр.

Інститут фізіології рослин і генетики
Архівний фонд – 4689 справ за 1945–2008 рр.

Інститут клітинної біології та генетичної інженерії
Архівний фонд – 838 справ за 1988–2006 рр.

Інститут гідробіології
Архівний фонд – 3697 справ за 1912–2014 рр.

Інститут біології південних морів ім. О. О. Ковалевського
Архівний фонд – 5937 справ за 1928–1990 рр.

Інститут екології Карпат
Архівний фонд – 1401 справа за 1973–2013 рр.

Державна установа «Інститут харчової біотехнології
та геноміки Національної академії наук України»
Архівний фонд – 1030 справ за 1989–2016 рр.

Національний ботанічний сад імені М. М. Гришка
Архівний фонд – 4584 справи за 1938–2017 рр.

Донецький ботанічний сад
Архівний фонд – 916 справ за 1965–1979 рр.

Криворізький ботанічний сад
Архівний фонд – 617 справ за 1982–2018 рр.

Національний науково-природничий музей
Архівний фонд – 654 справи за 1948–2012 рр.

Державний природознавчий музей
Архівний фонд – 1193 справи за 1819–1999 рр.

Державний дендрологічний парк «Олександрія»
Архівний фонд – 412 справ за 1946–2004 рр.

Державний дендрологічний парк «Тростянець»
Архівний фонд – 1126 справ за 1938–2013 рр.

Чорноморський біосферний заповідник
Архівний фонд – 387 справ за 1992–2017 рр.

Луганський природний заповідник
Архівний фонд – 323 справи за 1968–2010 рр.

Карадазький природний заповідник
Архівний фонд – 1015 справ за 1915–1984 рр.

Заповідник «Хомутівський степ»
Українського степового природного заповідника
Архівний фонд – 160 справ за 1936–1971 рр.

Херсонська гідробіологічна станція
Архівний фонд – 343 справи за 2002–2012 рр.

**СЕКЦІЯ СУСПІЛЬНИХ І ГУМАНІТАРНИХ НАУК
НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ НАУК УКРАЇНИ**

Установи відділення економіки

Державна установа «Інститут економіки та
прогнозування Національної академії наук України»
Архівний фонд – 4843 справи за 1997–2019 рр.

Інститут економіки промисловості
Архівний фонд – 3181 справа за 1960–1981 рр.

Інститут проблем ринку та економіко-екологічних досліджень
Архівний фонд – 3643 справи за 1970–2021 рр.

Державна установа «Інститут регіональних досліджень
імені М. І. Долішнього Національної академії наук України»
Архівний фонд – 3575 справ за 1964–2005 рр.

Інститут демографії та соціальних досліджень
імені М. В. Птухи
Архівний фонд – 236 справ за 2003–2010 рр.

Інститут економіки природокористування та сталого розвитку
Архівний фонд – 175 справ за 2011–2015 рр.

Державна наукова установа «Центр світової економіки
та міжнародних відносин
Національної академії наук України»
Архівний фонд – 5 справ за 2014–2023 рр.

Інститут Росії
Архівний фонд – 407 справ за 1965–1997 рр.

Інститут світової економіки і міжнародних відносин
Архівний фонд – 1470 справ за 1979–2014 рр.

Інститут соціальних і економічних проблем зарубіжних країн
Архівний фонд – 561 справа за 1978–1991 рр.

Об'єднаний інститут економіки
Архівний фонд – 7168 справ за 1941–2005 рр.

Обчислювальний центр
Ради по вивченню продуктивних сил України
Архівний фонд – 175 справ за 1973–1991 рр.

Рада по вивченню продуктивних сил України
Архівний фонд – 5572 справи за 1925–2011 рр.

Установи відділення історії, філософії та права

Інститут історії України

Архівний фонд – 8307 справ за 1924–2015 рр.

Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича

Архівний фонд – 3451 справа за 1940–1987 рр.

Інститут археології

Архівний фонд – 1109 справ за 1944–1975 рр.

Національний історико-археологічний заповідник «Ольвія»

Архівний фонд – 1217 справ за 1926–2016 рр.

Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса

Архівний фонд – 2037 справ за 1991–2016 рр.

Державна установа «Інститут всесвітньої історії
Національної академії наук України»

Архівний фонд – 683 справи за 1993–2019 рр.

Інститут філософії ім. Г. С. Сковороди

Архівний фонд – 4310 справ за 1946–2005 рр.

Інститут соціології

Архівний фонд – 849 справ за 1990–2005 рр.

Інститут держави і права ім. В. М. Корецького

Архівний фонд – 4782 справи за 1949–2018 рр.

Фонд сприяння виданню Юридичної енциклопедії

Інституту держави і права ім. В. М. Корецького

Архівний фонд – 12 справ за 1994–2005 рр.

Дочірнє підприємство «Юрнаукацентр»

Інституту держави і права ім. В. М. Корецького

Архівний фонд – 50 справ за 1991–2012 рр.

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського
Архівний фонд – 8736 справ за 1918–2014 рр.

Інститут архівознавства
Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського
Архівний фонд – 545 справ за 1968–2014 рр.

Львівська національна наукова бібліотека України імені В. Стефаника
Архівний фонд – 4549 справ за 1940–2014 рр.

Інститут енциклопедичних досліджень
Архівний фонд – 239 справ за 1998–2012 рр.

Центр пам'яткознавства Національної академії наук України
та Українського товариства охорони пам'яток історії та культури
Архівний фонд – 584 справи за 1991–2015 рр.

Установи відділення літератури, мови та мистецтвознавства

Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка
Архівний фонд – 4664 справи за 1940–2015 рр.

Львівський відділ
Інституту української літератури ім. Т. Г. Шевченка
Архівний фонд – 26 справ за 1939–1941, 1944–1945 рр.

Державна установа «Інститут Івана Франка
Національної академії наук України»
Архівний фонд – 244 справи за 1991–2010 рр.

Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні
Архівний фонд – 3238 справ за 1925–1991 рр.

Інститут української мови
Архівний фонд – 680 справ за 1987–2011 рр.

Інститут мистецтвознавства, фольклористики
та етнології ім. М. Т. Рильського
Архівний фонд – 2214 справ за 1943–2011 рр.

Інститут народознавства
Архівний фонд – 2720 справ за 1939–2010 рр.

Український мовно-інформаційний фонд
Архівний фонд – 318 справ за 1991–2007 рр.

Установи при Президії Національної академії наук України

Технічний центр
Архівний фонд – 943 справи за 1989–2018 рр.

Центр наукових досліджень та викладання іноземних мов
Архівний фонд – 476 справ за 1954–2017 рр.

Фізико-технічний навчально-науковий центр
Архівний фонд – 303 справи за 1991–2014 рр.

Державна організація «Відділення цільової підготовки
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
при Національній академії наук України»
Архівний фонд – 122 справи за 2014–2019 рр.

Видавничий дім «Академперіодика»
Архівний фонд – 190 справ за 1995–2016 рр.

Державне підприємство «Науково-виробниче підприємство
“Видавництво «Наукова думка»” НАН України»
Архівний фонд – 3201 справа за 1944–2015 рр.

Державне підприємство «Книгарня “Наукова думка” НАН України»
Архівний фонд – 187 справ за 1950–2010 рр.

Міжнародний центр молекулярної фізіології
Архівний фонд – 576 справ за 1991–2016 рр.

Головна редколегія науково-документальної серії книг
«Реабілітовані історією»
Архівний фонд – 149 справ за 1992–2016 рр.

Державний науковий медико-інженерний центр «Натуролог»
Архівний фонд – 59 справ за 1991–2012 рр.

Експозиційний центр «Наука»
Архівний фонд – 115 справ за 1986–2019 рр.

Зовнішньоторговельна фірма «Інтер-АН»
Архівний фонд – 139 справ за 1989–2019 рр.

Науково-учбовий центр прикладної інформатики
Архівний фонд – 217 справ за 1987–2021 рр.

Центр практичної інформатики
Архівний фонд – 233 справ за 1992–2021 рр.

Акліматизаційний сад Всеукраїнської академії наук
Архівний фонд – 133 справи за 1905–1946 рр.

Громадські організації

Профспілка працівників Національної академії наук України
Архівний фонд – 115 справ за 1991–2016 рр.

Український міжнародний комітет
з питань науки і культури при Національній академії наук України
Архівний фонд – 118 справ за 1990–2005 рр.

Республіканський ювілейний комітет по відзначенню 250-річчя з дня
народження Г. С. Сковороди
Архівний фонд – 15 справ за 1971–1973 рр.

**Архівні підрозділи наукових установ НАН України,
що мають право постійного зберігання документів**

Інститут археології
Науковий архів – 46 140 од. зб.

Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка
Відділ рукописних фондів і текстології – 133 296 од. зб.

Інститут мистецтвознавства, фольклористики
та етнології ім. М. Т. Рильського
*Відділ архівних наукових фондів, рукописів
та фонозаписів – 23 243 од. зб.*

Львівська національна наукова
бібліотека України імені В. Стефаника
Відділ рукописів – 87 067 од. зб.

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського
Інститут архівознавства – 50 456 справ особових фондів

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського
Інститут рукопису – 491 189 од. зб.

**ПЕРЕЛІК ОСОБОВИХ АРХІВНИХ ФОНДІВ
ВЧЕНИХ НАН УКРАЇНИ, ЩО ЗБЕРІГАЮТЬСЯ
В ІНСТИТУТІ АРХІВОЗНАВСТВА НБУВ,**

станом на 01.11.2023

(С. Л. Геращенко)

Назва фонду	№ фонду	Кількість справ	Крайні дати документів
Абрамов Федір Олексійович (21.03.1904 – 05.12.1982) – член-кореспондент АН УРСР за спеціальністю «гірнична справа» (1967)	49	5	1966–1973
Аганін Марк Абрамович (13.10.1876 – 25.12.1940) – член-кореспондент АН УРСР за спеціальністю «геофізика» (1939)	411	27	1908–1996
Аксентьєва Зінаїда Миколаївна (25.07.1900 – 08.04.1969) – член-кореспондент АН УРСР за спеціальністю «астрономія» (1951)	203	326	1926–1969
Альперн Данило Овсійович (15.12.1894 – 24.08.1968) – член-кореспондент АН УРСР за спеціальністю «патологія» (1939)	51	1	1956
Амосов Микола Михайлович (06.12.1913 – 12.12.2002) – академік НАН України за спеціальністю «хірургія» (1969)	52	248	1926–2013
Антонов Олег Костянтинович (07.02.1906 – 04.04.1984) – академік АН УРСР за спеціальністю «літакобудування» (1967)	197	9	1941–1975
Арбузов Мойсей Петрович (15.04.1908 – 11.10.1984) – член-кореспондент АН УРСР за спеціальністю «металургія, технологія металів» (1967)	53	27	1939–1983

Назва фонду	№ фонду	Кількість справ	Крайні дати документів
Архаров Володимир Іванович (14.02.1907 – 26.09.1997) – академік НАН України за спеціальністю «фізика твердого тіла» (1965)	329	37	1907–2010
Ахієзер Олександр Ілліч (31.10.1911 – 04.05.2000) – академік НАН України за спеціальністю «теоретична фізика» (1964)	54	2	1958–2000
Бабинець Андрій Євтихійович (13.12.1911 – 01.11.1982) – член-кореспондент АН УРСР за спеціальністю «гідрогеологія» (1964)	56	37	1939–1982
Бабичев Федір Семенович (28.02.1917 – 28.04.2000) – академік НАН України за спеціальністю «органічна хімія, гетероциклічні сполуки» (1973), віцепрезидент АН УРСР (1978–1988)	57	147	1936–2000
Бабій Борис Мусійович (25.07.1914 – 19.09.1993) – академік АН України за спеціальністю «історія держави і права Української РСР» (1972)	55	164	1937–1993
Бабко Анатолій Кирилович (15.10.1905–07.01.1968) – академік АН УРСР за спеціальністю «аналітична хімія» (1957)	33	231	1929–1969
Бабський Євген Борисович (28.01.1902 – 10.09.1973) – академік АН УРСР за спеціальністю «фізіологія» (1948)	6	267	1923–1972
Багрій Петро Іларіонович (05.11.1925 – 21.03.1981) – академік АН УРСР за спеціальністю «економіка» (1973)	211	168	1953–1981

Назва фонду	№ фонду	Кількість справ	Крайні дати документів
Балуховський Микола Пилипович (10.05.1899 – 06.01.1977) – геолог, доктор геолого-мінералогічних наук (1955)	318	35	1926–1989
Барабашов Микола Павлович (30.03.1894 – 29.04.1971) – академік АН УРСР за спеціальністю «астрономія» (1948)	226	18	1958–1973
Баранов Сергій Микитович (14.11.1918 – 23.06.2000) – член-кореспондент НАН України за спеціальністю «органічна хімія» (1965)	327	30	1941–2003
Колекція документів вчених-ботаніків Інституту ботаніки НАН України (1888–2000): Барбарич Андрій Іванович (27.08.1903 – 19.06.1979) – ботанік, геоботанік, дендролог, доктор біологічних наук (1968)	313 оп.1	51	1937–1978
Безчасний Леонід Костянтинович (25.03.1937 – 26.07.2004) – член-кореспондент НАН України за спеціальністю «політична економія» (1988)	348	25	1955–2004
Бережний Анатолій Семенович (19.09.1910 – 15.12.1996) – академік НАН України за спеціальністю «хімія і технологія неорганічних будівельних матеріалів» (1979)	40	20	1938–1984
Бернштейн Сергій Натанович (05.03.1880 – 26.10.1968) – академік АН УРСР за спеціальністю «математика» (1925)	231	10	1923–1928

Назва фонду	№ фонду	Кількість справ	Крайні дати документів
Беліцер Володимир Олександрович (30.09.1906 – 04.03.1988) – академік АН УРСР за спеціальністю «біохімія» (1957)	59	110	1931–1996
Белоус Аполлон Максимович (27.01.1929 – 04.01.1999) – член-кореспондент НАН України за спеціальністю «кріобіологія» (1988)	303	9	1968–1999
Беляєв Валерій Іванович (14.10.1931 – 28.03.1999) – академік НАН України за спеціальністю «геофізика» (1988)	60	338	1948–1997
Белянкін Федір Павлович (05.01.1892 – 21.05.1972) – академік АН УРСР за спеціальністю «інженерні конструкції» (1948)	38	20	1949–1971
Білай Віра Йосипівна (12.07.1908 – 12.06.1994) – член-кореспондент НАН України за спеціальністю «антибіотики» (1961)	45	133	1942–1989
Білецький Олександр Іванович (02.11.1884 – 02.08.1961) – академік АН УРСР за спеціальністю «літературознавство» (1939), віцепрезидент АН УРСР (1946–1948)	44	13	1948–1965
Колекція документів вчених-ботаніків Інституту ботаніки НАН України (1888–2000): Білик Гаврило Іванович (07.04.1904 – 09.11.1985) – геоботанік, доктор біологічних наук (1965)	313 оп. 2	226	1921–1978

Назва фонду	№ фонду	Кількість справ	Крайні дати документів
Білодід Іван Костянтинович (29.08.1906 – 21.09.1981) – академік АН УРСР за спеціальністю «українське мовознавство» (1957), віцепрезидент АН УРСР (1963–1978)	39	223	1906–1981
Богатський Олексій Всеволодович (25.08.1929 – 19.12.1983) – академік АН УРСР за спеціальністю «органічна хімія» (1976)	272	151	1933–2002
Боголюбов Микола Миколайович (21.08.1909 – 13.02.1992) – академік АН України за спеціальністю «математична фізика» (1948)	42	105	1926–2009
Боголюбов Олексій Миколайович (25.03.1911 – 02.11.2004) – член-кореспондент НАН України за спеціальністю «механіка» (1969)	43	65	1937–2003
Богомолець Олександр Олександрович (24.05.1881 – 19.07.1946) – академік АН УРСР за спеціальністю «патофізіологія» (1929), президент АН УРСР (1930–1946)	36	46	1881–2007
Бондарчук Володимир Гаврилович (29.07.1905 – 27.02.1993) – академік АН України за спеціальністю «загальна геологія» (1951)	41	88	1933–1995
Борзяк Петро Григорович (16.09.1903 – 15.08.2000) – член-кореспондент НАН України за спеціальністю «фізична електроніка» (1961)	61	129	1924–2000

Назва фонду	№ фонду	Кількість справ	Крайні дати документів
Борисенко Костянтин Степанович (30.10.1905 – 02.10.1975) – член-кореспондент АН УРСР за спеціальністю «гірнична механіка» (1961)	219	91	1922–1975
Брауде Семен Якович (28.01.1911 – 29.06.2003) – академік НАН України за спеціальністю «радіоастрономія» (1969)	365	134	1917–2014
Бродський Олександр Ілліч (19.06.1895 – 21.08.1969) – академік АН УРСР за спеціальністю «фізична хімія» (1939)	7	1841	1895–1969
Будник Василь Сергійович (24.06.1913 – 08.03.2007) – академік НАН України за спеціальністю «механіка, машинобудування» (1967)	417	29	1940–[2009]
Будников Петро Петрович (21.10.1885 – 06.12.1968) – академік АН УРСР за спеціальністю «хімія і технологія силікатів» (1939)	47	94	1922–1971
Бузескул Владислав Петрович (08.03.1858 – 01.06.1931) – академік ВУАН за спеціальністю «історія» (1925)	228	7	1869–1929
Булаховський Леонід Арсенійович (14.04.1888 – 04.04.1961) – академік АН УРСР за спеціальністю «мовознавство» (1939)	62	34	1928–2002
Бунін Костянтин Петрович (02.11.1910 – 04.11.1977) – член-кореспондент АН УРСР за спеціальністю «металознавство» (1948)	46	32	1930–1978

Назва фонду	№ фонду	Кількість справ	Крайні дати документів
Бурксер Євген Самійлович (04.08.1887 – 25.06.1965) – член-кореспондент АН УРСР за спеціальністю «геохімія» (1925)	27	439	1907–1968
Василенко Андрій Овер'янович (05.11.1891 – 05.07.1963) – академік АН УРСР за спеціальністю «машинобудування, сільськогосподарська механіка» (1948)	48	162	1941–1964
Василенко Петро Мефодійович (17.10.1900 – 21.04.1999) – член-кореспондент НАН України за спеціальністю «машинознавство, сільськогосподарська механіка» (1939)	73	4	1951–1955
Васильєв Василь Юхимович (01.04.1890 – 14.08.1956) – член-кореспондент АН УРСР за спеціальністю «металургія» (1939)	253	104	1913–1956
Вернадський Володимир Іванович (12.03.1863 – 06.01.1945) – академік АН УРСР за спеціальністю «природознавство» (1918), президент УАН (1918–1921)	34	23	1911–2014
Веркін Борис Ієреміївич (08.08.1919 – 12.06.1990) – академік АН УРСР за спеціальністю «фізика і техніка низьких температур, матеріалознавство» (1972)	282	27	1950–1992
Власюк Петро Антипович (03.02.1905 – 18.03.1980) – академік АН УРСР за спеціальністю «фізіологія живлення рослин, агрохімія, ґрунтознавство» (1948)	63	363	1917–1980

Назва фонду	№ фонду	Кількість справ	Крайні дати документів
Воблий Костянтин Григорович (27.05.1876 – 12.09.1947) – академік АН УРСР за спеціальністю «економіка, економічна географія» (1919), віцепрезидент ВУАН (1928–1931)	64	3	1941–1968
Волков Дмитро Васильович (03.07.1925 – 05.01.1996) – академік НАН України за спеціальністю «теоретична фізика» (1988)	278	61	1946–1996
Воронцов Данило Семенович (24.12.1886 – 12.07.1965) – академік АН УРСР за спеціальністю «нормальна фізіологія» (1957)	400	96	1912–1986
Вялов Олег Степанович (23.01.1904 – 01.06.1988) – академік АН УРСР за спеціальністю «геологія» (1948)	65	75	1908–1989
Гавриш Володимир Костянтинович (22.04.1925 – 14.06.2004) – член-кореспондент НАН України за спеціальністю «геологія нафти і газу» (1982)	343	239	1931–2004
Галкін Олександр Олександрович (04.07.1914 – 22.10.1982) – академік АН УРСР за спеціальністю «експериментальна фізика» (1965)	331	18	1939–2000
Колекція документів вчених-онкологів УРСР (1943–1980): Ганіна Калерія Павлівна (20.05.1926 – 05.04.2001) – вчений-онколог, доктор медичних наук (1964), професор (1966)	252 оп. 1	18	1946–1978

Назва фонду	№ фонду	Кількість справ	Крайні дати документів
Колекція документів вчених України, репресованих у 30–50-х рр. ХХ ст. (1909–1990): Ганцов Всеволод (1892 – 1979) – мовознавець, професор	257 оп. 1	8	1924–1928
Гершензон Сергій Михайлович (11.02.1906 – 07.04.1998) – академік НАН України за спеціальністю «молекулярна біологія і генетика» (1976)	287	131	1947–1998
Гжицький Степан Зенонович (14.01.1900 – 19.08.1976) – член-кореспондент АН УРСР за спеціальністю «біохімія сільськогосподарських тварин» (1951)	66	7	1952–1956
Гіхман Йосип Ілліч (26.05.1918 – 30.07.1985) – член-кореспондент АН УРСР за спеціальністю «теорія ймовірності і математична статистика» (1965)	74	7	1951–1967
Глушков Віктор Михайлович (24.08.1923 – 30.01.1982) – академік АН УРСР за спеціальністю «обчислювальна математика і техніка» (1961), віцепрезидент АН УРСР (1962–1982)	18	164	[1940-ві – не раніше 1998]
Гнесін Георгій Гдалевич (06.04.1932 – 23.10.2016) – член-кореспондент НАН України за спеціальністю «матеріалознавство, порошкова металургія» (1990)	459	184	1902–2016

Назва фонду	№ фонду	Кількість справ	Крайні дати документів
Гнеденко Борис Володимирович (01.01.1912 – 27.12.1995) – академік НАН України за спеціальністю «математика» (1948)	67	6	1947–1962
Головін Павло Васильович (03.07.1885 – 22.01.1964) – член-кореспондент АН УРСР за спеціальністю «хімія» (1939)	68	121	1930–1964
Гольдман Олександр Генріхович (03.02.1884 – 30.12.1971) – академік АН УРСР за спеціальністю «експериментальна фізика» (1929)	132	285	1839–[1999]
Гончарук Євген Гнатович (07.01.1930 – 19.04.2004) – академік НАН України за спеціальністю «гігієна» (1992)	353	101	1948–2007
Горбань Іван Степанович (07.10.1928 – 30.01.2000) – академік НАН України за спеціальністю «фізика твердого тіла» (1992)	334	78	[1938]–2003
Горбунов Борис Миколайович (04.02.1901 – 22.07.1944) – член-кореспондент АН УРСР за спеціальністю «механіка» (1939)	275	4	1934–1959
Гордон Володимир Михайлович (25.10.1871 – 03.01.1926) – академік АН УРСР за спеціальністю «цивільне право» (1925)	207	3	[1900-ті] – 1926
Городецький Олексій Опанасович (30.03.1897 – 09.01.1967) – член-кореспондент АН УРСР за спеціальністю «біофізика» (1957)	69	10	1956–1964

Назва фонду	№ фонду	Кількість справ	Крайні дати документів
Гороховатський Ярослав Борисович (17.09.1925 – 28.05.1976) – член-кореспондент АН УРСР за спеціальністю «фізична хімія (каталіз)» (1972)	209	15	1947–1975
Горшков Андрій Андрійович (04.10.1898 – 12.04.1972) – член-кореспондент АН УРСР за спеціальністю «ливарне виробництво» (1957)	24	481	1917–1972
Граве Дмитро Олександрович (06.09.1863 – 19.11.1939) – академік АН УРСР за спеціальністю «математика» (1920)	75	5	1969–1971
Гребень Леонід Кіндратович (17.08.1888 – 10.07.1980) – академік АН УРСР за спеціальністю «сільськогосподарські науки» (1948)	249	2	1961–1979
Грезе Володимир Миколайович (09.12.1915 – 26.01.1988) – член-кореспондент АН УРСР за спеціальністю «гідробіологія моря» (1967)	307	56	1939–1988
Гришко Микола Миколайович (06.01.1901 – 03.01.1964) – академік АН УРСР за спеціальністю «генетика і селекція рослин» (1939)	12	11	1930–1958
Грищенко Валентин Іванович (27.11.1928 – 03.01.2011) – академік НАН України за спеціальністю «кріобіологія і кріомедицина» (1988)	439	164	1945–2013

Назва фонду	№ фонду	Кількість справ	Крайні дати документів
Гродзинський Андрій Михайлович (03.12.1926 – 17.12.1988) – академік АН УРСР за спеціальністю «фізіологія рослин» (1979)	371	98	1954–2007
Грозін Борис Дмитрович (16.10.1898 – 22.10.1962) – член-кореспондент АН УРСР за спеціальністю «металознавство» (1939)	70	49	[1900-ті] – 1962
Губергріц Макс Мойсейович (19.01.1886 – 06.05.1951) – академік АН УРСР за спеціальністю «терапія» (1948)	76	78	1908–1958
Гуржій Іван Олександрович (15.09.1915 – 31.10.1971) – член-кореспондент АН УРСР за спеціальністю «історія України періоду феодалізму» (1958)	72	290	1934–1975
Гуслистий Костянтин Григорович (01.10.1902 – 21.02.1973) – член-кореспондент АН УРСР за спеціальністю «етнографія» (1969)	32	309	1919–1973
Гутиря Віктор Степанович (11.09.1910 – 21.10.1983) – академік АН УРСР за спеціальністю «хімія нафти» (1961), віцепрезидент АН УРСР (1963–1974)	246	325	1921–1983
Давидов Олександр Сергійович (26.12.1912 – 19.02.1993) – академік АН України за спеціальністю «теоретична фізика» (1964)	77	45	1949–1993

Назва фонду	№ фонду	Кількість справ	Крайні дати документів
Данилевський Віктор Васильович (04.09.1898 – 09.08.1960) – академік АН УРСР за спеціальністю «історія техніки» (1948)	79	5	1948–1951
Данилов Віталій Іванович (10.04.1902 – 19.03.1954) – академік АН УРСР за спеціальністю «фізика (експериментальна)» (1951)	78	93	1920–1971
Дейген Михайло Федорович (18.06.1918 – 10.11.1977) – член-кореспондент АН УРСР за спеціальністю «теоретична фізика» (1967)	235	167	1918–1977
Колекція документів вчених України, репресованих у 30–50-х рр. ХХ ст. (1909–1990): Демчук Петро (1900–?) – філософ	257 оп. 2	5	1925–1931
Деркач Григорій Іларіонович (26.03.1932 – 07.09.1969) – член-кореспондент АН УРСР за спеціальністю «органічна хімія» (1967)	243	73	1955–1986
Динник Олександр Миколайович (31.01.1876 – 22.09.1950) – академік АН УРСР за спеціальністю «теорія пружності» (1929)	85	12	1912–1956
Дідковський Валентин Якович (06.02.1914 – 30.10.1995) – член-кореспондент НАН України за спеціальністю «геологія» (1973)	288	141	1946–1998
Дмитренко Ігор Михайлович (24.07.1928 – 17.05.2009) – академік НАН України за спеціальністю «фізика низьких температур» (1988)	388	15	1969–2011

Назва фонду	№ фонду	Кількість справ	Крайні дати документів
Колекція документів вчених України, репресованих у 30–50-х рр. ХХ ст. (1909–1990): Дога Василь (1886–?) – педагог	257 оп. 3	9	1922–1930
Доленко Григорій Назарович (24.02.1917 – 16.12.1990) – академік АН УРСР за спеціальністю «геологія і геофізика» (1979)	82	84	1935–1988
Долін Володимир Гдалич (09.01.1932 – 25.02.2004) – член-кореспондент НАН України за спеціальністю «ентомологія» (1985)	342	368	1860–2003
Дроботько Віктор Григорович (23.11.1885 – 10.09.1966) – академік АН УРСР за спеціальністю «мікробіологія» (1948)	21	375	1896–1968
Дубянський Олександр Андрійович (15.03.1880 – 22.01.1974) – член-кореспондент АН УРСР за спеціальністю «геологія» (1939)	317	15	1912–1960
Колекція документів вчених України, репресованих у 30–50-х рр. ХХ ст. (1909–1990): Дурдуківський Володимир (1874–1937) – педагог	257 оп. 4	8	1919–1929
Душечкін Олександр Іванович (13.08.1874 – 08.04.1956) – академік АН УРСР за спеціальністю «агрохімія» (1945)	286	13	1934–1974

Назва фонду	№ фонду	Кількість справ	Крайні дати документів
Колекція документів вчених-онкологів УРСР (1943–1980): Дядюша Галина Федорівна (14.05.1907 – 09.04.1980) – патофізіолог, доктор медичних наук (1963), професор (1967)	252 оп. 2	86	1934–1978
Єфіменко Петро Петрович (21.11.1884 – 18.04.1969) – академік АН УРСР за спеціальністю «археологія» (1945)	95	5	1950
Колекція документів вчених України, репресованих у 30–50-х рр. ХХ ст. (1909–1990): Єфремов Сергій (1876–1931) – академік ВУАН, мовознавець	257 оп. 5	159	1909–1929
Заболотний Данило Кирилович (28.12.1866 – 15.12.1929) – академік ВУАН за спеціальністю «мікробіологія, епідеміологія» (1922), президент ВУАН (1928–1929)	37	15	1918–1969
Колекція документів вчених-ботаніків Інституту ботаніки НАН України (1888–2000): Заверуха Борис Володимирович (05.03.1927 – 06.12.2000) – ботанік, систематик, флорист, доктор біологічних наук (1985)	313 оп. 3	134	1949–2000
Задонцев Антон Іванович (16.08.1908 – 05.12.1971) – член-кореспондент АН УРСР за спеціальністю «рослинництво (рільництво)» (1951)	225	10	1951–1973

Назва фонду	№ фонду	Кількість справ	Крайні дати документів
Зарубицький Олег Григорович (26.07.1936 – 29.12.2005) – член-кореспондент НАН України за спеціальністю «хімічна технологія, неорганічні матеріали» (1985)	376	45	1962–2003
Зверезомб-Зубовський Євген Васильович (03.03.1890 – 21.04.1967) – член-кореспондент АН УРСР за спеціальністю «ентомологія» (1939)	88	282	1913–1965
Здесенко Юрій Георгійович (06.10.1943 – 01.09.2004) – член-кореспондент НАН України за спеціальністю «експериментальна ядерна фізика» (2003)	363	146	1959–2006
Зеров Дмитро Костянтинівич (20.09.1895 – 21.12.1971) – академік АН УРСР за спеціальністю «ботаніка» (1948)	9	194	1912–1995
Зосимович Володимир Павлович (18.10.1899 – 18.01.1981) – член-кореспондент АН УРСР за спеціальністю «генетика і селекція рослин» (1961)	241	671	1915–1980
Іванов Іван Іванович (21.11.1918 – 18.04.1999) – член-кореспондент НАН України за спеціальністю «механіка» (1978)	299	83	1952–1998
Іванов Микола Іванович (19.05.1923 – 25.03.2009) – член-кореспондент НАН України за спеціальністю «економіка і організація будівництва» (1979)	424	33	1951–2009

Назва фонду	№ фонду	Кількість справ	Крайні дати документів
Кавецький Ростислав Євгенович (01.12.1899 – 12.10.1978) – академік АН УРСР за спеціальністю «патофізіологія» (1951)	96	624	1925–1978
Колекція документів вчених України, репресованих у 30–50-х рр. ХХ ст. (1909–1990): Каганович Наум (1900–?) – партійний діяч, член-кореспондент ВУАН	оп. 6	2	1956
Канер Еммануїл Айзикович (19.02.1931 – 25.07.1986) – член-кореспондент АН УРСР за спеціальністю «радіофізика і радіоастрономія» (1982)	279	90	1952–1996
Карпенко Юрій Олександрович (29.09.1929 – 10.12.2009) – член-кореспондент НАН України за спеціальністю «українська мова» (2006)	391	293	1929–2011
Кащенко Микола Феофанович (07.05.1855 – 29.03.1935) – академік ВУАН за спеціальністю «біологія» (1918)	11	488	[1850]–1982
Квасницький Олексій Володимирович (25.02.1900 – 27.11.1989) – академік АН УРСР за спеціальністю «фізіологія сільськогосподарських тварин» (1951)	283	395	[1945]–1989
Кваснюк Борис Євгенович (02.07.1938 – 12.08.2008) – член-кореспондент НАН України за спеціальністю «економічна теорія» (2006)	414	13	1964–2008

Назва фонду	№ фонду	Кількість справ	Крайні дати документів
Кільчевський Микола Олександрович (15.06.1909 – 14.06.1979) – академік АН УРСР за спеціальністю «механіка» (1969)	99	108	1947–1984
Кіпріанов Андрій Іванович (16.07.1896 – 29.09.1972) – академік АН УРСР за спеціальністю «органічна хімія» (1945), віце-президент АН УРСР (1946–1948)	100	81	1896–1996
Кірсанов Олександр Васильович (02.11.1901 – 19.05.1992) – академік АН України за спеціальністю «органічна хімія» (1961)	296	602	1903–2002
Кітик Василь Іванович (11.04.1923 – 24.07.1984) – член-кореспондент АН УРСР за спеціальністю «геологія нафти і газу» (1982)	284	36	1930–1983
Клименко Пилип Васильович (06.11.1887 – 08.07.1955) – вчений у галузі історії та архівознавства	354	242	1718–2005
Клоков Всеволод Іванович (25.06.1917 – 11.10.2004) – член-кореспондент НАН України за спеціальністю «історія» (1978)	350	225	[1920-ті] – 2004
Коваленко Анатолій Дмитрович (16.01.1905 – 19.09.1973) – академік АН УРСР за спеціальністю «прикладна теорія пружності» (1961)	102	400	1905–1978
Ковтун Григорій Олександрович (16.08.1948 – 31.05.2008) – член-кореспондент НАН України за спеціальністю «фізична хімія» (1992)	378	159	1966–2010

Назва фонду	№ фонду	Кількість справ	Крайні дати документів
Кожевников Сергій Миколайович (23.09.1906 – 29.09.1988) – член-кореспондент АН УРСР за спеціальністю «механізація металургійного виробництва» (1951)	290	518	[1910]–2006
Колесников Аркадій Георгійович (05.12.1907 – 04.03.1978) – академік АН УРСР за спеціальністю «фізика моря» (1967)	311	41	1936–1982
Колесса Філарет Михайлович (17.07.1871 – 03.03.1947) – академік АН УРСР за спеціальністю «фольклористика, етнографія, мистецтвознавство» (1929)	103	9	1967–1972
Кондратюк Євген Миколайович (10.10.1914 – 21.09.1992) – член-кореспондент АН України за спеціальністю «ботаніка» (1972)	291	111	1942–1992
Кондратьєв Микола Сергійович (02.01.1888 – 09.03.1951) – член-кореспондент АН УРСР за спеціальністю «анатомія» (1939)	223	29	1907–1976
Кондуфор Юрій Юрійович (30.01.1922 – 10.01.1997) – академік НАН України за спеціальністю «історія СРСР» (1985)	285	146	1917–1993
Кононенко Віктор Олімпанович (11.09.1918 – 29.07.1975) – академік АН УРСР за спеціальністю «механіка, теорія коливань» (1964)	233	222	1955–1976

Назва фонду	№ фонду	Кількість справ	Крайні дати документів
Копитов Віктор Філімонович (21.11.1906 – 22.03.1990) – академік АН УРСР за спеціальністю «газотехніка і хімічна переробка газу» (1967)	260	356	1939–1990
Корецький Володимир Михайлович (18.02.1890 – 25.07.1984) – академік АН УРСР за спеціальністю «міжнародне право» (1948)	104	443	1907–2015
Корнєв Костянтин Арсенійович (28.05.1908 – 08.10.1974) – член-кореспондент АН УРСР за спеціальністю «хімія високомолекулярних сполук» (1961)	271	51	1938–1989
Корнейчук Микола Павлович (22.01.1920 – 22.07.2003) – академік НАН України за спеціальністю «математика» (1997)	344	84	1936–2004
Корноухов Микола Васильович (23.10.1903 – 02.06.1958) – академік АН УРСР за спеціальністю «будівельна механіка (теорія споруд)» (1951)	105	248	1928–1969
Коробчанський Іван Євстафійович (16.01.1895 – 01.04.1956) – член-кореспондент АН УРСР за спеціальністю «теплоенергетика» (1951)	227	12	1900–1975
Космодам'янський Олександр Сергійович (24.03.1923 – 12.06.2005) – академік НАН України за спеціальністю «гірнична механіка» (1990)	356	15	1971–2005

Назва фонду	№ фонду	Кількість справ	Крайні дати документів
Косоногов Йосип Йосипович (31.03.1866 – 22.03.1922) – академік ВУАН за спеціальністю «фізика» (1922)	202	133	1852–1947
Костюк Платон Григорович (20.08.1924 – 10.05.2010) – академік НАН України за спеціальністю «фізіологія людини і тварин» (1969), віцепрезидент НАН України (1993–1998)	106	334	1937–2011
Крейн Марк Григорович (03.04.1907 – 17.10.1989) – член-кореспондент АН УРСР за спеціальністю «математика» (1939)	346	593	1865–1989
Кремньов Олег Олександрович (13.03.1919 – 08.01.1987) – академік АН УРСР за спеціальністю «промислова теплотехніка» (1976)	107	33	1949–1993
Крилов Микола Митрофанович (29.11.1879 – 11.05.1955) – академік АН УРСР за спеціальністю «математика» (1922)	111	50	1909–1960
Колекція документів вчених України, репресованих у 30–50-х рр. ХХ ст. (1909–1990): Кримський Агатангел (1871–[1942]) – академік АН УРСР, орієнталіст, письменник	257 оп. 7	10	1932–1990
Кримський Агатангел Юхимович (15.01.1871 – [25.01.1942]) – академік АН УРСР за спеціальністю «філологія, сходознавство» (1918)	110	10	1971–1972

Назва фонду	№ фонду	Кількість справ	Крайні дати документів
Крип'якевич Іван Петрович (25.06.1886 – 21.04.1967) – академік АН УРСР за спеціальністю «історія України» (1958)	108	3	1953–1960
Курас Іван Федорович (03.10.1939 – 16.10.2005) – академік НАН України за спеціальністю «політологія» (1995), віцепрезидент НАН України (1998–2005)	369	168	1909–2007
Куриленко Онисим Данилович (16.03.1904 – 25.09.1982) – член-кореспондент АН УРСР за спеціальністю «колоїдна хімія» (1969)	245	52	1933–1977
Кухтенко Олександр Іванович (11.03.1914 – 18.12.1994) – академік НАН України за спеціальністю «технічна кібернетика» (1972)	373	417	1918–2006
Куценко Володимир Ілліч (18.02.1921 – 06.01.1998) – академік НАН України за спеціальністю «філософія» (1985)	289	111	[1928]–1998
Кучеров Пантелеймон Степанович (09.08.1902 – 25.06.1973) – член-кореспондент АН УРСР за спеціальністю «гірничя механіка» (1939)	208	26	1932–1973
Лазаренко Андрій Созонтович (27.11.1901 – 13.10.1979) – член-кореспондент АН УРСР за спеціальністю «ботаніка» (1951)	113	144	1918–1979
Лазаренко Євген Костянтинівич (26.12.1912 – 01.01.1979) – академік АН УРСР за спеціальністю «мінералогія» (1969)	4	171	1898–1997

Назва фонду	№ фонду	Кількість справ	Крайні дати документів
Лашкар'єв Вадим Євгенович (07.10.1903 – 01.12.1974) – академік АН УРСР за спеціальністю «фізика» (1945)	115	56	1924–1973
Лебедєв Анатолій Олексійович (01.02.1931 – 28.03.2012) – академік НАН України за спеціальністю «механіка» (1988)	420	266	1944–2012
Лисін Борис Савелійович (04.08.1883 – 22.11.1970) – академік АН УРСР за спеціальністю «хімія і технологія силікатів» (1939)	28	294	1900–1971
Ліпатов Юрій Сергійович (10.07.1927 – 31.08.2007) – академік НАН України за спеціальністю «хімія високомолекулярних сполук» (1973)	116	155	1933–2007
Лозинський Мирон Онуфрійович (22.08.1933 – 19.01.2011) – академік НАН України за спеціальністю «хімія» (2000)	412	43	1956–2011
Лопатинський Ярослав Борисович (09.11.1906 – 10.03.1981) – академік АН УРСР за спеціальністю «математика» (1965)	333	21	1942–1986
Лук'яненко Микола Григорович (16.10.1947 – 22.07.2011) – член-кореспондент НАН України за спеціальністю «органічна хімія» (1992)	390	27	1963–2010

Назва фонду	№ фонду	Кількість справ	Крайні дати документів
Лукінов Іван Іларіонович (05.10.1927 – 04.12.2004) – академік НАН України за спеціальністю «економіка сільського господарства» (1976), віцепрезидент АН України (1978–1979, 1983–1993)	323	335	1946–2005
Лучицький Володимир Іванович (02.05.1877 – 20.10.1974) – академік АН УРСР за спеціальністю «петрографія» (1945)	316	10	1934–1977
Любименко Володимир Миколайович (17.01.1873 – 14.09.1937) – академік АН УРСР за спеціальністю «ботаніка» (1929)	294	17	1913–1959
Любинський Микола Архипович (20.12.1902 – 07.08.1979) – біолог, доктор біологічних наук (1958)	238	203	1921–2001
Лященко Петро Іванович (22.10.1876 – 24.07.1955) – академік АН УРСР за спеціальністю «економіка, історія народного господарства» (1945)	205	115	1897–1989
Маков Костянтин Іванович (07.01.1911 – 15.08.1948) – член-кореспондент АН УРСР за спеціальністю «гідрогеологія» (1948)	213	50	1911–1948
Малиновський Іоанікій (Онікій) Олексійович (04.11.1868 – 12.01.1932) – академік ВУАН за спеціальністю «народне право» (1925)	266	8	1910–1978

Назва фонду	№ фонду	Кількість справ	Крайні дати документів
Манорик Андрій Васильович (01.09.1921 – 25.06.1974) – член-кореспондент АН УРСР за спеціальністю «рослинознавство» (1973)	216	28	1948–1974
Маркевич Олександр Прокопович (19.03.1905 – 23.04.1999) – академік НАН України за спеціальністю «зоологія безхребетних» (1957)	121	1272	1913–1999
Маркелов Григорій Іванович (07.02.1880 – 08.04.1952) – академік АН УРСР за спеціальністю «невропатологія» (1939)	224	69	1922–1968
Марковський Леонід Миколайович (21.11.1939 – 03.02.1998) – академік НАН України за спеціальністю «органічна хімія» (1988)	297	433	1959–2003
Медовар Борис Ізраїльович (29.03.1916 – 19.03.2000) – академік НАН України за спеціальністю «металургія, технологія металів» (1973)	123	130	1934–2001
Мелешкін Михайло Тимофійович (06.08.1918 – 29.05.1980) – член-кореспондент АН УРСР за спеціальністю «економіка» (1976)	306	28	1935–2000
Мельник Валерій Сергійович (24.01.1952 – 10.08.2007) – член-кореспондент НАН України за спеціальністю «інформатика і теорія систем» (2000)	377	181	1970–2009

Назва фонду	№ фонду	Кількість справ	Крайні дати документів
Мельникова Ірина Миколаївна (24.10.1918 – 03.11.2010) – член-кореспондент НАН України за спеціальністю «історія соціалістичних країн» (1973)	397	36	1930–2008
Митропольський Юрій Олексійович (03.01.1917 – 14.06.2008) – академік НАН України за спеціальністю «математична фізика» (1961)	125	523	1907–2015
Михалевич Володимир Сергійович (10.03.1930 – 16.12.1994) – академік НАН України за спеціальністю «економічна кібернетика» (1973)	392	20	1958–2010
Михалевич Михайло Володимирович (11.08.1956 – 14.12.2009) – член-кореспондент НАН України за спеціальністю «економічна кібернетика» (2006)	394	111	1956–2010
Мілях Олександр Миколайович (29.08.1906 – 25.10.1985) – член-кореспондент АН УРСР за спеціальністю «електродинаміка» (1964)	124	114	1930–1984
Модилевський Яків Самуїлович (28.01.1883 – 08.03.1968) – член-кореспондент АН УРСР за спеціальністю «цитологія і ембріологія рослин» (1939)	128	67	1907–[1968]
Моргуліс Наум Давидович (14.05.1904 – 01.09.1976) – член-кореспондент АН УРСР за спеціальністю «фізика» (1939)	237	15	1926–1973

Назва фонду	№ фонду	Кількість справ	Крайні дати документів
Назаренко Василь Андрійович (24.08.1908 – 15.08.1991) – член-кореспондент АН УРСР за спеціальністю «технічна хімія» (1972)	274	68	1927–1991
Недбайло Петро Омелянович (12.07.1907 – 31.10.1974) – член-кореспондент АН УРСР за спеціальністю «правознавство» (1969)	217	665	1925–1974
Нестеренко Анатолій Дмитрович (06.04.1899 – 30.05.1975) – член-кореспондент АН УРСР за спеціальністю «електротехніка (електровимірювання)» (1951)	131	278	1917–1975
Нестеров Павло Петрович (23.03.1903 – 17.10.1978) – член-кореспондент АН УРСР за спеціальністю «гірнична механіка» (1948)	234	126	1921–1977
Нікітін Володимир Миколайович (07.08.1907 – 06.01.1993) – академік АН України за спеціальністю «фізіологія» (1967)	280	111	1892–1991
Нікольський Олександр Михайлович (04.03.1858 – 08.12.1942) – академік АН УРСР за спеціальністю «зоологія» (1919)	232	154	1892–1938
Німчук Василь Васильович (06.07.1933 – 26.11.2017) – член-кореспондент НАН України за спеціальністю «мовознавство» (1990)	463	172	1955–2017
Новик Катерина Йосипівна (14.12.1898 – 01.11.1984) – член-кореспондент АН УРСР за спеціальністю «палеонтологія» (1951)	5	245	[1880-ті] – 1986

Назва фонду	№ фонду	Кількість справ	Крайні дати документів
Оканенко Аркадій Семенович (17.03.1894 – 27.09.1982) – член-кореспондент АН УРСР за спеціальністю «фізіологія і біохімія рослин» (1967)	134	46	1922–1989
Окснер Альфред Миколайович (15.02.1898 – 20.11.1973) – член-кореспондент АН УРСР за спеціальністю «ботаніка» (1972)	199	194	1920–1976
Онищенко Олексій Мусійович (30.09.1928 – 23.02.2006) – академік НАН України за спеціальністю «економіка агропромислового комплексу» (1990)	362	107	1962–2006
Орлов Єгор Іванович (02.02.1865 – 14.10.1944) – академік АН УРСР за спеціальністю «хімічна технологія» (1929)	239	7	1909–1929
Орлов Олександр Якович (06.04.1880–28.01.1954) – академік АН УРСР за спеціальністю «астрономія» (1939)	135	113	1904–1955
Острянин Данило Хомич (30.12.1906–17.05.1988) – член-кореспондент АН УРСР за спеціальністю «філософія природознавства» (1957)	136	223	1934–1987
Павленко Георгій Євстафійович (25.03.1898 – 04.03.1970) – академік АН УРСР за спеціальністю «гідромеханіка» (1961)	26	184	1926–1970

Назва фонду	№ фонду	Кількість справ	Крайні дати документів
Пазенок Віктор Сергійович (27.01.1934 – 26.11.2016) – член-кореспондент НАН України за спеціальністю «філософія» (1988)	453	140	1967–2016
Палладін Олександр Володимирович (10.09.1885 – 05.12.1972) – академік АН УРСР за спеціальністю «біохімія» (1929), віцепрезидент АН УРСР (1939–1946), президент АН УРСР (1946–1962)	30	65	1938–1985
Парамонов Сергій Якович (03.11.1894 – 22.09.1967) – зоолог, доктор біологічних наук (1940)	310	75	1889–1985
Патон Борис Євгенович (27.11.1918 – 19.08.2020) – академік НАН України за спеціальністю «електрозварювання» (1958), президент НАН України (1962–1920)	35	1001	1944–2020
Патон Євген Оскарович (05.03.1870 – 12.08.1953) – академік АН УРСР за спеціальністю «електрозварювання і мостобудування» (1929), віцепрезидент АН УРСР (1945–1952)	1	150	1895–1974
Першин Павло Миколайович (04.01.1891 – 11.11.1970) – академік АН УРСР за спеціальністю «економіка» (1948)	20	585	1861–1973
Петіпа Тамара Сергіївна (18.09.1927 – 13.03.1972) – член-кореспондент АН УРСР за спеціальністю «гідробіологія» (1972)	308	103	1945–1991

Назва фонду	№ фонду	Кількість справ	Крайні дати документів
Петров Олексій Зиновійович (28.10.1910 – 09.05.1972) – академік АН УРСР за спеціальністю «математична фізика» (1969)	23	570	1909–1972
Петровський Микола Неонович (26.11.1894 – 20.07.1951) – член-кореспондент АН УРСР за спеціальністю «історія України» (1945)	230	98	1904–1984
Пилянкевич Олександр Миколайович (16.03.1933 – 13.11.1989) – член-кореспондент АН УРСР за спеціальністю «матеріалознавство» (1976)	254	150	1955–1989
Писаренко Георгій Степанович (12.11.1910 – 09.01.2001) – академік НАН України за спеціальністю «механіка, міцність у машинобудуванні» (1964), віцепрезидент АН УРСР (1970–1978)	142	657	1908–2000
Писаржевський Лев Володимирович (14.02.1874 – 23.03.1938) – академік АН УРСР за спеціальністю «хімія» (1925)	141	6	[1910]–1970
Пишкін Борис Андрійович (03.09.1893 – 29.01.1970) – член-кореспондент АН УРСР за спеціальністю «гідравліка і гідротехніка» (1951)	17	137	1937–1972
Підоплічко Іван Григорович (02.08.1905 – 20.05.1975) – академік АН УРСР за спеціальністю «зоологія і палеонтологія» (1967)	139	1363	1870–1975

Назва фонду	№ фонду	Кількість справ	Крайні дати документів
Підоплічко Микола Макарович (03.04.1904 – 27.03.1975) – член-кореспондент АН УРСР за спеціальністю «мікологія» (1957)	140	305	1904–2004
Підстригач Ярослав Степанович (25.05.1928 – 28.05.1990) – академік АН УРСР за спеціальністю «механіка» (1972)	146	52	1958–1989
Пінчук Вадим Григорович (28.12.1930 – 29.03.1996) – академік НАН України за спеціальністю «онкологія» (1991)	198	99	1954–2005
Плотников Володимир Олександрович (19.05.1873 – 11.09.1947) – академік АН УРСР за спеціальністю «фізична хімія, електрохімія» (1920)	204	13	1899–1947
Поварницин Володимир Олексійович (27.07.1899 – 21.10.1962) – член-кореспондент АН УРСР за спеціальністю «ботаніка» (1948)	143	3	1954–1959
Погорелов Олексій Васильович (03.03.1919 – 17.12.2002) – академік НАН України за спеціальністю «геометрія» (1961)	145	18	[1950-ті] – 2003
Погорілко Віктор Федорович (12.08.1938 – 25.04.2006) – член-кореспондент НАН України за спеціальністю «право» (2003)	370	314	1940–2006

Назва фонду	№ фонду	Кількість справ	Крайні дати документів
Погребняк Петро Степанович (10.07.1900 – 25.07.1976) – академік АН УРСР за спеціальністю «екологія рослин, ґрунтознавство, лісництво» (1948), віцепрезидент АН УРСР (1948–1952)	144	249	1921–1976
Позняк Леонід Олександрович (18.09.1929 – 21.04.2004) – член-кореспондент НАН України за спеціальністю «металургія сталі та феросплавів» (1990)	352	113	[1930-ті] – 2004
Полуектов Микола Сергійович (26.10.1910 – 15.04.1986) – академік АН УРСР за спеціальністю «аналітична хімія» (1972)	273	73	1933–1992
Попов Михайло Григорович (18.04.1893 – 18.12.1955) – член-кореспондент АН УРСР за спеціальністю «ботаніка» (1945)	19	25	1920–1972
Порфир'єв Володимир Борисович (26.06.1899 – 30.01.1982) – академік АН УРСР за спеціальністю «геологія нафтових родовищ» (1957)	148	70	1932–1988
Поспелов Володимир Петрович (23.03.1872 – 01.02.1949) – академік АН УРСР за спеціальністю «ентомологія» (1939)	236	6	1910–1953
Прихотько Антоніна Федорівна (26.04.1906 – 29.09.1995) – академік НАН України за спеціальністю «фізика твердого тіла» (1964)	149	94	1927–1995

Назва фонду	№ фонду	Кількість справ	Крайні дати документів
Птуха Михайло Васильович (07.11.1884 – 03.10.1961) – академік АН УРСР за спеціальністю «статистика» (1920)	22	749	1855–1965
Пухов Георгій Євгенович (23.08.1916 – 03.08.1998) – академік НАН України за спеціальністю «математика, обчислювальна техніка» (1967)	152	95	1943–1992
Пучківська Надія Олександрівна (25.05.1908 – 15.05.2001) – академік НАН України за спеціальністю «офтальмологія» (1992)	336	151	1885–2008
Пушкар Микола Сидорович (03.08.1930 – 21.07.1995) – член-кореспондент НАН України за спеціальністю «кріобіологія» (1978)	301	13	1969–1995
Пфейффер Георгій Васильович (23.11.1872 – 10.10.1946) – академік АН УРСР за спеціальністю «математика» (1920)	206	15	1928–1943
Рвачов Володимир Логвинович (21.10.1926 – 26.04.2005) – академік НАН України за спеціальністю «механіка» (1978)	366	92	1952–2006
Резнік Борис Якович (05.01.1929 – 08.12.1998) – член-кореспондент НАН України за спеціальністю «педіатрія» (1991)	337	25	1946–1999
Ремесло Василь Миколайович (10.02.1907 – 04.09.1983) – селекціонер-рослинник, доктор сільськогосподарських наук (1964)	444	131	1921–2010

Назва фонду	№ фонду	Кількість справ	Крайні дати документів
Родін Петро Родіонович (17.06.1922 – 24.01.2008) – член-кореспондент НАН України за спеціальністю «обробка металів» (1976)	383	73	1939–2009
Родіонов Сергій Петрович (08.10.1898 – 02.05.1961) – член-кореспондент АН УРСР за спеціальністю «петрографія» (1951)	155	64	1931–1963
Ройтер Володимир Андрійович (26.07.1903 – 08.08.1973) – академік АН УРСР за спеціальністю «фізична хімія» (1961)	31	130	1929–1973
Ромоданов Андрій Петрович (11.11.1920 – 05.08.1993) – академік АН України за спеціальністю «нейрохірургія» (1992)	293	63	1942–2002
Рубенчик Лев Йосипович (03.04.1896 – 14.12.1988) – член-кореспондент АН УРСР за спеціальністю «мікробіологія» (1939)	156	70	1895–1997
Колекція документів вчених України, репресованих у 30–50-х рр. ХХ ст. (1909–1990): Рудницький Степан (03.12.1877 – 03.11.1937) – академік АН УРСР, філософ	257 оп. 8	1	1928–1965
Савін Гурій Миколайович (01.02.1907 – 28.10.1975) – академік АН УРСР за спеціальністю «теорія пружності» (1948), віцепрезидент АН УРСР (1952–1957)	158	666	1928–1975

Назва фонду	№ фонду	Кількість справ	Крайні дати документів
Савченко Анатолій Петрович (03.02.1937 – 27.01.1995) – член-кореспондент НАН України за спеціальністю «економіка промисловості» (1990)	332	7	1959–1996
Савчук Микола Панасович (16.12.1899 – 16.02.1976) – член-кореспондент АН УРСР за спеціальністю «зоологія» (1948)	312	37	1913–1999
Сельський Володимир Олександрович (13.10.1883 – 18.02.1951) – академік АН УРСР за спеціальністю «геологія» (1939)	375	35	1939–1974
Семененко Микола Пантелеймонович (16.11.1905 – 25.08.1996) – академік НАН України за спеціальністю «петрографія, рудні родовища» (1948), віцепрезидент АН УРСР (1950–1970) та Семененко Володимир Миколайович (18.07.1934 – 24.01.2012) – член-кореспондент НАН України за спеціальністю «геологія» (1992) (родинний фонд)	162	916	1922–2005
Колекція документів вчених України, репресованих у 30–50-х рр. ХХ ст. (1909–1990): Семковський Семен (1882–1937) – академік АН УРСР, філософ і соціолог	257 оп. 9	9	1954–1956
Середа Ярослав Іванович (28.11.1900 – 25.03.1981) – член-кореспондент АН УРСР за спеціальністю «нафтопереробка» (1951)	345	103	1923–1980

Назва фонду	№ фонду	Кількість справ	Крайні дати документів
Серенсен Сергій Володимирович (29.03.1905 – 02.05.1977) – академік АН УРСР за спеціальністю «механіка, міцність у машинобудуванні» (1939)	385	80	1908–1993
Серков Пилип Миколайович (09.10.1908 – 01.08.2011) – академік НАН України за спеціальністю «фізіологія, медицина» (1978)	399	179	1923–2003
Сиротинін Микола Миколайович (26.11.1896 – 04.04.1977) – член-кореспондент АН УРСР за спеціальністю «патофізіологія» (1939)	164	20	1935–1975
Ситенко Олексій Григорович (12.02.1927 – 11.02.2002) – академік НАН України за спеціальністю «теоретична фізика» (1982)	324	128	1949–2003
Ситник Костянтин Меркурійович (03.06.1926 – 22.07.2017) – академік НАН України за спеціальністю «ботаніка» (1973), віцепрезидент АН УРСР (1974–1988)	170	341	1949–2017
Скаба Андрій Данилович (12.12.1905 – 26.06.1986) – академік АН УРСР за спеціальністю «історія радянського суспільства» (1967)	14	148	1925–1986
Скопенко Віктор Васильович (18.12.1935 – 05.07.2010) – академік НАН України за спеціальністю «неорганічна хімія» (1988), віцепрезидент АН УРСР (1988–1989)	386	107	1936–2011

Назва фонду	№ фонду	Кількість справ	Крайні дати документів
Колекція документів вчених України, репресованих у 30–50-х рр. ХХ ст. (1909–1990): Слабченко Михайло (1882–1952) – академік АН УРСР, історик Іоаннікій правник	257 оп. 10	2	1927–1930
Слуцкін Абрам Олександрович (17.07.1891 – 13.07.1950) – академік АН УРСР за спеціальністю «радіофізика» (1948)	220	6	1934–1947
Сметанін Юрій Олексійович (05.05.1925 – 30.03.1999) – член-кореспондент НАН України за спеціальністю «прикладна механіка» (1988)	300	23	1961–1999
Смирнов Адріан Анатолійович (16.11.1908 – 06.12.1992) – академік АН України за спеціальністю «металургія і металознавство» (1967), віцепрезидент АН УРСР (1970–1974)	167	171	1927–1999
Смирнова-Замкова Олександра Іванівна (31.05.1880 – 22.09.1962) – академік АН УРСР за спеціальністю «патологічна анатомія» (1951)	15	152	1889–1963
Снітко Олег В'ячеславович (30.04.1928 – 14.04.1990) – академік АН УРСР за спеціальністю «фізика» (1985)	259	185	1946–1989
Соколов Юрій Дмитрович (26.05.1896 – 02.02.1971) – член-кореспондент АН УРСР за спеціальністю «аналітична механіка» (1939)	165	83	1921–1969

Назва фонду	№ фонду	Кількість справ	Крайні дати документів
Соколовський Олексій Никанорович (13.03.1884 – 25.04.1959) – академік АН УРСР за спеціальністю «агрогрунтознавство» (1929)	166	21	1913–1959
Соллогуб Всеволод Борисович (20.08.1912 – 17.11.1988) – член-кореспондент АН УРСР за спеціальністю «геофізика» (1967)	255	109	1935–1986
Сохань Павло Степанович (18.11.1926 – 14.06.2013) – член-кореспондент НАН України за спеціальністю «всесвітня історія» (1985)	418	451	1873–2014
Співак Ель Гершович (22.10.1890 – 06.04.1950) – член-кореспондент АН УРСР за спеціальністю «мовознавство» (1939)	242	136	1888–1970
Степанець Олександр Іванович (24.05.1942 – 13.10.2007) – член-кореспондент НАН України за спеціальністю «математика» (1997)	413	96	1949–2022
Субботін Серафим Іванович (03.05.1906 – 16.01.1976) – академік АН УРСР за спеціальністю «геофізика» (1961)	256	104	1931–1980
Суворов Георгій Дмитрович (17.05.1919 – 12.10.1984) – член-кореспондент АН УРСР за спеціальністю «математика» (1965)	326	9	1944–1999
Супруненко Микола Іванович (17.02.1900 – 11.09.1984) – академік АН УРСР за спеціальністю «історія України» (1972)	248	305	1920–1984

Назва фонду	№ фонду	Кількість справ	Крайні дати документів
Сухомел Георгій Йосипович (11.09.1888 – 18.07.1966) – академік АН УРСР за спеціальністю «гідравліка і гідротехніка (технічна механіка рідин, гідротехнічні науки)» (1951)	25	231	1914–1973
Таран-Жовнір Юрій Миколайович (26.06.1927 – 14.08.2003) – академік НАН України за спеціальністю «матеріалознавство, технологія металів» (1985)	325	34	[1978]–[2003]
Татаринів Євген Олександрович (02.03.1892 – 10.05.1950) – член-кореспондент АН УРСР за спеціальністю «патофізіологія» (1939)	218	59	1911–1951
Татомир Костянтин Іванович (16.03.1900 – 24.02.1979) – член-кореспондент АН УРСР за спеціальністю «гірничча справа» (1939)	171	18	1900–1999
Тетельбаум Семен Ісакович (07.07.1910 – 24.11.1958) – член-кореспондент АН УРСР за спеціальністю «електротехніка» (1948)	215	12	1932–1960
Тимофєєв Борис Борисович (18.10.1915 – 02.12.2002) – академік НАН України за спеціальністю «системотехніка, теорія систем» (1978)	322	148	1929–2002
Товстюк Корній Денисович (22.03.1922 – 16.09.2004) – член-кореспондент НАН України за спеціальністю «матеріалознавство напівпровідників» (1978)	359	20	1946–2003

Назва фонду	№ фонду	Кількість справ	Крайні дати документів
Толубинський Всеволод Іванович (27.03.1904 – 17.04.1988) – академік АН УРСР за спеціальністю «технічна теплофізика, теплоенергетика» (1964)	172	272	1952–1990
Топачевський Олександр Вікторович (13.03.1897 – 01.12.1975) – академік АН УРСР за спеціальністю «гідробіологія» (1972)	173	72	1947–2007
Третьяков Дмитро Костянтинівич (05.11.1878 – 26.09.1950) – академік АН УРСР за спеціальністю «зоологія хребетних» (1929)	174	197	1926–1978
Трефілов Віктор Іванович (06.08.1930 – 14.04.2001) – академік НАН України за спеціальністю «фізика міцності» (1973), віцепрезидент АН України (1974–1993)	361	360	1949–2005
Тронько Петро Тимофійович (12.07.1915 – 12.09.2011) – академік НАН України за спеціальністю «історія СРСР» (1978), віцепрезидент НАН України (1978–1979)	429	904	1908–2013
Тулчинська Віра Петрівна (13.08.1907 – 28.05.1994) – членкореспондент НАН України за спеціальністю «мікробіологія» (1948)	175	80	1914–1995
Колекція документів вчених-онкологів УРСР (1943–1980): Туркевич Наталія Михайлівна (13 (26).10.1908 – 03.10.1995) – вчена-онколог, доктор біологічних наук (1962), професор (1963)	252 оп. 3	81	1949–2022

Назва фонду	№ фонду	Кількість справ	Крайні дати документів
Тюленев Микола Олександрович (17.04.1889 – 12.12.1969) – член-кореспондент АН УРСР за спеціальністю «агромеліорація» (1948)	176	11	1949–1958
Усенко Іван Степанович (27.03.1906 – 17.11.1987) – член-кореспондент АН УРСР за спеціальністю «геологія» (1967)	177	122	1931–1988
Утевський Арон Михайлович (03.07.1904 – 03.09.1988) – член-кореспондент АН УРСР за спеціальністю «біохімія» (1939)	302	13	1975–1988
Файнберг Яків Борисович (07.09.1918 – 07.03.2005) – академік НАН України за спеціальністю «теоретична радіофізика» (1979)	367	24	1983–2005
Федоров Євген Павлович (26.06.1909 – 08.11.1986) – академік АН УРСР за спеціальністю «астрономія» (1969)	250	333	1945–1989
Федоров Михайло Михайлович (01.09.1867 – 29.03.1945) – академік АН УРСР за спеціальністю «гірнична механіка» (1929)	214	466	1895–1967
Федорченко Іван Михайлович (18.10.1909 – 26.12.1997) – академік НАН України за спеціальністю «порошкова металургія» (1961)	179	209	1951–1975
Фердман Давид Лазарович (07.01.1903 – 11.01.1970) – член-кореспондент АН УРСР за спеціальністю «біохімія» (1939)	3	236	1939–1968

Назва фонду	№ фонду	Кількість справ	Крайні дати документів
Ферсман Олександр Євгенович (08.11.1883 – 20.05.1945) – геохімік, мінералог	247	47	1903–1976
Фіалков Яків Нафтулович (20.11.1895 – 16.11.1958) – член-кореспондент АН УРСР за спеціальністю «неорганічна хімія» (1945)	178	117	1926–1958
Філатов Володимир Петрович (27.02.1875 – 30.10.1956) – академік АН УРСР за спеціальністю «офтальмологія» (1939)	180	86	1892–1975
Філіппов Анатолій Петрович (29.11.1899 – 23.04.1978) – академік АН УРСР за спеціальністю «механіка, машинобудування» (1967)	182	8	1955–1974
Колекція документів вчених-ботаніків Інституту ботаніки НАН України (1888–2000): Фінн Володимир Васильович (13.05.1878 – 1957) – ботанік, доктор біологічних наук (1936)	313 оп. 4	29	1888–1961
Фомін Олександр Васильович (14.05.1869 – 16.10.1935) – академік ВУАН за спеціальністю «ботаніка» (1921)	10	233	[1910]–1936
Фролькіс Володимир Веніамінович (27.01.1924 – 02.10.1999) – академік НАН України за спеціальністю «фізіологія» (1988)	341	91	1945–2007
Фуцич Вільгельм Ілліч (18.12.1936 – 06.04.1997) – член-кореспондент НАН України за спеціальністю «математична фізика» (1988)	315	137	1956–2001

Назва фонду	№ фонду	Кількість справ	Крайні дати документів
Харитонов Олег Матвійович (06.04.1937 – 16.04.1998) – член-кореспондент НАН України за спеціальністю «геофізика» (1992)	305	34	1959–2002
Харламов Павло Васильович (25.06.1924 – 16.03.2001) – член-кореспондент НАН України за спеціальністю «механіка» (1965)	330	37	1943–2002
Холодний Микола Григорович (22.06.1882 – 04.05.1953) – академік АН УРСР за спеціальністю «ботаніка, фізіологія рослин» (1929)	16	66	1933–1982
Хренов Костянтин Костянтинович (25.02.1894 – 11.10.1984) – академік АН УРСР за спеціальністю «електрозварювання» (1945)	184	62	1911–1984
Хромов Павло Олексійович (15.10.1907 – 09.04.1987) – член-кореспондент АН УРСР за спеціальністю «економіка» (1939)	240	10	1944–1981
Цесевич Володимир Платонович (11.10.1907 – 28.10.1983) – член-кореспондент АН УРСР за спеціальністю «астрономія» (1948)	185	520	1921–2012
Чаговець Василь Юрійович (30.04.1873 – 19.05.1941) – академік АН УРСР за спеціальністю «фізіологія» (1939)	13	6	1901–1956
Чаговець Ростислав Всеволодович (21.09.1904 – 11.09.1982) – академік АН УРСР за спеціальністю «біохімія» (1967)	186	154	1928–1984

Назва фонду	№ фонду	Кількість справ	Крайні дати документів
Чекунов Анатолій Васильович (24.03.1932 – 10.02.1996) – академік НАН України за спеціальністю «геологія і геофізика» (1979)	314	67	1967–1994
Чернишов Борис Ісидорович (27.01.1888 – 31.08.1950) – академік АН УРСР за спеціальністю «палеонтологія» (1939), віцепрезидент АН УРСР (1939–1945)	210	265	1916–1950
Чиженко Іван Миронович (27.03.1916 – 11.12.2004) – академік НАН України за спеціальністю «силові напівпровідникові перетворювачі» (1988)	379	119	1932–2008
Швець Іван Трохимович (25.05.1901 – 05.09.1983) – академік АН УРСР за спеціальністю «теплоенергетика» (1950)	189	28	1945–1982
Шевченко Юрій Миколайович (08.07.1926 – 07.03.2016) – академік НАН України за спеціальністю «механіка» (1997)	448	372	1926–2016
Шилов Євген Олексійович (10.08.1893 – 22.07.1970) – академік АН УРСР за спеціальністю «механізм органічних реакцій» (1951)	8	323	1913–1970
Шинкарук Володимир Іларіонович (22.04.1928 – 29.11.2001) – академік НАН України за спеціальністю «філософія» (1978)	319	100	1950–2002
Шліхтер Олександр Григорович (01.09.1868 – 02.12.1940) – академік АН УРСР за спеціальністю «економіка» (1929), віцепрезидент АН УРСР (1934–1938)	191	11	1936–1959

Назва фонду	№ фонду	Кількість справ	Крайні дати документів
Шміт Федір Іванович (15.05.1877 – 03.12.1937) – академік АН УРСР за спеціальністю «історія українського мистецтва» (1921)	229	1	1913
Шор Наум Зуселевич (01.01.1937 – 25.02.2006) – академік НАН України за спеціальністю «інформатика» (1997)	364	127	1958–2009
Шпак Анатолій Петрович (12.05.1949 – 29.06.2011) – академік НАН України за спеціальністю «матеріалознавство» (1995), перший віцепрезидент НАН України (1998–2011)	396	167	1971–2013
Шпак Марат Терентійович (13.04.1926 – 02.06.1993) – академік АН України за спеціальністю «експериментальна фізика» (1990)	340	153	1934–2006
Шпак Петро Федорович (17.06.1931 – 21.04.2002) – член-кореспондент НАН України за спеціальністю «літологія, геологія горючих копалин» (1990)	320	140	1947–2008
Шубенко-Шубін Леонід Олександрович (07.08.1907 – 28.07.1994) – академік НАН України за спеціальністю «енергетика» (1967)	281	140	1926–1997
Щербак Микола Миколайович (31.10.1927 – 27.01.1998) – член-кореспондент НАН України за спеціальністю «зоологія хребетних» (1992)	295	621	1912–2019

Назва фонду	№ фонду	Кількість справ	Крайні дати документів
Щербань Олександр Назарович (02.03.1906 – 07.01.1992) – академік АН України за спеціальністю «руднична вентиляція» (1957), віцепрезидент АН УРСР (1957–1961)	193	124	1925–1991
Юшков Серафим Володимирович (04.05.1888 – 14.08.1952) – член-кореспондент АН УРСР за спеціальністю «історія держави і права» (1939)	221	124	1896–1998
Яковкін Авенір Олександрович (21.05.1887 – 18.11.1974) – член-кореспондент АН УРСР за спеціальністю «астрономія» (1951)	222	318	1898–1974
Ямпольський Стефан Михайлович (21.12.1906 – 10.01.1998) – академік НАН України за спеціальністю «економіка промисловості» (1967)	267	236	1932–1998
Янсон Ігор Кіндратович (18.03.1938 – 25.07.2011) – академік НАН України за спеціальністю «електроніка» (1992)	387	9	1977–2011
Ясников Олександр Олексійович (25.07.1923 – 14.01.1999) – член-кореспондент НАН України за спеціальністю «хімія природних сполук» (1969)	298	105	1945–2003
Яснопольський Леонід Миколайович (01.02.1873 – 25.05.1957) – академік АН УРСР за спеціальністю «економіка» (1925)	2	46	1865–1936
Яцимирський Костянтин Борисович (04.04.1916 – 21.06.2005) – академік НАН України за спеціальністю «неорганічна хімія» (1964)	372	112	1914–2006

ІМЕННИЙ ПОКАЖЧИК

- Абрамов Ф. О. – 237
Аганін М. А. – 237
Акерт К. – 146
Аксентьева З. М. – 134, 237
Альперн Д. О. – 237
Амосов М. М. – 117, 127, 132, 153,
174, 175, 181, 182, 237
Андерш Й. – 168
Антонов О. К. – 99, 237
Антонович В. Б. – 101
Арбузов М. П. – 132, 237
Архаров В. І. – 238
Ассман Аляйд (A. Assman) – 11
Ассман Ян (Jan Assmann) – 11
Ахієзер О. І. – 238
- Бабинець А. Є. – 238
Бабичев Ф. С. – 130, 136, 180, 238
Бабій Б. М. – 127, 140, 238
Бабко А. К. – 134, 238
Бабський Є. Б. – 238
Багалій Д. І. – 92, 101
Багінський А. К. – 166
Багрій П. І. – 132, 238
Базилевич В. М. – 92, 95
Базилевська Н. П. – 116
Балуховський М. П. – 181, 239
Барабашов М. П. – 239
Баранов П. О. – 165
Баранов С. М. – 239
Барбарич А. І. – 239
Бегмет М. О. – 113
- Бездрабко В. – 172, 197
Безрукова Т. М. – 166
Безчасний Л. К. – 239
Бекетов О. М. – 101
Беляшівський М. Ф. – 101
Беме В. (W. Böhme) – 167
Бережной А. С. – 164, 239
Бернабей Р. – 180
Бернад А. (A. Bernad) – 13
Бернштейн С. Н. – 239
Бершова О. І. – 116
Беттлей Белінда (Belinda Battley) –
13
Беліцер В. О. – 240
Белоус А. М. – 240
Беляев В. І. – 141, 145, 147, 149, 164,
240
Белянкін Ф. П. – 240
Білай В. Й. – 138, 240
Біланюк О. – 168
Білецький Л. Т. – 161
Білецький О. І. – 240
Білик Г. І. – 141, 147, 148, 240
Білодід І. К. – 127, 135, 241
Білокур В. – 166
Блажевський В. К. – 116
Богатський О. В. – 153, 176, 177, 178,
183, 241
Боголюбов М. М. – 113, 153, 241
Боголюбов О. М. – 241
Богомолець Олег О. – 99
Богомолець О. О. – 99, 165, 241

- Бондарчук В. Г. – 164, 241
Борейчук С. – 166
Борзяк П. Г. – 132, 241
Борисенко К. С. – 242
Боряк Г. В. – 11, 17, 18, 57
Брайчевський М. Ю. – 92, 101
Брауде І. С. – 117
Брауде С. Я. – 155, 242
Бренчук О. І. – 166
Бродманн П. (P. Brodmann) – 167
Бродська-Шереметьєва В. С. – 136, 137
Бродський О. І. – 126, 129, 132, 134, 136, 137, 142, 154, 164, 242
Бубнов М. М. – 92
Будник В. С. – 242
Будников П. П. – 242
Бузескул В. П. – 125, 126, 132, 134, 242
Букреєв Б. Я. – 101
Булаховський Л. А. – 242
Бунін К. П. – 242
Бурксер Є. С. – 125, 132, 133, 243
Бухолз К. (K. Buchholz) – 167
- Валло Ж.-П. (J-P. Wallo) – 11**
Варшавчик М. – 172
Василенко А. О. – 243
Василенко М. П. – 93, 101
Василенко П. М. – 243
Васильєв В. Ю. – 243
Ваттс К. Г. С. (C. H. S. Watts) – 168
Вацнаур А. (A. Watznauer) – 165
Вернадський В. І. – 23, 84, 96, 97, 136, 160, 161, 165, 166, 190, 243
Веркін Б. І. – 243
Висовецький Т. Я. – 116
Винар Л. І. – 153
Вінниченко В. К. – 161
Вітт Г. К. – 136
- Владимирський-Буданов М. Ф. – 92
Власюк П. А. – 116, 135, 138, 140, 243
Воблий К. Г. – 118, 244
Возіанов О. Ф. – 180
Возна Г. П. – 116
Воїнственський М. А. – 167, 179
Волков Д. В. – 244
Волошин О. Ф. – 169
Вороной Г. Ф. – 101
Воронцов Д. С. – 132, 174, 244
Вуколова І. – 123
Вялов О. С. – 244
- Гаврилова Л. В. – 116
Гавриш В. К. – 244
Гайворонський П. Є. – 166
Галкін О. О. – 244
Гальтон Френсіс (Francis Galton) – 99, 100
Ганіна К. П. – 244
Ганцов Всеволод – 245
Георгієвська З. М. – 124
Георгієвський З. В. – 124
Георгієвський-Петров О. З. (Георгієвський А. З.) – 124
Гершензон С. М. – 129, 133, 245
Гете Й. В. – 117
Гжицький С. З. – 245
Гирич І. Б. – 95, 110
Гіхман Й. І. – 245
Глушков В. М. – 99, 153, 245
Гнатюк В. М. – 169
Гнесін Г. Г. – 115, 116, 245
Гнеденко Б. В. – 246
Гоббс Кетрін (C. Hobbs) – 89, 90
Головін П. В. – 246
Головащенко М. І. – 166
Гольдман О. Г. – 95, 246
Гончарук Є. Г. – 180, 183, 246

- Гораніна М. Ф. – 166
 Горбань І. С. – 246
 Горбачевський І. Я. – 169
 Горбунов Б. М. – 246
 Гордон В. М. – 246
 Горелова Ю. К. – 167
 Городецький О. О. – 246
 Гороховатський Я. Б. – 247
 Горхам С. В. (S. W. Gorham) – 168
 Горшков А. А. – 247
 Горянський П. Є. – 169
 Готвальд А. – 84
 Граве Д. О. – 101, 247
 Гребень Л. К. – 247
 Гребенюк Л. М. – 166
 Грезе В. М. – 147, 247
 Гриднєв В. Н. – 164
 Гришко М. М. – 247
 Грищенко В. І. – 117, 135, 140, 247
 Гродзинський А. М. – 116, 248
 Грозін Б. Д. – 248
 Грудка М. – 169
 Грушевський М. С. – 23, 95, 96, 111, 116, 160, 161, 190
 Губерґріц М. М. – 248
 Гудемчук С. – 166
 Гулий М. Ф. – 164
 Гуржій І. О. – 92, 153, 248
 Гуслистий К. Г. – 92, 109, 132, 152, 153, 164, 248
 Гутиря В. С. – 49, 130, 131, 248
 Гейман Ніл (Neil Gaiman) – 6
- Давидов О. С. – 248
 Данилевський В. В. – 249
 Даниленко В. М. – 92
 Данилов В. І. – 249
 Дейґен М. Ф. – 127, 135, 249
 Делі О. Г. (O. G. Dely) – 168
 Демчук Петро – 249
- Денисенко Г. Г. – 15
 Деркач Г. І. – 249
 Джімерсон Р. (Ranald C. Jimerson) – 12
 Динник О. М. – 249
 Дідковський В. Я. – 175, 181, 249
 Дідушицький В. – 83, 84
 Дмитренко І. М. – 249
 Довнар-Запольський М. В. – 92
 Дога Василь – 250
 Доленко Г. Н. – 250
 Долін В. Г. – 111, 132, 164, 178, 250
 Дорошенко Д. І. – 101
 Дорр Дж. Ван Н. (John Van N. Dorr) – 165
 Драгоманов М. І. – 93, 101
 Дроботько В. Г. – 123, 144, 154, 250
 Дроботько Г. – 123
 Дубровіна Л. А. – 16, 17
 Дубянський О. А. – 164, 250
 Дудек А. (A. Dudek) – 165
 Дурдуківський В. Ф. – 134, 250
 Душечкін О. І. – 101, 250
 Дядюша Г. Ф. – 251
- Еван-Івановський Р. М. – 151
 Ейсельт Д. (J. Eiselt) – 168
- Ємельянова Т. – 172
 Ємчук О. І. – 98
 Єфіменко П. П. – 251
 Єфремов С. О. – 132, 161, 169, 251
- Жебуньов М. М. – 170
 Жуковський А. І. – 153
- Заболотний Д. К. – 49, 251
 Заверуха Б. В. – 148, 251
 Заводний О. – 166
 Задонцев А. І. – 251

- Зайцев О. Ю. – 15
Залуга Б. – 168
Зарубицький О. Г. – 116, 252
Засіменко-Бонацька М. С. – 169
Заславський Д. Й. – 170
Зашкільняк Л. О. – 15
Зверезомб-Зубовський Є. В. – 152, 153, 252
Здесенко Ю. Г. – 126, 132, 177, 180, 252
Зеров Д. К. – 138, 141, 252
Зленко А. М. – 166
Зосимович В. П. – 113, 252
- Івакін О. А. – 159
Івакіна І. С. – 159
Іванов І. І. – 252
Іванов М. І. – 252
Іванюк М. В. – 166
Іконніков В. С. – 92, 95, 101
Інгерсон Е. (Earl Ingerson) – 165
Істомін О. М. – 101
- Кавецький Р. Є. – 138, 147, 154, 164, 253
Каганович Наум – 253
Кадарча О. – 164
Кайер С. (Simonne Caillere) – 165
Калакура Я. – 172
Калінін Ф. Л. – 116
Калногуз А. М. – 102
Каманін І. М. – 92
Каменов Б. Г. – 164
Канер Е. А. – 253
Карнабеда А. А. – 166
Карпенко Ю. О. – 133, 253
Картер Р. (R. G. S. Carter) – 89
Касьяненко В. Г. – 1
Касьянов Г. В. – 14, 15
Кашенко А. Ф. – 170
- Кашенко М. М. – 138
Кашенко М. Ф. – 49, 117, 128, 136, 138, 144, 253
Квасницький О. В. – 253
Кваснюк Б. Є. – 253
Квітка К. В. – 170
Келдиш М. В. – 179
Кертіс Д. – 145
Кетелаар Е. (E. Ketelaar) – 12
Киридон А. М. – 14, 15, 16, 17
Кириченко С. М. – 166
Киценко М. П. – 166
Кільчевський М. О. – 254
Кіпріанов А. І. – 164, 183, 254
Кіржаєв С. М. – 97
Кіржаєва І. Г. – 119
Кірсанов О. В. – 175, 176, 180, 183, 254
Кітик В. І. – 254
Кландорф Г. – 180
Клее М. – 146
Клименко В. Г. – 116
Клименко П. В. – 117, 134, 135, 137, 254
Клоков В. І. – 92, 113, 135, 154, 177, 181, 254
Коваленко А. Д. – 140, 141, 142, 254
Коваль М. – 166
Ковальська Л. А. – 37
Ковтун Г. О. – 126, 176, 254
Кожевников М. І. – 123
Кожевников С. М. – 123, 255
Кожевникова О. Є. – 123
Колесник І. І. – 9, 14
Колесников А. Г. – 255
Колесса Ф. М. – 255
Колобов О. О. – 91
Компан О. С. – 93
Кондратенко О. Ю. – 91, 92, 108, 109
Кондратьєв М. С. – 125, 255

- Кондратюк Є. М. – 118, 255
 Кондуфор Ю. Ю. – 176, 177, 255
 Кононенко В. О. – 255
 Коперник М. – 153
 Копитов В. Ф. – 256
 Корецький В. М. – 125, 256
 Корж М. О. – 166
 Коржинський Д. С. – 164
 Корнев К. А. – 256
 Корнейчук М. П. – 256
 Корнієць Н. Л. – 179
 Корноухов М. В. – 256
 Коробчанський І. Є. – 256
 Короткевич О. Л. – 179
 Корчемна І. С. – 101
 Косенко О. В. – 92
 Космодам'янський О. С. – 256
 Косоногов Й. Й. – 49, 137, 257
 Косоногова-Роздольська К. М. – 137
 Костомаров М. І. – 93
 Костюк П. Г. – 135, 142, 145, 174, 181, 257
 Коченевська Р. В. – 166
 Кравчук Л. М. – 151
 Крейг Барбара Л. (Barbara L. Craig) – 12
 Крейн М. Г. – 142, 150, 159, 164, 257
 Кремньов О. О. – 257
 Крилов М. М. – 257
 Кримський А. Ю. – 93, 125, 135, 161, 170, 257
 Крип'якевич І. П. – 258
 Крупський М. К. – 116
 Крутікова Н. Є. – 192
 Кузнецов Ю. О. – 102
 Кук Т. (Т. Cook) – 12
 Кулаковський Ю. А. – 92
 Кулешов С. Г. – 61, 172
 Кундієв Ю. І. – 180
 Курас І. Ф. – 113, 134, 155, 181, 258
 Курдюмов Г. В. – 164
 Куриленко О. Д. – 258
 Курінна Т. М. – 166
 Кухтенко О. І. – 115, 135, 140, 144, 258
 Куценко В. І. – 127, 258
 Кучеров П. С. – 135, 258
 Лаврентович Д. І. – 116
 Лагутіна М. А. – 116
 Лазаревський О. М. – 101
 Лазаренко А. С. – 126, 168, 258
 Лазаренко Є. К. – 152, 258
 Лашкар'єв В. Є. – 135, 259
 Лебедев А. О. – 116, 132, 259
 Левицький О. І. – 101
 Лещенко Ф. П. – 166
 Лисенко М. В. – 153
 Лисін Б. С. – 259
 Ліпатов Ю. С. – 164, 182, 259
 Ллінас Р. – 146
 Лобузін І. В. – 95
 Лобузін К. В. – 95
 Ловчинська О. В. – 102
 Лозинський М. О. – 259
 Ломницький М. – 83
 Ломницький Я. – 84
 Лопатинський Я. Б. – 259
 Луарсабішвілі Вл. – 13
 Лукінов І. І. – 126, 140, 156, 176, 260
 Лукович М. – 164
 Лук'яненко М. Г. – 259
 Лучицький В. І. – 260
 Любименко В. М. – 166, 260
 Любинський М. А. – 116, 117, 165, 260
 Любищев О. О. – 165
 Лященко П. І. – 260

- Макаренко М. О. – 118
Макаренко О. Я. – 102
Маков К. І. – 260
Максимов М. О. – 165
Максимович М. О. – 93, 101
Малиновський І. О. – 260
Малицький А. – 168
Манзій С. Ф. – 179
Манорик А. В. – 134, 261
Маркевич О. П. – 111, 112, 124, 125,
131, 142, 150, 153, 154, 159, 164,
178, 261
Маркелов Г. І. – 261
Марков Г. С. – 179
Марковський Л. М. – 126, 155, 156,
164, 261
Маркус Л. – 151
Маслов В. І. – 100
Маслов С. І. – 100
Матвієнко В. – 166
Матяш І. Б. – 11, 15, 16, 17
Медовар Б. І. – 127, 138, 261
Мелешкін М. Т. – 261
Мельник В. С. – 125, 176, 261
Мельникова І. М. – 262
Мертенс Р. Р. (R. R. Mertens) – 167
Митропольський Ю. О. – 125, 135,
141, 142, 149, 151, 152, 153, 154,
156, 262
Михалевич В. С. – 262
Михалевич М. В. – 262
Мілях О. М. – 262
Міщенко Є. Ф. – 151
Могила Петро – 151
Модзалевський В. Л. – 92, 95
Модилевський Я. С. – 262
Моргуліс Н. Д. – 262
Мощенко К. В. – 170
Музиль Р. – 179
Музичко О. Є. – 98
Набок С. В. – 93
Нагорна Л. П. – 15
Назаренко В. А. – 133, 263
Наливайченко В. О. – 166
Наріжний С. – 151
Недбайло П. О. – 138, 150, 156, 157,
164, 177, 263
Непорожня Н. – 168
Нестеренко А. Д. – 263
Нестеров П. П. – 263
Нікітін В. М. – 263
Нікольський О. М. – 263
Німчук В. В. – 168, 263
Новик К. Й. – 114, 138, 176, 181,
263
Новицький М. М. – 102
Новохатський К. Є. – 11
Нора П. (P. Nora) – 10, 202
Обст Ф. Д. (F. J. Obst) – 167
Огієнко І. І. – 161
Оканенко А. С. – 264
Окснер А. М. – 120, 138, 264
Онищенко І. З. – 166
Онищенко О. М. – 264
Онищенко О. С. – 18
Онішко А. С. – 169
Онішко С. О. – 169
Онопрієнко В. І. – 100
Оппоков Є. В. – 84
Орлик Пилип – 200
Орлов Є. І. – 264
Орлов О. Я. – 264
Орсель Ж. (J. Orsel) – 165
Остроградський М. В. – 101
Острянин Д. Х. – 264
Павленко Г. Є. – 132, 264
Павловський І. Ф. – 92
Пазенок В. С. – 265

- Палієнко М. Г. – 17, 51
Палладін О. В. – 99, 265
Панькова С. М. – 95
Папакін Г. В. – 11
Парамонов С. Я. – 111, 168, 265
Пархоменко В. Г. – 166
Патон Б. Є. – 23, 49, 99, 114, 129, 136, 179, 193, 265
Патон Є. О. – 99, 117, 137, 193, 194, 265
Пейве О. В. – 164
Перетц В. М. – 161, 170
Першин П. М. – 134, 265
Петерс Г. (G. Peters) – 167
Петіпа Т. С. – 147, 265
Петров М. І. – 101
Петров О. З. – 124, 127, 134, 153, 164, 266
Петрова К. В. – 124
Петровська О. І. – 123
Петровський М. Н. – 92, 109, 119, 123, 266
Петровський Н. М. – 123
Пилянкевич О. М. – 266
Писаренко Г. С. – 108, 113, 114, 117, 140, 142, 266
Писаржевський Л. В. – 266
Пишкін Б. А. – 155, 266
Підоплічко І. Г. – 108, 111, 112, 120, 127, 135, 140, 141, 142, 145, 154, 164, 176, 177, 179, 181, 266
Підоплічко М. Е. – 123
Підоплічко М. М. – 123, 267
Підстригач Я. С. – 267
Пінчук В. Г. – 135, 145, 154, 181, 267
Плотников В. О. – 267
Плющ І. С. – 180
По Е. А. – 117
Поварницин В. О. – 267
Погорелов О. В. – 267
Погорілко В. Ф. – 142, 148, 152, 154, 267
Погребняк П. С. – 268
Подов В. І. – 166
Позняк Л. О. – 133, 174, 181, 183, 268
Поліщук Ю. – 17
Полонська-Василенко Н. Д. – 101
Полуектов М. С. – 132, 183, 268
Пономаренко В. І. – 166
Попов М. Г. – 268
Попов П. М. – 141
Порфир'єв В. Б. – 268
Поспелов В. П. – 268
Принь О. В. – 117
Приходько Л. Ф. – 105
Прихотько А. Ф. – 268
Прицак О. Й. – 153
Прокудін Ю. М. – 101
Птуха М. В. – 49, 92, 114, 132, 140, 269
Пугло В. М. – 166
Пухов Г. Є. – 138, 140, 269
Пучківська Н. О. – 117, 119, 155, 181, 269
Пушкар М. С. – 269
Пфейффер Г. В. – 269
Рвачов В. Л. – 135, 269
Ревуцький Д. М. – 170
Рев'якін С. Д. – 166
Резнік Б. Я. – 269
Ремесло В. М. – 269
Резанов В. І. – 170
Родін П. Р. – 126, 270
Родіонов С. П. – 270
Роєнко В. К. – 169
Розман І. І. – 93
Ройтер В. А. – 270
Ромашко Я. Д. – 165

- Ромоданов А. П. – 125, 127, 180, 270
Росс Д. (D. Ross) – 168
Ростек Л. – 167
Рубенчик Л. Й. – 270
Рудинський М. Я. – 92
Рудницький Степан – 270
Рустамов А. К. – 167
Рябченко М. М. – 166
- Сабієску Амалія Дж. (Amalia G. Sabiescu) – 13
Савін Г. М. – 49, 270
Савченко А. П. – 271
Савчук М. П. – 111, 183, 271
Сахно Б. М. – 166
Свенціцький І. С. – 170
Свистун В. І. – 179
Седлецький С. – 165
Сельський В. О. – 271
Семененко М. П. – 49, 147, 159, 164, 165, 271
Семковський Семен – 271
Середа Я. І. – 271
Серенсен С. В. – 114, 272
Серков П. М. – 272
Силин О. О. – 166
Сиротинін М. М. – 272
Ситенко О. Г. – 272
Ситник К. М. – 272
Скаба А. Д. – 272
Сковорода Г. С. – 153
Скопенко В. В. (V. Skopenko) – 113, 116, 174, 181, 272
Скорик В. П. – 166
Славін Л. М. – 92
Слабченко М. Є. – 170, 273
Слуцкін А. О. – 273
Сметанін Ю. О. – 273
Смирнов А. А. – 164, 178, 181, 273
Смирнов І. В. – 123
- Смирнова Г. І. – 123
Смирнова-Замкова О. І. – 123, 125, 126, 134, 138, 273
Смолій В. А. – 113
Смотрицький М. – 168
Снітко О. В. – 273
Согоян Ф. М. – 166
Соколов Ю. Д. – 273
Соколовський О. Н. – 274
Сокульський А. Л. – 166
Сокур І. Т. – 179
Соллогуб В. Б. – 274
Сохань П. С. – 108, 110, 111, 126, 142, 145, 151, 153, 274
Спасокукоцький О. І. – 101
Спиридонов Ф. П. – 166
Співак Е. Г. – 274
Старовойт С. В. – 19
Стасюк І. А. – 166
Степанець О. І. – 274
Стідмен Каролін (Karolen Steedmen) – 13
Стойко М. М. – 159
Стражеско М. Д. – 95
Субботін С. І. – 138, 274
Суворов Г. Д. – 274
Супрія Р. (R. Supriya) – 165
Супруненко М. І. – 92, 274
Сухомел Г. Й. – 138, 275
Сухомлинський В. О. – 95
Сухоробрий В. Г. – 102
- Таран-Жовнір Ю. М. – 126, 275
Тарасенко В. Я. – 98
Тарашук В. І. – 179
Татаринів Є. О. – 275
Татомир К. І. – 275
Тейшер – 84
Тетельбаум С. І. – 134, 275
Тимофєєв Б. Б. – 136, 275

- Тимошенко С. П. – 114
Тимченко Є. К. – 168
Товстуха-Новицька Р. П. – 102
Товстюк К. Д. – 275
Толмачов В. В. – 113
Толубинський В. І. – 164, 181, 276
Томазов В. В. – 99
Топачевський В. О. – 179
Топачевський О. В. – 132, 276
Тренделл А. Ф. (A. F. Trendall) – 165
Третьяков Д. К. – 276
Трефілов В. І. – 116, 126, 142, 143,
152, 180, 181, 276
Тронько П. Т. – 108, 109, 113, 142,
153, 166, 276
Тугарінов О. І. – 164
Тульчинська В. П. – 147, 276
Туркевич Н. М. – 276
Тутковський П. А. – 84
Тюленєв М. О. – 140, 277
- Українка Леся – 201
Уралов В. О. – 102
Усенко І. С. – 277
Утевський А. М. – 277
Учізоно К. – 145
- Ф**айнберг Я. Б. – 277
Федоренко Є. – 169
Федоров Є. П. – 143, 149, 153, 277
Федоров М. М. – 127, 277
Федорченко І. М. – 141, 153, 277
Фердман Д. Л. – 277
Ферсман О. Є. – 278
Фіалков Я. Н. – 278
Філатов В. П. – 278
Філіппов А. П. – 278
Фінн В. В. – 136, 278
Фішер Р. (R. Fisher) – 89
Фліз Д. П. – 151
- Фомін О. В. – 49, 166, 278
Фролов К. В. – 151
Фролькіс В. В. – 278
Фут Кеннет Е. (Kenneth E. Foote) –
11
Фушич В. І. – 278
- Х**алецький В. М. – 166
Хальбвакс М. (M. Halbwachs) – 9
Харитонов О. М. – 279
Харламов П. В. – 126, 279
Харріс К. (C. Harris) – 89
Хаяши Ч. – 151
Хіггс Пітер – 31
Холодний М. Г. – 135, 165, 166, 279
Хренов К. К. – 134, 135, 279
Хромов П. О. – 279
- Ц**амбел Б. – 164
Цейшнер Л. – 83, 84
Цесевич В. П. – 138, 159, 279
- Ч**аговець В. Ю. – 279
Чаговець Р. В. – 132, 279
Чайлахян М. Х. – 165
Чекунов А. В. – 280
Чернишов Б. І. – 49, 132, 138, 280
Чиженко І. М. – 174, 178, 183, 280
Чикаленко Є. Х. – 161
- Ш**алімов О. О. – 180
Шарлемань М. В. – 101
Шауер – 84
Шварц Дж. (Jm. Schwartz) – 12
Шварц С. С. – 179
Швецова-Водка Г. – 172
Швець І. Т. – 280
Шевченко Т. Г. – 23, 141, 190
Шевченко Ф. П. – 92
Шевченко Ю. М. – 141, 280

- Шилов Є. О. – 164, 280
Шинкарук В. І. – 126, 280
Ширков Д. В. – 113
Шліхтер О. Г. – 280
Шмальгаузен І. І. – 125
Шмідт К. (K. Schmidt) – 165
Шміт Ф. І. – 281
Шолом-Алейхем – 201
Шор Н. З. – 153, 176, 179, 281
Шпак А. П. – 49, 136, 281
Шпак М. Т. – 123, 138, 155, 281
Шпак П. Ф. – 152, 281
Шпорлюк Р. В. – 153
Шредер В. (W. Schröder) – 168
Шубенко-Шубін Л. О. – 281
Шумський М. – 169
- Щ**еглова О. М. – 167
Щербак Г. Й. – 148
Щербак М. М. – 111, 117, 125, 126,
128, 133, 134, 135, 136, 141, 148,
154, 155, 164, 167, 169, 281
- Щербак М. П. – 136
Щербань О. Н. – 282
- Ю**ліко – 182
Юркова О. В. – 95
Юшков С. В. – 92, 282
- Я**ворницький Д. І. – 92, 101, 111,
153, 161
Яковкін А. О. – 282
Ямпольський С. М. – 282
Янгель М. К. – 114
Янсон І. К. – 282
Яременко Л. М. – 19
Ясников О. О. – 147, 282
Яснопольський Л. М. – 282
Ясь О. В. – 107, 115, 118
Яськевич Г. – 169
Яцимирський К. Б. – 125, 176, 282
- Garnovskii A. D. – 113
Kharisov B. I. – 113

ДЛЯ ПОДАТК

ДЛЯ ПОДАТОК

ДЛЯ НОТАТОК

Наукове електронне видання

**ДОКУМЕНТНІ ТА ІНФОРМАЦІЙНО-ДОВІДКОВІ
КОМПЛЕКСИ АРХІВІВ НАН УКРАЇНИ:
СТВОРЕННЯ ТА ІНТЕГРУВАННЯ
ДО СИСТЕМИ ІСТОРИЧНИХ ЗНАНЬ
ПРО УКРАЇНСЬКУ НАУКУ**

МОНОГРАФІЯ

Відповідальні редактори:

О. С. Онищенко, Л. М. Яременко

Авторський колектив:

О. І. Ємчук, Г. В. Індиченко, І. Г. Кіржаєва, М. С. Коломієць,

А. А. Майстренко, О. С. Онищенко, О. В. Січова,

А. І. Шаповал, Л. М. Яременко

Літературна редакція:

В. Є. Македон

Комп'ютерна верстка:

О. І. Фуженко

Підписано до електр. публ. 04.12.2023.

Формат 70 × 100/16.

Ум. друк. арк. 24,05. Обл.-вид. арк. 15,02.

Об'єм даних 2,92 Mb.

Видруковано у Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського
просп. Голосіївський, 3, Київ-39, 03039

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до державного реєстру видавців, виготівників
і розповсюджувачів видавничої продукції
ДК № 1390 від 11.06.2003